

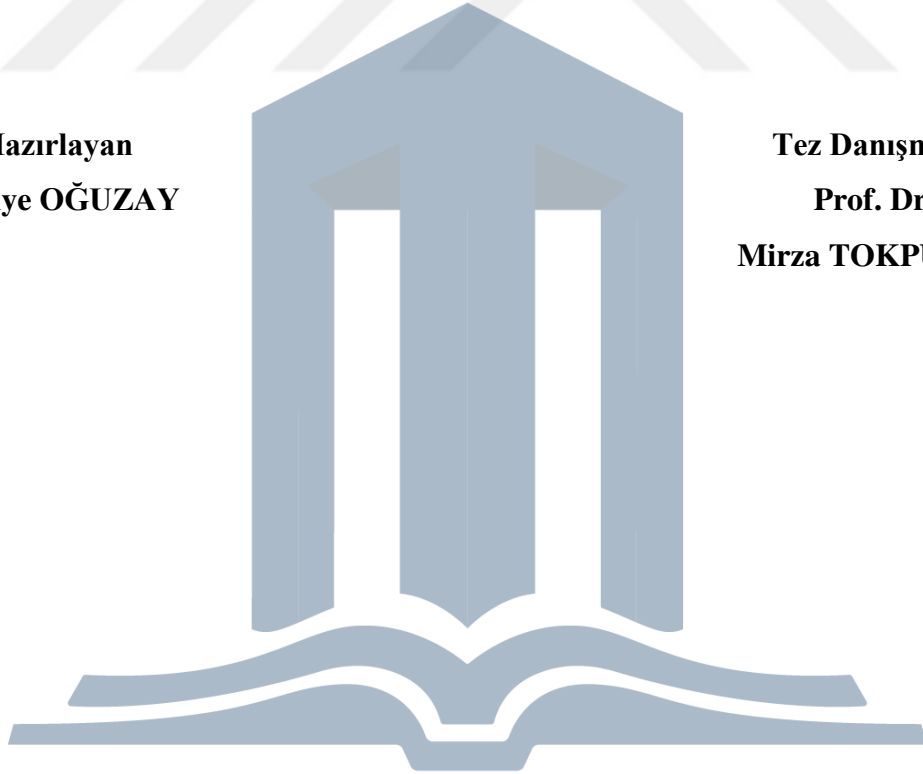
**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**HASÂİS VE HADİS LİTERATÜRÜNDE HASÂİS RİVAYETLERİNİN MUHTEVA
VE SENED YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Rukiye OĞUZAY**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr.
Mirza TOKPUNAR**

Çanakkale – 2018

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum “HASÂİS VE HADİS LİTERATÜRÜNDE HASÂİS RİVAYETLERİNİN MUHTEVA VE SENED YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/08/2018

Rukiye OĞUZAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Rukiye OĞUZAY'a ait "HASÂİS VE HADİS LİTERATÜRÜNDE HASÂİS
RİVAYETLERİNİN MUHTEVA VE SENED YÖNÜNDE DEĞERLENDİRİLMESİ"
adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ
olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr.
Mirza TOKPUNAR

Doç. Dr.
Nimetullah AKIN

Dr. Öğr. Üyesi
Abdullah ALPEREN

Prof. Dr.
İbrahim HATİBOĞLU

Doç. Dr.
Halil İbrahim KUTLAY

Tez No : 10206026
Tez Savunma Tarihi : 03.07.2018

ONAY

Enstitü Müdürü

03.07/2018

ÖZET

HASÂİS VE HADİS LİTERATÜRÜNDE HASÂİS RİVAYETLERİNİN MUHTEVA VE SENED YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vahyi tebliğ eden, açıklayıp uygulayan Hz. Peygamber, İslâm dinini bütün yönleriyle Müslümanlara öğretmiştir. Muhaddisler de sünneti doğru bir şekilde tespit etmek için azamî gayret sarf etmişlerdir. Sünnetin önemli bölümlerinden biri de “hasâis”tir. Hz. Peygamber’e has farzlar, haramlar, mubahlar ve faziletler anlamında olan “hasâis”, bunların Müslümanlar için aynıyle bağlayıcılığının bulunmadığını ve örnek alınmasının gerekmediğini ifade eder. Bu nedenle Allah Teala’nın Müslüman ümmetten ve önceki peygamberlerden farklı olarak Son Peygamber’ine has kıldığı bazı hükümler, ona verdiği üstünlükler ve bahsettiği imtiyazların sadece kendisine özel olduğunun bilinmesi zaruridir. Aksi halde bir konudaki hasâisin bilinmemesi Hz. Peygamber’in dolayısıyla dinin yanlış anlaşılmasına sebep olacaktır. Bu sebeple bir konunun hasâisten olup olmadığının doğru tespiti son derece önemlidir.

Araştırmanın girişinde hasâis ve ilgili kavramlar ele alınmış, konunun anlam çerçevesi belirlenmiştir. Literatür ve muhtevanın ele alındığı birinci bölümde tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimler içerisinde hasâis içerik olarak değerlendirilmiştir. Ardından hasâis konularına daha fazla yer veren eserler ele alınarak muhtevanın gelişimi takip edilmiştir. Bu bölüm altında son olarak müstakil hasâis eserleri tanıtılmış ve bunların en meşhurlarından dört tanesi muhteva ve sistem açısından analiz edilmiştir. Hadis Eserlerinde Hasâis başlıklı ikinci bölüm ise bilhassa sahih hasâisin tespiti açısından önem arz etmektedir. Hadis kaynaklarındaki hasâisin tespitinde öncelikle bizzat rivayetlerde hasâis olduğu belirtilen konular ele alınmış ve bunların sened tenkidi yapılarak sahih hasâisin tespiti amaçlanmıştır. Yine bu bölüm altında, rivayetlerde açıkça ifade edilmediği halde âlimler tarafından hasâis olduğu ileri sürülen konular da tespit edilmiştir. Bütün bunların değerlendirilmesi ile çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasâis, Hz. Peygamber, Hadis, Sünnet, Fezâil

ABSTRACT

CONTENTS OF KHASAIS NARRATIONS ON HADITH AND KHASAIS LITERATURE AND ASSESSMENT OF THE NARRATIONS IN TERMS OF TRANSMISSION (SANAD)

The Prophet taught Islamic religion to Muslims in all its aspects. For this reason, hadith scholars have made great efforts to determine the correct Sunnah. In order to understand religion correctly, one of the concepts that have been discussed is "khasais". Khasais expresses special orders, prohibitions, permits and virtues for the Prophet. These particulars that are specific to the Prophet are not binding for Muslims and do not set an example. For this reason, it is necessary to know these things that Allah has made unique to Muhammad different from the previous prophets and Ummah. Otherwise, not knowing a Khasais will lead to misunderstanding of religion. It is also very important to correctly determine whether the position is Khasais. At the entrance of the study, Khasais and other related terms were covered and the framework of the thesis was determined. In the first chapter, which deals with the khasais literature and its content, the content of khasais in Islamic sciences was firstly assessed. Subsequently, the development of the contents was followed by taking into consideration the works which handled the khasais subjects more. Finally, khasis books were introduced under this chapter, and four of their most famous were analyzed in terms of content and system. The second chapter, titled "khasais in the hadith Works", is particularly important in terms of the determination of correct khasais. In some narrations of hadith sources, the khasais are clearly stated. Some of them are not mentioned in the sources. The thesis has been terminated with the result of the evaluation of the thesis.

Key words: The Prophet, Khasais, Hadith, Sunnah, Fada'il

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'e özel farz, haram ve mubahlar ile Allah Teâlâ'nın O'na (s.a.v) bahşettiği lütuflar anlamında hasâis, Müslümanlar için aynıyle örnek teşkil etmeyen hususiyetlerdir. Dinimizin ve sünnetin doğru anlaşılması için üzerinde durulması gereken kavramlardan biri de Hasâisü'n-Nebîdir. Bu nedenle İslâm âlimleri ilk dönemlerden itibaren tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi eserlerde hasâise değinmişlerdir. Hız. Peygamber'e özgü bu hususiyetlerin ele alınıp tartışılması bazılarına göre caiz olmamakla birlikte bizim de katıldığımız cumhurun görüşüne göre sünnetin ve böylece dinin doğru anlaşılması için hasâis konularının ele alınıp tartışılması gerekmektedir. Bu noktada da hasâisin doğru tespiti son derece önemlidir. Örneğin hasâisten olmayan bir konunun hasâis olduğunun iddia edilmesi onun, ümmet için uygulanabilirliğini ortadan kaldıracaktır. Aksi durumda ise hasâis olan bir konunun bilinmemesi bunun, ümmet için bağlayıcı olduğu sonucuna götürecektir.

Araştırmada ele alındığı üzere, ilk dönemlerde ilgili âyet ve hadislerden hareketle ortaya çıkan hasâis yazımı özellikle nikâh konularının anlaşılması bağlamında ele alınmıştır. İlerleyen dönemlerde müstakil hasâis eserlerinin de yazılmasıyla hasâis konularının genişletildiği görülmüştür. Öyle ki delâil, mu'cizât, fezâil muhtevası da hasâis eserlerine dahil edilmiş, bir tek âlim tarafından dahi hasâisten olduğu iddia edilen konular bu muhteva içine alınmıştır. Bu nedenle sahih hasâisin tespiti günümüzde de güncelliğini koruyan bir konudur. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde kütüb-i sittede yer alan hasâis konularının tespitine gidilmiştir.

Hasâis kavramının Sahabe döneminden itibaren mefhum olarak bulunduğu hadis kaynaklarından tespit edilebilmektedir. Ashâbın Hız. Peygamber'i doğru anlamak için gösterdiği gayret, İslâm tarihi boyunca, sünneti sahih olarak tespit etme ve dini doğru anlamayı amaçlayan İslâm âlimlerinde ve bütün Müslümanlarda görülmektedir. Zira dini doğru yaşamak, ancak Hız. Peygamber'e tabi olmakla mümkün olabilir ve sünnetin doğru anlaşılması için hasâis kavram ve mefhumunun bilinmesi gerekir.

Çalışma **giriş, iki bölüm** ve **sonuçtan** oluşmaktadır.

Giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi ve amacı, kaynak ve yöntemleri yer almaktadır. Ayrıca hasâis ve hasâis ile ilgili diğer kavramlar değerlendirilerek konunun çerçevesi burada belirlenmiştir.

“Hasâis Literatürü” başlıklı **Birinci Bölümde** öncelikle hasâis mefhum ve muhtevasının İslâmi ilimlerde nasıl yer aldığı bazı temel eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Ardından hasâis konularına daha fazla yer veren eserler ele alınarak muhtevanın gelişimi takip edilmiştir. Burada son olarak müstakil hasâis eserleri tanıtılmış ve dört meşhur hasâis eseri muhteva ve sistem açısından tahlil edilmiştir.

“Hadis Eserlerinde Hasâis” başlıklı **İkinci Bölümde** ise kütüb-i sittede yer alan hasâis muhtevası tespit edilmiştir. Sened tenkidleri yapılan bu rivayetler bilhassa sahih hasâisin tespiti açısından önem arz etmektedir. Hadis kaynaklarındaki hasâisin tespitinde öncelikle bizzat rivayetlerde ‘hususiyeti’ belirtilen konular ele alınmıştır. Yine bu bölüm altında, rivayetlerde açıkça ifade edilmediği halde âlimler tarafından hasâisten kabul edilen konular da tespit edilmiştir.

Bütün bulguların değerlendirildiği **Sonuç** kısmında hasâisin kavramsal çerçevesi, yazım süreci, muhtevası, sıhhati, gerekliliği ve önemine dair tespitlere ve ulaştığımız bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın başından itibaren bize yol gösteren, sistem, muhteva ve kaynak noktasında çok önemli katkıları bulunan, bu süreçte desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam tez danışmanım Prof. Dr. Mirza TOKPUNAR’a şükranlarımı arz ederim. Tez jürisinde yer alan, çalışmanın sonlandırılmasına kadar desteklerini esirgemeyen, kaynak, yöntem ve şekil açısından katkılar sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Nimetullah AKIN ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALPEREN’e teşekkürlerimi sunarım. Tez savunmasında yer alan ve eleştirileriyle değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU ve Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Doktora eğitimi aldığım ve araştırma görevlisi olarak çalıştığım Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kıymetli akademisyenlerine de teşekkürlerimizi sunmak vefa gereğidir.

Her zaman yanımda olan, eğitim hayatım boyunca bana destek veren babama, anneme ve kardeşime en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum. Tez süresince desteklerini esirgemeyen, daima teşvik eden kıymetli eşim Fatih OĞUZAY’a şükranlarımı arz ederim.

Rukiye OĞUZAY

ÇANAKKALE 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HASÂİS LİTERATÜRÜ

1.1.İslâmi İlimler İçerisinde Hasâis	19
1.1.1.Kur'ân ve Tefsirlerde Hasâis.....	19
1.1.2.Hadislerde Hasâis	28
1.1.3.Fıkıhta Hasâis.....	33
1.1.4. Kelâmda Hasâis.....	39
1.1.5. Tasavvufta Hasâis	45
1.2.Hasâis Konularına Yer Veren Eserler.....	48
1.3.Müstakil Hasâis Eserleri ve Muhtevaları.....	52
1.3.1.Ebu'l-Hattab b. Dihye (ö. 633), <i>Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl</i>	60
1.3.2.Ebû Hafs İbnü'l-Mülakkın (ö. 804), <i>Gâyetü's-sûl fî Hasâisi'r-Rasûl</i>	62
1.3.3. Ebu'l-Hayr el-Haydırî (ö. 894), <i>el-Lafzu'l-Mükerrem bi-Hasâisi'n-Nebiyi'l-Muazzam</i>	72
1.3.4.Ebu'l-Fazl es-Süyûtî (ö. 911), <i>el-Hasâisü'n-Nebeviyyeti'l-Kübra</i>	79

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KAYNAKLARINDA HASÂİS

2.1. Rivayetlerde Hususiyeti Belirtilen Hasâis	87
2.1.1. İbadetlerle İlgili Olanlar	87
2.1.1.1. <i>Visal Orucu</i>	87
2.1.1.2. <i>Hz. Peygamber'e Verilen Beş Şey</i>	96
2.1.1.3. <i>Zekât Almasının Haram Olması</i>	103
2.1.1.4. <i>İkindiden Sonra Nafile Namaz Kılması</i>	106
2.1.1.5. <i>Oturarak ve Ayakta Namaz Kılmasının Ecri</i>	113
2.1.2. Diğer Hükümler	118

2.1.2.1. <i>Fetih Gününde Mekke'nin Haramlığı</i>	118
2.1.2.2. <i>Miras Bırakmaması</i>	123
2.1.2.3. <i>Hain Bakışın Yakışmaması</i>	126
2.1.2.4. <i>Cünüp İken Mescide Girmesi</i>	132
2.1.2.5. <i>Vefat Ettiği Yere Defnedilmesi</i>	137
2.1.3. Üstün Özellikleri ile İlgili Olanlar	143
2.1.3.1. <i>'Vesile' Makamının Verilmesi İçin Dua</i>	143
2.1.3.2. <i>Uykuda Kalbinin Uyumaması</i>	147
2.1.3.3. <i>Namazda Arkasındakileri Görmesi</i>	150
2.1.3.4. <i>Fâtiha ve Bakara Sûresinin Son İki Âyeti</i>	153
2.1.3.5. <i>Deccal Hakkında Özel Bilgi Vermesi</i>	157
2.1.3.6. <i>Kıyamet Gününde Hz. Peygamber'e Özel Durumlar</i>	160
2.2. Rivayetlerde Hususiyeti Belirtilmeyen Hasâis	163
2.2.1. Nikâh ile İlgili Olanlar	164
2.2.2. Namazla İlgili Olanlar	169
2.2.3. Hacc İle İlgili Olanlar	176
2.2.4. Diğer Hükümler	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜNNET VE PEYGAMBER TASAVVURUNDA HASÂİS

3. 1. Hasâisin Önemi ve İlgili Tartışmalar	182
3. 2. Hasâisin Tespit Yöntemi	184
3. 3. Hadis ve Sünnette Hasâis	186
3. 4. Hasâis Olarak Zikredilen Konular	188
3. 5. Doğru Peygamber Algısına Hasâisin Katkısı	199
SONUÇ	202
KAYNAKÇA	207
ÖZGEÇMİŞ	226

KISALTMALAR

(s.a.v) :	sallallâhü aleyhi ve sellem
bkz. :	bakınız
bs. :	basım, baskı
C. :	cilt
der.:	Derleyen
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. :	Editör
EKEV:	Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
EÜİFD :	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h. :	hicri
haz.:	hazırlayan
Hz. :	Hazreti
İFAV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m. :	miladî
nşr.:	neşreden
no. :	numara
ö. :	ölüm tarihi
r.a:	radıyallahü anh
M. Ü.:	Marmara Üniversitesi
s. :	sayfa
sy. :	sayı
SBE :	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ:	Süleyman Demirel Üniversitesi
ss. :	sayfa aralığı
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk. :	tahkik eden
ts. :	tarihsiz
Vd.:	ve diğerleri
Vol:	Volume
y. :	yıl
y.y. :	yayın yeri yok
yay.:	yayımları

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Sünnet kavramı, Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil ve takrirleri ifade etmektedir. Ancak, sünneti uygulama, sünnete bağlılık, i'tisam bi's-sünne açısından bakıldığında, peygamberlere bilhassa Hz. Peygamber'e özel birtakım hususiyetlerin olup olmadığının bilinmesi ehemmiyet arz etmektedir. Sahabe döneminden itibaren gerek Hz. Peygamber'in kendi açıklamalarıyla gerek sahabenin sorularına verdiği cevaplarıyla, bazı uygulamalarının ümmeti için aynıyle uygulanabilir olmadığı, bizzat kendisine (s.a.v) has olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, hasâis olduğunu belirten bir karine bulunmadığı müddetçe, sünnetin bütünüyle üsve-i hasene olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, bir uygulamanın Hz. Peygamber'e has olduğunu gösteren bir karine bulunduğu ise bunun hasâisü'n-nebîden olduğunu kabul etmek gerekir. Sünnetin doğru anlaşılabilmesi açısından hasâisin de doğru tespiti son derece önemlidir. Zira Hz. Peygamber, hususiyet vurgusu yapmadığı halde verdiği bazı bilgilerin sahabe tarafından "hasâis" olarak anlaşılmasından hoşnut olmamıştır.

Hasâis literatürü içerisinde Hz. Peygamber'e has uygulamalar ve hükümlere ek olarak O'nun (s.a.v.) mucize ve faziletlerine de yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, O'nun (s.a.v.) tavır ve davranışlarında en üstün meziyetlere sahip olması gibi faziletleri, "fezâil" literatürü içerisinde değerlendirilip hasâis muhtevası dışında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde, bu literatür içerisinde ele alınan mucizeler ise daha ziyade "delâil" muhtevası içerisinde olduğu için çalışmanın konusu dışında tutulmuştur.

Bu çerçevede, öncelikle Kur'ân, Hadis ve İslâmi ilimler içerisinde yer alan hasâis konuları tespit edilerek ulemanın bunları ne şekilde değerlendirdiği ele alınmıştır. Akabinde, hasâis konularına yer veren eserler tespit edilerek bu muhtevanın kaynaklarda ne şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Ardından, müstakil hasâis eserleri tetkik edilerek, içerik ve sistem yönünden tahlil edilmiştir. Son olarak ise, sahih hasâisin tespiti amacıyla, kütüb-i sitte esas alınarak hadis kaynaklarında bizzat Hz. Peygamber'in ifade ettiği veya sahabe ya da ulemanın belirttiği hasâis ele alınmıştır.

Netice olarak araştırmanın konusu, önceki peygamberlerden veya ümmetinden farklı olarak Hz. Peygamber'e has kılınan durum, uygulama ve hükümlerdir. Bilhassa sahih hadis kaynaklarında yer alan bu türden “hasâis” muhtevasının tespit ve tahlilidir.

Araştırmanın Önemi Ve Amacı

Hz. Peygamber'e has uygulamalar, hükümler ve faziletler anlamında kullanılan hasâis kavramının ilmî bir metodla ele alınıp doğru bir şekilde tespit edilmesi, “peygamber” algısının dolayısıyla sünnetin ve dinin anlaşılmasında kritik bir önemi haizdir. Nitekim hasâis kavramının, İslâm Tarihi boyunca farklı şekillerde anlaşıldığı, hasâise dâhil olan konularda zaman zaman aşırılıklara gidildiği görülmektedir. Bu nedenle, konunun sahih kaynaklar üzerinden ele alınması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı hasâis kavramının doğru bir şekilde tanımlanması, hasâis literatürünün ana hatlarıyla ortaya konması ve hadis kaynaklarında yer alan sahih hasâisin tespit edilmesidir. Böylece Hz. Peygamber'e mahsus olup ümmeti için aynıyle uygulanabilir olmayan sahih hasâisin tespit edilerek daha sağlıklı bir peygamber, sünnet ve din algısının oluşturulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kaynakları Ve Yöntemi

Öncelikle, çalışmada ele alınan temel kavramlar ve ilişkili diğer kavramların kelime ve terim anlamlarının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için *Lisânü'l-Arab*, *es-Sihâh*, *el-müfredât fî garibi'l-Kur'ân* gibi sözlüklerden ve ansiklopedik eserlerden istifade edilmiştir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) İslâmî ilimlere dair terimler sözlüğü olan *et-Tarîfât* kitabında ve Hintli âlim Tehânevî'nin (ö. 1158/1745'ten sonra) en kapsamlı terimler çalışması kabul edilebilecek olan *Keşşâfû istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* adlı eserinde yapılan aramalarda ‘Hasâisü'n-Nebi’ kavramı ile karşılaşılmamıştır. Ayrıca, ‘tahsis, hususiyye’ kavramlarının sadece dil ve fıkıh ilmiyle bağlantılı olarak açıklandığı görülmüştür. Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) *Mevzûâtu'l-ulûm* eserinde hadis ilminin alanlarını ilmi şerhi'l-hadis, ilmi esbâbi vurûdi'l-hadis, ilmi tevili akvâli'n-Nebî, ilmi rumûzi akvâli'n-Nebî, ilmi telfikî'l-hadis, ilmi tıbbî'n-Nebî gibi başlıklarla konusunu, bazı temel kaynaklarını ele alarak incelemiştir, Hasâisü'n-Nebî kavramına değinmemiştir.

Kur'ân-ı Kerim, Peygamberlerle ve özelde de Hz. Peygamber ile ilgili hasâis türünden yer alan malumatın tespiti amacıyla okunmuştur. Hz. Yahya'nın daha önce

kimseye verilmeyen bir isimle adlandırıldığıının bildirilmesi, önceki peygamberlerle ilgili farklılığa işaret ederken, kendini hibe eden kadınla mehirsiz evlenebilmesinin ümmetinden farklı olarak Hz. Peygamber'e has mubah kılınması ise hasâisü'n-nebîye örnek teşkil etmektedir. Bu gibi hususiyet bildiren âyetlerin nasıl anlaşıldığının tespiti ve hasâis ile olan ilgisinin tahlili için tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. İstifade edilen tefsir kaynakları arasında, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1201) *Zâdül'l-mesir fi ilmit't-tefsir*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-tenzîl*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiü'l-beyân*, es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sûr* adlı çalışmaları gibi başlıca eserler yer almaktadır. Örneğin, yukarıda bahsi geçen Hz. Peygamber'in kendisini hibe eden kadınla mehirsiz evlenebileceğini ifade eden Ahzab sûresi 33/50 âyetini *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde ele alan Kurtubî (ö. 671/1273), hasâis olduğunu belirttiikten sonra konuyu kısaca ele almıştır.

Araştırmanın amacı ve önemi konusunda belirtildiği üzere sahih hasâisin tespitinde hadis kaynakları belirleyicidir. Bu amaçla en muteber hadis kaynakları olarak değerlendirilen kütüb-i sitte esas alınarak hasâis konularının hadis literatüründeki yeri tetkik edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü bütünüyle bu eserlerde yer alan hasâis konularına ayrılmıştır. Bu eserler baştan sona taranarak hasâis olduğu belirtilen veya hasâis olabileceği düşünülen rivayetler tek tek ele alınarak ilgili hadis şerhleri ve benzeri kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen hasâis konuları kategorilere ayrılarak tasnif edilmiştir.

Tefsir ve hadis kaynaklarından sonra fıkıh, kelam ve tasavvuf âlimlerinin konuyu nasıl değerlendirdiklerini anlamak için ilgili ilim dallarının eserlerine müracaat edilmiştir. Farklı ilim dallarının hasâis ile ilgili yaklaşımları kavramsal çerçevenin anlaşılması bakımından önemlidir. İleride görüleceği üzere başta fıkıh olmak üzere İslâmi ilimlerin hasâis tartışmaları, hasâis literatürünün ortaya çıkması ve gelişmesinde etkili olmuştur. Örneğin Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Nihayetü'l-matlab fi dirayeti'l-mezheb* ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Ravzatü't-talibîn* adlı eserleri hem ilgili ilim dallarının hasâis algısını hem de hasâis kavram ve muhtevasının gelişimini göstermesi açısından önemlidir.

Bu eserlerden sonra hasâis ile ilgili müstakil çalışmaların ele alınması hasâis literatürünün ve muhtevasının bütün detaylarıyla görülmesi açısından zaruret arz etmektedir. Nitekim, araştırmanın birinci bölümünün önemli bir kısmı müstakil hasâis

eserlerine ayrılmıştır. Bu eserlerde, hasâis konularının nikâhtan ibadete, mucizelerden faziletlere çok çeşitlilik arz ettiği, delâil, fezâil ve mu‘cizât türünün de bu muhtevaya dahil edildiği, tartışmalı pek çok rivayete yer verildiği görülmektedir. Bütün bu çeşitliliğin ve durumun tespiti açısından başlıca müstakil eserlerinin tespiti amacıyla bibliyografik kaynaklara başvurulmuştur. Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk en-Nedîm'in (ö. 385/995 [?]) İslâm dünyasında bibliyografik eserler türünün ilki olan *el-Fihrist* adlı eserinde hasâis ile ilgili taramalarda bu türden bir eser tespit edilememiştir. en-Nedîm, Şii âlimlerine yer verdiği bölümde de, *Besâirü'd-derecât fî ulûmi Âli Muhammed ve mâ hassahümü'llâhu bih* adlı eseri bulunan Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh es-Saffâr el-Kummî'nin (ö. 290/903) bu çalışmasına yer vermemekte, fıkıh ve tefsir ile ilgili eserlerinden bahsetmektedir. Buradan hareketle, en-Nedîm'in bu eserini hazırladığı dördüncü asra kadar hasâis kavramının pek kullanılmadığı çıkarımı yapılabilir.

İbn Hayr el-İşbîlî'nin (ö. 575/1179) *Fehrese*, Endülüslü muhaddis Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes'ûd b. Mûsâ b. Beşküvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelüsî'nin (ö. 578/1183) *Kitâbü's-Sıla fî târihi eimmeti'l-Endelüs*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-Mu'cemü'l-müfehres* gibi daha dar kapsamlı bibliyografik eserlerde hasâis ile ilgili taramalarda herhangi bir eserle karşılaşmamıştır.

Carl Brockelmann'ın, İbn Hallikan'ın *Vefeyatü'l-a'yan*'ı, en-Nedim'in *el-Fihrist*'i ve Katib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'u gibi biyografik ve bibliyografik eserler ile çok sayıda kütüphane kataloglarından istifade ederek hazırladığı GESCHICHTE der ARABISCHEN Litteratur (GAL) adlı araştırmasında Hasâis konusu müstakil olarak ele alınmadığı gibi diğer bölümlerde de Hasâisu'n-Nebî türünden bahsedilmediği görülmektedir.

Fuat Sezgin'in, GAL'dan da istifade ederek İslâm tarihinin başlangıcından itibaren kaleme alınan eserleri derlediği, bibliyografik bilgiler yanında müellifler ve eserleri hakkında malumatlar vererek bu ilimlerin tarihine dair önemli katkılar sağladığı GESCHICHTE des ARABISCHEN SCHRIFITUMS (GAS) adlı çalışması da araştırmamıza kaynaklık etmesi açısından taranan eserler arasındadır. Ancak eserlerin konularına göre tasnif edildiği bu araştırmada Hasâis başlığı yer almadığı gibi Hadis ve Siyer başlıkları altında da Hasâis'e yer verilmediği görülmektedir. Fihrist taramalarında da Hasâisu'n-Nebî türünden bir esere rastlanılmamıştır.

Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. m. 1920) *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn ve Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* adlı eserleri, Hayreddin ez-Zirikli'nin (ö. m. 1976) *el-A'lâm Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikin*, Ömer Rızâ Kehhâle (ö. m. 1987), *Mu'cemü'l-müellifîn teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye* müstakil hasâis eserlerinin zikredildiği, araştırmada ele alınan kaynakların tespiti için müracaat edilen eserler olmuştur. Salih el-Müneccid'in (ö. m. 2010), *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)* adlı araştırması, Hz. Peygamber ile ilgili bütün çalışmaları tasnif ederek bibliyografik bilgiler vermektedir. Bu çalışmasında hasâis başlığı altında otuz iki eser zikretmektedir.

Ülkemizde yapılan doktora tezleri taramasına göre, bu kavramla ilgili Hadis alanında bir çalışma yapılmamıştır. Yüksek lisans tezi olarak ise Hz. Peygamber'e Mahsus Fiiller, Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber'e Atfedilen Hissî Mucizelerin Kur'ân Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Hz. Peygamber'le İlgili Bazı Halk İnanışlarının *el-Hasâisü'l-Kübra*'daki Dayanakları isimli çalışmalar hazırlanmıştır.

Güncel çalışmalar içinde hasâis konusu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın “*Hadislerle İslâm*” projesinde “Hz. Peygamber'in Üstünlükleri” başlığında ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in peygamberler arasında üstünlük yarışı yapılmaması yönündeki uyarıları ve Kur'ân-ı Kerim'de bu doğrultudaki mesajların ardından, yine Kur'ân ve Sünnet'te yer alan peygamberler arasındaki farklılıklara değinen metinlere yer verilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in bu özellikleri ve üstünlüklerini konu alan “*Hasâisü'n-Nebî*” (Peygamber'in Ayrıcalıkları) ve “*Delâilü'n-nübüvve*” (Peygamberliğin Delilleri) türlerinde zengin bir külliyatın ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Yusuf Ziya Keskin, Kur'ân ve Hz. Peygamber (s.a.v) konulu Şanlıurfa'da gerçekleştirilen IV. Kutlu Doğum Sempozyumu'nda “Kur'ân ve Sünnete Göre Hz. Peygamber'e Mahsus Hükümler” başlıklı tebliği ile “hasâis” kavramına dikkat çekmekte, konunun genel sınıflandırılmasına değinmekte ve bu çerçevede birkaç konuyu işlemektedir. Hasâisin, konu ile ilgili kaynaklarda farzlar, haramlar, mübahlar ve sadece ona lütfedilen üstünlükler şeklinde sınıflandırıldığı, ancak tebliğde son konunun ilgili kaynaklara havale edilerek ilk üç konunun işleneceği ifade edilmiştir. Öncelikle, hasâis kavramını anlayabilmek için, Allah Teâlâ'nın vahy ve insanları ona itaat etmeyi farz

kılmak suretiyle, Hz. Peygamber'in diğer insanlarla konumunu ayırdığı, Resûl-i Ekrem'in kendisine olan yakınlığını arttırmak ve şanını yüceltmek için ümmetine yüklediği bazı hükümleri ona farz kıldığı, ümmeti için yasakladığı bazı hususları da ona mübah kıldığı bilinmelidir. Hz. Peygamber'e has özellikler, hem Kur'ân'da hem de sünnette yer almış, ayrıca Delâilü'n-nübüvve ve Hasâisu'n-Nebî türü eserlerde ele alınmıştır. Burada hasâisin Kitap ve Sünnette yer almasına vurgu yapılmasının yanı sıra delâil ve hasâisin aynı anlamda da kullanıldığı görülmektedir.

Hasâis, Arapça çalışmalar içinde de üzerinde durulan konulardandır. Öncelikle "hasâis" kelimesinin bulunduğu her çalışmanın bu araştırmanın konusu olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmek gerekir. Ayrıca, nikâh gibi "hasâis" in konularından sadece birinin araştırıldığı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu nedenlerle "hasâis" taramasında ortaya çıkan sayılara dayalı olarak genel bir çerçeve çizmek kolay değildir. Ahzab sûresi bağlamında Hz. Peygamber'e has özellikler, "*Bana beş şey verildi*" rivayeti üzerine çalışmalar, burada zikredilebilecek araştırmalardır. Ayrıca, Medine İslâm Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Sadık b. Muhammed b. İbrâhim Ali'nin *Hasâisü'l-Mustafa beyne'l-gulüv ve'l-cefa: arz ve nakd ala dav'i'l-kitab ve's-sünne* (Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000) adlı eserini bu çalışmalar arasında zikretmek gerekmektedir. Bu çalışma, büyük ölçüde hasâis konusunda aşırıya giden fırkaların görüşlerini tenkid etmek amacıyla hazırlanmış olmakla birlikte, birinci bölümde sahih hasâisi Kitap ve Sünnet çerçevesinde kısaca ele alması açısından da önem arz etmektedir.

Ayrıca, yine Ürdün'de Âli'l-Beyt Üniversitesi'nde Davet ve Akîde Bölümü'nde 1416/1996 yılında Doktor Şerif el-Hatîb danışmanlığında Halid Avfân Nevfan el-Hatîb tarafından hazırlanan "*Diğer peygamberlerden farklı olan Hasâisü'n-Nebi- Anlam ve Etkileri*" (*Hasaisu'n-Nebî sallallahu aleyhi vesellem elletî inferade biha an sâiri'l-Enbiyâ, Delâletühâ ve Âsârüha*) başlıklı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışmada, peygamberler ve diğer insanlar arasındaki üstünlük, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere nispetle fezâilî, risaletinin kolaylığı, bütün peygamberlerden Hz. Peygamber için misak alınması ve onun peygamberliğini haber vermeleri, dininin bütün dinlere üstün olması gibi konular, Kur'ân ve Sünnette delilleri ve akıl yönünden açıklanması, bu hususiyetin üzerindeki şüphe ve itirazlar, bu hususiyetin anlam ve etkileri

yönünden incelenmiştir.¹

Birleşik Arap Emirlikleri'nde Şârika Üniversitesi'nde Dr. Abdullah el-Hatib'in Mecelletü Câmîatü'ş-Şârika li'l-ulûmi'ş-şerîyye ve kanuniyye'de (c:6, sy: 1, 1430/2009) “*Mekânetü'n-Nebi ve hasâisiühû fi sûreti'l-ahzâb*” isimli çalışması bulunmaktadır. Bu makale, Ahzab sûresi bağlamında Hz. Peygamber'in konumu ve hasâisi şeklinde iki ana kısımdan oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in bütün Müslümanların velisi olması, emirlerine tabi olmanın farz ve isyan etmenin yasak olması, Hz. Zeyd ve Hz. Zeynep ile ilgili kıssa, Hz. Peygamber için bütün peygamberlerden misak alınması, bütün konularda üsve-i hasene olması, eşlerini muhayyer bırakması, eşlerinin diğer Müslüman hanımlara olan üstünlüğü burada incelenen konular arasındadır. Bu şekilde, hasâisü'n-nebinin açıklanması ile Avrupa'da Hz. Peygamber aleyhindeki iddialara cevap verilmiş olacaktır.²

Ayrıca, Ebu't-Tayyib Mustafa b. Mebrûk eş-Şâzelî, iki hadis ve bir eser dışında Sahihayn'dan seçtiği rivayetlerle *el-Erbeûn fi hasâisi'n-nebiyyi'l-emîn* adlı bir çalışma hazırlamıştır.

Hasâis Kavramı

Hasâis genelin zıddı, özel, has anlamlarına gelen “el-hâssa” kökünden gelmektedir.³ Ayrıca ortaklığın bulunmaması, bazı özelliklerde tek olmak, kendine has bazı kerametleri olan kimse gibi anlamları da ihtiva etmektedir.⁴ Hâssa kelimesinin çoğulu havâss, sözlükte “bir nesneyi diğerlerinden farklı ve üstün kılan nitelik” anlamına gelmekte, genellikle avam karşıtı olarak “seçkin kişiler” mânasında kullanılmaktadır.⁵ Fiil olarak ise “hasşa”, başkalarından farklı olarak tek olmak manasındadır.⁶ Ayrıca bu kökten türeyen “hasâsu, hasâsatü, hasâsâu, hussu” isimlerinin “boşluk, açlık, ağaçtan ev” gibi anlamları da bulunmaktadır.⁷ el-hâssa ile aynı kökten gelen “hasîsa” (الخصيصة) temeyyüz ve tehdüd edilen sıfattır. Yani, bir kişiyi diğerlerinden farklı kılan ve onunla özdeşleşen bir sıfat, imtiyaz, tutum veya davranışlardır. Literatürde kavram olarak kullanılan “hasâis”(

¹ https://theses.ju.edu.jo/Original_Abstract/JUA0525166/JUA0525166.pdf (17.10.2017)

² <http://elibrary.medi.u.edu.my/books/MAL03159.17.10.2017>.

³ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sıhâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafur Attar, 4. bs., Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, III, 1037; ayrıca bkz. Tehânevî, *Keşşâf*, I, 745.

⁴ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Kilani, y.y. ts., s. 149.

⁵ Süleyman Uludağ, “Havas”, *DİA*, XVI, 1997, 517.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 24.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 25-26.

الخصائص), hasâisa kelimesinin çoğuludur.⁸

İstilah olarak ise hasâis, Hz. Peygamber'e has olduğu bilinen hadisleri konu edinen, bu alanda müstakil çalışmaların yapıldığı bir telif alanıdır.⁹ Ayrıca kavram olarak, sadece Hz. Peygamber'e verilen haller, mucizeler ve imtiyazlar¹⁰; diğer insanlardan farklı olarak Hz. Peygamber'e has kılınan sıfat ve ayrıcalıkları konu alan ilim dalı¹¹ gibi tanımlar da yapılmaktadır. Hasâis şemâilden bir bölüm olarak Hz. Peygamber'e has üstün meziyetleri konu edinen bir ilim dalı¹² olarak da tarif edilmektedir.

Bunun dışında, “hâssa” kelimesinin çoğulu “Havâs”, bir tasavvuf terimi olarak da kullanılmaktadır. Tasavvuf literatüründe, özel bilgilere ve birtakım özel hallere sahip velîleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kimseler için ayrıca, ehl-i husûs denildiği gibi bunların en üstün olanlarına da “hâssü'l-havâs” veya “hâssatü'l-hâssa” denilmektedir.¹³ Burada aynı kökten gelen kelimenin, tasavvuf ilmine özgü farklı bir kullanımı görülmektedir. Bu manadaki “havâs” teriminin, “hasâis” terimi ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

“Hasâis” kavramı ile ilgili üzerinde durulması gereken hususlardan biri “delâil” kavramı ile olan ilişkisidir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilleri olan mucizeleri konu edinen delâilü'n-nübüvve eserleri için bazen el-hasâiüsü'n-nebeviyye gibi isimlerin de kullanılması¹⁴ hasâis ve delâilin aynı anlamı ihtiva ettikleri gibi bazı iddialara mesned teşkil etmektedir.¹⁵ Ancak, delâilden farklı olarak hasâis kavramına mucizelerin yanı sıra Hz. Peygamber'e özel farz, helal, mubah gibi hükümlerin dahil olmasıyla, istilah fikhî bir boyut da kazanmaktadır. Sonuç olarak, hasâis ve delâil, muhtevası birbirinden tam anlamıyla farklı olmayan ancak gayeleri farklı iki müstakil telif alanıdır.

Hasâis, delâilin yanı sıra mu'cizât manasında da kullanılmıştır. Örneğin, et-Tirmizî'nin Kitâbü'l-Menâkıb'ının beşinci bâbı, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatının

⁸ İbrahim Mustafa vd., *Mucemü'l-Vasît*, 5. bs., Çağrı Yay., İstanbul ts., I, 237-238.

⁹ el-A'zamî, *Mucemü mustalahâti'l-hadis*, s. 148-149.

¹⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, 1. bs., Hadisevi, İstanbul 2006, s. 129.

¹¹ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yay, Ankara 2007, s. 84; Erdinç Ahatlı, 'Hasâisü'n-Nebi', *DİA*, XVI, 277.

¹² Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 1992, s. 118.

¹³ Süleyman Uludağ, “Havas”, *DİA*, XVI, 1997, 517.

¹⁴ Yaşar Kandemir, “Hadis”, *DİA*, XV, 54; ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 115.

¹⁵ Ali Yardım, *Hadis I-II*, 4. bs., Damla Yay., İstanbul 2000, I, 13-14.

delilleri ve Allah Teâlâ'nın ona (s.a.v) has kıldıklarıdır. Burada “hasa” (“خص”) fiilinin peygamberlik delili olarak mucizevî hadiseler için kullanıldığı görülmektedir. Bu bâb başlığı altında zikredilen iki rivayet de bu anlamı desteklemektedir. Câbir b. Semûra'dan gelen merfû rivayette, Mekke döneminde bir taşın Hz. Peygamber'i selamladığı anlatılmaktadır. İkinci rivayette ise Semûra b. Cündeb, Hz. Peygamber ile birlikte onar kişilik gruplar halinde bir kaptan yemek yediklerini ve mucizevî bir şekilde herkes doyuncaya kadar yemeğin tükenmediğini haber vermektedir.¹⁶ Sonraki dönemlerde de Endülüslü âlim Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Eş'arî (ö. 690/1291'den sonra) Hz. Peygamber'in bütün mucizelerini toplamayı amaçladığı ve beyitlerden oluşan eserine *Hulâsatü's-safâ min hasâisi'l-Mustafa* ismini vermiştir.¹⁷ Delâil örneğinde olduğu gibi burada hasâis mu'cizât anlamında kullanılmış olmakla birlikte aslında bunların her biri farklı müstakil alanlardır.

Hz. Peygamber'i konu edinen ilim dalları ve Hz. Peygamber'e yer veren ilim dalları şeklindeki ikili tasnifte, Hasâis, Hadis, Siyer, Megazi ve Şemâil ile birlikte doğrudan Hz. Peygamber'i konu edinen ilim dalları arasında değerlendirilmektedir.¹⁸ Bu yönüyle hasâis mutlak manada sadece Hz. Peygamber'in hususiyetlerini ele alan müstakil bir çalışma alanıdır.

Hasâis şemâil, delâil, fezâil kavramları ile de ilgilidir. Nitekim Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesir (ö. 774/1373), eserine *Şemâilü'r-Rasûl ve delâilü nübüvvetihi ve fezâilühü ve hasâisühü* adını vererek bu dört kavramı birlikte kullanmıştır.¹⁹ Ayrıca bu dört kavramın siyere muteallık olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Hasâis benzer olarak, Hz. Peygamber'e izafe edilmeden fezâil ile birlikte üstün özelliklerinden bahseden siyere bağlı bir konu şeklinde tanımlanmıştır.²¹ Bunlara ek olarak mevlid literatürü içerisinde de siyer, şemâil ve delâilin yanı sıra hasâise yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle hasâis ile ilişkili kavramlardan biri de mevliddir.²² Hasâis ile ilgili bir diğer kavram ise Türk kültürüne faziletname olarak

¹⁶ et-Tirmizî, *Menâkıb*, 5.

¹⁷ Mehmet Ali Sönmez, “el-Eş'arî Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, XI, 1995, 443.

¹⁸ Ali Yardım, *Hadis I-II*, I, 3-16.

¹⁹ Ebu Hafis Ömer b. Ali el-Ensârî İbnü'l-Mülakkım, *Gâyetü's-sül fî hasâisi'r-Rasûl*, (nşr. Abdullah Bahrüddin Abdullah), *Dâru'l-beşâiru'l-İslâmiyye*, 2. bs., Beyrut 1422/2001, neşreden giriş s. 7; ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 85.

²⁰ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Daru Hecer, Cize 1997/1418, VIII, 384.

²¹ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 1996, s. 154.

²² İsmail Durmuş, “Mevlid/Arap Edebiyatı”, *DİA*, XXIX, 2004, 480.

geçen fezaîlü'n-nebi çalışmalarıdır.²³

Hasâis ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer husus, bu kavramın Hz. Peygamber dışındaki kimseler veya topluluklar için de kullanılmış olmasıdır. Mutlak manada hasâis, hasâisü'n-nebî, hasâisü'r-rasûl ve el-hasâisü'n-nebeviyye gibi kullanımlar, doğrudan Hz. Peygamber'in hususiyetlerini ifade eder.

ez-Zemahşeri'nin *Hasâisü'l-Aşere*,²⁴ en-Nesâî'nin *Hasâisü Emiri'l-müminîn*²⁵ örneklerinde görüldüğü gibi bu kavram Hz. Peygamber dışındaki kimse ve topluluklara izafe edilerek kullanılmıştır.²⁶ Benzer şekilde Mâverdî (ö. 450/1058), 'hasâisü'l-harem' tabirini Harem bölgesi halkının hususiyetlerini ifade etmek için kullanmaktadır. Ona göre, Harem bölgesi halkı adil idareciye isyan etseler bile onlara savaş açılmaz, şiddet uygulanamaz.²⁷ Burada hususiyetin temeli, bizatihi orada yaşayan insanların kendileri değil Harem bölgesi ve Harem uygulamalarıdır.

Bunlara ek olarak ashabin hasâisinden bahsedildiği de görülmektedir. İbn Rüşd, "hacc için ihrama girmiş iken niyeti umreye çevirme" tartışmalarını değerlendirirken ulemanın çoğunun onu ashaba özel bir uygulama olarak değerlendirdiğini, sonraki Müslümanların bunu yapmasının caiz olmadığı hükmünü verdiklerini aktarmaktadır. Haris b. Hilal'in babasından gelen ve bunun ashabin hasâisinden olduğunu bildiren rivayeti delil getirmektedirler.²⁸ Ayrıca ashabdan bazı kimselerin hasâisinden de bahsedilmektedir. Bazı hukukî uygulamaların bir sahabîye has olduğu, Hz. Peygamber tarafından ona özel izin verildiği konular da vardır. Örneğin, Ebû Huzeyfe'nin karısının evlatlığı Sâlim'i emzirme çağı geçmiş iken emzirerek süt hısımlığının sağlanması, onlara özel bir izinle gerçekleşmişti.²⁹ Bir diğer örnek de, Huzeyme b. Sâbit'in şahitliğinin iki şahitlik kabul

²³ Bkz. Mustafa Uzun, "Muhammed/ İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Türk Edebiyatı", *DİA*, XXX, 2005, 459.

²⁴ Mustafa Öztürk, Mehmet Suat Mertoğlu, "Zemahşeri", *DİA*, XLIV, 2013, 238.

²⁵ Mehmet Efendioğlu, "Fezaîlü's-sahâbe", *DİA*, XII, 1995, 536.

²⁶ Hasâisin farklı kullanımları ve eser isimleri için bkz. Raşit Küçük, "İsnad", *DİA*, XXIII, 2001, 159; Mehmet Efendioğlu, "Fezaîlü's-sahâbe", *DİA*, XII, 536; Şükrü Özen, "Zahidi", *DİA*, XLIV, 2013, 84; Ahmet Özel, "Şerif er-Radî", *DİA*, XXXIX, 2010, 5.

²⁷ Ebu Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 2. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009, II, 216. Bazı fukaha savaşın haram olduğu ancak itaat edinceye kadar zorlanmaları gerektiği görüşündedir. Fukahanın çoğunluğuna göre ise asilerle savaştan başka mücadele edecek yol yok ise savaşılabilir.

²⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 308.

²⁹ Muvatta, Radâ'a, 12.

edilmesinin ashab tarafından o sahabînin hasâisi olarak değerlendirilmesidir.³⁰ Ayrıca hadis kaynaklarında yer alan fezâilü's-sahâbe gibi bölümlerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi ashabın üstünlükleri, ayrıcalıkları ve kendilerine has uygulamalar ile ilgili örnekler bulunmaktadır.

Bütün bu kullanımlarıyla birlikte, mutlak manada hasâis, Hz. Peygamber'e has üstünlükler, imtiyazlar ve hükümler şeklinde tanımladığımız hasâisü'n-nebî, hasâisü'r-rasûl, el-hasâisü'n-nebeviyye olarak bilinen telif alanını ifade etmektedir. Bu çalışmanın çerçevesi de bu bağlamda oluşturulmuştur.

Hasâis, tanımların bir kısmında ilim dalı, bir kısmında kavram olarak değerlendirilmiştir. Hasâis araştırıldığında, istisna, ferd, temeyyüz, fazilet, tekrim, tazim, kıyas yapılamama, farklı olma, meziyet gibi birçok anlamı içinde barındırdığı görülmektedir.

Hasâis İle İlgili Kavramlar

Burada Hadis, Sünnet ve Hasâis başlığı altında görüldüğü üzere zaman zaman hasâis ile aynı anlamda kullanılan fakat muhteva ve gayeleri açısından değerlendirildiğinde müstakil alanlar olduğu anlaşılan “delâil, fezâil, mu‘cizât” gibi kavramların ele alınması gereklidir. Bunlara ek olarak hasâis gibi Hz. Peygamber'i konu edinen temel alanlardan biri olan, Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlakî özellikleri, günlük yaşayışı, ibadetlerini konu edinen “şemâil”, çalışma konusunun sınırlarının belirlenmesi açısından üzerinde durulması gereken kavramlardan biridir.

Doğrudan Hz. Peygamber'i konu alan ve hasâis ile yakın ilgisi olduğu görülen bu kavramların her biri farklı müstakil alanlar olarak değerlendirildiğinden, bu alanların kapsamına giren konular hasâis dışında tutularak bu çalışmanın sınırları dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte doğrudan Hz. Peygamber'i konu edinen bütün alanlarda ortak hususlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın konusunu teşkil eden hasâis literatürü tetkik edilirken aynı zamanda mu‘cizât, delâil, fezâil konularına da zaman zaman değinilmiş olacaktır. Ancak, hasâis eserleri ve hasâis muhtevasının bu çalışmanın kapsamını oluşturduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

³⁰ el-Buhârî, Kitabü'l-cihad ve's-siyer, 12; el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIV, 147.

1. Delâil

Sözlükte “D-L-L (دل)” kökünden gelen Delil kelimesinin çoğuludur. Delil, kendisiyle istidlâl edilendir. Ebu Ubeyd, “ed-dâllü” kelimesinin doğru yola iletme, yol gösterme, hidayet ile yakın anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, sekinet ve vakar anlamlarını da ihtiva etmektedir.³¹ Râgıb el-İsfahâni Kur’ân terimlerini ele aldığı sözlüğünde “dilâle” kelimesini “bir şeyi anlamaya ulaştırın” şeklinde açıklamaktadır.³²

Bu kökten türetilen “delâilü’n-nübüvve”, muhaddislerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini doğrulayan mucizeleri ve diğer özellikleri hakkında vârid olan hadisleri bir araya getirmeyi amaçladıkları bir tasnif türüdür. Önceki semavî kitapların son peygamber hakkında verdiği müjdeler, Hz. Peygamber’in doğumu ve peygamber olarak görevlendirilmesi arasında vuku bulan bazı olaylar da delâilü’n-nübüvve konularına dahil edilmiştir.³³ İbn Kuteybe (ö. 276/889),³⁴ İbn Ebu’d-Dünya (ö. 281/894), İbrahim b. İshak el-Harbî (ö. 285/899), Firyâbî (ö. 301/913), Taberânî (ö. 340/951), Şâsî (ö. 366/976), Ebu’ş-Şeyh (ö. 369/979)³⁵, Herevî (ö. 370/980) *Delâilü’n-nübüvve*³⁶ adıyla eser veren âlimlerdir. Ebu Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) ve Beyhakî’nin (ö. 458/1066) eserleri bu türde en meşhurlarındandır.³⁷ Ebû Dâvûd’un *A’lâmü’n-nübüvve*³⁸ ve Abdurrahman b. Muhammed b. Fütays Ebu’l-Mutarriif’in *A’lâmü’n-nübüvve ve delâlâtü’r-risâle* adlı eserleri³⁹ bu türün örneklerindedir.

Delâil ve a’lamü’n-nübüvve kitapları Hz. Peygamber’in peygamberliğini ispat, faziletini beyan etme, Allah katındaki yüksek mevkisini anlatma çerçevesinde, hissî ve manevî mucizelere yer verir.⁴⁰ Delâilü’n-nübüvve ayrıca hasâis ile yakın anlamına dikkat

³¹ Cevherî, *es-Sihâh*, IV, 1698-1699.

³² Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, s. 171.

³³ el-A’zamî, *Mucemü mustalahâti’l-hadis*, ss. 150-151; Delâil ve muhtevâsı için bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, DİB Yay., Ankara 2011.

³⁴ el-A’zamî, *Mucemü mustalahâti’l-hadis*, ss. 150-151; Ebû Bekr Muhammed b. Hayr el-İşbîlî, *Fehresetü İbn Hayr el-İşbîlî*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Muhammed Beşşâr Avvâd), 1. bs. Dâru’l-garbi’l-İslâmî, Tunus 2009, s. 194; İbn Hacer, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 76.

³⁵ el-A’zamî, *Mucemü mustalahâti’l-hadis*, ss. 150-151.

³⁶ el-A’zamî, *Mucemü mustalahâti’l-hadis*, ss. 150-151; İşbîlî, *Fehrese*, s. 357.

³⁷ el-A’zamî, *Mucemü mustalahâti’l-hadis*, ss. 150-151.

³⁸ İşbîlî, *Fehrese*, s. 148; Ebu’l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-Mu’cemü’l-müfehres ev tecridü’l-esânîdi’l-kütübi’l-meşhûra ve’l-eczâi’l-mensûra*, 1. bs., Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1418/1998, ss. 76-77.

³⁹ Ebu’l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Beşküval, *es-Sıla fî târihi eimmeti’l-Endelüs ve ulamâihim ve muhaddisihim ve fukahâihim ve üdebâihim*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), 1. bs., Dâru’l-garbi’l-İslâmî, Tunus 2010, I, 404.

⁴⁰ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, neşredeninin girişi s. 10.

çekilerek Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat amacıyla, aklî ve naklî delilleri toplamak amacıyla hazırlanan Hadis Edebiyatının bir bölümü olarak da tanımlanmaktadır.⁴¹

Ebû Nuaym el-İsfahânî *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserinde mucize örnekleri üzerinden Hz. Muhammed'in peygamberliğini delillendirmekte, önceki peygamberlere verilen mucizelerden bahsetmekte, onlara verilen mucizelerin benzerinin Hz. Peygamber'e de verildiğini savunmaktadır. Ancak, eserde yer alan bu bilgiler sıhhat açısından tetkike muhtaçtır.⁴² el-Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-şerîa* adlı çalışması, büyük oranda el-İsfahânî'nin eserinin plan ve içerik açısından esas alan muteber delâil kaynaklarından biridir. Muhteva genel itibariyle sahih rivayetlere dayandırılmış, olağanüstü anlatımların çoğunun zayıf veya mevzû olduklarına dikkat çekilmiştir. Çalışmasının temel kaynaklarını kütüb-i sitte, siyer ve megazî eserleri oluşturmaktadır. Eser, bu muteber yönü sebebiyle olsa gerek İbn Kesîr'in *el-Bidâye* adlı eseri ile es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ* adlı eseri gibi sonraki dönem müellifleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.⁴³

2. Fezâil

Sözlükte “F-D-L (فضل)” kökünden gelen (Fazilet) kelimesinin çoğuludur. Fezâil, sözlükte eksiğin zıddı manalarına gelen “el-fadl, el-fadîle” kelimeleriyle aynı kökten gelmektedir.⁴⁴ “el-fadla, el-fudâla” herhangi bir şeyin fazla olanıdır. Aynı kökten “el-ifdâl” ise ihsan anlamındadır.⁴⁵ “el-fadl”, iki şeyden birinin diğerine olan fazlalığı için kullanılır. Bu fazlalık cins, nev veya kişiler arasında olabilir.⁴⁶ “el-fadl, el-fadle” kelimeleri bir şeyden geriye kalan, bakiye manasındadır.⁴⁷

Terim olarak ise fezâil, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bahsettiği diğer peygamberlerden üstün özellikleridir. Fezâil muhtevası, şemâil, delâil ve hasâis konuları içinde yer almaktadır. Bununla birlikte Izzeddin b. Abdüsselam'ın (ö. 660/1262) *Bidâyetü's-sûl fî tafdüli'r-Rasûl* isimli eseri gibi Hz. Peygamber'in faziletlerine dair

⁴¹ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, ss. 68-69.

⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 117.

⁴³ Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 117-118.

⁴⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1791; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XI, 524.

⁴⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1791.

⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 381.

⁴⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XI, 525.

müstakil çalışmalar da mevcuttur.⁴⁸

Hadis Istılahları adlı çalışmasında Aydınlı, fezâilin iki temel anlamından bahsetmektedir. Bunlardan ilki, amellerin faziletleri başta olmak üzere, fıkıh hükümleri ihtiva eden hadisler dışındaki ahlak ve âdâb-ı muâşeret konularını içeren rivayetlerdir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) Allah katındaki yüksek değerini ve diğer peygamberlere olan üstünlüklerini ifade eder.⁴⁹

Hz. Peygamber'in Allah katındaki değeri ve üstünlüklerini konu edinen fezâil, fezâilü'n-Nebî tamlamasıyla ifade edilir. Bununla birlikte fezâil, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in ashâbı, kadir gecesi gibi izafelerle kullanılmaktadır. Nitekim hadis kaynaklarında gece namazının fazileti,⁵⁰ fezâil-i ashâbi'n-Nebî⁵¹, fezâil-i Kurân⁵², Fazlû Mekke⁵³ gibi başlıklar bulunmaktadır. *Sahih-i Buhârî*'de "Fezâilü Ashâbi'n-Nebî" başlıklı müstakil bir kitab yer almaktadır. Bu kitapta "fezâilü Ashâbi'n-Nebî"⁵⁴, fazlu Ebû Bekir⁵⁵, fazlû Aişe⁵⁶, menâkibü Ömer⁵⁷, zikru Abbas b. Abdulmuttalib⁵⁸" gibi bâb başlıklarında görüldüğü üzere fezâil, fazl, menâkıb, zikr gibi benzer kavramlar kullanılmıştır. Ayrıca, yine el-Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan Fezâilü'l-Kur'ân kitabında "fadlu fâtihati'l-Kur'ân"⁵⁹, fadlu sûreti'l-bakara⁶⁰, bâb başlıklarında "fadl" ibaresi bulunmaktadır. Müslim'in *Sahih*'inde yer alan "Kitâbü'l-fezâil"de ise Hz. Peygamber'in seçkin nesebi⁶¹, kıyamet gününde insanların efendisi olması⁶², az miktardaki suyun parmakları arasında çoğalması⁶³, hayâsı⁶⁴, fizikî özellikleri⁶⁵, diğer peygamberlerin faziletleri⁶⁶ gibi konular yer almaktadır. Müslim'de görüldüğü üzere "fezâil" başlığı altında Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlaki özellikleri, üstün özellikleri, mucizeleri gibi şemâil, hasâis, fezâil ve mu'cizât

⁴⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredeninin girişi s. 11.

⁴⁹ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, ss. 91-92.

⁵⁰ el-Buhârî, Teheccüd, 2.

⁵¹ Müslim, Fezâilü's-sahâbe; İbn Mâce, Mukkaddime, 11.

⁵² et-Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân.

⁵³ et-Tirmizî, Menâkıb an Rasûlillah, 75.

⁵⁴ el-Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 1.

⁵⁵ el-Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 4.

⁵⁶ el-Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 30.

⁵⁷ el-Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 6.

⁵⁸ el-Buhârî, Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 11.

⁵⁹ el-Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9.

⁶⁰ el-Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 10.

⁶¹ Müslim, Fezâil, 1.

⁶² Müslim, Fezâil, 3.

⁶³ Müslim, Fezâil, 4.

⁶⁴ Müslim, Fezâil, 67.

⁶⁵ Müslim, Fezâil, 91-92.

⁶⁶ Müslim, Fezâil, 143, 150, 155.

konuları yanında diğere peygamberlerle ilgili rivayetler de bulunmaktadır.

Önceki başlıklarda görüldüğü gibi fezâil, delâil, hasâis muhteva açısından birbirinden tamamen ayrılması mümkün olmayan, hatta zaman zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'e has hükümler ve üstünlükleri ifade eden hasâisi konu edinen bu çalışmada, bazı ortak konular haricinde Hz. Peygamber'in üstünlükleri ve faziletlerini ihtiva eden fezâil konuları kapsam dışında bırakılmıştır.

3. Mu'cizât

Mucize, kelime olarak âyet ve hadislerde yer almamaktadır. Kur'ân'da zikri geçen "âyet" ve "burhan" kelimeleri bu anlamı ifade etmektedir. Muhaddisler ise "delil ve alâmet" tabirlerini bu manada kullanmışlardır.⁶⁷ Mucize kavramı, ilerleyen zamanlarda kelimciler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁸

Mucize, sözlükte zayıflık anlamına gelen "el-acz" kökünden gelmektedir.⁶⁹ Kudretin zıddı manasındadır.⁷⁰ "a'câzu'l-umûr" kullanımı, işlerin sona kalanları anlamındadır.⁷¹

Kaynakların ifadesi ile mucize kavramı, mu'cizât-ı Nebî'nin her biri için kullanılır.⁷² Yani, peygamberlerin ortaya koydukları, muhataplarını aciz bırakan her bir olağanüstü fiil, durum ve hallerdir. Cevherî'nin mucize kavramını peygamberlere izafe ederek zikretmesi, hicri dördüncü yüzyıldan itibaren, bu terimin kullanıldığını göstermektedir.

Hz. Peygamber kendisine ve önceki peygamberlere mucizeler verildiğini bildirmektedir.⁷³ Nitekim Hz. Peygamber'in iki kürek kemiği arasında bulunan ve nübüvvetinin alâmeti olarak değerlendirilen bir ben/mühür de bunlardan biri olarak

⁶⁷ Mevlana Şibli, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, (çev. Ömer Rıza Doğrul ve Osman Zeki Mollamehmedoğlu), Eser Neşriyat, İstanbul 1977, II, 191.

⁶⁸ Emrullah Yüksel, *Kelâm Dersleri (İlâhiyat ve Nübüvvet)*, Erzurum 1986, s. 57.

⁶⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, III, 883; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V, 369.

⁷⁰ Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 322.

⁷¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V, 370.

⁷² Cevherî, *es-Sihâh*, III, 884; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V, 370.

⁷³ el-Buhârî, *Fezâilü'l-Kurân*, 1; İ'tisâm, 1; Müslim, *İmân*, 239. Ayrıca bkz. İlyas Çelebi, "Muhammed/ Dindeki Yeri/ Mucizeleri", *DİA*, XXX, 2005, 447.

zikredilir.⁷⁴

Hız. Peygamber'in asıl mucizesi Kur'ân-ı Kerim kabul edilmekle birlikte bunun dışında bazı hissî mucizeler de gösterdiği bilinmektedir. Nitekim Bedir Savaşı'nda meleklerin müminlere yardım etmesi Kur'ân'da zikri geçen mucizelerden biridir. Kütüb-i sittede de bu tür rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca bu konular a'lâmü'n-nübüvve, delâilü'n-nübüvve ve hasâisü'n-nebî türü eserlerde geniş yer tuttıkları görülmektedir.⁷⁵

Hız. Peygamber'in mucizelerini ele alan bazı eserlerin yer aldığı literatür çalışmasında Avcı, Bâkılânî'nin *el-Beyân*'ı, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'leri, İbn Dihye el-Kelbî'nin *el-İbtihâc fî ehâdîsi'l-mirâc*'ı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-İsrâ ile'l-makâmi'l-esrâ'sı* (*Kitâbü'l-Mirâc*), es-Süyûtî'nin *el-Âyetü'l-kübrâ şerhu kıssati'l-isrâ*'ı, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin *Huccetüllâhi ale'l-âlemîn fî mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*'i (Beyrut 1316) gibi eserleri zikretmektedir.⁷⁶

4. Şemâil

Sözlükte “şml (شمل) ” kökünden gelen ve çoğulu “eşmül, şemâil ve şümül (أشمل, شمل) ” olan şimâl (شمال) kelimesi “sağ”ın zıddı yani “sol” manasındadır.⁷⁷ Çoğulu sadece “şemâil (شمايل) ” olan “şimâl” ise “huy, tabiat, ahlak”⁷⁸ anlamlarını ihtiva etmektedir. Sözlükte, başka anlamları da ihtiva etmekle birlikte şemâil kavramı, şimâl kelimesinin yukarıda zikredilen son anlamından gelmektedir.⁷⁹

Terim olarak ise şemâil, Hız. Peygamber'in beşerî ve fizikî özelliklerini, günlük hayatını, üstün ahlakını konu edinen ilim manasındadır.⁸⁰ Bununla birlikte delâil, fezâil ve hasâis konularının da şemâil muhtevası içinde yer aldığı bilinmektedir.⁸¹

⁷⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Nübüvvet Mührü”, *DİA*, XXXIII, 2007, 291.

⁷⁵ İlyas Çelebi, “Muhammed/Dindeki Yeri/Mucizeleri”, *DİA*, XXX, 447. Bedir Savaşı'yla ilgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/123-125; el-Enfâl 8/9-12, 17.

⁷⁶ Casim Avcı, “Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Arapça, Türkçe, Farsça, Batı Dilleri”, *DİA*, XXX, 2005, 467.

⁷⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XI, 364.

⁷⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1740; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XI, 365.

⁷⁹ Ayrıca bkz. Rukiye Oğuzay, Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Uludağ Üniversitesi, Bursa, s. 6-10.

⁸⁰ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 8. bs., Damla Yay., İstanbul 2009, s. 29; Yaşar Kandemir, “Şemâil”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, 497-500.

⁸¹ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, ss. 299-302; Rukiye Oğuzay, Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 7.

Müstakil şemâil eserlerinin ortaya çıkmasından önce, hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in beşerî yönünü anlatmak için "Sıfatı'n-Nebi"⁸², "Menakıb"⁸³ ve "Fezâil"⁸⁴ gibi başlıklar kullanılmıştır. İmam Malik, Kitâbu Sıfatı'n-Nebi başlıklı ilgili bölümü on üç bâba ayırmıştır. Bu bölümde, Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri, yeme-içmesi, yüzük kullanması gibi şemâille ilgili hadisler mevcuttur. İmam el-Buhârî, Hz. Peygamber'in sıfatı, nübüvvet mührü, vefatı, isimleri, uykusu gibi Hz. Peygamber'in şemâiline yer verdiği bölüme "Kitâbü'l-Menâkıb" başlığını vermiştir. Bununla beraber bu bölüm, tamamen şemâile hasredilmiş değildir. Bu başlık altında, insanlığın yaratılışından, cahiliye döneminden, Kureyş kabilesinden, zemzem kuyusundan ve peygamberlik alametleri gibi delâil muhtevâsından örneklere yer verilmiştir. İmam el-Buhârî gibi Hz. Peygamber'in şemâilini "menâkıb" başlığı altında ele alan et-Tirmizî, bu bölümü seksen bir bâba ayırmıştır. Bâb başlıklarının çokluğu, bu bölümde sahabe menâkıbını da zikretmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çeşitli kabile ve milletlerin özelliklerini konu edinen bâblara da yer vermiştir. Hz. Peygamber'in seçkin nesebi, hilyesi, giyim-kuşamı, saç bakımı, konuşması, yürümesi, tebessümü gibi şemâil konularına yer vermiştir.⁸⁵

Şemâil, Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâki özellikleri, üstünlükleri olarak câmi türü hadis musannefâtının bir konusu ve siyerin bir kolu olarak da değerlendirilmektedir.⁸⁶ Şemâil, Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olması itibarıyla yaratılış ve ahlaki özelliklerini merkeze alarak, doğumundan vefatına kadar örnek davranışlarını ve bütün hayatını konu edinen eserlerdir. Bu alanda, ilk müstakil eseren veren Muhammed b. İsa et-Tirmizî'dir (ö. 279/892). Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *Kitâbü's-Şifâ*, İmam Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Kitâbü'l-Vefâ bi ahvâli'l-Mustafa* adlı eserleri de şemâil literatürü içerisinde değerlendirilmektedir. Bunların dışında İslam âlimleri tarih boyunca bu alanda pek çok eser kaleme almışlardır.⁸⁷ Örneğin Osmanlı âlimi Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843) *Mahsûlü'l-mevâhibi'l-ehadiyye fi'l-hasâis ve's-şemâili'l-Ahmediyye* adlı yazma eserinde şemâili konu edinmiştir.⁸⁸

⁸² Muvatta, Kitâbu Sıfatı'n-Nebi, 1-38.

⁸³ el-Buhârî, Kitâbü'l-Menakıb, 17-24; et-Tirmizî, Menakıb, 1-20.

⁸⁴ Müslim, Fezâil 1-142.

⁸⁵ Bkz. Rukiye Oğuzay, Şemâil Literatürünün Muhtevâsı ve Değişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ss. 7-8.

⁸⁶ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 299.

⁸⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşreden giriş ss. 9-10.

⁸⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut 1951, I, 357; Ömer Pakiç, "Molla Halil Siirdi", *DİA*, XXX, 2005, 251. (s.250-251); Yaşar Kandemir, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 2010, 499.

Buraya kadar yapılan araştırmalarda *hasâis* ve *delâil*, *fezâil*, *mu‘cizât* ve *şemâil* alanlarına dair sözlük ve terim anlamlarını kapsayan kavramsal çerçeve tespit edilmiştir. Ayrıca doğrudan Hz. Peygamber’i konu edinen bu alanlarla ilgili muhteva çalışması yapılarak her birinin konuları, kapsamı, sınırları ve kesişen noktaları üzerinde durulmuş, bu şekilde hasâis kavram, muhteva ve literatür açısından netlik kazanmıştır. İlgili örneklerde görüldüğü üzere bilhassa delâil ve fezâil kavramının hasâis ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu ve ortak konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Şemâil Hz. Peygamber’in fizikî özelliklerini, günlük yaşayışını, beşerî özelliklerini ön plana çıkarırken delâil, fezâil ve hasâis nübüvvet yönüne vurgu yapmaktadır. Delâil ve mu‘cizât nübüvvetin ispatı yönüyle konuları incelerken fezâil nübüvveteye dayalı üstünlükleri ele almaktadır. Böylece Hz. Peygamber’in üstün özellikleri ile ilgili fezâilin bir bölümü hasâis ile ortak olmakta, ayrıca O’na (s.a.v) has üstünlüklerin bir kısmı nübüvvetinin ispatı niteliğinde olduğu için delâilin kapsamına girmektedir. Bütün bunlarla birlikte hasâisin kavramsal tespiti, muhtevası ve diğerlerinden farklı olarak sınırlarının belirlenmesi doğru peygamber algısı açısından önemlidir.

Hasâis, önceki peygamberlerden ve ümmetinden farklı olarak Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e has kıldığı hükümler, üstünlükler, ayrıcalıklar şeklinde tanımlanabilir. Ancak bu tanımdan hareketle hasâisin Hz. Peygamber’e tanınan kolaylıklar anlamına geldiği düşünülmemelidir. Bilakis ümmetinden farklı olarak kendisine (s.a.v) has yükümlülükler söz konusudur. Visal orucu örneğinde olduğu gibi zorluğundan dolayı ümmetine yasak olan bir ibadet Hz. Peygamber’e has mubah kılınmıştır. Ayrıca birinci bölümde görüleceği üzere Hz. Peygamber kolaylık sağlayan mubahları da kullanmaktan kaçınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASÂİS LİTERATÜRÜ

Hz. Peygamber'e özel farz, haram, mubahlar ile imtiyaz ve üstünlükleri konu edinen hasâis, işaret edildiği üzere ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimlerinin ele aldığı bir alan olmuştur. Nitekim müfessirler Hz. Peygamber'in bu hususiyetleri ile ilgili âyetleri ele alırken hasâis mefhumunu işlemekte, muhaddisler de Hz. Peygamber'in bu özellikleriyle ilgili rivayetleri değerlendirirken hasâise değinmektedirler. Ayrıca, bazı hükümlerin Hz. Peygamber'e has olduğunun bilinmesi, özellikle fıkıh âlimlerinin hasâisi dikkate almalarını gerekli kılmıştır. Böylece Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf literatürü içerisinde hasâis konularının ele alındığı, hasâis muhtevasının yavaş yavaş şekillenmeye başladığı anlaşılmaktadır. İlerleyen zamanlarda Hz. Peygamber'i konu edinen bazı müstakil çalışmaların hasâis konularına daha geniş bir şekilde yer ayırdıkları görülmektedir. Örneğin Kâdî İyaz'ın *eş-Şifâ* adlı eseri gibi bütünüyle Hz. Peygamber'i konu edinen eserler içerisinde hasâis muhtevası bulunmaktadır. Bunlara ek olarak ayrıca bu alana dair müstakil eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından "İslâmi İlimler İçerisinde Hasâis", "Hasâis Konularına Yer Veren Eserler" ve "Müstakil Hasâis Eserleri" başlıkları altında ele alınması faydalı olacaktır.

1.1. İslâmi İlimler İçerisinde Hasâis

Hasâis mefhum veya konularının öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve bazı tefsir eserlerinde nasıl yer aldığı incelenmiştir. İkinci bölüm müstakil olarak Hadis eserlerinde hasâise ayrıldığı için bu bölümde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf ilminde ise bazı temel kitaplar üzerinden hasâis konuları araştırılmıştır.

1.1.1. Kur'ân ve Tefsirlerde Hasâis

Kur'ân-ı Kerim'de bütün peygamberlerin yeme, içme, alışveriş yapma gibi günlük ihtiyaçlarını giderme açısından diğer insanlardan bir farklarının bulunmadığı ifade edilmektedir (Furkan 25/20). Bu âyetin tefsirinde müfessirler, bu hususlarda Hz. Peygamber'in bir ayrıcalığının söz konusu olmadığını belirtmektedirler.⁸⁹ Bu âyetten anlaşıldığı gibi Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin insanlarla ortak özellikleri dile

⁸⁹ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir fi ilmit't-tefsir*, 1. bs., Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002, s. 1013.

getirilerek beşerî yönleri vurgulanmaktadır.

Bunun yanı sıra bütün peygamberlerin yalanlanmış olması gibi peygamberler arasındaki ortak özelliklere dikkat çekilmektedir (Fatır 35/4). Beşer olması yönüyle insanlardan farkı olmayan Hz. Peygamber, ayrıca peygamber olması yönüyle de diğer peygamberlerle ortak hususiyetlere sahipti. Nitekim bu ortak yönünden dolayı, önceki peygamberlerin Hz. Peygamber için örnek olarak gösterildiği zikredilmektedir.⁹⁰

Bakara sûresinde “feddale” lafzıyla zikredilen peygamberlerin bazılarının üstün olması veya “bazılarının derecelerinin yükseltilmesi” (Bakara 2/253) konusunda iki görüş mevcuttur. Tabiîn âlimlerinden Mücahid’in (ö. 103/721) görüşüne göre, bütün peygamberler kendi ümmetlerine, Hz. Peygamber ise bütün insanlara gönderildiği için “dereceleri yükseltilen” lafzı ile Hz. Muhammed kastedilmiştir. Mukatil’in (ö. 150/767) görüşüne göre ise Allah’ın verdiği lütuflar nedeniyle peygamberlerin birbirlerine olan üstünlükleri, faziletleri kastedilmiştir.⁹¹ Tefsirlerde, “فضلنا” fiilinin “خصصنا” şeklinde açıklanması⁹² ile bu fiillerin anlam yakınlığı görülmektedir. Beyzâvî’ye göre “dereceleri yükseltilenler”den kastedilen Hz. Muhammed’dir. Ona genel davet, devam eden mucizeler, birbirini takip eden âyetler, birçok faziletler has kılınmıştır. Başka görüşlere göre ise dereceleri yükseltilenler Hz. İbrahim veya Hz. İdris’tir.⁹³ İbn Ebu Hatim (ö. 327/938) bu âyetle ilgili Katâde’den (ö. 117/735) şu rivayeti nakletmektedir: Allah Teâlâ Hz. İbrahim’i dost edindi. Hz. Musa ile konuştu. Hz. İsa’yı Hz. Âdem gibi topraktan yarattı, “ol” buyurdu, oluverdi. Hz. Davud’a Zebur’u verdi. Hz. Süleyman’a kimseye verilmeyen mülk verdi. Hz. Muhammed’in gelmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladı.⁹⁴

Diğer peygamberlere verilen hususiyetler arasında özellikle, Hz. Süleyman’ın “kendisinden sonra kimsenin ulaşamayacağı hükümranlılığı” (Sad 38/35) dikkat çeken örneklerdendir. Onun bu ayrıcalığı, doğru hüküm verme, hükümranlılık, Mescid-i Aksa’ya gelen kimsenin günahlarından arınması duasının kabulü gibi imtiyazlar şeklinde hadislerde

⁹⁰ Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-tevîl*, 3. bs., Dâru’l-Marife, Beyrut 1430/2009, s. 881.

⁹¹ İbnü’l-Cevzi, *Zâdü’l-mesir*, s. 155.

⁹² Ebu Saîd Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-tevîl*, Dâru İhyâi Tûrâsi’l-Arabi, Beyrut ts., I, 152.

⁹³ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, I, 152-153.

⁹⁴ Ebu’l-Fazl Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsiri’l-me’sûr*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin), 1. bs., Merkezü Hecer li’l-Buhûs ve’d-Dirâsâti’l-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, Kahire 1423/2003, III, 164.

de zikredilmektedir.⁹⁵ Bu rivayette hasâis lafzı değil, "iki şey arasında ayırıcı" anlamında "hılal" (الخلال)⁹⁶ lafzı kullanılmıştır.

Meryem sûresinde Hz. Yahya ile ilgili olarak ifade edilen, "daha önce isminin kullanılmamış olması" (Meryem 19/7) hakkında üç görüş aktarılmaktadır. İbn Abbas (ö. 68/687), İkrime (ö. 105/723), Katade, İbn Zeyd ve çoğunluğun görüşüne göre, burada kastedilen daha önce kimsenin Yahya ismini kullanmamış olmasıdır. Bir ismi ilk defa kullanmanın ne gibi medh yönü vardır itirazına ise buradaki üstünlüğün bu ismin Allah tarafından verilmesi, ebeveynine bırakılmaması ve daha önce kullanılmayan bir ismi vermesi şeklinde cevap vermektedirler. İbn Abbas'tan gelen başka bir görüşe göre ise burada benzeri olmaması, kısır bir kadının doğum yapması anlamındadır. Mücahid'in dile getirdiği üçüncü görüşe ise, isyan etmemesi ve isyanı düşünmemesi konusunda bir misli ve benzerinin olmamasıdır.⁹⁷

Hz. Davud'a verilen üstünlük (Sebe 34/10) ise, Sebe sûresinde zikredilen başta nübüvvet, Zebur, dağlara ve kuşlara etki edebilme olmak üzere Allah'ın ona nimet olarak bahsettiği her şeydir.⁹⁸ Hz. İsa'nın Kur'ân'da zikredilen hususiyetlerden biri ise, n'-a-m kökünden nimet verilmesi (أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ) (Zuhruf 43/59) şeklinde ifade edilen Hz. Âdem gibi babasız yaratılarak bir âyet kılınması ve nübüvvetle şereflendirilmesidir.⁹⁹ Örneklerde görüldüğü üzere, önceki peygamberlerin de kendine has bazı ayrıcalıklara, üstünlüklere sahip oldukları Kur'ân-ı Kerim tarafından haber verilmektedir.

Hz. Peygamber'in hasâisi Kur'ân-ı Kerim'de Ahzab sûresi 33/45-58 âyetleri bağlamında ele alınmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca, Beled sûresi ikinci âyeti (90/2) de hasâis kapsamında ele alınmaktadır.¹⁰¹ "Helal olma" (حَلَّ) kelimesi ile ilgili görüşlerden biri Mekke'nin fetih gününde savaş yasağının kaldırılıp, helal olmasıdır. İbn Abbas ve Mücahid bu görüştedir. Başka bir görüşe göre ise fetih yılında Hz. Peygamber'in Mekke'ye ihramsız girmesinin helal olmasıdır.¹⁰² Hz. Peygamber için bu yasağın kaldırılmış olması, faziletinin

⁹⁵ en-Nesâî, Mesacid, 6.

⁹⁶ İbrahim Mustafa vd., *el-Mucemü'l-Vasît*, I, 253.

⁹⁷ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l'l-mesir*, s. 878; ayrıca bkz. es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, X, 15-16.

⁹⁸ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l'l-mesir*, s. 1143.

⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 994.

¹⁰⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3. bs., DİB Yay., Ankara 2007, IV, 395.

¹⁰¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, 625.

¹⁰² İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l'l-mesir*, s. 1551; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1203; es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, XV, 432-437; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir ve Mefâtihu'l-gayb*, 1. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut 1401/1981, XXXI, 180-181.

yüksekliğini göstermektedir.¹⁰³ Bu âyeti, Mekke'nin Hz. Peygamber için helal kılındığı şeklinde açıklayan Taberî (ö. 310/923), Mekke fethinde şeklinde kayıt getirmemiş, mutlak olarak zikretmiştir.¹⁰⁴

Bunların dışında Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in hususiyetleri ve ayrıcalıklarının zikredildiği, Allah Rasûlü içlerinde iken bir topluluğa azab edilmemesi (Enfal 8/33), esmâ-i hüsnânın iki tanesinin O'nun (s.a.v) için kullanılması (Tevbe 9/128), Müslümanların Hz. Peygamber'e özel bir saygı göstermeleri konusunda uyarılmaları (Nûr 24/63) gibi âyetler mevcuttur. Enfâl sûresi 8/33 âyetle ilgili İbn Abbas ve Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre burada kastedilen, Allah Rasûlü Müslümanların içinde olduğu müddetçe Allah'ın onlara azab etmemesidir.¹⁰⁵ Hz. Peygamber için Raûf ve Rahîm isimlerinin Tevbe sûresi 9/128 âyette kullanılması ile Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'den başka hiç kimse için isimlerinden ikisini bir araya getirmediği zikredilmiştir.¹⁰⁶ Bu âyetle ilgili İbn Abbas'tan gelen rivayette, esmâ-i hüsnâdan ikisinin sadece Hz. Peygamber için kullanıldığı vurgusu olmadan Allah Teâlâ'nın iki ismiyle isimlendirildiğine dikkat çekilmektedir.¹⁰⁷ Hz. Peygamber'in insanlar nezdindeki ayrıcalıklı yerine ve üstünlüğüne dikkat çeken Nûr sûresi 24/63 âyetinde “*Peygamberin sizi çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi bir tutmayın*” ifadesinin anlaşılmasında farklı görüşler vardır. Bu âyete göre, Hz. Peygamber birini çağırdığında cevap vermesi vaciptir. İbn Abbas bu görüştedir. Başka bir görüşe göre, inananlar Hz. Peygamber'e “ya Rasûlallah” şeklinde seslenmekle emrolunmuşlardır, Muhammed ismiyle seslenmeleri yasaklanmıştır. Saîd b. Cübeyr, Alkame, Esved, İkrime ve Mücahid bu görüşte olan kimselerdir.¹⁰⁸

Ahzab sûresi 33/40 âyetinde geçen “hâtemü'n-nebiyyîn” ibaresi peygamberlerin sonuncusu anlamındadır. Peygamberlik onunla hıtama ermiş, mühürlenmiştir. Kıyamet gününe kadar kimse için bu mühür açılmayacaktır.¹⁰⁹ İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, âyetin başıyla ilişkili olarak, eğer Hz. Peygamber ile peygamberler hıtama ermiş

¹⁰³ Beyzâvî, *Envâru 'l-tenzil*, V, 313.

¹⁰⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an tevili âyi'l-Kur'ân*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, İsmâ Fâris Herestânî, 1. bs., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1415/1994, VII, 522.

¹⁰⁵ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VII, 104, 108, 109.

¹⁰⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. bs., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1427/2006, X, 442; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 455

¹⁰⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVI, 242.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'mesir*, s. 1008; ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâru 'l-tenzil*, IV, 116.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, VI, 183.

olmasaydı, kendisinden sonra peygamber olacak bir çocuğu olurdu.¹¹⁰

Peygamberlerin sonuncusu olması gibi bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmesi de O'nun (s.a.v) üstünlüklerindedir. Enbiyâ sûresi 21/107 âyette yer alan “*seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*” ifadesi, İbn Abbas'a göre iyi ve günahkâr herkesi kapsamaktadır. İman eden kimse için rahmet dünyada ve ahirette olmak üzere tamamlanır. İnkâr edenler için ise ceza ölüm ve kıyamete kadar ertelenir. İbn Zeyd'e göre ise rahmet, sadece iman edenler içindir.¹¹¹

Hz. Peygamber'in bütün varlıklara elçi olarak gönderilmesi (Sebe' 34/28) Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen hususiyetlerindedir. Bu âyette geçen “bütün insanlara” lafzı yaratılmışların tamamına anlamındadır.¹¹² Katâde, bu âyetle ilgili olarak Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'i Araplara ve Arap olmayanlara peygamber gönderdiği şeklinde açıklama yapmaktadır. es-Süyûtî, ayrıca İbnü'l-Münzir'in Ebu Hureyre'den, İbn Merdûye'nin (ö. 410/1020) İbn Abbas'tan gelen “Bana daha önceki peygamberlere verilmeyen beş şey verildi” rivayetine yer vermektedir. Bu iki rivayette, Hz. Peygamber'in bütün insanlara gönderilen evrensel bir peygamber olması O'nun (s.a.v) hususiyetlerinden biri olarak zikredilmektedir.¹¹³ Bunlara ek olarak, Hz. Peygamber için, Rabbinin büyük alametlerinden bir kısmını görmesi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ayrıcalıklarındandır. (Necm sûresi 53/18) Bu âyette, Hz. Peygamber'in miraç gecesinde vakıf olduğu sırlara atıf yapılmaktadır.¹¹⁴ Bilindiği üzere miraç, Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden ve Allah'ın O'na (s.a.v) en büyük ikramlarındandır.

Yine Hz. Peygamber'in üstünlüklerinden biri de önceki peygamberlerin kendisini doğrulamalarıdır. Nitekim es-Süyûtî, Âl-i İmrân sûresi 3/81 âyetinde Allah Teâlâ'nın peygamberlerden aldığı mîsâkı, onlardan Hz. Muhammed'i tasdik etme ve O'na (s.a.v) destek olma sözü aldığı şeklinde yorumlamaktadır.¹¹⁵

Hz. Peygamber'in ümmetine olan şahitliği de hususiyetleri arasında zikredilebilir. Nitekim O'nun (s.a.v) şahitliği başkalarının şahitliği gibi olmayacaktır. Ahzab sûresi 33/45

¹¹⁰ İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, s. 1129; ayrıca Hz. Peygamber'in son peygamber olması ile ilgili rivayetler için bkz. es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, XII, 63-64; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 167.

¹¹¹ İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, ss. 945-946; ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, IV, 62.

¹¹² İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, ss. 1151.

¹¹³ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, XII, 216-217.

¹¹⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 158.

¹¹⁵ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, III, 646-649.

âyette O'nun gönderildiği kavmin inkâr ve kabulleri üzerine şahitlik yapacağı anlatılmaktadır. Adil bir şahidin hâkim huzurunda sözünün kabul edilmesi gibi Hz. Peygamber'in onlar lehine ve aleyhine şahitliği de Allah katında makbuldür.¹¹⁶ Bu açıklamalarla Hz. Peygamber'in üstünlüğüne dikkat çekildiği görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e has bazı uygulamalar da yer almaktadır. Ahzab sûresi 33/50 âyetinde kendini Hz. Peygamber'e hibe eden kadınla mehirsiz evlenme izninin diğer müminlerden farklı olarak sadece Hz. Peygamber'e verildiği bildirilmektedir. Bu âyette yer alan “خلص” kelimesi, diğerlerinden ayrışarak tek kalmak anlamındadır.¹¹⁷ “لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ” “مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ” “خَالِصَةً لَّكَ” ifadeleri Hz. Peygamber'e has bir uygulamayı bildirmekte ve diğer müminlerden farklı olarak sadece O'na (s.a.v) özel hükmü ifade etmektedir. Müminler için nikâh akdinde gerekli görülen mehir şartı, Hz. Peygamber'e özel bu uygulamada kaldırılmıştır.

Bu âyetle ilgili tefsirinde Taberî, has veya hasâis lafızlarını kullanmamakta, bununla beraber âyetteki “hâlis” kelimesini diğer insanlardan farklı olarak Hz. Peygamber'e özel manasında olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁸

Ahzab sûresi 33/50 âyetinde geçen “sadece sana ait” anlamında “خالصة لك” ibaresi, “sana has” anlamında “خاصة” kelimesi ile tefsir edilmiştir. Âyette geçen “kendini peygambere hibe eden kadın” lafzında görüldüğü üzere, “sana” değil “peygambere” şeklinde belirtilen bir hususiyet vardır. Eğer, “sana” ifadesi olsaydı bu hüküm, âyetin başında olduğu gibi bütün müminler için geçerli olma vehmini uyandırır. Müminlere farz kılınan mehirin herhangi bir şahsa değil Hz. Peygamber'e özel bu uygulama için kaldırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁹ “Diğer müminlere değil de sana has olmak üzere” ifadesi, nübüvvet şerefi sebebiyle ona özel hükümleri haber vermektedir. Bu nedenle Şâfiî âlimleri hibe ile nikâhın Hz. Peygamber için geçerli olduğu, Müslümanlar için geçerli olmadığı görüşündedir.¹²⁰ Bu açıklamalarda Hz. Peygamber'in Müslümanlardan üstün konumuna dikkat çekilmekte ve bazı hususiyetleri görülmektedir.

¹¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, ss. 859.

¹¹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 154.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, VI, 187.

¹¹⁹ İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'l-mesir*, s. 1133.

¹²⁰ Beyzâvî, *Envâru'l-tenzîl*, IV, 235.

Bu âyeti İmam Şâfiî ve İmam Ebu Hanife'nin görüşleri üzerinden ele alan Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), tahsis hükmünü İmam Şafiî'nin görüşü doğrultusunda tercih etmektedir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre, âyette kastedilen, kendini hibe eden kadının diğer müminlere değil Hz. Peygamber'e has olması ve Müslümanların bu kadınla evlenme yasağının olmasıdır. İmam Şâfiî'ye göre ise burada Hz. Peygamber'e has olan kendini hibe eden kadınla mehirsiz nikâhtır.¹²¹

Ahzab sûresi 33/50 âyetteki meselelerden biri de Hz. Peygamber'in tahyir olayından sonra yeni bir evlilik yapmasının haram olmasıdır. Bu uygulama, eşlerinin tercihlerinin bir karşılığıdır. Nitekim aynı sûrenin 52. âyetinde “*bundan sonra evlenmen helal değildir*” şeklinde bu durum açıkça ortaya konmuştur.¹²² Kurtubî, bu âyetin ilgili kısmında konunun daha iyi anlaşılması açısından hasâis kavramını ele almaktadır. Ona göre, Allah Teâlâ, farz, haram ve helal olarak kimseyi ortak kılmadığı bazı hükümleri peygamberine has kılmıştır. Bunların bazılarında ittifak, bazılarında ihtilaf vardır. Teheccüd, duha namazı, kurban, vitir gibi farzlar vardır. Zekât, sadaka gibi hükümler de haramlar kısmında yer almaktadır. Son olarak, on altı helal hükmün içinde ganimetten istediğini seçmek, visal orucu, aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmek bulunmaktadır. Genel sınıflandırmadaki faziletler bölümüne ise, Allah Teâlâ'nın ganimetleri helal kılarak ikramda bulunması, yeryüzünün mescid ve toprağın temizleyici olması, düşmanın kalbine salınan korku ile yardım edilme, bütün insanlara peygamber olarak gönderilme şeklinde değinilmiştir. Ayrıca önceki peygamberlere verilen mucizeler ve daha fazlası O'na (s.a.v) verilmiştir. Bunlara ek olarak, Kur'ân-ı Kerim en büyük mucizelerinden birisi kılınmıştır. Bu mucize kıyamete kadar sürecek, Hz. Peygamber'in nübüvveti nesh olmayacak, kıyamete kadar devam edecektir.¹²³ Bu âyet bağlamında, hasâis muhtevasına ve farklı hasâis hükümlerine değinildiği görülmektedir.

Ebu Bekir el-Cessâs'ın (ö. 370/981) tahyir âyetine (Ahzab sûresi 33/28) dayalı olarak verdiği hükümler hasâis mefhumuna ışık tutmaktadır. Bu âyete göre Müslüman erkeklerin, dünya zinetini isteyen eşleri için, onları nikâh konusunda muhayyer bırakmalıdır denemez. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu âyetle vacip kıldığı şey, başkalarının eşleri için geçerli değildir. Nafakayı teminde sıkıntıya düşen erkek için karısını böyle

¹²¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXV, 221.

¹²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 178-179.

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 185-188.

muhayyer bırakması gerekliliğine delalet etmez.¹²⁴ Her ne kadar hasâis kavramına yer verilirse de, Hz. Peygamber için vacip olan bir şeyin Müslümanlar için bağlayıcı olmadığına dikkat çekilerek, mefhum olarak hasâis ele alınmış olmaktadır.

Aynı sûrenin 52. âyetinde yine nikâhla ilgili Hz. Peygamber'in farklı bir hususiyeti bildirilmektedir. “*Bundan sonra başka kadınlarla evlenmek sana helal değildir*” ifadesinde bulunan “sonra” kelimesi, Müslümanlar için aynı anda dört kadınla evlilikten sonra helal olmadığı gibi Hz. Peygamber için dokuz kadınla evlendikten sonra veya bu âyetin indiği günden sonra şeklinde tefsir edilmiştir. Eşlerden biri vefat etse bile başka bir nikâh helal değildir.¹²⁵ Bu açıklamalarda, Hz. Peygamber'in nikâh yönünden Müslümanlardan farklı konumuna işaret edilmektedir. Dörtten fazla kadınla evlenebilme, mehirsiz evlenebilme hususiyetlerin yanı sıra evlenme yasağı konusunda, Hz. Peygamber'e has hükümlerin getirildiği görülmektedir.

Bu sûrede yer alan 56. âyet ise Hz. Peygamber'in yüksek makamına ve üstünlüğüne işaret etmektedir. “*Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar.*” âyeti Hz. Peygamber'in şerefini ve tazimini göstermektedir. Ayrıca bu âyette, Müslümanlar da Hz. Peygamber'e salât etmekle emrolunmaktadırlar.¹²⁶ Allah'ın melekleriyle birlikte Hz. Peygamber için salât etmesi ve müminlere de bunu emretmesi, şüphesiz O'nun (s.a.v) makamının yüksekliğini göstermektedir.

Hasâis konusuna ilk dikkat çeken olarak kabul edilen Şâfiî, nikâh, mehir ve bunlarla ilgili kısma, Hz. Peygamber'in eşlerinin müminlerin anneleri olması bölümüyle başlamaktadır. Ahzab sûresi 33/6 âyeti delil getirerek, bu hükmün Allah Teâlâ'nin Nebîsine has kıldığı özelliklerden olduğunu ifade etmektedir. Zira Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşleriyle evlenilmesi haram kılınmıştır. Bu, ondan başka hiç kimsenin eşi için geçerli değildir.¹²⁷

Hanefî fakihî ve müfessir Cessâs, “*Yoksa, insanları, Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kısıyorlar mı?!*” mealindeki Nisa sûresi 4/54. âyetini açıklarken, İbn Abbas (ö. 68/687-88), Mücahid (ö. 103/721), ed-Dahhâk (ö. 105/723), es-Süddî (ö.

¹²⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 228.

¹²⁵ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, IV, 236; ayrıca bkz. Taberî, *Câmiü'l-beyân*, VI, 190-191.

¹²⁶ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, IV, 237.

¹²⁷ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kurân*, (der. Ebu Bekir Ahmed Beyhakî), (thk. Şeyh Abdülganî Abdülhâlik), 1. Bs., Dâru İhyâi'l-ulûm, Beyrut 1410/1990, s. 182.

127/745) ve İkrime'nin (ö. 105/723) “kendisine üstünlük verilen insanlar” lafzı ile Hz. Peygamber'in kastedildiği görüşünü nakletmektedir.¹²⁸ Nitekim İbn Abbas'tan gelen rivayette, Enfâl sûresi 8/1 âyette zikredilen “... *Ganimetler Allah'a ve Resûlüne aittir.*” ifadelerden anlaşıldığı üzere ilk zamanlarda ganimet Hz. Peygamber'e has kılınmıştı. Daha sonra, aynı sûrenin 41 âyetinin nâzil olması ile ganimetin pay edilmesi ve harcanacağı yerler belirtildi.¹²⁹

Ayrıca Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında hasâis konusun ele alan, hicrî VI. asır âlimlerinden Endülüslü Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Ahzab sûresi 33/50 âyetinin tefsirinde, tahsis fiilini kullanarak, Allah'ın rasûlüne farz, haram ve helallik açısından kimseyi ortak etmediği hükümleri has kıldığını ifade eder.¹³⁰ Burada hasâis kavram olarak geçmesi de kök olarak yer almakta, kavramın içindeki ortak olmama anlamı da öne çıkmaktadır. Sınıflandırmanın da farz, haram ve helal şeklinde üçlü bir taksim olduğu görülmektedir. Bu hususların hasâis olup olmamasıyla ilgili, bazılarında ittifak vardır, bazılarında ihtilaf mevcuttur. Farzlar içerisinde teheccüd, duha namazı, kurban, misvak kullanma sayılabilir. Haramlar içinde zekât almak, sadaka almak, savaş için giydiği zırhı savaşmadan çıkarmak, dayanarak yemek zikredilebilir. Helaller bölümünde visal orucu, mehir vermeden nikâh, veli olmadan nikâh, Mekke'ye ihramsız girme, miras bırakmama yer almaktadır.¹³¹ Ayrıntısına yer verilmeden işlenen hasâis konusunda toplam otuz beş durum yer almaktadır. Bu durumlardan birçoğunun evlilik ile ilgili olduğu görülmektedir. Bazı konuların başka yerlerde işleneceği bilgisi de verilmiştir. Ayrıca, Mekke'ye ihramsız girme konusunda olduğu gibi ihtilafı yerlere de kısaca değinilmiştir.

Bunlara ek olarak Müddessir sûresi 74/6 âyetiyle ilgili hasâis yorumuna yer verilebilir. Bu âyete verilen anlamlardan biri olan “İyiliği daha fazlasını bekleyerek yapmak” konusuna hasâisin Hz. Peygamber'e has haramlar bölümünde yer verilmiştir. Şevkânî'ye göre, karşılığında daha fazlasını bekleyerek iyilik etme, Hz. Peygamber'in ahlaki üstünlüğü nedeniyle O'na (s.a.v) has haramdır, Müslümanlar için haram değil mubahtır.¹³² Bu açıklamalarda görüldüğü üzere âyetlerde sarih bir şekilde Hz.

¹²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavî, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992, III, 171.

¹²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 223.

¹³⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (thk. Ali Muhammed Bicavî), 3. bs., İsa el-Babî el-Halebî Yay., Kahire 1974, III, 1561.

¹³¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 1561-1563.

¹³² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, 374-375.

Peygamber'in farklılığına işaret etmeyen hususlar âlimler tarafından hasâis konularına dahil edilmiştir.

Yukarıda verilen örneklerden anlaşıldığı üzere Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in önceki peygamberler ve bütün insanlarla ortak yönlerine vurgu yapıldığı gibi, O'nun (s.a.v) üstünlüklerinden ve ayrıcalıklarından bahseden âyetler de mevcuttur. Dolayısıyla, hasâisü'n-Nebî bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından dikkat çekilen bir konu olmuştur. İlgili âyetlerin tefsirinde müfessirler konunun anlaşılması açısından hasâis mefhumuna veya kavramına dikkat çekmişlerdir. Bu yönüyle Kur'ân-ı Kerim ve tefsirlerin hasâis muhtevası oluşumu ve literatürünün ortaya çıkmasında önemli bir yere sahip olduğu açıktır.

1.1.2. Hadislerde Hasâis

Hiz. Peygamber'in kendine has uygulamaları, üstünlükleri ve ayrıcalıklarını konu edinen hasâis, Hiz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirlerini ifade eden Sünnet kapsamına girmektedir. Dolayısıyla, Hiz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirlerini sahih olarak tespit etmeyi amaçlayan hadis eserleri, hasâis kavramına değinerek veya değinmeyerek hasâis muhtevasını da aktarmaktadırlar. Bu nedenle, sahih hasâis muhtevasının en temel kaynakları da hadis eserleridir. Nitekim çalışmanın ikinci bölümünde sahih hasâisin tespiti açısından bu eserlere müracaat edilmiştir.

İmam Malik (ö. 179/795), *Muvatta*'nın "Kitâbü's-Sıfatı'n-Nebî" bölümüne Hiz. Peygamber'in fizikî özellikleri ile başlamıştır. Bu bölümde Hiz. İsa'nın özellikleri, sol elle yemenin yasak olması gibi birbirinden farklı konular bulunmakta¹³³, ancak mucize veya Hiz. Peygamber'e has uygulamalarla ilgili başlık yer almamaktadır. Örneğin hasâisten kabul edilen visal orucuna eserinde yer vermemiştir.

İlk tasnif eserlerinden İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde Kitâbü'l-Fezâil, Allah Teâlâ'nın Hiz. Peygamber'e verdikleri bâbıyla başlamaktadır. Bu bâbda Hiz. Peygamber'in nesebinin seçkinliği, "bana beş şey verildi" rivayeti, Hiz. Peygamber'in minberi ile kabri arasının cennet bahçelerinden bir bahçe olması, Hiz. Peygamber'e kevserin verilmesi, yemeğin bereketlenmesi, yağmur duası, hurma kütüğünün inlemesi gibi mucizeler ve Hiz. Peygamber'in üstünlükleri ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Kıyamet

¹³³ Muvatta, Kitâbü Sıfatı'n-Nebî, 1-39.

gününde ümmeti en çok olan ve Cennetin kapısını ilk çalan kimse olması, bir kişiye verilecek olan vesilenin Hz. Peygamber'e lutfedilmesinin umulması rivayetleri bu bâbda yer alan hadisler arasındadır. Ayrıca şemâile dair rivayetler ve salavatın önemi bu bâbın konularındandır. Takiben Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Musa ile ilgili bâb başlıkları ile diğer peygamberlerle ilgili kısımlar da bu kitapta yer almıştır. Peygamberlerden sonra sahabe ile ilgili başlıklar da yer almaktadır. Kitabın sonuna doğru yer, grub, kabilelerle ilgili bâblar bulunmaktadır.¹³⁴ Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'e verilen ayrıcalıklar ve bahşedilen üstünlükler *Musannef*'te yer alan önemli hasâis konularıdır.

Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen* eserinin giriş kısmındaki Hz. Peygamber'in önceki kutsal kitaplardaki sıfatı, parmakları arasından suyun fişkırması ile Allah Teâlâ'nın kendisine ikramda bulunması, fazldan Hz. Peygamber'e verilenler¹³⁵ gibi bâb başlıkları üstünlükleri ile ilgilidir. Burada özellikle hasâis muhtevası içinde yer alan Hz. Peygamber'e bahşedilen üstün faziletlerin ve büyük ikramların "fazl ve kerem" kavramlarıyla zikredilmesi önemlidir. Hasâis konuları içinde yer alan visal orucu rivayetleri ise oruç kitabında "visal orucunun yasaklanması"¹³⁶ bâb başlığında tahrir edilmiştir. Hadislerde Hz. Peygamber'in fiiline eşlik eden kavli rivayetler hasâis mefhumunu açıkça göstermekte, bâb başlığı da uyguladığı bir fiili yasakladığı için nehye dikkat çekilerek seçilmektedir.

el-Buhârî, ileride daha ayrıntılı görüleceği gibi hasâis rivayetlerine konularına göre bölümlerde yer vermiştir. Bu yerlerde bâb başlıklarında hasâis mefhumu bulunmamaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Kitâbü'l-Menâkıb'da şemâil ile ilgili rivayetlerin¹³⁷ yanı sıra nübüvvet mührü, gözlerinin uyuması kalbini uyumaması, alâmât-i nübüvve¹³⁸ gibi fezâil, delâil, hasâiste ortak konular bulunmaktadır.

Müslim'in *Sahih*'inde yer alan "Kitâbü'l-fezâil" ise Hz. Peygamber'in soyunun seçilmiş olması¹³⁹ ile başlamaktadır. Oldukça geniş hacimli bu bölümde, Uhud Savaşı'nda yanında Cebrail ve Mikail'in savaşması, az miktardaki suyun parmakları arasında çoğalması gibi mucizeler; kıyamet gününde insanların efendisi olması, havzının

¹³⁴ İbn Ebu Şeybe, *el-Musannef*, XVI, 385-520.

¹³⁵ Dârimî, *Sünen*, I, 4-8, 13-15, 25-29.

¹³⁶ Dârimî, *Sünen*, II, 7-8.

¹³⁷ el-Buhârî, Menakıb, 17-24.

¹³⁸ el-Buhârî, Menakıb, 22, 24, 25.

¹³⁹ Müslim, Fezâil, I.

bulunması, nübüvvet mührü gibi üstünlükleri yer almaktadır.¹⁴⁰

et-Tirmizî, Müslim gibi Hz. Peygamber'in nesebinin seçilmiş olması ile ilgili rivayetle başladığı bölüme, Müslim gibi “fezâil” tabirini değil “Kitâbü'l-Menâkıb” ismini tercih etmiştir. İlk bâb “Fazlu'n-Nebî”de nübüvvetinin ne zaman başladığı, kıyamet günündeki üstünlükleri, tek kişiye verilecek vesile makamının Hz. Peygamber'e verilmesi için dua edilmesini istemesi gibi hususiyetleri bulunmaktadır.¹⁴¹ “nübüvvetin ispatının alâmetleri ve bunlardan Allah'ın has kıldıkları” bâbında mucize ile ilgili rivayetler yer almaktadır.¹⁴² Bu başlık mucize anlamı için alâmet tabirinin kullanıldığını göstermekte, Allah'ın has kıldığı ifadelerindeki “has” fiili ile bu yönden Hz. Peygamber'in üstünlüğüne işaret etmektedir. Nübüvvet mührü¹⁴³ bâbı da “Kitâbü'l-Menâkıb”da yer alan konulardandır.

Ebu Davud, *Sünen*'inde Kitâbü's-Sünne'nin on üçüncü bâbına Peygamberler arasındaki tahyîr başlığını vermiştir. İlk rivayet, peygamberler arasında üstünlük yarışı yapmanın Hz. Peygamber tarafından nehyedilmesi ile ilgilidir. Bu bab başlığı altındaki rivayetlerde, Hz. Peygamber'in Hz. Yunus ve Hz. Musa ile kendisi (s.a.v) arasında kıyaslama yapılmasından hoşlanmadığı görülmektedir. Ancak, Hz. Peygamber'in kıyamet günündeki üstünlükleri ile ilgili rivayete de bu bölümde yer verilmiştir. Bu hadiste Âdem oğlunun efendisi olması, toprağın üzerinden açılacağı ilk kimse olması, ilk şefaet eden ve şefaet etmesine ilk izin verilen olması ayrıcalıkları yer almaktadır.¹⁴⁴ Ebu Davud, peygamberlerin tahyiri başlığı altında peygamberler arasında üstünlük yarışı yaptırılmaması gerektiği rivayetine yer vermekte, bununla birlikte Hz. Peygamber'in üstünlükleri ile ilgili haberleri aktarmaktadır.

Kütüb-i sitte döneminden sonra İbn Hibban'ın (ö. 354/965) eseri tasnif metodu yönünden oldukça dikkat çekicidir. Bu metodu kullanan ilk ve tek eser olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁵ İbn Hibban'ın *el-Müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ'* adlı bu eseri, isminden anlaşıldığı gibi kısım ve nev sınıflandırması ile hazırlanmıştır. Kolaylık

¹⁴⁰ Müslim, Fezâil, 46, 4, 3, 25-45, 110-112.

¹⁴¹ et-Tirmizî, Menâkıb, 1.

¹⁴² et-Tirmizî, Menâkıb, 5.

¹⁴³ et-Tirmizî, Menâkıb, 17.

¹⁴⁴ Ebu Davud, Sünnet, 13.

¹⁴⁵ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 5. bs., Otto Yay., Ankara Kasım 2014, ss. 102-107; Ömer Özpınar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak*, 2. bs., Ensar Yay, İstanbul 2012, ss. 215-217.

olması için bu tarzı kullandığını ifade eden müellif, bu sistemin Kur'ân-ı Kerim ile benzer olduğunu söylemektedir. Kısım-nev'-hadis taksimi cüz-sûre-âyet taksimi ile uyumludur.¹⁴⁶ Emirler (110 nev'), nehyler (110 nev'), haberler (80 nev'), mubahlar (50 nev') ve fiiller (50 nev') olmak üzere 5 kısım 400 nev'den oluşmaktadır.¹⁴⁷ Bu çalışmada hasâis konusuyla ilgisi nedeniyle son kısım olan haberler bölümü kısaca değerlendirilecektir.

İbn Hibban, fukaha için bilinip bulunması daha kolay olsun, ezberleyenler için hafızada tutmak zor olmasın diye, Hz. Peygamber'in fiillerinin elli nev' içinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁸ İlk nev', Hz. Peygamber için bir süre farz sonra nafil olan fiillerdir. Burada Hz. Âişe'den gelen rivayet, gece namazının bir süre farz bir yıl sonra tatavvu olması ile ilgilidir. İkinci rivayet ise Hz. Peygamber'in başladığı ibadete devam etmeyi sevmesi; gece namazını uyku, hastalık gibi bir sebeple kılamazsa gündüz on iki rekât kılması ile ilgilidir.¹⁴⁹ Değinilen ilk rivayette teheccüdün Hz. Peygamber'e özel bir farz olmadığı görülmektedir. Başka bir husus ise Hz. Peygamber'in yaptığı bir fiile devam etmeyi tercih etmesidir. Bu durum, ileride değinileceği üzere ikinci namazından sonra kılınan tatavvu namazı konusunda gelecektir. Rivayetlerde geçtiği üzere, Hz. Peygamber bir nedenle öğleden sonra kılamadığı iki rekâtı, ikindiden sonra kılmış, bunu devamlı hale getirmiştir.

İkinci nev', Hz. Peygamber'e ve ümmetine farz olanlar fiillerdir. Anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in tebliğ görevi ve üsve-i hasene olması yönüyle fiillerinin büyük çoğunluğu bu nev' içindedir. İbn Hibban'ın bu çoğunluğu üçte bir kaydıyla ifade etmesi dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in bu gruba giren fiilleri, namaz abdesti, teyemmüm, gusül abdesti, namaz, hac gibi konularla ilgili rivayetlerle örneklendirilmiştir.¹⁵⁰ Anlaşılacağı üzere buradaki konular hasâisten sayılmayan, Hz. Peygamber ve ümmet için ortak olan hususlardır.

Hz. Peygamber'in yaptığı, ümmetine değil Ona hastır şeklinde bir karine bulunmadığı için ümmete mübah olan fiiller şeklinde belirtilen altıncı nev', hasâis mefhumu açısından önemlidir. Hasâis olduğuna hüküm verebilmek için Kur'ân ve

¹⁴⁶ İbn Balabân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, (thk. Şuayb el-Arnaût), 1. bs., er-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut 1432/2011, I, 149-150.

¹⁴⁷ İbn Balabân, *Sahîhu İbn Hibbân*, I, 105-149.

¹⁴⁸ İbn Hibban, *Tekâsım*, I, 102.

¹⁴⁹ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 7-29.

¹⁵⁰ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 30-50.

Sünnet'ten bir delil gerektiği görülmektedir. Böyle bir karine bulunmadan Hz. Peygamber'in fiili ümmeti için mubahtır. Bu nev'de, Hz. Peygamber'in Safiyye (ö. 50/670 [?]) ile evlenmesi, azad edilmesinin mehri sayılması rivayetleri yer almaktadır.¹⁵¹ Ancak mehrin azad edilme olması, hasâis içinde değerlendirilen konulardandır.

On birinci nev', keyfiyeti konusunda sahabenin ihtilaf ettiği fiillerdir. Bu başlık altında, hac ve umreyi beraber yapmak veya sadece hacca niyet etmek, Hz. Peygamber'in Hz. Meymune ile ihramlı iken evlenmesi gibi hadisler tahric edilmiştir.¹⁵² Bu konuların sahabe arasında ihtilafı olduğuna dikkat çekilmiştir. Hacc ile umreyi beraber yapmayı sahabenin hasâisinden, ihramlı iken evlenmeyi Hz. Peygamber'in hasâisinden kabul edenler vardır.

Yirmi üçüncü nev' ise ümmetine değil Hz. Peygamber'e has olan fiillerdir. Hasâis konusuna yer verdiği net olan bu başlık altında Hz. Peygamber mehirsiz nikâh kıyması ve visal orucunun mubah olduğu konusu yer almaktadır. Ayrıca, şakk-ı sadr mucizesi, Hz. Peygamber'in önünü gördüğü gibi arkasını da görmesi, gözlerinin uyuması ama kalbinin uyumaması gibi üstünlükleri de bu nev'de bulunmaktadır.¹⁵³

Hz. Peygamber'in fiilleri kısmında yer alan delâilün'n-nübüvveden mucize fiiller, Hz. Peygamber'in ahlak ve şemâili, vefat ettiği hastalık, vefatı ve defni, yaşı şeklindeki nev' başlıkları¹⁵⁴ İbn Hibbân'ın fikhî sınıflandırma yanında, delâil ve şemâil konularını da bu bölümde değerlendirdiğini göstermektedir.

Beyhakî, Şâfiî âlimlerinin fıkıh eserlerinde uyguladığı, hasâis konusunu nikâh bölümünde ele alma geleneğini, *Sünen* adlı hadis eserinde sürdürmektedir. Hz. Peygamber'in eşlerini muhayyer bırakması ile başlayan bölüm, gece namazı, sadaka almamak bab başlıkları ile devam etmektedir. Bu başlıklar içinde sarımsak yememek, dörtten fazla kadınla evlenmenin mubah olması, feyin beşte birinin Hz. Peygamber'e ait olması, Mekke'ye ihramsız girme ve orada savaş yapılmasının mubah olması, visal orucu, mescide cünüb girme sayılabilir.¹⁵⁵ Görüldüğü gibi nikâhla ilgili olmayan konular, hasâis

¹⁵¹ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 190-192.

¹⁵² İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 333-352.

¹⁵³ İbn Hibban, *Tekâsım*, VII, 506-508.

¹⁵⁴ İbn Hibban, *Tekâsım*, I, 105.

¹⁵⁵ Konuyu nasıl ele aldığını görmek için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad 1353, VII, 36-76. (Mescide cünüb girme konusu, hasâis eserlerinde Hz. Peygamber'e has mubahlar kısmında zikredilse de ikinci bölümde sened tenkidinde

kavramı etrafında bir arada nikâh bölümünde verilmiştir.

Buraya kadar açıklamalardan anlaşıldığı üzere muhaddislerin hadisleri bağlayıcılık ya da uygulanabilirlik yönüyle bir taksime tabi tutmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'e has üstünlük ve ayrıcalıklara vurgu yapılmaktadır. Bu yönüyle Hz. Peygamber'e has fiilleri, durumları, üstünlükleri, faziletleri yani sahih hasâis muhtevasını tespit etme noktasında hadis kaynakları belirleyicidir.

1.1.3. Fıkıhta Hasâis

Hasâis kavramı, fıkıh usulü kaynaklarında Hz. Peygamber'in fiilerinin İslâm hukukunun kaynağı olma bakımından kısımlara ayrılmasında incelenmiştir. Birincisi, yeme, içme, giyinme gibi bir beşer olarak yaptığı fiillerin hukuk kaynağı teşkil etmediği; ikincisi teheccüd, Ramazan ayında savm-ı visal gibi sırf kendisine mahsus olduğu şer'i delillerle belirlenmiş fiillerde hiçbir müslümanın Ona has olan bu hükümlere iştirak edemediği; üçüncü kısım ilk ikisi dışında kalan teşrii nitelikli fiilleri şeklinde üçlü taksim yapılmıştır.¹⁵⁶ Buna ek olarak sadece hususiyetler, ayırıcı özellikler diye tanımlanan 'hasâis' kavramının¹⁵⁷ sünnet ile ilgili bir vurgusunun yapılmadığı görülmektedir.

Hz. Peygamber'in Tasarrufları konusunda ilk sınıflandırma yapanlardan biri olan Ahmed b. İdris el-Karafî (ö. 684/1285), Hz. Peygamber'in tasarruflarının şer'î asıllardan olduğu için üzerinde durulması ve iyice düşünülmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Tasarruflarının büyük çoğunluğu tebliğ ile ilgili olmakla beraber fetva, kaza ve imamet kısımları da vardır. Hangi kısımda olduğunu belirlemek hüküm koymada büyük önem taşımaktadır, çünkü bu sınıflandırmaya göre hükümler de değişmektedir. Tebliğ ile ilgili olanlar kıyamete kadar geçerli, genel hükümler ihtiva etmektedir.¹⁵⁸ İlk tasniflerden biri olarak zikredilen bu sınıflandırmada Hz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamaları bağlayıcılık açısından değerlendirilmekle birlikte hasâis konusunda değinilmemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bu sınıflandırma, Hz. Peygamber'in hasâis ve şemâil dışında kalan teşri' nitelikli uygulamaları dikkate alınarak yapılmıştır.

görülebileceği gibi râvilerden Sâlim b. Ebû Hafsa ile Atiyye b. Sa'd hakkında ciddi eleştiriler bulunmaktadır.)
¹⁵⁶ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İ. Kafi Dönmez), 7. bs., TDV Yay., Ankara 2005, ss. 100-103.

¹⁵⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. bs., Ensar Yayınevi, İstanbul 2015, s. 182.

¹⁵⁸ Ahmed b. İdris el-Karafî, *el-Furûk ev Envaru'l-buruk fi envâi'l-furûk*, (thk. Halil el-Mansur), 3. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009, I, 357, 361.

Hukukun gayeleri açısından Hz. Peygamber'in fiilleri de sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1284/1868), bu sınıflandırmayı ilk yapan kişi Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karafi'nin *Envâu'l-Buruk fi'l-Furûk* adlı eserinde kaza, fetvâ ve imamet şeklinde üçlü tasnifini de kapsayan on ikili bir tasnife gitmiştir. Bunlar, teşri, iftâ, kaza, imâret, yol gösterme ve irşâd, insanları barıştırma, danışana fikir vermesi, nasihat, gönülleri en güzele yönlendirmeyi isteme, yüce hakikatleri öğretme, te'dib, irşaddan soyutlanma durumlarıdır. Son durumda kastedilen yeme, yatma, giyim gibi beşerî ve maddî hayatın ihtiyaçları konusundaki faaliyetleridir. Ayrıca Rasûlullah'ın söz ve fiillerinin, aksine delil olmadıkça, teşri kaynağına dayalı olarak meydana geldiğini kabul etmek gerekir.¹⁵⁹ On ikinci durum şemâilî kapsamaktadır, ancak sınıflandırmada veya giriş kısmında hasâise hiç değinilmediği de dikkat çekmektedir.

Ebu Zehra (ö.m.1974), Hz. Peygamber'in fiillerini İslâm'ı beyan için olanlar, kendine mahsus olanlar, beşer fıtratı gereği ve içinde yaşadığı milletin geleneği olanlar şeklinde üçe ayırmaktadır.¹⁶⁰ Mağrib'den Sa'duddin el-Osmânî Hz. Peygamber'in tasarruflarını bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan şeklinde iki ana bölüme ayırmıştır. Hasâise ise bağlayıcı olmayan tasarruflarının sonuncusu olarak yer vermektedir. Bu bölümdeki diğer başlıklar ise beşerî tasarruflar, örf-âdete bağlı tasarruflar, dünyevî tasarruflar, irşâd tasarrufu şeklinde toplam beş tanedir.¹⁶¹

Mâverdî sünneti, söz, fiil ve takrir olmak üzere üçlü tasnif etmiştir. Bu kısımlardan ef'âlû'r-Rasûl ise "dinî ahkamla ilgili olan" ve "ilgili olmayan" şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Dini ahkamla ilgili olmayan fiillerde, Hz. Peygamber'e uymanın daha bereketli olacağı ancak kendisine özgü bir davranış olduğuna delil bulunması durumunda ona uymanın caiz olmayacağı belirtilmiştir. Dini ahkam ile ilgili fiilleri ise, kendisine uyulmasını emrettiği, kendisine özgü ve örnek alınmasını yasakladığı, emir ve nehiyden mücerret fiilleri olmak üzere üçe ayrılmıştır.¹⁶² Mâverdî, fiillerin dinî ahkamla ilgili olan ve ilgili olmayan iki kısmında da Hz. Peygamber'e özgü uygulamalara dikkat çekmektedir. Ancak, dinî ahkamla ilgili bölümde hasâis için ayrıca bir kısma yer vermiştir. Bu bölümün

¹⁵⁹ Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi Mekâsıdu's-Şer'iati'l-İslâmiyye*, (çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), 3. bs., Rağbet Yay., İstanbul 1999, ss. 45-61.

¹⁶⁰ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usulü*, (çev. Abdülkadir Şenel), 2. bs., Ankara 1979, ss. 100-101.

¹⁶¹ Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 2010, ss. 108-110.

¹⁶² Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 422-449'dan aktaran Murat Şimşek, *Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, ss. 391-393.

emir ve nehiyden mücerret fiillerini kapsayan üçüncü kısmında emir ve nehiy bulunmaması, önceki iki kısmın emir ve nehiy açısından bağlayıcı olduğunu, buna göre hasâis kapsamındaki fiillerin de bu açıdan bir değeri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Musa Cârullah Bigiyef'e göre Kur'ân'ın herhangi bir hükmünü açıklayan veya ümmetin uyması gereken bir öğretiyi içeren sünnet, edille-i şer'iyenin ilk sırasında yer alır. Bu konuya yer verdiği eserinde, sünnetin bu özelliğine vurgu yapmakla birlikte, Arap kavmine ait örf ve adetler ile Hz. Peygamber'in şahsına has davranışların ümmet için bağlayıcı olmadığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle fıkıh âlimleri, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını hükme kaynaklık etme açısından değerlendirirken dikkatli davranmak durumundadırlar.¹⁶³

İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları adlı çalışmasında Murat Şimşek, hasâisin icthad ile ilgisi incelendiğinde üç esasa dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi ümmet için ruhsat getiren bazı hükümlerin hasâisten kabul edilerek kıyasa konu yapılmaması, ikincisi aksi yönde hasâise dahil olup kıyasa asıl olmaması gereken yerlerde ise ümmet için ek sorumluluklar getirecek şekilde yorumlanmasıdır. Üçüncü kısım ise hasâis kavramının müteâriz hadislerde veya mezheplerin sistematüğinde hükümlerle teâruz olan hadislerde bir açıklama metodu olarak kullanılmasıdır.¹⁶⁴ Bunlardan anlaşıldığı üzere hasâis muhtevası fıkıh âlimleri tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak kapsamı da değişiklik arz etmiştir. Hasâisin tespitinde Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü çerçevesinde bir yaklaşım sergilenmelidir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in tasarruflarını ayırıştırarak bu sınıflandırmaların nübüvvet algısına zarar verdiği endişesiyle Muhammed Zâhid el-Kevserî gibi bazı âlimler bu tür ayrımlara karşı çıkmaktadırlar.¹⁶⁵ Burada hasâisin sünnete dâhil olduğu hatırlanmalıdır.

Sünnetin bağlayıcılık açısından bölümlere ayrılması dikkate alındığında, yapılan sınıflandırmaların büyük oranda birbirine benzediği görülmektedir. Genel olarak sorun, bu

¹⁶³ Musa Cârullah Bigiyef, *Kur'an-Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım Kitâbü's-Sünne*, (çev. Mehmet Görmez), 1. bs., Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 114.

¹⁶⁴ Murat Şimşek, *Hiz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 226.

¹⁶⁵ Muhammed Zâhid Kevserî, *Makâlât*, ss. 171-176'tan aktaran Murat Şimşek, *Hiz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 101.

kategorilerden birine girdiğine dair açık bir karine bulunmayan tasarrufların hangi bölümde olacağı ile ilgilidir. Çok detaylı sınıflandırmalarda bir tasarruf birden fazla bölümün içinde bulunmakta, çok genel bölümlenmeler ise amacı yeterince karşılayamamaktadır.¹⁶⁶ Hz. Peygamber'in hasâisinin ümmet için ne anlama geldiği konusunda iki farklı görüş zikredilmektedir. Birincisi, sahabenin bu hükümleri uyguladığına ya da terk ettiğine dair bir delil bulunamadığı için tevakkuf¹⁶⁷ edilmesidir. İkinci durum ise, hasâisin hükmüne göre değişiklik gösterir. Dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmak gibi sadece Hz. Peygamber için mubah olan konularda O'na (s.a.v) uymak caiz değildir. Teheccüd namazı kılmak gibi vacip olan konularda, vacip olmadığını bilmek şartıyla O'na (s.a.v) uymak caizdir. Zekât malı almamak gibi haram olan konuları ise terketmek uygun olur.¹⁶⁸ Beyzâvî'nin de işaret ettiği gibi Hz. Peygamber için farz-ı ayn olan bazı durumlar vardır. Beş vakit namaz bütün Müslümanlar için farz-ı ayn iken teheccüd sadece Hz. Peygamber için farz-ı ayndır.¹⁶⁹ Bu açıklama, hasâis mefhumuna farz-ı ayn konusunda yer verildiğini göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

Genelde hasâis konuları, Hz. Peygamber'in sadece kendi şahsına ait olacağı için ümmetini bağlayıcı bir sonuç teşkil etmeyeceği ifade edilir.¹⁷⁰ Bundan maksat, hasâisin Hz. Peygamber'in uyguladığı şekliyle taklit edilemeyeceğidir. Zira dörtten fazla kadınla aynı anda evli olması örneğinde olduğu gibi bir uygulamanın hasâis olması bunun ümmeti için izin verilmeyen bir durum olmasını ifade etmesi bakımından bağlayıcıdır.

İmam Şâfiî *Ümm* adlı eserinde, hâs olma konusuna Ebû Huzeyfe'nin karısının evlatlığı Sâlim'i evlenme haramlığı olması için büyük iken emzirmesi bölümünde yer vermiştir. Bebek iken emzirme dışında, emmenin evlenme yasağına sebep olması, onlara has bir durum olduğu için bu hüküm genelleştirilemez. Bu şekilde hâs, genel hükmün dışına çıkmıştır.¹⁷¹ Burada bir açıdan sahabenin hasâisine yer verildiği görülmektedir.

Dirâyetü'l-mezhap adlı çalışmasında Cüveynî, hasâis konusuna değinmektedir.

¹⁶⁶ Talat Sakallı, "Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sy. 2, s. 78.

¹⁶⁷ Tevakkuf: Aralarındaki zıtlık için bir çözüm bulunamayan hadislerin hepsiyle, bir çözüm bulununcaya kadar amel edilmemesi durumudur. bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 321.

¹⁶⁸ Ebu Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fî mâ yeteallaku bi Ef'âli'r-Rasûl*, (thk. Abdullah b. İsa b. İbrahim el-İsa), 1. bs., Riyad, 1430/2009, ss. 139-140.

¹⁶⁹ Takiyüddin Ali es-Sübkî (ö. 756) ve Tâcüddin Abdülvehhâb es-Sübkî (ö. 771), *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, (thk. Mahmud Emin es-Seyyid), 2. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1434/2013, I, 80.

¹⁷⁰ Murat Şimşek, *Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, s. 226.

¹⁷¹ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 47.

Nikâh bölümünün ilk kısmında hasâisi taglîz ve tahfif şeklinde ikiye ayırmıştır. Hz. Peygamber'e özel farz ve haramlar hasâisin taglîz başlığı altında yer almaktadır.¹⁷² Cüveynî'ye göre, Hz. Peygamber'e özel farzların bulunmasının sırrı, farzın nafileden daha önemli, ecrinin daha fazla olmasıdır.¹⁷³ Burada görüldüğü üzere Cüveynî Hz. Peygamber'e yüklenen farz ve haramları bağlayıcı olarak değerlendirmiştir.

Tehzibü'l-esma ve'l-lugat adlı eserini Nevevî, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *et-Tenbîh*, Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Vasît* ve *el-Vecîz* gibi eserlerde yer alan isim, kelime ve kavramları izah etmek amacıyla hazırlamıştır.¹⁷⁴ Bu eserin ilk kısımları, Hz. Peygamber'in siyerine ayrılmış, siyerin son kısmında ise hasâise yer verilmiştir. Nevevî, burada tanımını yapmamakla beraber hasâisin Şâfiî ulemasının nikâh bölümünde incelemeyi adet haline getirdikleri önemli bir bölüm olduğuna dikkat çekmektedir. Hasâisin vâcibler, haramlar, mubahlar ve tahfifler, fezâil ve ikram şeklinde dört kısımda incelendiğini ifade etmektedir.¹⁷⁵

Nevevî, *Ravzatü't-talibîn* adlı eserinde ise hasâisi daha detaylı şekilde ele almıştır. Bu eserin kitabü'n-nikâh bölümüne, nikâh ve diğer konulardaki hasâis babıyla başlamış ve dörtlü bir sınıflandırmaya gitmiştir. Vacibler kısmında nikâhla ilgili olan ve olmayan hasâise yer verilmiştir. Nikâhla ilgili olmayan vâcipler, duha namazı, kurban, vitr, teheccüd, istişare, düşmanın sayısı çok olsa da sabırlı olmak (musabara), ölen bir Müslümanın bıraktığı borcu ödemek gibi hususiyetlerdir. Nikâhla ilgili olan vacipler kısmında ise eşlerini muhayyer bırakması konusu ele alınmıştır.¹⁷⁶ İkinci kısım olan haramlar başlığı altında, zekât, sadaka, dayanarak yemek, sarımsak yemek, yazı ve şiiir örnekleri verilmiştir.¹⁷⁷ Tahfifât ve mübahlar başlıklı üçüncü kısımda, visal orucu, ganimetten istediğini seçme, cünüb iken mescide girme, uykunun abdest bozmaması hususiyetleri zikredilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu mubahların birçoğunu yapmadığına dikkat çekilmektedir. Mubahların nikâhla ilgili olan kısmına dörtten fazla kadınla evli olması, veli ve şahid olmadan nikâh kıyması örnekleri verilmiştir. Dördüncü

¹⁷² Cüveynî, *Nihayetü'l-matlab*, XII, 6.

¹⁷³ Cüveynî, *Nihayetü'l-matlab*, XII, 7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, *Nihayetü'l-matlab*, XII, 5-24.

¹⁷⁴ Bilal Aybakan, "el-Mühezzeb", *DİA*, XXXI, 2006, 519; Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 2007, 48.

¹⁷⁵ Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts., I, 37-44.

¹⁷⁶ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, ss. 1163-1164.

¹⁷⁷ Nevevî, *Ravzatü't-talibîn*, s. 1164. Bu bölümde yazı ve şiiir için ikisini güzel yapardı ama imtina ederdii görüşüne yer verilmiştir.

kısım olarak zikredilen fezâil ve ikram başlığı altında, eşlerinin müminlerin anneleri sayılması, hatemü'n-nebbiyyîn olması, ümmetinin ümmetlerin en hayırlısı olması, kitabının tahrif ve tebdilden korunmuş olması, bir aylık mesafeden düşmana korku salması, yeryüzünün mescid ve toprağının temiz kılınması, ganimetin helal olması, büyük günah işleyenler için şefaet etmesi gibi konular zikredilmiştir.¹⁷⁸ Nevevî konunun sonunda hasâis ile ilgili iki görüşü aktarmaktadır. İlki İmâmü'l-Haremeyn'in naklettiğine göre, hasâis konusundaki bu ihtilaflar faydası olmayan, gereksiz tartışmalardır. Çünkü bu herhangi bir ihtiyacı karşılamamaktadır. İkinci görüş ise, Sımyeri'den gelen, hasâis konusunda konuşmanın yasaklanmış olduğu kanaatidir. Çünkü hasâis tamamlanmıştır ve bunun üzerine konuşmanın bir anlamı yoktur. Bununla birlikte Nevevî, kendisinin de katıldığı çoğunluğun görüşüne göre, hasâis konusunu incelemenin ve tartışmanın bir sakıncası olmadığını ifade etmektedir. Zira bunda amaç ilmi arttırmak ve dini daha iyi anlamaktır. Hatta bu açıdan bakıldığında hasâis araştırmalarının vacip olduğu dahi iddia edilebilir demektir. Aksi takdirde Müslümanların hasâis ile amel etmesi gibi problemler ortaya çıkabilir.¹⁷⁹

İbn Rüşd de müellefe-i kulûba zekâtta verilecek pay ile ilgili tartışmaları değerlendirirken bu uygulamanın Hz. Peygamber'e has olup olmadığı üzerinde durmaktadır. İmam Malik'in bu uygulamanın Hz. Peygamber dönemine has olduğu görüşünün yanı sıra İmam Şâfî ve Ebu Hanife'ye göre ise bu uygulamanın idarecilere bağlı olduğu görüşlerini aktarmaktadır.¹⁸⁰

Hanefilere göre Hz. Peygamber'in fiillerini ele alan çalışmasında İsmail Hakkı Ünal, Ebu'l-Hasen el-Kerhî'nin (ö. 340/952) Hz. Peygamber'in fiillerini vacip, mendub, mübah şeklinde üçe ayırdığını, hangi gruba ait olduğu bilinmeyen fiillerin mübah olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılığı ise ancak bir delille gereklilik arz eder. Delil olmadıkça ittiba zorunluluğu yoktur. Hocasının görüşünü takip etmekle beraber Ebu Bekr el-Cessâs, bir fiilin Hz. Peygamber'e has olduğunu gösteren bir delil olmadığı müddetçe hangi gruba dahil olursa olsun bağlayıcı olduğunu düşünmektedir. Serahsî (ö. 483/1090) de Cessâs ile aynı görüştedir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Nevevî, *Ravzatü'l-talibîn*, ss. 1164-1168.

¹⁷⁹ Nevevî, *Ravzatü'l-talibîn*, s. 1168.

¹⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 253.

¹⁸¹ İsmail Hakkı Ünal, "Hanefi Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXVII, 1997, ss. 192-193.

Kerhî'ye göre, hasâisin tespitinde bir fiilin ümmetten farklı olarak Hz. Peygamber'e özel olması belirleyicidir. Hasâis olup olmadığına dair bir delil yoksa tevakkuf edilir. Serahsî ve Cessâs'ın bu konudaki görüşüne göre ise bir fiilin Hz. Peygamber'e has olduğunu gösteren bir alamet olmadığı müddetçe ümmet için bağlayıcılığı esastır. Nitekim (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) âyeti (Ahzab 33/21)buna işaret etmektedir. Bununla birlikte Ahzab 33/50 âyetinde yer alan "müminlere değil, sadece sana has" (خَالِصَةً لَّكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) gibi ibarelerde belirtilen hususiyetlerin hasâisten olduğu açıktır. Ahzab 33/50 gibi ifadelerle Peygambere has olduğu bildirilen şeyler istisna edilmelidir. Ayrıca bu âyette yer alan (خَالِصَةً لَّكَ) ifadesi de bu görüşü desteklemektedir. Eğer Hz. Peygamber'in mutlak fiili ümmetin onu örnek almasını gerektirmeseydi bu ifadeni bir anlamı kalmazdı.¹⁸²

Son olarak bağlayıcılık bakımından Rasûlullah'ın davranışlarını konu edinen çalışmasında Hayreddin Karaman, asıl vazifesi insanlara rehberlik etmek olan ve bu amaçla peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in Müslümanlar tarafından örnek alınması gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Bununla birlikte kendisine has birtakım uygulamalar ve fiillerin ise Müslümanlar için örnek teşkil etmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁸³

1.1.4. Kelâmda Hasâis

Hız. Muhammed'in son peygamber olması, mesajının evrenselliği, şefaati gibi bazı hususiyetleri kelim ilminin muhtevasına dahildir. Bu nedenle kelamcıların hasâis muhtevasına giren bu konularla ilgili görüşlerini kısaca ele almak yerinde olacaktır.

Kelamcılar, nübüvvet konusunda, peygamberliğin Hz. Muhammed ile sona erdiğine dikkat çekmektedirler. Peygamberler her türlü günahattan korunmuştur, nübüvvetten önce de onlar hidayet üzere olmalıdır. Peygamberler insanlar arasından seçilmiştir, ancak onları vahiyden soyutlamak mümkün değildir. Allah Teâlâ, her ümmete bir elçi göndermiş, ancak son peygamber Hz. Muhammed'i bütün insanlığa göndermiştir.¹⁸⁴ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere kelim ilminde peygamberlerin özellikle Hz. Muhammed'in bazı hususiyetlerine vurgu yapılmaktadır. Peygamberlerin bütün insanlar gibi beşerî özellikleri

¹⁸² İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXVII, 1997, s. 196.

¹⁸³ Hayreddin Karaman, "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları", *Hız. Peygamber ve Aile Hayatı*, ss. 128-129, 149.

¹⁸⁴ bkz. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, ss. 193-199.

bulunmakla birlikte vahye mazhar olmasıyla üstün kılınmalarına, ayrıca günahattan korunmuş olmaları gibi diğer hususiyetlerine, bilhassa Hz. Muhammed'in son peygamber olması ve bütün insanlığa gönderilmesi gibi diğer peygamberlerden de farklı hususiyetlerine işaret edildiği görülmektedir.

Kelamcılara göre hasâisü'n-nebi Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bahşettiği birtakım üstünlükler ve hususiyetleri ile bunları konu alan eserleri ifade etmektedir. Kelamcılar da hasâis için benzer tanımlamaları kullanmakla birlikte daha çok Hz. Peygamber'in nübüvveti ve diğer peygamberlerden olan farklılıklarını ele almaktadırlar. Hz. Peygamber'in cin, melek ve diğer insanlardan üstünlüğü, O'na (s.a.v) has kılınan özellikleri kelam ilminde özellikle tafdil başlığı altında ele alınan konulardandır.¹⁸⁵ Ayrıca aynı kökten türetilen havâss-ı hamse, Kelâm ilminde haber kaynakları olarak kabul edilen beş duyuyu ifade etmektedir.¹⁸⁶

Kelamda ele alınan Hatm-i nübüvvet, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu, kendisinden sonra nübüvvetin sona erdiğini ifade etmektedir. Nitekim aşırı bazı fırkalar dışında bütün Müslümanlar hatm-i nübüvveti bu şekilde kabul etmektedirler.¹⁸⁷

Hz. Peygamber'in hususiyetlerinden biri olan O'nun (s.a.v) diğer peygamberlere olan üstünlüğü, Kelamcıların nübüvvette tafdil başlığı altında ele aldığı bir konudur. Rasûl ve nebiler risalet ve nübüvette mahiyet açısından eşittirler. Ancak Kur'ân'ın ifadesiyle (Bakara sûresi 2/253) şahısları itibariyle bazı yönlerden birbirlerine üstün kılınmışlardır. Ayrıca peygamberlerin bir kısmı için “ülü'l-azm” (Ahkaf sûresi 46/35) ifadesinin kullanılması da bunu göstermektedir. Ümmetlerinin daha çok ve daha temiz olması, kendilerine verilen mucizelerin daha çok, daha meşhur ve zahir olması, kendi zatının daha faziletli ve bu faziletlerin daha açık olması söz konusu tafdil unsurlarından bazılarıdır. İslâm âlimleri arasında, peygamberlerin en üstünün Hz. Muhammed olduğu konusunda ittifak bulunmaktadır. Allah'ın bazı peygamberlerine lütuf, ikram ve fazilette diğerlerinden daha cömert davranması, onlara bazı meziyetler vermesi, bazı olağanüstü hallere vakıf kılması peygamberlere verilen çeşitli üstünlük sebepleri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kelamcıların dikkat çektiği üzere, peygamberlerin tamamı tebliğ vazifelerini

¹⁸⁵ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, ss. 115-116.

¹⁸⁶ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, ss. 120-122.

¹⁸⁷ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 119.

yerine getirirken beşer vasfindan çıkmadıkları gibi asla ilahi bir vasıf kazanamazlar.¹⁸⁸

Kelam ilminde peygamberlerin sıfatları nübüvvet bahsinde ele alınan önemli konulardan biridir. Doğru olmak, güvenilir olmak, günahlardan korunmuş olmak, zeki olmak, vahyi insanlara iletme şeklinde sıralanan bu sıfatlar aynı zamanda peygamberlerin hususiyetleri olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu sıfatların onlarda kemal seviyesinde bulunması ile diğer insanlardan farklılık arz etmektedirler. Ayrıca Hz. Peygamber'in bazı hususi özelliklerine işaret edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığı şekliyle (A'raf sûresi 7/157-158) Hz. Peygamber'in ümmi olduğu halde hakikatleri ortaya koyan en etkili kitabı getirmesi en büyük mucizesidir. Yine Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre O (s.a.v.), önceki peygamberler halkasının devamı ve onların sonucusudur. (Ahzab sûresi 33/40) En çok üzerinde durulan hususlardan biri ise O'nun (s.a.v.) mesajının evrensel olması, bütün insanların yanı sıra cinlere de peygamber olarak gönderilmesidir. Ayrıca bütün bu üstünlükleri ile insanlar tarafından çokça sevilmesi, vefatından sonra bile insanların akın akın tebliğ ettiği dine girmesi Allah'ın Hz. Peygamber'e has kıldığı bazı hususiyetlerdir.¹⁸⁹

Yukarıda işaret edildiği üzere bazı mucizeler de peygamberlere verilen hususiyetler olarak değerlendirilmektedir. İslâm âlimleri önceki peygamberlere bahşedilen mucizelerin genelde kendi zamanlarıyla sınırlı ve hissî olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in i'cazı ve evrenselliği gibi Hz. Peygamber'in mucizelerinin ise sürekli ve aklî olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁰

Ebû Hanife (ö. 150/767) kelâm eseri *el-Fıkhü'l-Ekber*'de genel olarak peygamberlerin tamamının küçük ve büyük günahlardan, küfürden ve çirkin hallerden korunmuş olduğunu, bununla birlikte küçük hatalarının olabileceğini söylemektedir. Hz. Peygamber ile ilgili olarak ise, Allah'ın kulu, rasûlü, nebisi olduğunu, nübüvvetten önce de putlara tapmadığını, göz açıp kapayıncaya kadar şirk koşmadığını, küçük ve büyük günah işlemediğini ifade etmektedir.¹⁹¹ Peygamberlere bahşedilen hususi mucizeler hakttır.¹⁹² Peygamberlerin şefaathleri, Hz. Peygamber'in havzı, miraç haberi hakttır.¹⁹³ Örneklerden görüldüğü üzere İmam-ı Âzam bu eserinde, peygamberlerin hususiyetlerine ve Hz.

¹⁸⁸ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, s. 301, 306.

¹⁸⁹ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, s. 309, 343, 375, 378.

¹⁹⁰ Tayyib Okıç, *Kur'an-ı Kerim'in Üslûb ve Kıraati*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 3.

¹⁹¹ Ebû Hanîfe, *Fıkh-ı Ekber*, (çev. Hasan Basri Çantay), s.14; ayrıca bkz. Ebû Hanife, "el-Fıkhü'l-Ekber", *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, ss. 68-69.

¹⁹² Ebû Hanîfe, *Fıkh-ı Ekber*, s.16

¹⁹³ Ebû Hanîfe, *Fıkh-ı Ekber*, s. 19, 22.

Peygamber'in hasâisine dair konulara yer vermektedir.

Ebu'l-Hasan el-Eşârî (ö. 324/935-36) de *el-İbâne* adlı eserinde, Kur'ân-ı Kerim'in aynı dili konuşan muhataplarına bir benzerini getirmeleri konusunda meydan okumasını Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olarak değerlendirmektedir. Ayrıca ayın yarılması, büyük bir grubun az yiyecekle doyurulması, az su ile kavmin su ihtiyacının giderilmesi gibi hissî mucizelerin Hz. Peygamber'e verilmiş olduğunu söylemektedir.¹⁹⁴ Neseî (ö. 508/1115), Hz. Peygamber'e önceki peygamberler gibi hatta onlardan farklı pek çok mucizenin verildiğini söylemektedir. Bu mucizeleri zâtî, zâtı dışındakiler, ahlakî ve akli olarak sınıflandırmıştır.¹⁹⁵ Neseî'nin, önceki peygamberlerden farklı olarak Hz. Peygamber'e verilen üstünlük ve hususiyetlere dikkat çektiği görülmektedir.

Teftâzânî (ö. 792/1390) *Şerhu'l-Akaid* eserinde, "Peygamberlik ve Peygamberlere iman" başlığı altında peygamberlerin sıfatlarını ele almaktadır. İsmet sıfatıyla ilgili olarak bütün peygamberlerin yalancılıktan korunduğunu ve bu konuda İslâm âlimlerinin birliği olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber'in mucizelerini ikiye ayırmaktadır. İlki, Kur'ân-ı Kerim'in icazı, ikincisi mütevatir haberlere dayanmayan hissî mucizelerdir. İkinci kısımdaki bu mucizeler, ahad haberlerle aktarılmakla birlikte Hz. Peygamber'in olağan üstü halleri noktasında manevî mütevatir oluşmuştur. Ayrıca bunların dışında, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin kitleler üzerindeki meydana getirdiği yüksek ahlaki değişimlerin mucize olarak değerlendirilmesi gerektiğine, toplum üzerinde bu kadar büyük bir etkiyi Allah'ın lütfuyla ancak bir peygamberin başarabileceğine dikkat çekilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi Teftâzânî de, Hz. Peygamber'in nebilerin sonuncusu, hâtemü'l-enbiyâ olduğunu ve bütün insanlarla birlikte cinlere de gönderilen evrensel bir mesajı getirdiğini vurgulamaktadır. Âl-i İmran sûresinde yer alan "en hayırlı ümmet" ifadesinin yer aldığı âyetten (Âl-i İmran 3/110) hareketle Hz. Muhammed'in de nebilerin en üstünü olduğunu söylemektedir. Zira en hayırlı ümmet olmak en üstün peygambere tabi olmayı gerektirir.¹⁹⁶

Meşhur kelâm âlimi İzzeddin b. Abdüsselâm'ın (ö. 660/1262) Hz. Muhammed'in (s.a.v) diğer peygamberler arasındaki üstünlük durumunu soran bir kimseye cevap olmak

¹⁹⁴ Ebu'l-Hasan el-Eşârî, *el-İbâne*, (çev. Ramazan Biçer), 1. bs., Gelenek Yay., İstanbul 2010, ss. 124-125.

¹⁹⁵ Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tevhidin Esasları*, (çev. Hülya Alper), İz Yay., İstanbul 2007, ss. 75-78.

¹⁹⁶ Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, (çev. Süleyman Uludağ), ss. 293-304.

üzere hazırladığı çalışması,¹⁹⁷ Selâhaddin el-Müneccid (ö. m. 2010) tarafından *Münyetü's-sûl fî tafzîli'r-Resûl* (Beyrut 1401/1981) ve sonra Muhammed Nâsîrüddin el-Elbânî (ö.m.1999) tarafından *Bidâyetü's-sûl fî tafdîli'r-Resûl* (Beyrut 1986) olmak üzere iki defa neşredilmiştir.¹⁹⁸ İzzeddin b. Abdüsselâm bu çalışmasında Hz. Peygamber'in üstünlüklerini ve hususiyetlerini Kur'ân ve Sünnet'e dayandırarak kırk iki madde halinde ortaya koymaktadır.¹⁹⁹

Eserin el-Elbânî tarafından yapılan neşrinde uzunca bir mukaddime yer almaktadır. el-Elbânî'nin numaralandırmasına göre, bu eserde Hz. Peygamber'in üstünlüklerinin anlatıldığı kırk bir madde mevcuttur. el-Elbânî, eserin mukaddimesinde risalenin adında yer alan fezâil terimine dikkat çekmektedir.²⁰⁰ Selâhaddin el-Müneccid tarafından yapılan tahkik ise kısa bir mukaddime ile beraber kırk sayfadan oluşmaktadır. Selâhaddin el-Müneccid de Müslüman âlimlerin şemâil, fezâil ve hasâis ile ilgili eserler telif ettiğine değinmektedir.²⁰¹

Bir kelâm âlimi olan ve Hz. Peygamber'in üstünlüklerinin sorulması üzerine bahsi geçen eseri kaleme alan İzzeddin b. Abdüsselâm'ın görüşlerinin ele alınması kelâm ve hasâis ilişkisinin ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla eserin muhtevası ana hatlarıyla değerlendirilecektir. Kitap, “fazl” ‘فُضْلٌ’ kelimesinin geçtiği iki âyetle başlamaktadır. Allah'ın Hz. Peygamber'e fazlının büyük olduğunu belirten âyet (Nisa sûresi 4/113), Hz. Peygamber'in üstünlüğünü açıkça ifade etmektedir. Ayrıca peygamberler arasında derece farkı bulunup bulunmadığı sorusu, peygamberlerin birbirlerine fazilet bakımından üstün olduklarını bildirene âyete (Bakara sûresi 2/153) dayandırılarak açıklanmaktadır.²⁰²

Girişte bu iki âyete yer verildikten sonra, Hz. Peygamber'in faziletleri, O'nun (s.a.v) her şeyin efendisi olması ile ele alınmaya başlanmaktadır.²⁰³ Burada her ne kadar

¹⁹⁷ Ramazan Altıntaş, “‘İz b. Abdüsselâm'ın İtikadî Görüşleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa: 4, 2000, ss. 85-87.

¹⁹⁸ Yunus Apaydın, “İbn Abdüsselâm, İzzeddin”, *DİA*, XIX, 1999, 286.

¹⁹⁹ Ramazan Altıntaş, “‘İz b. Abdüsselâm'ın İtikadî Görüşleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, 2000, ss. 85-87.

²⁰⁰ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Bidâyetü's-sûl fî tafdîli'r-Resûl*, (thk. Muhammed Nâsîrüddin el-Elbânî), el-Mektebü'l-İslâmî, y.y. ts.

²⁰¹ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Münyetü's-sûl fî tafdîli'r-Resûl*, (thk. Selâhaddin el-Müneccid), 1. bs., Dâru'l-kitâbi'l-cedîd, Beyrut 1401/1981.

²⁰² İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sûl*, ss. 17-18.

²⁰³ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sûl*, s. 18.

hasâis değil fezâil kavramı kullanılmış olsa da üstünlükler ve ayrıcalıkların konu edinilmesi bakımından hasâis muhtevasına yer verildiği görülmektedir. Nitekim daha önce belirtildiği gibi bu iki alan birbirinden farklı olmakla birlikte, muhteva ve amaç bakımından ortak yönleri bulunmaktadır.

Kıyamet gününde bütün peygamberlerin Hz. Peygamber'in sancağı altında toplanacağı ile ilgili rivayeti ele alınırken bu üstünlüğü Hz. Peygamber'in hasâisi olarak değerlendirilmektedir. Bu hasâis, Hz. Peygamber'in diğer peygamberler içinde mertebesinin yüksekliğine işaret etmektedir.²⁰⁴ Burada Hz. Peygamber'in mertebesinin yüksekliğini ve üstünlüğünü açıklarken "hasâis" kavramının kullanılmış olması, konunun anlaşılması açısından önemlidir.

Hasâis kavramının yer verildiği ganimetin helalliği, ümmetin saf saf dizilmiş halinin meleklerin dizilmesi gibi olması, yeryüzünün mescid ve toprağının temizleyici kılınması konularında, Hz. Peygamber'in mertebesinin yüksekliğine ve ümmetine şefkatine delalet ettiği yorumu yer almaktadır.²⁰⁵ Benzer şekilde, hasâis kelimesinin tekili 'hasîse' ile belirtilen konular mevcuttur. Hz. Peygamber ümmetinin önceki peygamberlerin risalet görevlerini yerine getirdiklerine dair şahitlik yapması, önceki ümmetler için böyle bir durumun sabit olmadığına işaret edilmiştir.²⁰⁶ Burada temeyyüz etme, özel olma anlamlarının yanında üstünlük manası da bulunmaktadır.

Ahirette ilk şefaet izni verilen ve şefaet eden ilk kimse olması ele alınırken tahsis ve tafdil ifadeleriyle Hz. Peygamber'in faziletiyle birlikte hasâisine de değinilmiştir.²⁰⁷ Yukarıda ifade edildiği üzere, bu açıklamalarda hasâis ve fezâilin anlam yakınlıkları görülmektedir.

Bu eserde yer verilen konular arasında Hz. Peygamber'in günahlarının bağışlanmış olması, en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerim'in kıyamete kadar korunması, vesilenin verilmesi, cevâmi'u'l-kelim ile gönderilmesi gibi başlıklar yer almaktadır.²⁰⁸

Bu eser kendinden sonraki birçok kitaba kaynaklık etme açısından önemli olmasının yanında, fıkıh, kelim gibi alanlarda uzman olan bir âlimin konu ile ilgili

²⁰⁴ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sül*, s. 19.

²⁰⁵ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sül*, s. 30.

²⁰⁶ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sül*, s. 34.

²⁰⁷ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sül*, s. 20.

²⁰⁸ İbn Abdüsselam, *Münyetü's-sül*, ss. 19-20, 22, 29, 35.

düşüncelerini özet bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca, yedinci asırda tafdil, tahsis, hasîse, hasâis kavramlarının kullanım alanlarını gösterme açısından da önem arz etmektedir.

1.1.5. Tasavvufta Hasâis

Hiz. Peygamber'in vahiy alması, miraç hadisesi ve mucizeler göstermesi tasavvufçular tarafından hasâisü'n-nebî olarak değerlendirilen başlıca konulardır. Bunların dışında, Hiz. Peygamber'in Huzeyfe b. Yemân'a başkalarının bilmediği sırları vermesi, Hiz. Ali'ye başkalarının vakıf olamayacağı yetmiş kadar ilmi öğretmesi, Hiz. Ebû Bekir'e verilen firâset ve ilham, Hiz. Ömer'e verilen hak ile bâtılı birbirinden ayırabilme yetisi gibi ashâbın hasâisine de yer verilmektedir.²⁰⁹

Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö. 378/988) sûfilerin Hiz. Peygamber'e uymaları konusundaki görüşleri, mutasavvıfların hasâis anlayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre, Kur'ân'a uyup peygambere tabi olmayan kimseler aslında Kur'ân'a da muhalif davranmaktadır. Hiz. Peygamber'in fiilleri, emirleri, teşvikleri hakkındaki rivayetlere aksine delil olmadıkça tabi olmak gerekir. Dörtten fazla hanımla evlenmek, visal orucu örneklerinde olduğu gibi Kitab ve Sünnette aksine delili bulunan konularda ise O'nu takip etmek doğru olmaz.²¹⁰ Bununla birlikte, bazı mutasavvıfların hasâis konusunda farklı düşüncelere sahip olduğuna işaret etmek gerekir. Örneğin, Feth Mevsilî, Allah sevgisi ile beraber çocuk sevgisi dahil başka bir sevginin kalpte yer etmemesi gerektiğini düşünerek bir daha hiçbir çocuğunu öpmeyeceğini söylemişti. Bu konuda Hiz. Peygamber'in örnek olması gerektiği muhtemel sorusuna ise, onun ismet ve nübüvvet sıfatlarından dolayı çocuğu öpmesinin dünyevi hazla ilgili olmadığını, sûfilerin ise bu tür sıfatlara mâlik olmadıkları için bu konuda Hiz. Peygamber'e tabi olamayacaklarını dile getirmişti.²¹¹ Burada görüldüğü üzere, üsve-i hasene Hiz. Peygamber'in ümmeti için en güzel örneklerden birisinin hasâisten addedilerek örneklikten çıkarılması söz konusudur.

Serrâc, bahsi geçen *el-Lüma'* adlı eserinde Hiz. Peygamber'in üstünlükleri konusunda âyetleri delil göstererek diğer peygamberler ile fazilet farkına değinmektedir.

²⁰⁹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, (haz. H. Kâmil Yılmaz), s. 21, 130-132; Süleyman Uludağ, "Havas", *DİA*, XVI, 1997, 517.

²¹⁰ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 95.

²¹¹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 205.

Hız. Âdem (Tâhâ sûresi 20/121,122) ve Hız. Dâvûd (Sâd sûresi 38/25) peygamberlerin önce hatası sonra bağışlanmalarının zikredilmesine karşın, Hız. Peygamber için “Allah seni affetti, niçin onlara izin verdin” (Tevbe sûresi 9/43) âyetinde Allah Teâlâ affi öncelemiş, hatasını sonra söylemiştir.²¹²

Kelâbâzî (ö. 380/990?), ehl-i sünnet inancını ve ehl-i sünnet tasavvuf anlayışını muhaliflere karşı savunmak amacıyla *Ta'arruf* adlı eserini kaleme almıştır.²¹³ Kur'ân ve hadislerde belirtilen detaylarıyla Hız. Peygamber'in şefaatinin hak olduğunu ve bütün mutasavvıfların bu konuda hemfikir olduklarını ifade etmektedir. “Rabbin sana razı olana kadar verecek” (Duhâ sûresi 93/5), “Umulur ki Allah Makam-ı mahmudu nasib eder.” (İsra sûresi 17/79) âyetlerini bu görüşü desteklemek için delil getirmektedir.²¹⁴ Resûlullah'ın (s.a.v) miracı haktır, O uyanık bir halde iken ruhen ve bedenen isra gecesini Allah'ın dilediği bir şekilde ve dilediği bir makama kadar yükseltmiştir.²¹⁵ “Peygamberlerin bazıını diğerlerine üstün kıldık” (İsra sûresi 17/57), “Şu peygamberler zümresinden bazıını diğer bazılarına üstün kıldık” (Bakara sûresi 2/254) gibi âyetlere dayanarak sûfîlerin, peygamberler arasında üstünlük yönünden farklı derecelere sahip oldukları noktasında ittifak ettiklerini bildirmektedir. Buna ek olarak, Rasûlullah'ın (s.a.v) “Birinin diğerinden daha üstün olduğunu söylemek suretiyle peygamberler arasında tercih yapmayınız.”²¹⁶ hadisini de dikkate alan sûfîler, peygamberler arasında derece farkı olmakla birlikte bu derecelendirmenin insanlar tarafından yapılamayacağını kabul etmektedirler. Bununla birlikte, Hız. Muhammed'in insanların en üstünü olduğunu kabul edilmesini gerekli görmektedirler.²¹⁷

Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/1006) *Kûtü'l-kulûb* adlı eserinde tasavvufun yanı sıra kelam, fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgili konulara da yer verilmiştir.²¹⁸ Bu eserinde Hız. Muhammed'in Tevrat ve İncil gibi önceki kitaplarda zikredilen son peygamber olduğunu ifade ederek²¹⁹ hatm-i nübüvveye dikkat çekmektedir. Ayrıca peygamberi sevmeyi, ona tabi

²¹² Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, ss. 114-115.

²¹³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, (haz. Süleyman Uludağ), 1. bs., Dergah Yay., İstanbul 1979, hazırlayanın önsözü s. 19, 21-22.

²¹⁴ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 85.

²¹⁵ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 88.

²¹⁶ el-Buhârî, *Husumât*, 1; Müslim, *Fezâil*, 163.

²¹⁷ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 102.

²¹⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, (haz. Muharrem Tan) hazırlayanın girişi I, 11.

²¹⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, II, 274.

olmayı, ahlakıyla ahlaklanmayı, hadislerini öğrenmeyi gerekli gören²²⁰ el-Mekkî, Hz. Peygamber'in şefaatinin hak olduğunu ve Müslümanların buna inanmaları gerektiğini söylemektedir.²²¹

Kuşeyrî (ö. 465/1072) meşhur *Risâle'sinde* gerçek sûfilerle sahtelerini birbirinden ayırmakta, bilhassa dinin esasından ayrılanları şiddetle yermektedir. Tasavvufta şeriate uygun olmayı esas aldığı için eseri, Sünnî gelenekte oldukça muteber addedilmektedir. Uzun süreli oruçlar gibi kerametleri değerlendirirken bu olayın biyolojik imkânı yerine sağladığı manevî faydalara odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır.²²² Bununla birlikte, bu tartışmalar esnasında Hz. Peygamber'in visal orucuna atıf yapmadığı ve hasâis kavramına yer vermediği görülmektedir.

Sufilerin makam ve hallerinden açlık konusunda, birçok menkıbe bulunmaktadır. Sehl b. Abdullah'ın acıkınca kuvvetlendiği, bir şey yiyince zayıfladığı, on beş günde bir yemek yediği, Ramazan ayı boyunca bir şey yemediği sadece su ile iftar ettiği nakledilenler arasındadır.²²³ Ancak visal orucunun Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğu göz önüne alındığında sûfilerin bu tür oruçları nasıl değerlendirdikleri önem arz etmektedir. Muhtemelen nefis terbiyesi ve tezkiyesi için uzun süreli açlıklar gerekli görülmüş bununla birlikte sadece su ile de olsa iftar edilerek hasâise ihtimam gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in hasâisinden olan mucizelere ilgisi bakımından mutasavvıflara göre keramet, salih kişilerin peygamberlik iddiası olmadan Allah'ın lütfuyla gerçekleştirdikleri hârikulâde şeylerdir. Hz. Süleyman'ın yanındaki kimsenin uzak mesafeden göz açıp kapayıncaya kadar Sebe melikesinin tahtını getirmesi (Neml sûresi 27/40), Hz. Meryem'e yemek gönderilmesi (Âl-i İmrân sûresi 3/37) keramet hak olduğunu göstermektedir.²²⁴

İbn Haldun (ö. 808/1406), *Şifâu's-sâil* adlı eserinde tasavvufî akımların Kur'ân ve Sünnet'e ne kadar uygun olduğunu, yabancı din ve felsefelerden ne ölçüde etkilendiğini,

²²⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, II, 276.

²²¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, II, 407.

²²² Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (haz. Süleyman Uludağ), çevirenin girişi s. 49, 52, 59.

²²³ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, ss. 230-231.

²²⁴ Emrullah Yüksel, *Kelâm Dersleri (İlâhiyat ve Nübüvvet)*, s. 64.

bunlara bağılı olarak kabul veya reddedilmesi gerektiğini ele almaktadır.²²⁵ Bu eserde hasâis ve tasavvuf ilişkisine yer verildiği görülmemiştir. Bununla birlikte, doğru tasavvuf algısının Kur’ân ve Sünnete dayanması gerektiği vurgulanarak hasâisin de sünnet algısı çerçevesinde dikkate alınması gerekliliğine işaret ettiği görülmektedir.

Tasavvufta Hz. Peygamber’in mertebesi, “mertebe-i vâhidiyyet”, “mertebe-i sıfât ve esmâ” ve “hakikat-i muhammediyye” olarak tanımlanmıştır.²²⁶ Bu konuda Hz. Peygamber’e izafetle ilk yaratılan şeyin O’nun (s.a.v) “ruhu” veya “nuru” olduğu rivayetine yer verilmiştir.²²⁷ Böylece, tasavvuf ilminde Hz. Peygamber’in Allah Teâlâ tarafından kendisine bahşedilen en üstün mertebesine vurgu yapılmaktadır.

Bunların yanında tasavvufun peygamber algısı hissî mucizeleri ön plana çıkarma, önceki peygamberlerden üstünlüğü konusuna fazla vurgu yapma ve mucizenin olağanüstü yanına benzer olarak velilerin kerametlerine yer verme gibi konular nedeniyle eleştirilmiştir.²²⁸

1.2. Hasâis Konularına Yer Veren Eserler

Doğrudan Hz. Peygamber’i konu edinen eserler, hasâis muhtevasının tespiti ve değerlendirilmesi açısından önemlidir. Zira Hz. Peygamber ile ilgili bütün malumatları bir araya getirmeyi amaçlayan bu tür çalışmalar, kaçınılmaz olarak hasâisü’n-Nebî muhtevasına değinmekte ve ilgili tartışmaları nakletmektedirler. Bu açıdan Hz. Peygamber’i konu edinen ve bir alanla sınırlandırılmayacak olan bazı meşhur eserlerin tanıtılması yerinde olacaktır.

Ebû Sa’d Abdülmelik b. Muhammed el-Harkûşî en-Nîsâbûrî’nin (ö. 406) hacim yönünden oldukça geniş olan kitabı *Şerefü’l-Mustafa*, konu başlıkları içinde hasâis kavramını kullanması ve farklı sınıflandırma yöntemiyle önem arz etmektedir. Bu kitapta yer alan beşâir, Hz. Peygamber’in doğumu, nesebi, fizikî özellikleri, ahlakı, Mekke’nin fazileti, megâzî, delâil, dualar, Sahabenin ve sûrelerin faziletleri konuları, eserin içeriği hakkında bilgi vermektedir. Hasâis için ilgili müstakil kısma geçmeden önce, Hz. Peygamber’in üstünlüklerinden sayılan Kur’ân-ı Kerim’deki özellikleri ile ilgili bölüme

²²⁵ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu’s-sâil*, (haz. Süleyman Uludağ), çevirenin girişi, ss. 57-58.

²²⁶ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (terc ve şerh Ahmed Avni Konuk), IV, 317.

²²⁷ İbnü’l-Arabî, *Füsûsu’l-Hikem*, IV, 318.

²²⁸ Mahmut Ay, “Sufi Teolojinin Peygamberlik Algısı”, *AÜİFD*, XLIX, sy. 1, 2008, ss. 46-47.

değınmek gerekir. Müellifin bu başlıkta zikrettiğı konulara, diğere peygamberlerin günahından bahsedildiğı halde Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek bütün günahının bağışlanması, diğere peygamberler için bir esmâ-i hüsnâ kullanıldığı halde Hz. Peygamber için iki esmâ-i hüsnâ kullanılması örnek verilebilir.²²⁹

Bu kitabın “Fazl-ı Nebi” bölümünde, Hz. Peygamber'e verilen hasletler ve şer'î olarak ona has kılınanlar başlığı bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in diğere peygamberlerden farklı bulunan altmış hasleti vardır. Bu altmış haslet onar tane hususiyetin bulunduğu altı kısma ayrılmıştır. Bu taksim, İmam Râfî'ye (ö. 623) dayandırılarak sistemleştirilen vâcibler-haramlar-mubahlar-faziletler şeklindeki dörtlü tasniften öncedir. Ayrıca, bu altmış haslet onar tane altı başlık halinde sıralandıktan sonra diğere hususiyetler içinde yirmi beş özellikle sayı seksen beşe ulaşmıştır. Ancak bazı özelliklerin tekrar edilmesi nedeniyle bu sayının net bir rakam ifade etmediğı belirtilmelidir. Bu altı başlık, ölüm sonrası ve ahiret halleri, nübüvvet, temizlik, namaz, cihad ve nikâhtır. Ölüm sonrası ve ahiret halleri başlığında, Hz. Peygamber'in efdalü'l-mürselin, hatemü'l-enbiya, ümmetinin sayıca en fazla olması, şefaath, livâü'l-hamd, kevser; nübüvvet başlığında, bütün yaratılmışlara gönderilme, kitabının mucize olması, kadir gecesi, Cuma gününün Hz. Peygamber ve ümmeti için bayram olması gibi hususiyetler vardır. Temizlik başlığında, teyemmüm, misvak, arzın mescid ve toprağın temizleyici kılınması; namaz başlığında, yatsı namazı, Cuma namazı, cemaatle kılınan namaz, gece namazı; cihad başlığında, ganimetin helal olması, savaş için çıktığında savaş alanına gitmeden geri dönmemesi, visal orucu; nikâh başlığında, hibe lafzıyla nikâhın geçerliliğı, vefatından sonra eşlerinin nafaka hakkının devam etmesi gibi birçok konu yer almaktadır. Herhangi bir sınıflandırma yapılmadan sıralanan konular içinde vitir, misvak gibi tekrar edilen hususiyetler yanında nafaka güçlüğü çeken Müslümanların geçimini sağlamak, Mekke'de sadece fetih günü savaşa izin verilmesi gibi diğere hasâis de zikredilmiştir. Bu başlıklarda genelde tartışmalara girilmemiş ya da deliller verilmemiştir.²³⁰

Ebû Sa'd el-Harkûşî en-Nisâbüri'nin *Şerefü'l-Mustafa* adlı eserinin başka bir yönü de, Kâdî İyaz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifa* adlı kitabı için hazırlık niteliğinde olmasıdır. Kâdî İyaz tarafından ihtisar edilen bu çalışmanın, bahsi gelen *eş-Şifâ* eseri ile böyle bir ilgisine

²²⁹ Nebil b. Haşım b. Abdullah Gamrî, *Menahilü's-şifa ve menahilü's-safa bi-tahkiki kitâbi Şerefi'l-Mustafa*, IV, 93-179.

²³⁰ Gamrî, *Menahilü's-şifa*, IV, 243-277.

değinilmektedir.²³¹ Bu çalışmada, muhakkik kısaca değinilen konular için geniş açıklamalara yer vermiştir. Ayrıca namaz başlığında yer verilen güneş ve ay tutulması esnasında kılınan namaz ile yağmur duasının hasâisten sayıldığına dair bir delil bulunamadığı ifadesinde olduğu gibi muhakkikin itirazları bulunmaktadır.²³² Hasâisin tespitinde bir delile dayanmanın gerekliliği bir kez daha görülmektedir. Güneş ve ay tutulması namazlarının hasâis olabilmesi için Hz. Peygamber'in bunu açıkça ifade etmesi veya önceki dinler hakkındaki bilgilere dayalı olan bir karine ile bu hükmün verilmesi gerekmektedir.

Kâdî İyâz (ö. 544/1149), İslâm âleminde büyük kabul gören *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukuki şerefi'l-Mustafâ* adlı eserini, Hz. Peygamber ve İslâm ile ilgili eleştirilere cevap vermek için değil, Müslümanların İslâma bağlılığını ve peygamber sevgisini arttırmak amacıyla kaleme aldığını ifade etmektedir.²³³ Eserin mucizeler başlığında mucizeler, hasâis ve ikramlar ile beraber zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in güzel ahlakı, cömertliği ve iyilikseverliği, insanlarla güzel geçinmesi, Kur'an'ın mucize oluşu, Hz. Peygamber'e iman ve itaat etmenin, sünnete uymanın farz olması gibi konu başlıkları bulunmaktadır.²³⁴ Bu eser Hz. Peygamber'in şemâili ve ek olarak nübüvvetinin ispatı olan delâilin yanı sıra, kendine mahsus özellikleri ile üstün ahlakı konularını da ele almaktadır. Kâdî İyâz'ın bu eseri üzerine pek çok şerh, ihtisar, hâşiye ve tahrîc çalışmaları yapılmıştır. Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Şerhu's-Şifâ'sı* ile Şehâbeddin el-Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Nesîmü'r-riyâz*'ı bu eserin en meşhur şerhleridir.²³⁵

Çalışmasında hasâis konularına yer veren âlimlerden biri de, Endülüslü Ebu'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ el-Kelâî'dir (ö. 634/1237). *el-İktifâ fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hayatını, savaşlarını ve mücadelesini ele alırken hasâis konularına da yer vermiştir. İbn İshak, Mûsâ b. Ukbe, Vâkidî gibi muteber kaynakları esas aldığı siyer kısmında hasâis konusunu ele alması önemlidir.²³⁶

Hz. Peygamber'in siyer ve megazisi ile ilgili, muhteva bakımından en geniş eserlerden biri olan, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî'nin (ö.

²³¹ Yaşar Kandemir, "Kâdî İyâz", *DİA*, XXIV, 2001, 117.

²³² Nebil b. Hişam b. Abdullah Gamri, *Menahilü's-şifâ*, IV, 249.

²³³ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, I, 529, (mütercimim önsözü) s. 29.

²³⁴ Bkz. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*.

²³⁵ Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 1997, 54; ayrıca bkz Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, ss. 154-157.

²³⁶ Yaşar Kandemir, "Kelâî", *DİA*, XXV, 2002, 193.

845/1442) *İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâi ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ* adlı çalışmasında da hasâis konuları bulunmaktadır.²³⁷

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) meşhur eseri *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, Hz. Peygamber'in siyerini konu edinmektedir. Eser kronolojik bir tertip ile ele alınmıştır. Siyer, megazi, şemâil ve delâilin yanı sıra hasâis muhtevasının da işlendiği görülmektedir. Hz. Peygamber'e has nitelikleri ile mucizeleri için müstakil bir bölüm tertip edilmiştir. Üzerine birçok şerh, muhtasar ve haşiye yazılan eser Bâkî tarafından *Meâlimü'l-yakîn fi sîreti seyyidi'l-mürselîn* adıyla Türkçe'ye aktarılmıştır.²³⁸ İslâm dünyasında büyük kabul gören, Hz. Peygamber ile ilgili en geniş muhtevaya sahip eserlerden biri olan bu çalışmada hasâise müstakil bir yer ayrılmış olması önem arz etmektedir.

Hiz. Peygamber'in hayatına dair en kapsamlı eserlerden bir diğeri de Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd* adlı eseri, Hz. Peygamber'in şemâili, mûcizeleri, ahlakı, ibadet hayatı, sosyal ilişkileri, devlet başkanlığı gibi geniş muhtevanın yanı sıra hasâis konularına da yer vermektedir. eş-Şâmî, hadis, siyer, fıkıh, lugat, ensâb ve tabakat alanlarında üç yüzden fazla kaynaktan istifade ederek hazırlamış olduğu bu eserde, mevzu hadislere yer vermediğini ifade etmektedir.²³⁹ Mevzu rivayetlere yer verilmeyen ve muteber kaynaklar üzerinden tetkik edilerek hazırlanmış olan bu çalışmada hasâis muhtevasının ele alınması önemlidir.

Yukarıda zikredilen Makrîzî ve Şemseddin eş-Şâmî'nin eserleri ile Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî'nin el-Kastallânî'nin *Mevâhibü'l-ledünniyye*'si üzerine kaleme aldığı *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye*'si Hz. Peygamber'i çeşitli yönleriyle ele alan en kapsamlı üç eser olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁰

Hasâis muhtevalarına yer veren kaynaklar arasında Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Şemâilü'r-resûl*, Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî'nin (ö. 893/1488), *Behcetü'l-mehâfil ve bugyetü'l-emâsil fi telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil*, Vehbe ez-

²³⁷ Eymen Fuad es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 2003, 450.

²³⁸ Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, XXIX, 2004, 421; Yaşar Kandemir, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 2010, 499; eserle ilgili ayrıca bkz. Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, ss. 158-159.

²³⁹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Şami Şemseddin", *DİA*, XXXVIII, 2010, 330-331.

²⁴⁰ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megazi", *DİA*, XXXVII, 2009, 324.

Zühaylî'nin *Şemâilü'l-Mustafâ* adlı eserlerinden bahsetmek gerekir.²⁴¹ Kitap adlarında görüldüğü üzere mu'cizât ve bilhassa şemâil kavramları yer almakla birlikte, Hz. Peygamber'in önceki peygamberlere üstünlükleri ile Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı gibi hasâis konularına yer verilmiştir.

Bunlar dışında hasâis muhtevasına yer veren pek çok siyer ve şemâil araştırmasının bulunması tabidir. Bununla birlikte Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin (ö. 1932) *Hüccetüllâh ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn* ismini taşıyan mu'cizât başlıklı eseri de hasâise yer verilmesi bakımından farklılık arz etmektedir. Bu eserde bilhassa Hz. Peygamber'e has mucizeler üzerinden muhteva işlenmiştir.²⁴²

1.3. Müstakil Hasâis Eserleri ve Muhtevaları

Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf literatüründe ele alınan hasâis konularının zaman içerisinde müstakil bir çalışma alanına dönüştüğü görülmektedir. Zaman zaman delâil, fezâil, mu'cizât kavramları da bu anlamda kullanılmakla birlikte girişte ifade edildiği üzere ortak muhtevalarına rağmen hasâis müstakil bir telif alanıdır. Bu alanın ortaya çıkışını ve literatürünün gelişimini takip etmek açısından müstakil hasâis eserleri aşağıda listelenmiştir. Bunlar içerisinde alanda otorite kabul edilen dört tanesi ise muhteva analizine tabi tutulmuştur. Böylece, müstakil hasâis yazımı, eserleri ve muhtevası tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eser adı içerisinde “hasâis” kelimesi bulunmakla birlikte muhteva olarak kavramla ilgili olmayan birçok çalışma bulunmaktadır. Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî'nin (ö. 392/1002) Arap dilinin usul ve felsefesine dair *el-Hasâis* adlı kitabı²⁴³ en belirgin örneğidir. Bu eser üzerine dil bilimcileri tarafından pek çok çalışma yapılmıştır.²⁴⁴ es-Süyûtî'nin *el-Lüm'a fi hasâisi yevmi'l-cüm'a*, en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *Hasâisü Ali b. Ebû Talib*, Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer el-Medîni'nin (ö. 581/1185) *Hasâisü Müsnedi Ahmed* adlı²⁴⁵ çalışmaları da hasâis kelimesinin farklı kavramsal kullanımlarını göstermektedir. Bu çalışmanın konusu açısından el-hasâisü'n-nebeviyye, hasâisü'r-rasûl, hasâisü'n-nebi gibi isimleri bulunan çalışmalar ele alınmıştır.

²⁴¹ Yaşar Kandemir, “Şemâil”, *DİA*, XXXVIII, 2010, 499.

²⁴² İlyas Üzümlü, “Huccetullah ale'l-âlemîn”, *DİA*, XVIII, 1998, 452-453.

²⁴³ İşbîlî, *Fehrese*, s. 394.

²⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yavuz, “el-Hasâis”, *DİA*, XVI, 1997, 275-276.

²⁴⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 177.

Kettânî *Risaletü'l-Mustatrefe* adlı bibliyografik çalışmasında, Hz. Peygamber'i sîresi ve hasâisi üzerine kitaplar adıyla bir başlık açmıştır. Ebu'r-Rebi' Süleyman b. Sebu' es-Sebtî'nin (ö. 520/1126) *Şifa'ü's-sudûr fî a'lâmi nübüvveti'r-Resûl ve hasâ'isihî* adlı eseri burada zikredilen hasâis eserlerindedir.²⁴⁶

Şîi âlimi Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Kummî'nin (ö. 350/961) *Hasa'isü'n-nebi ve âli beytihi* adıyla kaleme aldığı eseri, erken dönemde ortaya çıkan Şîi hadis literatürünü göstermesi açısından önemlidir.²⁴⁷ Bu kitabın adında Hz. Peygamber'in hasâisi ile beraber Ehl-i Beyt'in husûsiyetlerinin de yer alması Şîi düşüncesinin hasâis algısını ortaya koymaktadır.

Hicrî III. yüzyılda yaşayan, bir diğer Şîi âlimi Ebû Cafer Muhammed b. Hasan el-Kummî'nin (ö. 290/903) *Besâirü'd-derecât fî ulûmi Âli Muhammed ve mâ hassahümü'llâhu bih* adlı eserinden²⁴⁸ anlaşıldığı üzere Şîi dünyasında Ehl-i Beyt'in hususiyetlerini derlemeyi amaçlayan bir hasâis yazımı ortaya çıkmıştır.

Bunlara ek olarak Şîi âlimlerden, İmâmiyye mezhebine mensup Fakih Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî'nin (ö. 376) *Kitabü'l-hasâis* adlı bir çalışması bulunmaktadır.²⁴⁹

Yukarıdaki örneklere atıf yapılarak İslâm dünyasında ilk hasâis yazımının Şîi âlimler tarafından başlatıldığı iddia edilmektedir. Ancak, ilk olarak Şiilerin hasâis konusunda eserler yazdığı bilirse de bu çalışmalar ya hasâisü'n-nebeviyye kapsamında değil ya da bu konuya hasredilmemiştir. Sünnî âlimler hicrî bu çalışmaların İbn Dihye (ö. 633) ile başladığı görüşündedir.²⁵⁰

Ebu'r-Rebi' Süleyman b. Sebu' es-Sebtî'nin (ö. 520/1126) *Şifa'ü's-sudûr fî a'lâmi nübüvveti'r-Resûl ve hasâ'isihî*²⁵¹ adlı çalışması hasâis kavramının kullanıldığı önemli

²⁴⁶ Kettânî, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412.

²⁴⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn fî'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*, (thk. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), 2. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I, 430; Erdiç Ahatlı, "Hasâisü'n-nebi", *DİA*, XVI, 1997, 279.

²⁴⁸ Ahmet Özel, "Kummî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXVI, 371.

²⁴⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 67.

²⁵⁰ Abdülaziz b. Süleyman el-Mukbil, "Tetavvuru ifrâdi'l-hasâisi'n-nebeviyye bi't-tasnîfi fî'l-karneyni's-sêdis ve's-sâbi'i'l-hicriyyeyn", *Journal of Arabic and Human Sciences*, Vol. 8, Issue 2, 2015. <http://platform.almanhal.com/Details/Article/59613/13.10.2017>

²⁵¹ Kettânî, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredeninin girişi s. 13.

eserlerden biridir. Müellif bu eserini ihtisar ederek *el-Muhtasar min Hasâisi'n-nebi ve mâ hassallâhu bihî dûne sâ'iri'l-beşer* ismini vermiştir.²⁵² Burada “Allah’ın diğer insanlardan farklı olarak Peygamber’e has kıldıkları” başlığıyla hasâisin tanımına ve muhtevasına değinilmiş olması önemlidir.

Hasâisü'n-Nebî kavramının kullanıldığı önemli çalışmalardan biri de Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *ed-Dürrü's-semîn fi hasâ'isi'n-nebiyyi'l-emîn* adlı eseridir.²⁵³ Bunun dışında Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Peygamber'in hasâisine de yer verdiği, muhteva açısından oldukça kapsamlı *el-Vefâ* adlı eseri de mevcuttur. Bu çalışmasında o döneme kadar yapılan çalışmaları, özgün bir sistematiğe değerlendirmiştir. Siyer ve şemâilin yanı sıra Hz. Peygamber'in mucizeleri ve faziletleri konularına genişçe yer vermiştir. Siyer bölümü için İbn İshak'ın *el-Megâzî*'si ile İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sından, şemâil bölümü için et-Tirmizî'nin *eş-Şemâilü'n-nebeviyye*'sinden, hasâis ve fezâil bölümleri için ise Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserlerinden yararlanmıştır. Muhtevayı bütünüyle aktarmaya çalışmış, bu nedenle sahih olanları belirleme kaygısı gütmemiştir.²⁵⁴

Endülüslü muhaddis ve tarihçi Ebu'l-Hattab b. Dihye el-Kelbî el-Endelüsî'nin (ö. 633/1235) *Nihâyetü's-sûl fi hasâ'isi'r-Rasûl* adlı çalışması Hasâisü'r-Rasûl kavramını kullanması açısından dikkat çekmektedir. Uzun ilim yolculukları ile Endülüs ve Mağrib âlimlerinden çokça istifade eden İbn Dihye'nin çalışmaları özellikle hadis alanına yoğunlaşmıştır. Birçok eseri arasında *el-Âyâtü'l-beyyinât fi zikri mâ fi azâi Resûlillâh mine'l-mu'cizât; Kitâbü Şerhi esmâi'n-nebî* gibi çalışmaları da doğrudan Hz. Peygamber'i konu edinmektedir.²⁵⁵ Bir muhaddisin müstakil hasâis eseri kaleme alması bakımından İbn Dihye'nin mezkûr eseri oldukça önem arz etmektedir.

²⁵² Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190; Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-nebî”, *DİA*, XVI, 1997, 279.

²⁵³ Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189; Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-nebî”, *DİA*, XVI, 1997, 279; Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 116.

²⁵⁴ Mustafa Öz, “el-Vefâ”, *DİA*, XLII, 2012, 600.

²⁵⁵ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, II, 691; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşreden giriş s. 13; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 44; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 157; Erdinç Ahatlı, Hasâisü'n-nebî, *DİA*, XVI, 1997, 279; Mehmet Özdemir, “İbn Dihye el-Kelbî”, *DİA*, XIX, 1999, 413-414.

Makdisî'nin (ö. 643) *Zikru mâ u'tıye Nebiyyunâ sallalâhü aleyhi ve sellem dûne'l-enbiyâ* başlıklı eserinin²⁵⁶ diğer peygamberlerden farklı olarak Hz. Peygamber'e verilenleri konu edinmesi bakımından bir hasâis çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser de kavram kullanılmamakla birlikte mefhuma yer vermesi açısından önem arz etmektedir.

Yine Endülüslü âlimlerden Yusuf b. Musa İbn Müsdî'nin (663/1265) *Hasâisü'n-nebî sallalâhü aleyhi ve sellem* adlı eseri²⁵⁷ yedinci asırda kaleme alınan müstakil hasâis eserlerindedir.

Muhaddis ve tarihçi Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî el-Hikrî'nin (ö. 762/1361) *Hasâisü'n-nebî* adlı bir çalışması mevcuttur. Hz. Peygamber'in hasâisine ait bazı konuların ele alındığı bu eser, aynı zamanda *el-Hasâisü'n-nebeviyye*, *Hasâisü'r-resûl*, *Mu'cizâtü'r-resûl* adlarıyla da bilinmektedir. Bu eserin *Hasâisü'l-Mustafâ* adıyla Kahire'de yayımlandığı bildirilmektedir.²⁵⁸

Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Urcûze fi Hasâisi'n-Nebi Aleyhi's-selâm*,²⁵⁹ Yusuf b. Muhammed ed-Dımaşkî'nin (ö. 776) *Hasâisü Seyyidi'l-âlemîn* adlı eserleri²⁶⁰ sekizinci asırda yapılan müstakil hasâis çalışmalarıdır.

İbnü'l-Mülakkın Ömer b. Ali el-Ensârî el-Vâdîâşi el-Endulusî'nin (ö. 804/1401) *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Rasûl* adlı eseri²⁶¹ en çok bilinen çalışmalardandır. Ayrıca, onun *Hasâisü'n-nebî sallalâhü aleyhi ve sellem* isimli başka bir eserinin daha olduğu zikredilmektedir.²⁶² Ancak, bunun müstakil bir kitap veya ilkinin farklı bir şekilde adlandırılması olduğu net değildir.

²⁵⁶ Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

²⁵⁷ Yardım, *Hadis I-II*, I, 14; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (thk. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge), Ankara 1360/1941, I, 706; Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 157; Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-kübra", *DİA*, XVI, 1997, 276.

²⁵⁸ Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188; M. Yaşar Kandemir, "Moğultay b. Kılıç", *DİA*, XXX, 2005, 230.

²⁵⁹ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187.

²⁶⁰ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188.

²⁶¹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 57; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412; Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 157.

²⁶² Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188.

İbnü'l-hâim Ahmed b. Muhammed'in (ö. 815) *Teâlîku ale'l-hasâisi'n-nebeviyye'si*,²⁶³ Celâlüddîn Ebu'l-Fazl Abdurrahman b. Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin (824/1421) *Hasâ'isün'n-nebeviyye ve el-İbrîzü'l-hâlis ani'l-fiddati fî ibrâzi Hasâisi'l-Mustafa elletî fi'r-Ravda'sı*,²⁶⁴ Yahya b. Musa el-Assâsi'nin (ö. 842/1438) *Nazmu'l-hasâisi'n-nebeviyye'si*,²⁶⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalâni'nin (852/1448) *el-Envâr bi hasâisi'n-Nebiyyi'l-Muhtar'ı*,²⁶⁶ İmamü'l-Kâmiliyye Kemâlü'd-din Muhammed b. Muhammed el-Kâhirî eş-Şâmî eş-Şâfi'nin (874/1469) *el-Hasâ'isün'n-nebeviyye'si*²⁶⁷ dokuzuncü yüzyıldaki müstakil hasâis eserlerindedir.

Kutbuddin Muhammed b. Muhammed el-Haydırî eş-Şâfi'nin (ö. 894) *el-Lafzu'l-Mükerrerem bi-hasâisi'n-Nebiyyi'l-Muhterem* adlı eseri,²⁶⁸ dokuzuncü yüzyılın sonlarına doğru kaleme alınan hacimli hasâis eserlerinden birisi olması bakımından önemlidir. Ayrıca *el-Lafzu'l-Mükerrerem bi-hasâisi'n-Nebiyyi'l-Muazzam* ismiyle de bilinmektedir.²⁶⁹

Hasâis türü eserler içinde, Celâleddin es-Süyûtî'nin yirmi yıllık bir çalışma sonucu tamamladığı ve genelde *el-Hasâisü'l-kübrâ* olarak bilinen eseri, hasâis literatürü içerisinde en meşhur çalışmalardandır. es-Süyûtî kendisi, bu eserini *Ünmûzecu'l-lebîb fî hasâisi'l-habîb* adıyla telhis etmiştir. Şeyh Seyyidî Abdülvehhab eş-Şa'rânî de es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ'sını* ihtisar etmiştir.²⁷⁰ es-Süyûtî'nin bu meşhur eseri üzerine başka çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar arasında Muhammed b. Ahmed el-Ehdel'in (ö. 1298/1880) *el-Hasâisü's-Suğra* üzerine şerhi²⁷¹ ve Muhammed b. Abdülkadir el-Hatîb'in (ö. 1315/1897) *el-Hasâisü'l-Kübra* üzerine muhtasarı²⁷² zikredilebilir. Ayrıca, Ahmed b. Kasım el-Bûnî'nin (ö. 1139/1726) *Nazmu'l-hasâisi'n-nebeviyye* adlı eseri, es-Süyûtî'in

²⁶³ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188.

²⁶⁴ Yardım, *Hadis I-II*, I, 14; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 706; M. Yaşar Kandemir, "Bulkînî", *DİA*, VI, 1992, 410; Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, ss. 187-188; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 157.

²⁶⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-müellifin*, XIII, 234.

²⁶⁶ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187; Yardım, *Hadis I-II*, I, s.14; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 706; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 158; Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalâni", *DİA*, XIX, 1999, 526; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşredeninin girişi s. 14.

²⁶⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 706; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-arifin*, II, 206; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 158; Yardım, *Hadis I-II*, I, 14.

²⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 706; Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-kübra", *DİA*, XVI, 1997, 276; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşredeninin girişi s. 13; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 158.

²⁶⁹ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

²⁷⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, II, 162; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşredeninin girişi ss. 13-14; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412; Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187-188.

²⁷¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-müellifin*, VIII, 273.

²⁷² Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-müellifin*, X, 183.

Hasâis'i ile ilgili nazım çalışmalarındandır.²⁷³ Ayrıca es-Süyûtî'nin hasâis ile ilgili *Tarhu's-saktı fî nazmi'l-laktı fî hasâisi'n-nebî sallallâhü aleyhi ve sellem* adlı bir eserinin daha zikri geçmektedir.²⁷⁴ Bütün bunlar es-Süyûtî'nin hasâis literatürüne katkısını göstermesi bakımından önemlidir.

H. Peygamber'in hasâisini konu edinen, günümüze ulaştığı bilinmeyen çeşitli eserler mevcuttur. Kaynakların aktardığı kadarıyla bunlardan biri, Şâfiî fakihî Ebu'l-Hayr Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Menûfî'nin (ö. 931/1525) *el-Lafzü'l-mükerrem bi-hasâisi'n-nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem* adlı eseridir.²⁷⁵

Meşhur tarihçi ve âlim, Ebu'l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dîmaşkî'nin (ö. 953/1546) *Mürşidü'l-muhtâr ilâ hasâisi'l-Muhtâr* adlı eseri²⁷⁶ H. Peygamber'in hasâisini ele almaktadır. Bu eserde vacipler, haramlar, mubahlar ve faziletler şeklindeki geleneksel dörtlü tasnife ek olarak, dünyada kendisine has, dünyada ümmetine has ve ahirette kendisine has, ahirette ümmetine has şeklindeki gruplandırma ile sekiz başlık bulunmaktadır.²⁷⁷

Hadis ve tefsir âlimi, tarihçi, Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfiî (ö. 1057/1648), es-Süyûtî'nin *Ünmûzecü'l-lebîb fî hasâisi'l-habîb* adlı eserini kısaltarak *Fethu'l-karîbi'l-mücîb fî nazmi hasâisi'l-habîb* adıyla manzum bir eser oluşturmuştur. Müellif, daha sonra *Refu'l-hasâis an tullâbi'l-hasâis* adıyla bu çalışmasına bir şerh yazmıştır.²⁷⁸ Ayrıca, *İthâfî ehli'l-İslâm ve'l-iman bi-beyâni enne'l-Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellem lâ yahlû anhü zamân* isimli çalışması da hasâis-i Rasûl ile ilgilidir.²⁷⁹

Muhammed b. Akîle'nin (ö. 1150/1737) *Unvânü's-seâde fî mâ husa bihî nebiyyünâ kable'l-vilâde* eserinin²⁸⁰ adından anlaşıldığına göre H. Peygamber'in doğumundan

²⁷³ Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-müellifîn*, II, 49-50, 75.

²⁷⁴ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

²⁷⁵ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190; H. Yunus Apaydın, "İbn Abdüsselam el-Menûfî", *DİA*, XIX, 1999, 288.

²⁷⁶ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190; Ahmet Kavas, "İbn Tolun Şemseddin", *DİA*, XX, 1999, 415.

²⁷⁷ http://ia601706.us.archive.org/26/items/abuyaala_khasais_tulun/khasais_tulun.pdf.17.10.2017.

²⁷⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 78; II, 283; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşredenin girişi s. 14; Sâmî es-Sakkâr, "İbn Allân", *DİA*, XIX, 1999, 307.

²⁷⁹ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187.

²⁸⁰ Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

önceki zamana hasredilmiştir. Dolayısıyla, diğer hasâis eserlerinden farklı olarak Hz. Peygamber'in viladetinden önceki hususiyetleri konu edinmesi bakımından önemlidir.

Şeyh Muhammed b. İbrahim er-Rahmânî el-Hanefî el-Eserî'nin (ö.h. 1039'dan sonra) de *Hasâisü'l-kebîr* adlı bir eserinden bahsedilmektedir. Vâhin²⁸¹ rivayetlere yer verme yönünden es-Süyûtî ile benzerlik arz eden bu çalışmanın Mektebetü'l-Câmiatü'l-İslâmiyye'de bir nüshasının bulunduğu aktarılmaktadır.²⁸²

Muhammed b. Musa b. Alâüddin el-Kudsî'nin (ö. 1031) *Nazmü'l-karîb fî hasâisi'l-habîb*,²⁸³ Abdülmecid b. Muharrem es-Sivâsî'nin (ö. 1049) *Telhîsu Hasâisi'n-Nebî*, Halil b. Hüseyin el-Amrî'nin (ö. 1259) *Mahsûlü'l-mevâhibi'l-ehadiyye fî'l-hasâisi ve ş-şemâîli'l-Mustafaviyye*²⁸⁴ adlı eserleri, kaynakların zikrettiği hasâis çalışmalarındandır. Bunların dışında Ahmed b. Muhammed b. Meymûn el-Eş'arî'nin *Hulâsatü's-safâ min hasâisi'l-Mustafâ* adlı kasidesi,²⁸⁵ Muhammed Nuri b. Ömer en-Nevevî es-Şafii'nin *ed-Dürerü'l-behiyye fî şerhi'l-hasâisi'n-nebeviyye'si*,²⁸⁶ Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Musa'nın *Melâzu'l-musta'în fî ba'dı hasâisi Seyyidi'l-mürselin'i*,²⁸⁷ Cemaleddin Muhammed b. Yusuf el-Gırnâfî'nin *el-Hasâisü'n-nebeviyye'si*²⁸⁸ tarih boyunca kaleme alınan bazı hasâis eserlerindedir.

Hasâis ile ilgili çağdaş çalışmalar arasında, Hindistanlı âlim Senâullah Amritsarî'nin *Hasâisü'n-nebî*,²⁸⁹ Pakistanlı âlim Seyyid Muhammed Ahmed Kâdirî'nin (1896-1961) *Hasâis-i Mustafâ aleyhi't-tahiyetü ve's-senâ*²⁹⁰ adlı eserleri sayılabilir.

Veliyullah b. Habib el-Leknevî'nin *Keşfü'l-esrâr fî hasâisi Seyyidi'l-ebrâr*,²⁹¹ Müftü Ebu'l-Vefâ el-Keşmirî'nin *Envâru'n-nübüvve fî'l-hasâisi*²⁹², Medine Müftüsü

²⁸¹ vâhin: Başka bir rivayetinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirme yapmak üzere yani itibar için alınabilen zayıf hadis. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 329.

²⁸² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, neşreden giriş s. 14; Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188; Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-müellifin*, VIII, 199.

²⁸³ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, II, 660.

²⁸⁴ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 159.

²⁸⁵ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

²⁸⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, I, 464.

²⁸⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, II, 551; Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190.

²⁸⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, II, 508.

²⁸⁹ Abdülhamit Birişik, "Muhammed/Literatür/İslâm Dünyası/Urduca", *DİA*, XXX, 2005, 474

²⁹⁰ Khalid Zafarullah Daudi, "Muhammed Ahmed Kâdirî", *DİA*, XXX, 2005, 496; Abdülhamit Birişik, "Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Urduca", *DİA*, XXX, 2005, 475.

²⁹¹ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189.

²⁹² Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187.

Ca'fer b. Hasan el-Berzencî'nin *el-Hasâisü'n-nebeviyye*'si ve bu eser üzerine yapılmış bir şerh olan, Endonezyalı müfessir ve âlim Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer en-Nevevî el-Câvî el-Bentenî'nin (ö. 1316/1898) *ed-Dürerü'l-behiyye*'si (Bulak 1299) son dönem hasâis çalışmalarındandır.²⁹³

Osmanlı ilim dünyasında da hasâis eserlerinin kaleme alındığı görülmektedir. Ebu'n-Necâh Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Menînî el-Osmânî'nin (ö. 1172/1759) *Mevâhibü'l-mücîb fî hasâisi'l-habîb* adlı çalışması ve bunun şerhi olan *Fethu'l-karîb* adlı eseri²⁹⁴ bu örneklerdendir.

Muhammed b. Muhammed el-Mağribî'nin *et-Tahrîrâtü'r-râika fî'r-reddi alâ men enkerâ ba'dı hasâisihi sallallâhü aleyhi ve sellem ke-hayâtihi fî kabrihi ve salâtihi fîhi* adlı eserinde²⁹⁵ Hz. Peygamber'in kabir hayatı gibi farklı bir konuyu ele almakta ve bunun hasâisten olup olmaması konusundaki eleştirileri değerlendirmektedir.

Şaban Muhammed İsmail'in *Min hasâisi'n-nebi ve şemâilihi* (Riyad 1980) adlı eseri ise şemâil ve hasâis konularını birleştirmiştir.²⁹⁶ Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin *el-Fezâilü'l-Muhammediyye* adlı eseri de başlığında fezâil kavramı kullanılmış olmakla birlikte hasâis literatürü içerisinde değerlendirilmektedir.²⁹⁷

Hasâis ile ilgili modern çalışmalar arasında Sadık b. Muhammed b. İbrâhim Ali'nin *Hasâisü'l-Mustafa beyne'l-gulûv ve'l-cefa: arz ve nakd ala dav'i'l-kitab ve's-sünne* adlı eseri önemlidir. Bu çalışma hasâis konusunda aşırı görüş sahibi fırkaları tenkid amacıyla Medine İslâm Üniversitesi'nde Akaid tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma Kur'ân ve Sünnet merkezli sahih hasâisin tespit edilmesi gerekliliğine vurgu yapması bakımından önemlidir.²⁹⁸

²⁹³Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 189; Erdoğan Baş, "Nevevî Muhammed b. Ömer", *DİA*, XXXIII, 2007, 50.

²⁹⁴DİA, "Ahmed el-Menînî", *DİA*, II, 1989, 100.

²⁹⁵Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 187.

²⁹⁶Selâhaddin Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 190; Yaşar Kandemir, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 2010, 500.

²⁹⁷Casim Avcı, "Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Arapça, Türkçe, Farsça, Batı Dilleri", *DİA*, XXX, 2005, 467.

²⁹⁸Sadık b. Muhammed b. İbrâhim Ali, *Hasâisü'l-Mustafa beyne'l-gulûv ve'l-cefa: arz ve nakd ala dav'i'l-kitab ve's-sünne*, Mektebetu Dari'l-Minhac, Riyad 1426; ayrıca bkz. Rukiye Oğuzay, "Sadık b. Muhammed b. İbrahim Ali, Hasâisü'l-Mustafa beyne'l-gulûv ve'l-cefa: 'arz ve nakd 'ala dav'i'l-Kitab ve's-Sünne", *HTD*, c. XI, sy.1, 2013, 177-180.

Buraya kadar anlatılanlarda görüldüğü üzere hasâis konuları muhteva olarak İslâmi ilimler içinde yer almış ve hatta bazı çalışmalarda hasâise müstakil bölümler ayrılmıştır. Bununla birlikte müstakil hasâis eserlerinin altıncı yüzyıldan itibaren kaleme alındığı görülmektedir. Nitekim müstakil hasâis eserlerinin altıncı yüzyıl gibi geç bir tarihte yazılmaya başlanmasının nedeni olarak, hasâis muhtevasının daha önce şemail, delâil, fezâil gibi eserlerin veya fıkıh kitaplarının içinde yer alması gösterilmektedir.²⁹⁹ Ancak burada kronolojik olarak tam bir ayrışmadan söz etmek mümkün değildir. es-Süyûtî'nin eserinde görüldüğü üzere hem kitap isimlerinde hem de muhteva olarak delâil, hasâis ve fezâil kavramları sonraki yüzyıllarda da birlikte kullanılmaktadır.

Konunun anlaşılması açısından en meşhur ve muteber hasâis eserlerinden bazılarının muhteva ve sistematikleri açısından ele alınıp tetkik edilmesi gereklilik arz etmektedir. İbn Dihye'nin (ö. 633) *Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl (s.a.v)*, İbnü'l-Mülakkin'in (ö. 804), *Hasâisü'n-Nebi (s.a.v)*, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Haydırî'nin (ö. 894), *el-Lafzu'l-Mükerrem bi-Hasâisi'n-Nebi*, es-Süyûtî'nin (ö. 911) *el-Hasâisü'n-Nebeviyyeti'l-Kübra* adlı eserleri bu amaçla aşağıda sırasıyla değerlendirilecektir.

1.3.1. Ebu'l-Hattab b. Dihye (ö. 633), *Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl*

Abdullah Abdülkadir Şeyh Muhammed Nuru'l-Fâdâni, İbn Dihye'nin (ö. 633) *Nihayetü's-Sûl Fî Hasâisi'r-Rasûl (s.a.v)* adlı eserini doktora çalışması olarak tahkik etmiştir. Bu çalışması, müellifin biyografisi, tahric ve konuların ayrıntılı biçimde işlenmesi ile geniş hacimli olarak yayımlanmıştır. İlgili çalışmadaki hadis fihristine göre bu eserde yüz kırk sekiz rivayet bulunmaktadır. Ancak İbn Dihye'nin bu eserinde, sistemli bir bölümlenme bulunmadığından konu sayısını tam olarak tespit etmek oldukça zordur. İbn Dihye'nin üç cüz şeklinde kaleme aldığı bu eser, Nuru'l-Fâdânî'nin tahkikiyle tek cilt halinde basılmıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşlerinin başkalarıyla evlenmesinin haram olması konusuyla³⁰⁰ başlayan eserde, hasâis konusunda yine nikâhın ağırlık kazandığı

²⁹⁹ Abdülaziz b. Süleyman el-Mukbil, "Tetavvuru ifrâdi'l-hasâisi'n-nebeviyye bi't-tasnîfi fi'l-karneyni's-sêdis ve's-sêbi'i'l-hicriyyeyn", *Journal of Arabic and Human Sciences*, Vol. 8, Issue 2, 2015. <http://platform.almanhal.com/Details/Article/59613/13.10.2017>.

³⁰⁰ İbn Dihye, *Nihayetü's-Sûl Fî Hasâisi'r-Rasûl (s.a.v)*, (thk. Abdullah Abdülkadir Şeyh Muhammed Nuru'l-Fâdâni), Matbûatu İdâretü'ş-şuûni'l-İslâmiyye Vizâratü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Katar 1416/1995,

görülmektedir. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'in hayatına yemin etmesi, bütün peygamberlere ismiyle hitap ettiği halde Hz. Peygamber'e 'nebi, rasûl' şeklinde hitap edilmesi âyetler çerçevesinde ele alınan hasâis konuları arasındadır.³⁰¹

“Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı hasâisi” başlıklı konusu, dünyada iken iki defa ruyetullahın gerçekleşmesi ile başlamaktadır. Ancak, bu konuda ihtilafın söz konusu olduğu aktarılmaktadır. Hz. Peygamber'in şefaati, vesile, fadîle ve ed-derecetü'r-rafiâ makamının verilmesi, miraç mucizesi, miraç esnasında kendisine burak verilmesi, miracda diğer peygamberlere imamlık yapması, cevâmiu'l-kelim (az sözde çok manaları toplama) özelliğinin verilmesi, mesajının bütün insanlara yönelik olması, toprağın temizleyici ve yeryüzünün mescid kılınması, son peygamber olması bu başlık altında yer alan diğer konulardır. Ayrıca İbn Dihye, Hz. Peygamber'in hasâisi konusunda önemli bir yere sahip olan “*Bana beş şey verildi*” hadisini merkeze almış ve bu rivayetin tahririni yaparak sahih hasâisi doğru bir şekilde tespit etmeye özen göstermiştir.³⁰²

“Ümmetinden farklı olarak Hz. Peygamber'e has kılınan hükümler” başlığı altında, Hz. Peygamber'e tanınan mehirsiz evlenme imtiyazına yer verilmiştir.³⁰³ Burada Ahzâb sûresinde yer alan kendisini hibe ederek Hz. Peygamber ile mehirsiz evlenmek isteyen kadın sahâbî ile ilgili âyete dayandırılarak konu işlenmektedir. Son bölümü teşkil eden üçüncü cüz Hz. Peygamber'in gece namazına tahsis edilmiştir. Gece namazının Hz. Peygamber için farz olduğu, bununla birlikte daha sonraları bu farziyetin nesh edilip edilmediğinin tartışıldığı bildirilmektedir. Bu son bölümde, dualarla ilgili rivayetler de büyük yekûn tutmaktadır. Ayrıca, konu ele alınırken ilgili hadisler hakkında “bu rivayet *Sahih-i Müslim*'de değil *Sahih-i Buhârî*'de yer almaktadır”, “*Sahihayn*'da bulunmaktadır”, “ulema sahih olduğunu ifade etmiştir” gibi değerlendirmelerle hasâis sahih rivayetler üzerinden oluşturulmaya gayret edilmiştir.³⁰⁴

Sonraki dönemlerde kaleme alınan sistematik tasnif bu eserde görülmemekle birlikte muhteva bakımından büyük oranda aynı konuların işlendiği göze çarpmaktadır. Bu eser içerisinde mucizeler, ümmehâtü'l-müminin, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı olan hasâisi, fezâil, ümmetten farklı olup Hz. Peygamber'e ait hükümler gibi

ss. 37-39.

³⁰¹ İbn Dihye, *Nihayetü's-Sül*, ss. 39-58.

³⁰² İbn Dihye, *Nihayetü's-Sül*, ss. 210-215.

³⁰³ İbn Dihye, *Nihayetü's-Sül*, s. 290.

³⁰⁴ İbn Dihye, *Nihayetü's-Sül*, ss. 423-504.

başlıklar yer almaktadır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in cesareti gibi ahlaki konular yanında gece namazı konusuna yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında sonraki hasâis eserlerine kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

1.3.2. Ebû Hafs İbnü'l-Mülakkın (ö. 804), *Gâyetü's-sûl fî Hasâisi'r-Rasûl*

Şâfiî fakihi, muhaddis ve biyografi yazarı İbnü'l-Mülakkın'ın adı Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, (ö. 804/1401) künyesi Ebû Hafs, nisbesi el-Ensârî el-Vâdiâşî el-Endulusî et-Tekrûrî el-Mısrî'dir.³⁰⁵ 23 Rebülevvel 723'te Kahire'de dünyaya gelmiştir.³⁰⁶

Endülüs'te yaşayan babası, Batı Afrika'da Tekrûr'a geçmiş, burada bir müddet Kur'ân eğitimi vermiştir. Tekrûr'dan Kahire'ye göç ederek tedris faaliyetine burada devam etmiştir. İbnü'l-Mülakkın bir yaşında iken, babası Kahire'de vefat etmiştir. Oğlunun himayesini, İbn Tolun Camii'nde tecvid kurallarına göre Kur'ân okumayı (telkîn) öğreten İsâ el-Mağribî'ye vasiyet etmişti. İbnü'l-Mülakkın, annesiyle evlenen İsâ el-Mağribî'nin himayesinde yetişmiştir. Onunla Kur'ân hıfzını tamamlamış, Mâliki fikhını okumuştur. Daha sonra, Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserini ezberlemiştir.³⁰⁷ İbnü'l-Mülakkın'ın yetişmesinde babasının bahsi geçen arkadaşının önemli bir yeri vardır. Ancak, kendisi, İsâ el-Mağribî'ye nisbetle verilen İbnü'l-Mülakkın künyesinden hoşlanmaz, babasına nisbetle İbnü'n-Nahvî künyesini tercih ederdi. Nitekim Yemen bölgesinde bu lakapla meşhur olmuştur.³⁰⁸

İbnü'l-Mülakkın, üvey babası kendisine önemli ölçüde bir servet bıraktığı için geçim sıkıntısı çekmemiş, tamamen ilimle meşgul olmuştur. Şâfiî mezhebine yönelerek Kahire'nin tanınmış âlimlerinden Arapça, fıkıh ve kıraat dersleri almış, bin hadis cüzü dinlemiştir. İskenderiye, Kudüs, Dımaşk ve hac münasebetiyle iki defa gittiği Mekke ve Medine'de tahsilini sürdürmüştür. Fethuddin İbn Seyyidünnâs, Moğultay b. Kılıç, Kutbüddin el-Halebî hadis alanında; Takıyyüddin es-Sübkî, Cemâleddin el-İsnevî fıkıh ve usulü alanlarında; Ebû Hayyân el-Endelüsî ile Cemâleddin İbn Hişâm en-Nahvî Arapça alanında eğitim aldığı başlıca hocalarıdır. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî'den de icâzet almıştır. Talebeleri arasında ise İbn Hacer el-Askalânî, Veliyyüddin el-İrâkî, Sıbt

³⁰⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredenin girişi s. 17.

³⁰⁶ Sehâvî, *ed-Davü'l-Lâmi'*, VI, 101'den aktaran İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredenin girişi s. 17.

³⁰⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredenin girişi s. 18.

³⁰⁸ Sehâvî, *ed-Davü'l-Lâmi'*, VI, 104'den aktaran İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, neşredenin girişi s. 18.

İbnü'l-Acemî, Takıyyüddin el-Makrîzî, İbn Hiccî ve Cemâleddin İbn Zahîre gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Eş'arîlik görüşlerini benimseyen İbnü'l-Mülakkın'ın tasavvufî yönü de bulunmaktadır.³⁰⁹

İbnü'l-Mülakkın hadis, fıkıh ve tarihü'r-ricâl konusunda âlimlerin büyüklerindedir. Üçyüze yakın eseri bulunmaktadır. Hadisle ilgili olanlar içinde, geniş hacimli *et-Tavzih fi şerhi'l-Câmi 'i's-sahih*, *Hulâsatü'l-Bedrü'l-münir fi tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-vecîz li'r-Râfi'î*, *el-Mukni'*, *Şerhu Zevâidi Müslim ale'l-Buhârî*, *Tabakâtü'l-muhaddisîn* sıralanabilir. Bunların dışında *Gâyetü's-sül fi hasâisi'r-Rasûl*, *Tabakâtü'l-kurrâ'*, *Tabakâtü'l-evliyâ* diğer bazı eserleridir.³¹⁰ el-Buhârî ve Müslim üzerine yaptığı şerhlerden anlaşıldığı gibi aynı zamanda iyi bir hadis âlimidir. Bu açıdan en meşhur hasâis eserlerinden birinin müellifi olması önem arz etmektedir.

Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eseri üzerine kaleme aldığı şerhi *Umdetü'l-muhtâc ilâ Kitâbi'l-Minhâc*, Abdülğaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî'nin *el-Hâvi's-sagîr* adlı eseri üzerine yaptığı şerhi *Hulâsatü'l-fetâvî fi teshîli esrâri'l-Hâvi* ile *et-Tezkire fi'l-fikhi's-Şâfiî* adlı eserleri fıkıh alanındaki meşhur çalışmalarındandır. Bunların dışında *Tefsîru garibi'l-Kur'ân* ve *Hadâiku'l-hakâ'ik* isimli eserleri de bulunmaktadır.³¹¹

Bu çalışmada ele alınan *Gâyetü's-sül fi hasâisi'r-Resûl* adlı eserin Ebû Bekir el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve* adlı eseri üzerine yapılan bir muhtasar olduğu³¹² iddia edilmekle birlikte, İbnü'l-Mülakkın, bu çalışmasını hasâis ile alakalı konuları içeren bir muhtasar olarak nitelemektedir.³¹³ Bu eseri neşre hazırlayan Abdullah Bahrüddin Abdullah, bu çalışmanın gerekli açıklamaların ilavesiyle, Müzenî ve diğer Şâfiî ulemanın hasâis konusunda zikrettikleri üzerine kaleme alındığını söylemektedir. Müzenî Şâfiî furûâtında hasâis konusuna yer veren ilk kişidir. Hz. Peygamber'in nikâh ile ilgili hasâislerinin kati olması nedeniyle, nikâh bölümünde hasâisi incelemiştir. Sonraki Şâfiî âlimleri de bu uygulamada ona tabi olarak, nikâhla ilgisi olsun veya olmasın Hz. Peygamber'e has hükümleri eserlerinin nikâh bölümünde işlemişlerdir.³¹⁴

İbnü'l-Mülakkın'ın adı *Hasâisü'n-nebî sallalâhü aleyhi ve sellem* olarak da

³⁰⁹ Ahmet Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, XXI, 2000, 150.

³¹⁰ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 57.

³¹¹ Ahmet Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, XXI, 2000, 150-152.

³¹² Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, IX, 1994, 118.

³¹³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 67.

³¹⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 68, neşreden giriş, s. 55.

zikredilen³¹⁵ bu eserinin, muhteva ve sınıflandırma açısından sonraki hasâis çalışmalarına kaynaklık ettiği görülmektedir.³¹⁶ Nitekim ileride ele alınacağı eserlerde görüleceği üzere meşhur müstakil hasâis eserleri muhteva ve sistem açısından bu çalışmaya oldukça yakındır. Dolayısıyla İbnü'l-Mulakkın'ın müstakil hasâis literatürünün sistemli ilk örneğini verdiği söylenebilir.

İbnü'l-Mülakkın eserinin girişinde kavramsal tartışmalara yer vermektedir. Mâverdî'nin haber verdiği gibi İbn Hayrân (ö. 320/932), nikâh ve imamet konularında hasâisten bahsetmeyi yasaklamıştır. Ancak buradaki yasak, hasâis konularının işlenmesinin tamamen nehyedilmesi değil, icthadi olarak bu konuda görüş bildirilmesidir. Nevevî de, *Ravzâ* adlı eserinde, yine Ebû Ali İbn Hayrân'dan nakille Saymerî'nin (ö. 275/888),³¹⁷ “hasâisin tamamlanmış ve üzerine söz söylemenin manasız olduğu bir konudur.” şeklindeki görüşüne yer verir. Çünkü icthad hâlâ gerçekleşmekte olan olaylarla ilgili olabilir, hasâis için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Gazzâlî de bu görüşe eğilim göstermekte ve bunu İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî ile aynı görüşte olan muhakkik ulemanın görüşlerine nisbet etmektedir.³¹⁸ Nitekim Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* adlı eserinde, insanların geneli için geçerli olan hükümler ölçüt alınarak, hasâisü'r-rasûlu tespit etmeye çalışmanın sağlıklı olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'e ait özellikler, ancak şer'ın getirdiği şekilde herhangi bir ekleme yapmaksızın değerlendirilmelidir.³¹⁹ Muhakkik ulemanın burada zikrettikleri husus, hasâisü'r-rasûl konusunda Şafî âlimlerinin ihtilaf ettiği konuları zikretmenin faydası bulunmayan, manasız bir iş olduğudur. Çünkü bu ihtilaflar, herhangi bir ihtiyacı gideren uygulanabilir hükümle ilgili değildir. Zira sadece hakkında hüküm verilmesi gereken hususlardaki ihtilaflar dikkate alınmalıdır. Bu nedenle hasâis konusunda kıyas yapılmasına gerek yoktur. Bu konuda sadece naslara dayanılabilir. Dolayısıyla, hakkında bir nas bulunmayan konuda seçime gitmek, hiçbir faydası olmayan, bilinmeyen hakkında fikir yürütmektir. İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) da bu görüşü uygun bulmuştur. Ona göre, bu mesele geçmişte kalmış, tamamlanmış bir konudur ve hakkında araştırma yapılacak kadar etraflıca bilgi

³¹⁵ Selâhaddin Münecid, *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, s. 188.

³¹⁶ Erdiç Ahatlı, “Hasâisü'n-nebi”, *DİA*, XVI, 1997, 279.

³¹⁷ Saymere, Basra'da bir yerleşim yeridir. Burada yaşayan âlimlerden, Ebu'l-Kasım Abdulvahid b Hüseyin es-Saymerî Şafî mezhebinde hafızdır. Basra'ya geldikten sonra, Kâdî Ebû Hâmid el-Mervezî'nin meclisine katılmıştır. Yâkût el-Hamevî, *Mucemü'l-buldân*, Dâru sâdir, Beyrut 1977, III, 439.

³¹⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 68; Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref Nevevî, *Ravzatü't-talibin*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 1168.

³¹⁹ Cüveynî, yer verilen görüşe boşanma ile ilgili konuyu işlerken değinmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, XII, 11.

bulunmamaktadır. Bu nedenle, zanna dayalı fikir yürüterek zaman kaybetmenin hiçbir anlamı yoktur. Hasâis konusunda bu görüşte olan âlimler bulunmakla birlikte, ulemanın çoğu, faydalanılacak ilim olması nedeniyle hasâisi onu araştırmayı caiz görmüşlerdir.³²⁰ Bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'e verilen hasâisin bazı yönleriyle tartışılması anlamsız olmakla birlikte örnekliği ve bağlayıcılığı açısından sahih hasâisin tespiti noktasında tabidir.

İbnü'l-Mülakkın, bu tartışmalar arasında Nevevî'nin görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Onun naklettiklerine göre Nevevî, net bir şekilde ifade edilmesi gereken doğrunun hasâis konularının araştırılmasının müstehab olduğunu ifade eder. Hatta vücub hükmünde olması uzak ihtimal değildir. Çünkü hasâisi bilmeyen biri, sahih hadisle sabit bir hükmü uygulamaya çalışır, bu nedenle o hükmün açıklanması ile uygulanmaması gerekliliği anlatılmalıdır. Hasâis konuları içinde bugün bir faydası olmayan konu çok azdır. Fıkıh konuları içinde inceliğini kavramak, delilleri bilmek, bir şeyi olduğu hal üzere tahkik etmek gibi nedenlerle hasâisi bilme gerekliliği bulunan birçok konu vardır.³²¹

İbnü'l-Mülakkın'ın bu tartışmalar çerçevesinde referans aldığı âlimlerden biri olan Ebu'l-Abbâs Necmüddîn İbnü'r-Rif'a³²² (ö. 710/1310) *el-Matlab fi şerhi'l-Vasît* adlı eserinde hasâis bahislerinin ilk dönemde bilinenlerle sınırlı tutulması ve o dönemde ortaya çıkmayan konularla ilgili ihtilaflara yer verilmemesi gerektiğini söylemektedir. Fetih yılında bizzat Hz. Peygamber tarafından Harem bölgesi ile ilgili hasâisin açıklanması gibi ilk dönemlerdeki ifadelerin bağlamına dikkat etmek gerekmektedir. Bilindiği gibi, Harem'de savaş konusunda Allah'ın Rasûlüne izin vermesi, başka kimseye bu hakkı tanımaması, verilen iznin kısa bir süre için geçerli olması Hz. Peygamber tarafından öğretilmişti. Hz. Peygamber'in bu uyarıları, hasâisi tespit açısından önem arz etmektedir.³²³ Bu rivayette, Hz. Peygamber'in fiili sünneti kavli sünnet ile açıklanmış, hüküm verme konusunda yanlışlığa düşülmemesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in savaş izninin sadece kendisine ve günün sınırlı bir kısmında verildiği bilgisi, muhtemel yanlış anlama ve uygulamaların önüne geçecek, Harem'deki savaş yaşayışının devamlılığına delalet edecektir.

³²⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 69.

³²¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 69-70.

³²² es-Süyûtî, İbnü'r-Rifa'a'nın görüşlerine itimat yönünden Şâfi mezhebinin iki şeyhi Râfî ve Nevevî ile birlikte ilk üç kişiyi oluşturduğunu söylemektedir. İbnü'r-Rifa'a hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "İbnü'r-Rif'a", *DİA*, XXI, 2000, 184-186.

³²³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 70.

Yukarıda bahsedildiği üzere hasâis yazımının gerekliliğini Nevevî ve İbnü'r-Rifa'a'nın görüşleriyle savunan İbnü'l-Mülakkın, ayrıca hasâis ile ilgilenmenin gereksiz olduğunu dile getiren görüşlere de yer vermiştir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, kavram, yöntem ve muhteva açısından hasâis İslâm âlimleri tarafından ele alınan ve tartışılarak ilmî alt yapısı oluşturulan bir alan olmuştur.

Bu eserin tasnifinde konular, cumhurun görüşü dikkate alınarak incelenecektir.³²⁴ Bu çalışmada hasâis konuları nev', kısım, mesele ve fer' başlıkları sistematigi ile işlenmiştir. Kitap vâcibat, muharremat, mubahat ve tahfifat, fezâil ve kerâmat şeklinde dört nev'e ayrılmıştır. Her nev', nikâhla ilgili olan ve olmayan şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Kısımlar ise mesele başlıklarıyla detaylandırılmış, tartışmalı konularda meseleler fer' başlıklarıyla ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Konuyla ilgili hadislerin sened tenkidi yapılmıştır. "En fazla Hz. Peygamber'i sevmenin vacip olması" konusu el-Buhârî ve Müslim'de geçtiği için bunu "sahih" kabul etmiş,³²⁵ sened tenkidine gerek görmemiştir. Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî'de geçen rivayetlerde ise sened tahlili yapıldığı görülmektedir.

İlk nev' Vâcibât: Bu farzların Hz. Peygamber'e has kılınmasının hikmeti makamının yükseltilmesi ve derecelerinin artırılmasıdır. Çünkü farz ibadetleri yapmak nafil ibadetleri yapmaktan daha fazla dereceleri arttırmaktadır. Vâcibât konusu kitabın sistematigine uygun şekilde nikâhla ilgili olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kısımda incelenmektedir. Nikâhla ilgili olmayan hasâiste ilk olarak duha namazı, kurban ve vitir, hadis eserlerindeki rivayetler çerçevesinde işlenmiş, metin farklılığına ve sened tenkidine yer verilmiştir. Mezkûr rivayetin yanında ilgili rivayetlerle konu zenginleştirilmiştir.³²⁶

Her ne kadar bu ilk başlık altında sadece Hz. Peygamber'e ait farzların ele alındığı düşünülse de konuların tetkik edildiği, farz olup olmadığının tartışıldığı görülmektedir. Teheccüd namazını kılması, misvak kullanması, hilim sahibi insanlarla istişare etmesi, sayısı çok olsa bile düşman karşısında sebat göstermesi gibi on üç mesele vacipler başlığı altında tetkik edilmiştir. Onüçüncü meselede, İbnü'l-Kâs'ın hasâis olarak zikrettiklerinden birkaçına yer verilmiştir. Bir şeye en güzeliyle karşılık verme, günde yetmiş defa istiğfar etme gibi hususlar zikredilmiştir. Konuyla ilgili neşredenın yaptığı açıklama genel bir

³²⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 71.

³²⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 176.

³²⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 73-86.

yargıyı ifade etmesi açısından önemlidir. On üçüncü meselede zikredilen hususların zahiren Kur’ân ve Sünnette yer alması hasâis için yeterli değildir, hasâisin tespiti ancak delillerle mümkündür.³²⁷

Vâcibat bölümünde nikâhla ilgili sadece tahyir olayına yer verilmiş, bu konu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in eşlerini, dünya hayatını tercih edip boşanma ile ahiret hayatını tercih edip evlilik bağına sürdürme konusunda muhayyer bırakması vaciptir, ondan başkası için vacip değildir.

“*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle bırakayım.*” mealindeki (Ahzab sûresi 33/28) ilgili âyet zikredilmiştir. Konu, öncelikle bu âyetin sebab-i nüzulüyle ilgili görüşler sıralanarak incelenmiştir. Bazı görüşlerden sonra müellif kendi değerlendirmelerine de yer vermektedir.³²⁸ Ebu Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Hannâî’nin (ö. yaklaşık 400), Şafiilerden bazı âlimlerin tahyirin vacip değil mendup olduğu yönündeki görüşünü nakleden İbnü’l-Mülakkın, tahyirin vacip olduğu görüşünü vurgulamaktadır. el-Buhârî’nin *Sahih* kitabında yer aldığı gibi Hz. Peygamber, bu âyet nazil olunca eşlerini muhayyer bırakmaya Hz. Aişe ile başlamış, Hz. Aişe ise Hz. Peygamber’i seçmişti. Diğer eşleri de Hz. Aişe gibi Hz. Peygamber ile evliliği sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Çoğunluğun kabul ettiği budur. Ancak Mâverdî’nin aktardığı rivayete göre Fatıma bint ed-Dahhâk el-Kilâbiyye dünya hayatı ve ayrılmayı tercih etmiştir.³²⁹ İbnü’l-Mülakkın el-Buhârî’nin *Cami’u’s-Sahih* eserine dayanarak, cumhurun da bu yöndeki görüşünü ifade ettikten sonra konuyla ilgili farklı bilgilere dikkat çekmektedir.

İbnü’l-Mülakkın ayrıca Mâverdî’nin bu âyetten beş tane hüküm çıkardığını ifade etmektedir. Bunlardan biri, karısının nafakasını teminde zorlanan kocanın eşine nikâhı fesh etme konusunda muhayyerlik verebilmesidir. Burada hasâis içinde vacip olarak değerlendirilen bir konunun diğer insanlar için caiz olduğu görülmektedir. Diğer hükümler arasında ise, boşamada verilen bedelin şer’an belirli olmaması, “güzelce salıverme” ifadesinin sarîh bir boşama lafzı olması zikredilebilir.³³⁰ Hz. Peygamber’in kendisini seçen eşlerini boşamasının haram olup olmadığı, Hz. Peygamber’in eşlerinin tahyirde ilk anda

³²⁷ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 87-108.

³²⁸ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 109-112.

³²⁹ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 113.

³³⁰ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 114.

verdikleri cevapların geçerli olup olmadığı gibi konular fer‘ başlıkları ile detaylandırılmıştır.³³¹ Tefsir, hadis ve fıkıh kaynakları kullanılarak konu işlenmiştir.

İkinci nev‘ Muharremat: Hz. Peygamber’e has kılınan haramlar ikram içindir. Çünkü haramı terketmenin ecir, mekruhu terk ve mendubu yerine getirme ecrinden daha çoktur. Yasak işlerdeki haram ile emredilen işlerdeki vacip aynı hükümdedir.³³² Nasıl ki, ümmet için nafil ya da mübah olan Hz. Peygamber için farz kılınıp onu yerine getirmenin derecesi arttırıldı ise ümmet için mekruh ya da mübah olanın Hz. Peygamber için yasaklanması ile o fiilden kaçınmanın derecesi arttırılmıştır. Haramlar konusu da aynı şekilde nikâhla ilgili olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kısımdır.

İbnü’l-Mülakkın’a Hz. Peygamber’e özel haramlardan ilki zekat almaktır, bu hükme Hz. Peygamber sebebiyle akrabaları da dahildir. Müslim’in *Sahih* eserinde tahrir ettiği gibi, zekât insanların mallarının kirleri olduğu için peygamber ve ailesi onlardan korunmuştur. Zekât yerine, şeref ve izzetle alınan ganimet malları helal kılınmıştır.³³³

Hasâiste yapılan sınıflamalardan biri de, bahsedilen konunun peygamberler arasında ortak olup olmadığı meselesidir. Bu açıdan bakıldığında, Hasan el-Basrî zekât almanın haram olması hükmünün bütün peygamberler için geçerli olduğu; Süfyan b. Uyeyne ise bu hükmün sadece Hz. Peygamber’e ait olduğu görüşündedir.³³⁴

Muharremât başlığı altında, Hz. Peygamber’in kokusu kötü olan bitkileri yemediğini konu alan ikinci meselede, bu hususun haram olup olmadığı hadisler çerçevesinde tartışılmıştır. Son olarak da kendi görüşüne yer verdiği kısımda, Müslim’in *Sahih* eserinde yer alan, Hz. Peygamber’in sarımsak haram oldu diyen ashâbına “*Allah’ın bana helal kıldığını haram kılmam*” ifadesinin yer aldığı rivayeti³³⁵ referans göstererek bu hususta haramlığın olmadığını savunmaktadır.³³⁶

Dayanarak yemek yemesinin, yazı ve şiirin, savaş için giydiği kıyafeti düşmanla

³³¹ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 117-124.

³³² İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 125.

³³³ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 125.

³³⁴ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 126.

³³⁵ Müslim, *Mesacid*, 76.

³³⁶ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 128-129. (Hz. Peygamber’in bir şeyi terketmesi her zaman mekruh veya haram olması anlamında değildir. Kokusu kötü olan yiyecekleri yemeyi terketmesi örneğinde olduğu gibi başkasının hakkı sebebiyle mübah işlemekten vazgeçebilir. Ebü İshak eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, (çev. Mehmed Erdoğan), 2. bs, İz Yay., İstanbul 1999, IV, 57)

karşılaşıp savaşımadan çıkarmasının, borçlu olduğu halde vefat eden Müslümanın cenaze namazını kıldırmasının haram olması gibi başlıklar, nikâhla ilgili olmayan muharremat kısmındaki dokuz meseleye örnek verilebilir.³³⁷

Muharremât bölümünde nikâhla ilgili olanlar kısmında, kendisi ile evlenmek istemeyen kadını nikâhı altında tutması, Ehl-i Kitaptan hür kadın ile evlenmesi, Müslüman bir cariye ile evlenmesi gibi tartışmalı beş konuya yer verilmiştir.³³⁸ Girişte cumhurun görüşüne uyularak konuların işleneceği ifade edilmekle birlikte birçok konuda zikredilen ihtilafların fazla olması, bu hususlardaki görüş ayrılıklarının mevcudiyetini göstermektedir. Konular işlenirken görüşlerine sık sık yer verilen Şafîî âlimi Ebû İshak'ın (ö. 476) Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitaptan hür bir kadınla evlenmesinin yasak olmadığı görüşüne de yer vermektedir. Ebû İshak bu görüşünü, nikâh konusundaki hükümlerin Hz. Peygamber için daha geniş olması nedeniyle, ümmet için helal olanın Hz. Peygamber için de helal olması gerektiği ifadeleriyle desteklemektedir.

Üçüncü nev' Mubahat ve Tahfifat: Bu hükümler Hz. Peygamber için bir genişlik ve mubah olan hasâisi ifade eder. Başkalarının bunları mubah sayması onları Allah'a taatten uzaklaştırabilir, ancak Hz. Peygamber için böyle bir durum söz konusu değildir. Burada kendisine mübah kılındığı halde Hz. Peygamber'in bu imtiyazların çoğunu kullanmadığı ifade edilmektedir.³³⁹ Nikâh dışındaki mubahların ilki visal orucudur. Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî³⁴⁰ (ö. 454/1062) bu özelliğin diğer peygamberlerle ortak olmadığı, onlardan da farklı olduğu görüşündedir. Hz. Peygamber'e mubah olan bu hususun, ümmeti için mekruh veya haram olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.³⁴¹ Taksim yapılmadan ganimetten dilediğini seçmesi, Mekke'ye ihramsız girmesi, miras bırakmaması, Hz. Peygamber'i çok sevmenin ümmeti üzerine farz olması, uykunun abdest bozmaması, eşine dokunmasının abdest bozmaması gibi on yedi meseleye yer verilmiştir.³⁴²

Nikâhla ilgili olan tahfifat kısmı, hasâis olduğu konusunda icma bulunan, Hz. Peygamber'in aynı anda dörtten fazla eşinin olmasıyla başlamaktadır. Bu hükmün diğer

³³⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 130-145.

³³⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 146-153.

³³⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 155.

³⁴⁰ Musannif, özellikle diğer peygamberlerle ortak olmadığı vurgusu bulunan hasâislerde Kudâî'den ve eseri *Uyûnu'l-meârif*'ten birçok alıntı yapmıştır. İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 156, 164.

³⁴¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 156.

³⁴² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 158-187.

peygamberler için de geçerli olduğu, bir dönem Hz. Peygamber'e evlenmenin yasaklanıp yasaklanmadığı, çok eşli olmasının hikmetleri gibi konulara değinilmiştir.³⁴³ Hibe lafzıyla nikâh akdinin gerçekleşmesi, şahit veya velisiz nikâhın geçerli olması, ihramlı iken nikâhlanması, eşleri arasında günleri paylaşırma zorunluluğunun bulunmaması gibi on altı mesele incelenmiştir.³⁴⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in nikâh haramlığı olmayan Ümmü Haram ve kardeşi Ümmü Süleym'in evine gitmesi, Hz. Aişe ile evlenmesi konuları da ele alınmıştır. Ümmü Haram'ın süt yoluyla Hz. Peygamber'in teyzelerinden olduğu görüşleri zayıf değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in ismet sıfatı nedeniyle böyle çirkin bir günahtan korunmuş olduğu için yabancı bir kadın ile yalnız kalma hükmünün caizliği hasâisten kabul edilmiştir.³⁴⁵

On ikinci meselede Hz. Peygamber'in iddeti bitmeyen bir kadın ile evlenmesi ele alınmaktadır. Ancak İbnü'l-Mülakkın, böyle bir şeyin Hz. Peygamber için mübah olmasının asla mümkün olmadığını ifade etmekte bunu iddia etmenin büyük bir hata olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca, Gazzâlî'nin bunun büyük bir hata olduğunu, mümkün olsa kaynaklardan silmek istediğini belirten ifadeleriyle görüşünü desteklemektedir.³⁴⁶ On dördüncü meselede iki kız kardeşle aynı anda evli olmanın Hz. Peygamber için de mübah olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu hüküm ümmet ile ortaktır.³⁴⁷ Vâcibât nev'inde dikkat çekildiği gibi mübahlar nev'inde de ele alınan bütün meseleler Hz. Peygamber'e has mübahlardan ibaret değildir. Hz. Peygamber için mübah olup olmadığı tartışmalı olan veya mübahlığı yanlış anlaşılan konular da ele alınarak Hz. Peygamber'e has mübahların doğru bir şekilde tespiti amaçlanmıştır.

Dördüncü nev' Fezâil ve Kerâmat: Bu nev' diğerlerinden farklı olarak nikâhla ilgili olan hasâisle başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşlerinin başkasıyla evlenmesinin haram olması konusu genişçe ele alınmıştır. Burada Hz. Peygamber'in eşleri tanıtılmış, haklarında kısa bilgiler verilmiştir.³⁴⁸ Diğer iki konusu ise, Hz. Peygamber'in eşlerinin bütün müminlerin anneleri olması ve Hz. Peygamber'in eşlerinin diğer kadınlara göre daha faziletli olmasıdır. Bu meselelerin genişçe ele alınıp tartışıldığı

³⁴³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 188-193.

³⁴⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 193-222.

³⁴⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 219-221.

³⁴⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 214.

³⁴⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 215.

³⁴⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 223-248.

görülmektedir.³⁴⁹ Eserde yer alan sekiz kısım içerisinde en çok meselenin ele alındığı kısım, nikâhla ilgili olmayan fezâil ve kerâmât kısmıdır. Bu kısmın hasâisin yanı sıra ‘delâiülü’n-nübüvve ve a‘lâmühâ’nın da konusu olduğuna işaret edilmiştir.³⁵⁰ Hz. Peygamber’in fezâilden sayılan üstün ahlaki özellikleri gibi bütün hususiyetlerinin hasâis kapsamında değerlendirilemeyeceği, bu özelliklerin diğer peygamberlerden veya diğer insanlardan farklı olan kısmının hasâis olarak değerlendirilmesi gerekliliği hasâisi daha iyi anlamak için önem arz etmektedir.

Nikâhla ilgili olmayan fezâil ve kerâmât kısmı, Hz. Peygamber’in hâtemü’n-nebiyyin olması ile başlamaktadır. Bu kısımda Hz. Peygamber’in ümmetinin en hayırlı ümmet olması ve delalet üzere toplanmaktan korunmuş olmaları, Hz. Peygamber’in kitabının i‘caz özelliği ve tahriften korunmuş olması, Hz. Peygamber’e bir aylık mesafedeki düşmana korku verilmesi ile yardım edilmesi, risaletinin insan ve cinlerin tamamını kapsamı, Hz. Peygamber’in kendisi ve ümmeti için yeryüzünün temizleyici ve mescid kılınması, ganimetin helal olması, şefaathakkının olması gibi kırk iki meseleye yer verilmiştir.³⁵¹ Hz. Peygamber’in nur olması, bu yüzden gölgesinin bulunmaması başlığında ise, muhakkik tarafından düşülen notta, bunun eserlerde hasâis olarak yer aldığı ama bir delilinin bulunmadığı açıklamasına yer verilmiştir.³⁵² Bu kısımda bazı meseleler detaylandırılırken bazı meseleler sadece başlık halinde ele alınmıştır. Konuyla ilgili âyet ve hadislere yer verilmiştir.

“Fevâid” başlığıyla ele alınan son konuda Hz. Aişe’den zikredilen Hz. Peygamber’in karanlıkta da ışıқта gördüğü gibi görmesi rivayeti ile ilgili bunun zayıf olduğu yönündeki görüşlere yer vermektedir. İhramlı iken koku kullanmanın caiz olması, Hz. Peygamber’in koltuk altının beyaz olması, Hz. Peygamber’in üzerine sinek konmaması, esnememesi gibi hasâis konusunda birkaç konuya daha yer verilmiştir. Ancak daha önce bahsedildiği gibi bu özelliklerin tamamının hasâisten kabul edilip esere alındığı düşünülmemelidir, musannif ilgili yerlerde mevzu/uydurma olanlara da dikkat çekmektedir. Bu eserde daha önce bilinen hasâis konuları toplanmış ve bazı ilaveler de yapılmıştır. Ancak, hasâisin tamamı bunlarla sınırlı değildir. Eser, çalışmanın Kahire’de, h.

³⁴⁹ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 248-255.

³⁵⁰ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 256, 1 no’lu dipnot.

³⁵¹ İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, ss. 256-298.

³⁵² İbnü’l-Mülakkın, *Gâyetü’s-sül*, s. 297.

758 yılında tamamlandığı bilgisi ile sona ermektedir.³⁵³

Mesele başlığı altında hasâis olup olmadığının tartışılması ve bazı başlıklarda birden fazla hususa işaret edilmesi kesin sayıyı elde etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle dört nev' altında yüz beş meselenin incelenmesine dayalı olarak yüz beş konunun hasâis olduğu yargısına varmamak gerekmektedir. Kitabın sistematığı ve muhtevası hakkında fikir vermesi açısından aşağıdaki tablo faydalı olacaktır.

İbnü'l-Mülakkın'ın <i>Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-Rasûl</i> adlı eserinin konuları								
105 tane mesele								
Nev'	FARZLAR		HARAMLAR		MUBAHLAR ve TAHFİFAT		FEZAİL ve KERÂMÂT	
	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan
Mesele	1 tane	13 tane	5 tane	9 tane	16 tane	17 tane	3 tane	41 tane
	14 mesele		14 mesele		33 mesele		44 mesele	

1.3.3 .Ebu'l-Hayr el-Haydırî (ö. 894), *el-Lafzu'l-Mükerrem bi-Hasâisi'n-Nebiyi'l-Muazzam*

Muhaddis, fakih ve tarihçi olan müellifin ismi ve nisbesi el-Kâdî Kutbüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Haydır el-Haydırî ed-Dımaşkî (ö. 894/1489) şeklindedir. Sonra el-Mısırî nisbesini almıştır. Hicrî 821 yılında doğmuştur. Yetim olan el-Haydırî, dayısı Allâme Ebû Bekir b. Ali b. Muhammed eş-Şâfiî el-Harîrî'nin himayesinde yetişmiştir. el-Haydırî, başta dayısı olmak üzere Şam'ın en iyi hocalarından,

³⁵³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl*, ss. 299-308.

İbn Hacer el-Askalânî gibi devrin büyük âlimlerinden ilim almıştır. Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmiş, Şafii fikhındaki *et-Tenbîh* ile *Elfiyyetü'l-hadîs*, *Elfiyyetü'n-nahv* ve İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasar*'ı gibi bazı eserleri ezberlemiştir. İlim yolculuğu için Mısır, Ba'lebek, Mekke ve Medine'ye gitmiştir. Sonra bir müddet Mısır'da kalmıştır. Eşrefiyye Dârülhadisi'nde ve Şam'da birçok medresede hocalık yapmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin onun hafızası hakkında övgüleri bulunmaktadır. Şevkânî onun h. 900, es-Süyûtî ve Sehâvî ise h. 894 yılında vefat ettiği bilgisini vermektedir. İmam Şafî'nin yakınına defnedilmiştir.³⁵⁴

Eserleri arasında *el-Mesâlikü'l-ilmiiyye li'l-hadîsi'l-müselsel bi'l-evveliyye*, *el-İktisâb fî telhîsi (kütübi)'l-Ensâb*, *el-Berku'l-lümû li-keşfi'l-hadîsi'l-mevzû*, *el-Menhelü'l-cârî el-mücerred min Fethi'l-bârî şerhi'l-Câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî*, *Suûdü'l-merâkî şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fî'l-hadîs* bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak olan *el-Lafzu'l-Mükerrerem bi-Hasâisi'n-Nebii'l-Muazzam* adlı eserinin orijinal nüshası Riyad'da bulunmaktadır. Sâlih Süleyman el-Haccî tarafından tanıtılan eser Mustafa Osman Muhammed Sumeyde tarafından tahkik edilerek 1997 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.³⁵⁵

Müellif eseri kaleme alma amacını, İbn Kesir'in *Siyer* eserinde yer verilen hasâis konularını daha detaylı inceleme isteği olarak ifade etmiştir.³⁵⁶ el-Haydırî, Nevevî'nin eserinde ele aldığı nikâhta hasâis ve Hz. Peygamber'in künyesini kullanma gibi hasâis tartışmalarına yer vermiştir. Bunlardan sonra ise İmamü'l-Harameyn'in hasâisle ilgili bu tartışmaların faydasız olduğu görüşünü zikretmektedir.³⁵⁷

Eseri neşre hazırlayan muhakkik Mustafa Sumeyde, bu eserin meşhur hasâisin çoğuna yer vermesi, ilmi bir sınıflama için büyük gayret sarfetmesi ve sahih hadislere dayalı olarak Şafî fakihlerinin tespit ettiği hasâisi ele alması yönleriyle, hasâis alanında bu çalışmadan daha iyi bir tasnif yapılmadığını ifade etmektedir. Ayrıca bu eser, her bir hasâis için tafsilatlı açıklamalar yapılması, konuların şer'î kaideler yanında akli delillere de dayandırılması ile temeyyüz etmektedir.³⁵⁸

Eserin giriş bölümü Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e hem dünya hem ahirette yüksek dereceler verdiğiğine dikkat çekmekte ve O'nun (s.a.v) adını kendi adıyla birlikte

³⁵⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 5.

³⁵⁵ İsmail Hakkı Ünal, "İbnü'l-Haydırî", *DİA*, XXI, 2000, 79.

³⁵⁶ Kutbu'd-Din Muhammed b. Muhammed el-Haydırî eş-Şâfi, *el-Lafzü'l-mükerrerem bi hasâisi'n-Nebi* (thk. Mustafa Sumeyde), 1. bs., Darü kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut 1417/1997, s. 13.

³⁵⁷ Nevevî, *Ravzatü't-talibin*, ss. 1163-1168.

³⁵⁸ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 3.

zikrettiğine dikkat çekerek başlamaktadır. Dinin temeli olan tevhidle beraber Hz. Peygamber'in risaletinin de zikredilmesine vurgu yapılmaktadır. Bu bölümde de hasâis ve delâil lafızları beraber kullanılmıştır.³⁵⁹ Hasâis konusunu ilk dile getiren kimse İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'dir. İmam Şafiî, bu konuyu *el-Ümm* adlı eserinde ahkamü'l-Kur'ân ve nikâh bölümlerinde ele almıştır. Müzenî de bu konuyu, *el-Ümm* üzerine kaleme aldığı eserinde, ondan nakille incelemiştir. İmam Ebu'l-Abbas İbnü'l-Kâs Ahmed b. Ebû Ahmed (ö. 335), hasâis literatürünün oluşmasında önemli isimlerdendir. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458) ise hasâis konularını *es-Sünenü'l-Kübra* adlı eserinde etraflıca incelemiştir. Müstakil hasâis eseri telif edenlerden İbnü'l-Mülakkın adıyla bilinen Sirâcüddîn Ömer b. Ebu'l-Hasan el-Ensârî (ö. 804) ve Sirâcüddîn el-Bulkînî'nin oğlu Celâlüddîn Abdurrahman (ö. 824) isimleri önemlidir. Bu ikisi çalışmalarını en-Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn* ve er-Râfiî'nin (ö. 623) *Fethu'l-azîz* adlı eserlerine dayandırmışlardır.³⁶⁰

el-Haydırî, *el-Lafzu'l-Mükerrem* adlı eserinin mukaddimesinde iki konuyu ele almaktadır. İlki, hasâis ile ilgilenmenin caiz olup olmadığı tartışmalarıdır. İkincisi ise İmam Şâfiî'nin vahyin hasâis olduğunu belirten görüşünün değerlendirilmesidir.³⁶¹ Hasâis ile ilgilenmenin gereksiz, boş bir uğraşı olduğu yönünde görüş bildiren âlimler yanında cumhur ulemanın hasâis hakkında konuşmanın caiz olduğu görüşünde olduğunu vurgulamaktadır.³⁶²

Farzlar, haramlar, hafifletme ve mubahlar ile fazilet ve kerâmetler şeklinde dörtlü tasnifini İmam Râfiî'ye tabi olarak oluşturmuştur.³⁶³ Her bir konu kendi içinde nikâhla ilgili olanlar ve olmayanlar başlığıyla iki kısma ayrılmıştır. Bu kısımlarda konular, mesele alt başlığıyla teker teker incelenmiştir. Genişçe açıklanan konular, gerekli yerlerde tenbih başlığıyla farklı açılardan ele alınmıştır. Konular etrafındaki çeşitli görüşlere yer verilerek ilgili tartışmalara değinilmiştir.

İlk nev' Vâcibât: Burada ilk kısım nikâhla ilgili olmayan vacibattır. Bu kısımda, mesele başlığı ile alınan ilk konu duha namazıdır. İmam Râfiî "İki rekat bana farz kılındı, bu ikisi sizin için sünnettir" rivayeti ile duha namazının Hz. Peygamber için farz olduğuna istidlal etmektedir. Musannif, bu rivayeti bu lafızla hadis eserlerinde bulamadığını, ancak

³⁵⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 13.

³⁶⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 14-15.

³⁶¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 15-20.

³⁶² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 16.

³⁶³ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 15.

benzer lafızlarla senedine de yer vererek Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Taberânî'de yer aldığını ifade etmektedir. Bunun yanında bütün senedlerde yer alan Câbir el-Cu'fî'nin zayıf kabul edildiği ifade edilmiştir.³⁶⁴ Konunun hadis tahriri ile başlayıp sened tenkidiyle devam etmesi hasâis konularının hadis kritiği ile ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. İlk konuda, hadis metinleri ve sened tenkidi büyük bir yekûn tutmaktadır.

Kurban, vitir namazı, teheccüd kılması, misvak kullanması, istişare etmesi, sayıları çok olsa bile düşmanla karşılaştığında sabretmesi, borcunu ödeyebilecek kadar mal bırakmadan vefat eden Müslümanın borcunu ödemesi, başladığı nafil namaza devam etmesi gibi meseleler bu kısımda ele alınan konulardır.³⁶⁵ Bu kısımda ele alınan bütün meselelerin Hz. Peygamber'e özel farzları ifade etmediği görülmektedir. Birçok konuda hükmün farz veya müstehab olması üzerindeki tartışmalara yer verildiği unutulmamalıdır.

Vâcibâtın nikâhla ilgili olan kısmında ise el-Haydırî de İbnü'l-Mülakkın gibi sadece bir farzın olduğunu kabul etmektedir. Bu da Hz. Peygamber'in eşlerini, dünya hayatını tercih edip boşanma ile ahiret hayatını tercih edip evliliği sürdürme konusunda muhayyer bırakmasıdır. Tahyir olayı olarak da bilinen bu hadise, eserde genişçe ele alınan konulardandır.³⁶⁶

İkinci nev' Muharremat: Bazı hükümlerin Hz. Peygamber'e has haram olmasının hikmeti O'nun (s.a.v) şerefini, kıymetini arttırmaktır. Nasıl farz ibadeti yapmak nafil ibadeti yapmaktan daha değerli ise haramdan kaçınmak mekruhu terk etmek ve mendubu yerine getirmekten daha değerlidir. Muharremat nev'inin nikâhla ilgili olmayan haramlar kısmı, zekat ile başlamaktadır. Bu hüküm Hz. Peygamber'in ailesini de kapsamaktadır. İbnü'l-Mülakkın'ın eserinde yer alan zekat yasağının, peygamberler arasında ortak olup olmadığı meselesine değinmektedir. Hasan-ı Basrî'nin zekat almanın haram olması hükmünün bütün peygamberler için geçerli olduğu; Süfyan b. Uyeyne'nin ise bu hükmün sadece Hz. Peygambere ait olduğu yönündeki görüşlerinin tekrar edildiği görülmektedir.³⁶⁷ Ancak, bu çalışmanın hacminin genişliği düşünüldüğünde bunun yanında birçok tartışmayla konunun zenginleştirildiği hatırlatılmalıdır. Kötü kokulu yiyeceklerden yeme, dayanarak yeme, düşmanla karşılaşmadan savaş için giydiği zırhı çıkarması, borcunu

³⁶⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 22.

³⁶⁵ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 28-64.

³⁶⁶ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 64-91.

³⁶⁷ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 91-95.

ödeyebilecek kadar mal bırakmadan vefat eden Müslümanın cenaze namazını kıldırması bu kısımda Hz. Peygamber'e ait haramlar arasında zikredilmektedir.³⁶⁸ Hz. Peygamber'in dayanarak yemek yemeyi tercih etmemesi örneğinden hareketle, bir şeyden kaçınmasının ve başka bir şeyi tercih etmesinin, kendisine has haram olduğuna delalet etmeyeceği ve hasâisten sayılmayacağını ifade etmektedir.³⁶⁹ Böylece hasâisin tespitinde önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır. Hz. Peygamber'in yazma becerisine sahip olmaması başlığında birçok görüşe yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in yazabildiği ama yazmasının haram olduğu, yazabildiği ama bundan imtina ettiği şeklinde görüşler vardır. En sahih olan görüş olarak savunulan ise, yazma becerisine sahip olmadığıdır. Burada da konu âyet ve hadislerle açıklanmıştır.³⁷⁰

Muharremat nev'inin nikâhla ilgili olan haramlar kısmında Hz. Peygamber ile evlenmek istemeyen kadını nikâhı altında tutma, Ehl-i Kitaptan hür kadın ile evlenme, Müslüman bir cariye ile evlenme meseleleri incelenmiştir. Dikkat çekmek dışında hasâis olarak zikredilmesinde bir fayda bulunmadığı açıklaması ile zihar ve îlâdan bahsedilmektedir. Aynı şekilde lian, Hz. Peygamber için muhaldir. Son üç konuya dördüncü, beşinci ve altıncı mesele adıyla tek başlıkta kısaca değinilmiştir.³⁷¹ Ancak bu başlıkların haramlar konusunda zikredilmesi, tamamının Hz. Peygamber'e haram olduğu yargısına götürmemelidir. Birçok konu üzerinde haram veya mekruh olduğu hakkında tartışmalara yer verilmektedir.

Üçüncü nev' Mubahat ve Tahfifat: Hz. Peygamber'e özel mubahların bulunması, bazı konularda ona kolaylık sağlanmasıdır. Has kılınan mubahların, Hz. Peygamber'i itaatten alıkoymadığına dikkat çekilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber bu mubahların çoğunu yapmamıştır.³⁷² Bu nev' altında ele alınan nikâhla ilgili olmayan mubahlar kısmı İbnü'l-Mülakkın'de olduğu gibi visal orucu ile başlamaktadır. Visal orucu, Hz. Peygamber için mübah, ümmeti için mekruhtur. Visal ile ilgili hadis metinlerinden sonra tenzihi veya tahrimi mekruh görüşlerinde olan âlimlere yer verilerek konuyla ilgili tartışmalar zikredilmiştir.³⁷³ Taksim edilmeden önce ganimet malından dilediğini seçme, Mekke'ye ihramsız girme, delil istemeksizin konu hakkındaki bilgisine göre hüküm verme, uzanarak

³⁶⁸ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 95-128.

³⁶⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 99.

³⁷⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 101-105.

³⁷¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 128-136.

³⁷² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 136.

³⁷³ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 137-138.

uyumasının abdesti bozmaması, oruçlu iken eşini öpmenin caiz olması gibi başlıklar, Hz. Peygamber'e özel mubahlar içinde zikredilen konulardan birkaçıdır.³⁷⁴

Nikâhla ilgili olan mübahlar kısmı da yine İbnü'l-Mülakkın'da olduğu gibi, hasâis olduğu noktasında icma bulunan Hz. Peygamber'in aynı anda dörtten fazla eşinin olması konusu ile başlamaktadır. Uzunca ele alınan konu tefsir, hadis, İslâm tarihi kaynaklarıyla zenginleştirilmiştir. Çeşitli tartışmaların yanı sıra, Hz. Peygamber'in eşleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.³⁷⁵ Hibe lafzıyla evlenme, veli ve şahit olmaksızın evlenme, ihramlı iken nikâh akdini gerçekleştirme, eşleri arasında nöbet usulünü terketme, evlenme haramlığı bulunmayan kadınla yalnız kalma burada yer verilen başlıklar arasındadır.³⁷⁶ On beşinci ve on altıncı başlıklarda Hz. Peygamber'in kişiyi hala veya teyzesiyle, kardeşiyle, annesi veya kızıyla nikâh altında tutmasının mümkün olmadığına dikkat çekilmektedir. Böyle bir şeyin batıl olduğunu açıklamak dışında hasâis olarak aktarılması helal olmadığı bildirilmektedir.³⁷⁷ Böylece nikâh konusunda Hz. Peygamber'e has birçok farklı hüküm bulunduğu açıklamaları yanında ümmet ile ortak hükümlere dikkat çekilmektedir. Delil olmaksızın bir konuda hasâis hükmü vermenin kabul edilemez olduğu vurgulanmaktadır.

Dördüncü nev' Fezâil ve Kerâmat: Bu nev' diğerlerinden farklı olarak, İbnü'l-Mülakkın'ın eserinde olduğu gibi nikâhla ilgili olan hasâisle başlamıştır. İlk konu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşlerinin evlenmesinin haram olmasıdır. Vefat etmeden önce boşanmış olduğu kadınların evlenmesinin helal olup olmadığı, eşlerinin diğer kadınlara olan üstünlüğü, eşleri için sevap ve azabın katlanması, eşleriyle ancak perde arkasından konuşulması burada yer verilen meseleler arasındadır.³⁷⁸

el-Haydırî'nin ele alınan *el-Lafzu'l-Mükerrem* adlı eserinde, en çok meselenin ele alındığı kısım, nikâhla ilgili olmayan fezâil ve kerâmat kısmıdır. Burada yetmiş altı meselenin yer verildiği bölüm, İbnü'l-Mülakkın'ın eserinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in hâtemü'n-nebiyyin olması konusu ile başlamaktadır. Ümmetinin ümmetlerin en hayırlı olması, Kur'ân-ı Kerim'in i'cazı, Kur'ân-ı Kerim'in tahriften korunmuş olması, düşmanına karşı bir aylık mesafeden korkuyla yardım edilmesi, yeryüzünün mescid ve temizleyici kılınması, ganimetin helal olması, şefaati, kalbinin uyumaması, imanın Hz. Peygamber'i

³⁷⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 141-205.

³⁷⁵ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 206-226.

³⁷⁶ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 226-262.

³⁷⁷ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 258-260.

³⁷⁸ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 262-284.

sevmekle tamamlanması, zikredilen konulardan bazılarıdır.³⁷⁹ Müellif, altmış dördüncü meselede Hz. Peygamber'in isra gecesinde peygamberlere namaz kıldırması konusunda namaz kıldırmanın hasâisten sayılmasına rağmen isra ve miracın hasâis olarak zikredilmemesine duyduğu hayreti ifade etmektedir. Ona göre isra ve miraç Hz. Peygamber'in en büyük hasâisidir.³⁸⁰ Ayrıca ayın yarılması mucizesi için ise, âlimlerin bu konuyu hasâis konusunda değil mucizeler konusunda zikrettiklerini söylemektedir. el-Haydırî mucizelerinin çoğunun hasâisten olduğu görüşündedir.³⁸¹

Bu eserde konular çok detaylı bir şekilde ele alınmış, çalışma birçok kaynak ile zenginleştirilmiştir. Müellif bu çalışmada, hasâis ile ilgili önceki çalışmaların muhteva ve sistemlerinden yoğun bir şekilde istifade etmiştir. Önceki birikimi derlemesi ve günümüze aktarması açısından ayrıca önem arz etmektedir. eserde hasâis yanında ilmi titizlikleri de görülmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu eseri, muhteva ve sistem açısından İbn Mulakkın'ın eserine benzerlik göstermektedir. Nitekim müellif çalışmada İbnü'l-Mülakkın, Mâverdî, İbnü'l-Cevzi, Kudâi (ö. 454/1062) gibi âlimlere atıf yapmaktadır.³⁸²

el-Haydarî'nin <i>el-Lafzü'l-mükerrerem bi hasâisi'n-Nebi</i> adlı eserinin konuları								
162 tane mesele								
Nev'	FARZLAR		HARAMLAR		MUBAHLAR ve TAHFİFAT		FEZAIL ve KERÂMÂT	
Kısım	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan	Nikâhla ilgili olan	Nikâhla ilgili olmayan
Mesele	1 tane	17 tane	6 tane	11 tane	17 tane	26 tane	8 tane	76 tane
	18 mesele		17 mesele		43 mesele		84 mesele	

³⁷⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, ss. 284-478.

³⁸⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 409.

³⁸¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 448.

³⁸² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 23, 34, 175, 394.

1.3.4 .Ebu'l-Fazl es-Süyûtî (ö. 911), *el-Hasâisü'n-Nebeviyyeti'l-Kübra*

Tefsir, hadis, fıkıh ve dil âlimi olan es-Süyûtî'nin tam adı, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'dir. Hicrî 849 yılında (m. 1445) Kahire'de dünyaya gelmiştir. Hac yolculuğu dışında Mısır'dan hiç ayrılmayan es-Süyûtî, Mısır'da h. 911 yılında (m. 1505) vefat etmiş, babasının yanına defnedilmiştir.³⁸³

Erken yaşta kaybettiği babası tarafından ilme teşvik edilen es-Süyûtî'nin eğitiminde İbnü'l-Hümâm, Şümunnî, Kâfiyeci önemli isimlerdendir. İlerleyen zamanlarda tedristen ziyade telife vakit ayırdığı için öğrenci sayısı sınırlıdır. Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî, Şemseddin İbn Tolun öğrencilerinden birkaçıdır. es-Süyûtî, birçok eser telif etmiştir. Bu eserlerinde, asılları kaybolmuş birçok kitaptan alıntı, ihtisar ve cem' yaparak bu metinleri günümüze aktarmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'yi takip eden dönemde hadis ilminde otorite isimlerden olan es-Süyûtî, daha çok hadis alanında eser vermiştir. Ayrıca, o devirde çok benimsenen telif tarzlarından ansiklopedik eser yazma geleneğini hadis ilminde de başlatmıştır. Hadis kitaplarındaki her hadisin naklinin câiz olmadığını, vaaz, fetva ve konuşmalarda mevzû hadis kullanılmaması gerektiğini söylemesine rağmen fezâil hakkında zayıf hadislere yer verilebileceği görüşünü benimsemektedir. *Cemu'l-cevâmi*, *el-Câmiu's-sagîr*, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, *Şerhu Elfıyyeti'l-İrâkî* gibi eserleri, es-Süyûtî'nin hadis ilmindeki yerini ortaya koymaktadır.³⁸⁴ Çok yönlü bir âlim olduğu anlaşılan es-Süyûtî aynı zamanda büyük bir hadis âlimidir. Bununla birlikte eserlerinde fezâil ve hasâis konularında zayıf rivayetlere de yer vermiştir.

es-Süyûtî'nin hasâisle ilgili eserine geçmeden önce peygamberlik hakkındaki birkaç görüşüne değinmek gerekir. Hakkın ve hayrın belirlenmesinde birbiriyle çelişen aklı bilgiler ileri sürülebildiği için, insanların dinî bakımdan yükümlü kılınmasında nübüvvet gerekli olup akıl bu konuda tek başına yeterli değildir. Allah, Hz. Muhammed'in hakikatini Âdem'den önce yaratmış, bütün nebî ve rasûllerden onun nübüvvetine iman etme konusunda ahid alarak onu peygamberlerin ve ümmetlerinin hepsine peygamber yapmıştır. Diğer peygamberlere kendi dönemleriyle sınırlı mucizeler verildiği halde Hz. Muhammed'e kıyamete kadar devam eden Kur'ân mucizesi verilmiştir. Ayrıca, her peygambere verilen mucizelerin benzerleri veya daha mükemmeli Hz. Muhammed'e de

³⁸³ Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 2010, 188.

³⁸⁴ Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 2010, 188-198.

verilmiştir.³⁸⁵ Buradan anlaşıldığı üzere es-Süyûtî nübüvvet yönünden Hz. Peygamber'in üstünlüklerine ve diğer peygamberlerden farklı olarak kendisine has kılınan özelliklerine vurgu yapmıştır.

es-Süyûtî, burada ele alınan hasâis ile ilgili eserinin mucize ve hasâis konularını kapsadığını belirtmektedir.³⁸⁶ Yirmi yıllık bir çalışmanın sonucunda Hz. Peygamber'in bin kadar hususiyetini³⁸⁷ derlediği bu eserinin adını vermemektedir. Eser, daha çok *el-Hasâ'isü'l-kübra* adıyla bilinse de *el-Hasâis ve'l-mu'cizâtü'n-nebeviyye, Kitâbü'l-Mu'cizât, Kifâyetü't-tâlibi'l-lebib fi hasâisi'l-habîb* gibi isimlerin de bu kitap için kullanıldığı olmuştur.³⁸⁸ Birçok defa yayımlanan eserin çeşitli baskıları bulunmaktadır. *el-Hasâisü'l-kübra* adıyla iki cilt halinde Beyrut'ta 1985 yılında; *Kifâyetü't-talibi'l-lebib fi hasâisi'l-Habîb* adıyla Haydarabad'da; *el-Hasâisü'l-kübra ev Kifâyetü't-talibi'l-lebib fi hasâisi'l-habîb* adıyla Muhammed Halil Herras'ın tahkikiyle üç cilt halinde Kahire'de 1967 yılında baskıları yapılmıştır.³⁸⁹

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Kâsım el-Bûnî (ö. 1139/1726) *Nazmü'l-hasâisi'n-nebeviyye* adıyla, es-Süyûtî'nin bu eserini manzum hale getirmiştir.³⁹⁰ *Peygamberimiz'in Mucizeleri ve Büyük Özellikleri* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³⁹¹ Çağdaş müelliflerden Abdullah b. Abdülkâdir et-Telîdî'nin *Tehzîbü'l-Hasâisi'n-nebeviyyeti'l-kübrâ* adlı eseri es-Süyûtî'nin *Hasâis'i* üzerine tehzîb çalışmasıdır.³⁹²

es-Süyûtî bu hasâis eserini *Ümmuzecü'l-lebib fi hasâisi'l-habîb* adıyla ihtisar etmiştir.³⁹³ Bu muhtasar Âişe bint Yûsuf el-Bâûniyye ed-Dımaşkıyye (922/1516) tarafından *ed-Dürrü'l-gâis fi bahri'l-mûcizât ve'l-hasâis* adıyla nazma çevrilmiştir.³⁹⁴ Muhammed Abdür-raûf el-Münâvi (ö. 1031/1622) de es-Süyûtî'nin bu muhtasarı üzerine üç şerh kaleme almıştır. Bunlar *Fethu'r-raûfi'l-mücîb bi-şerhi'l-hasâisi'l-habîb, Tavzihu*

³⁸⁵ Salih Sabri Yavuz, "Süyûtî/Kelam", *DİA*, XVIII, 203.

³⁸⁶ Ebu'l-Fazl Celeleddin es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra ev Kifâyetü't-talibi'l-lebib fi hasâisi'l-habîb*, (thk. Muhammed Halil Herras), *Dârü'l-Kütübi'l-Hadise*, y.y ts., I, 8.

³⁸⁷ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 705; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412.

³⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-kübra", *DİA*, XVI, 1997, 276.

³⁸⁹ Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412.

³⁹⁰ Mücteba Uğur, "Bûnî Ahmed b. Kasım", *DİA*, VI, 1992, 417.

³⁹¹ Casim Avcı, "Muhammed/ Literatür/İslâm Dünyası / Arapça, Türkçe, Farsça, Batı Dilleri", *DİA*, XXX, 471.

³⁹² Ahmet Özel, "Tehzib", *DİA*, XL, 2011, 328.

³⁹³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 705; Kettâni, *Risaletü'l-Mustatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 412 (el-Hasâisü's-Suğra. Yazmaları: Süleymaniye 211-2, 1031/51; Carullah 2078/134; Selim Ağa 161; Atıf Ef. 1738.)

³⁹⁴ Ahmet Özel, "Bâûniyye", *DİA*, V, 1992, 213.

Fethi'r-raûfi'l-mücîb, el-Ucâletü's-seniyye ale'l-Hasâisi'n-nebeviyye' dir.³⁹⁵ *Ünmuzec,* Hanif İbrahim Efendi tarafından h. 1179 yılında *Menhecü'l-edib fi şerhi Ünmûzeci'l-lebib* adıyla şerh edilerek Türkçe'ye aktarılmıştır.³⁹⁶

Çağdaşı Kastallânî'nin bu meşhur eserini kendisine nispet ettiği iddiasıyla es-Süyûtî *el-Fârik beyne'l-musannif ve's-sârik* adlı bir risale yazmıştır.³⁹⁷ Ancak, bu tartışmayla ilgili Kastallânî'nin özür dilediği³⁹⁸ ve es-Süyûtî ile görüşerek eserinin intihal olmadığı noktasında onu ikna ettiği³⁹⁹ şeklinde iki farklı rivayet aktarılmaktadır.

es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ* adındaki bu çalışmasını hazırlarken çok fazla kaynaktan istifade etmiş ve sonraki âlimlerin muteber addettikleri muhtevası geniş bir eser ortaya koymuştur. Bilhassa Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve*'si bu çalışmada atıf yaptığı temel eserlerdendir.⁴⁰⁰ es-Süyûtî'nin bir delâil çalışmasını kaynak edinmesi ileride görüleceği üzere bu eserin hasâisin yanı sıra delâil konularını da kapsamı açısından önem arz etmektedir.

Aynı zamanda Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve* ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve*'si ile birlikte üç temel fezâil eserinden biri olarak değerlendirilen es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-Kübra*'sının bunlar içerisinde zayıf ve mevzu rivayetlere yer vermesi bakımından en çok eleştirilen çalışma olduğu tespiti yapılmaktadır. Nitekim es-Süyûtî mukaddimesinde mevzû haberleri eserine almadığını ifade etse de zayıf ve münker rivayetler yanında mevzû rivayetlerin çokça bulunması,⁴⁰¹ kitabın en çok eleştiri aldığı yönlerindedir. Genel olarak, tergîb ve terhîb kitaplarında olduğu gibi fezâil kitaplarında yer alan rivayetlerde âlimlerin tesahülü söz konusudur. Tesahülün olumsuz sonuçlarından biri, zayıf rivayetlerle birlikte bu eserlerde mevzû rivayetlerin yer almasıdır.⁴⁰²

³⁹⁵ Katip Çelebi Münâvî'nin bu muhtasar üzerine yaptığı şerhlerin iki olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 706; M. Yaşar Kandemir, "el-Münâvî Muhammed Abdürraûf", *DİA*, XXXI, 2006, 574.

³⁹⁶ Cemil Akpınar, "Hanif İbrahim Efendi", *DİA*, XVI, 1997, 41.

³⁹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-kübra", *DİA*, XVI, 1997, 277.

³⁹⁸ Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 2010, 190.

³⁹⁹ Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, XXIX, 2004, 421.

⁴⁰⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, IX, 1994, 118.

⁴⁰¹ İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Bidâyetü's-sûl fi tafdîli'r-Resûl*, (thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî), (nâşirin mukaddimesi), s. 12, 15.

⁴⁰² İzz Abdülaziz b. Abdüsselam, *Bidâyetü's-sûl*, (nâşirin mukaddimesi), s. 14.

Muhakkik Muhammed Halil Herras, eserin girişinde insanların siyer kitaplarında gördükleri rivayetlerin doğruluğunu araştırmadan kabul etmemeleri gerektiğine dikkat çekmektedir.⁴⁰³ Tahkikli neşri 1386/1967 yılında tamamlanan bu çalışmada es-Süyûtî birçok yerde sert bir şekilde eleştirilmiştir.⁴⁰⁴ Ancak, Abdullah et-Telîdî bu eser üzerine aldığı tehzib çalışmasında Herras'ın bazı hatalarına dikkat çekmiştir. Herras'ın hadis metninde tahrif yapıldığı iddiasına karşılık, bu lafzın el-Buhârî ve Müslim'e ait olduğu, "sahih değil" hükmü verdiği rivayetin ise Müslim'in şartına göre sahih olduğu gibi açıklamalarla muhakkikin hatalarını ortaya koymaktadır.⁴⁰⁵ es-Süyûtî, Herrâs ve et-Telîdî'nin bu eserleri hasâis üzerine yapılan çalışmaların ve ilgili tartışmaların devamlılığını ve güncelliğini ortaya koymaktadır. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi hasâisi anlamak için bu konuları tartışmak caiz hatta gereklidir.

Daha geç dönemde kaleme alınan *el-Hasâisü'l-kübra* önceki birikimlerden istifade ettiği için oldukça hacimli bir eserdir. Burada müellifin kütüb-i sitte dışında Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, İbn Ebû Şeybe, İbn Ebû Âsım, Ebû Ya'la, İzzeddin b. Abdüsselâm, Tayâlisî, İbnü'l-Kâs, Kurtubî, Hâkim, Taberâni, İbn Ebû Hayseme, Ebu Nuaym, İbn Asâkir, Beyhakî gibi birçok âlimin eserini kullanma noktasında gösterdiği gayret önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, bazen atıf yapılan âlimlerin hangi eserlerinden istifade edildiği belirtilmiştir. Konuyla ilgili hadislerin ulaşılabilen bütün tarikleri topluca verilmiştir. Örneğin, İsra ile ilgili otuz bir isimden gelen muhtasar ve mutavval rivayetlerin râvileri tek tek sıralandıktan sonra metinler de zikredilmiştir. Hadislerin senedlerin bir kısmına yer verilmiş, genelde sadece son kısmı zikredilmiştir. Eserle ilgili giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra muhteva tahliline geçmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in yaratılış açısından peygamberlerin ilki olması bâbıyla başlayan *el-Hasâisü'l-kübra*⁴⁰⁶ önceki peygamberlerin Hz. Muhammed'in nübüvvetini haber vermesi, önceki kitaplarda müjdelenmesi kısımlarıyla devam etmektedir. Konular, Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren kronolojik bir sıralama ile ele alınmıştır. Fizikî özelliklerindeki üstünlükler, çocukluğu, Hz. Hatice ile evlenmesi, peygamberliği, isra mucizesi, gazve ve seriyelerde gerçekleşen olaylar, devlet başkanlarına gönderilen davetler

⁴⁰³ Suyuti, *el-Hasâisü'l-kübra ev Kifayetü't-talibi'l-lebib fi Hasâisi'l-habib*, (thk. Muhammed Halil Herras), I, 4.

⁴⁰⁴ Suyuti, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 420.

⁴⁰⁵ Abdullah et-Telîdî, *Tehzîbü'l-hasâisi'n-nebeviyyeti'l-kübrâ*, 3. bs., Dârü'l-Beşâiril'l-İslâmiyye, Beyrut 2012, ss. 19-23.

⁴⁰⁶ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, I, 9-17.

enasında gerçekleşen olaylar, yemeğin çoğalması mucizesi, Hz. Peygamber'in vefatı enasında gerçekleşen mucizeler, geleceğe dair verdiği haberleri vefatından sonra gerçekleşmesi gibi başlıklar eserin muhtevası hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰⁷ es-Süyûtî, peygamberlerin faziletleri konusundaki denklik konusunda, ulemanın, peygamberlere mucize veya fazilet yönünden verilenlerin benzerinin veya daha büyüğünün Hz. Peygamber'e verildiği görüşünde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁸ Bu konu Hz. Adem, Hz. İdris, Hz. Hud gibi peygamberlerin isimleriyle tek tek başlıklar altında detaylandırılmıştır.

Hz. Peygamber'e has hükümler ve üstünlükler açısından ele alındığında es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübra* eserinde yer alan iki ana başlık dikkat çekmektedir. Bunlar, "Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı olan yönleri" ile "Hz. Peygamber'in ümmetinden farklı olan yönleri"dir. Burada özellikle gerek önceki peygamberlerden gerekse ümmetinden farklı ibareleriyle Hz. Peygamber'in hasâisine dikkat çekmektedir. Eserin mu'cizât ve delâil muhtevasının yanında öne çıktığı hasâis alanında bu başlıklar önem arz etmektedir. İki kısımda da "hasâis" kavramı kullanılsa da peygamberlerle fark için "فضل" fiili, ümmetten farkı için hasâis ile aynı kökten "اختص" fiili tercih edilmiştir.

"Diğer peygamberlerden farklı olarak Hz. Peygamber'e verilen hasâis" ehâdis ve âsâr çerçevesinde dört kısma ayrılarak ele alınmıştır. Bunlar Hz. Peygamber'e dünya ve ahirette has kılınanlar ile ümmetine dünya ve ahirette has kılınanlardır. Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farkı bölümünde yetmiş bir bâb başlığı bulunmaktadır.⁴⁰⁹

Hz. Peygamber'in ümmetinden farkı, farz-haram-mubah-fazilet taksimiyle incelenmiş, ancak nikâhla ilgili olan veya olmayan ayrımı yapılmamıştır. İbnü'l-Mülakkın ve el-Haydırî'de faziletler bölümünde yer alan hasâisin bir kısmının, es-Süyûtî'de Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı olan hasâisi bölümünde yer alması, bu taksim farkından kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere faziletli kılındığı hasâis, Hz. Peygamber'in yaratılış açısından ilk olmasıyla başlamaktadır.⁴¹⁰ Peygamberliği bütün insanlara yöneliktir, peygamberler içinde en çok tabisi olandır. Nübüvvetinin cinleri de kapsadığı icma ile kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olması inkâr edenleri de kapsamaktadır.

⁴⁰⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 419-420.

⁴⁰⁸ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 110.

⁴⁰⁹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 125-251.

⁴¹⁰ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 125-127.

Diğer yalanlayan ümmetler gibi cezaları çabuklaştırılmamış, ahirete tehir edilmiştir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in hayatına yemin ederek, O'nu (s.a.v) şereflemiştir. Herkesin yanında kötülüğü emreden bir şeytan bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın yardımıyla, Hz. Peygamber yanında bulunan şeytandan necât bulmuştur. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e ismiyle değil 'rasûl, nebi' olarak hitap etmiştir. Ümmetin Hz. Peygamber'e ismiyle seslenmesi haramdır.⁴¹¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra eşleriyle evlenmek haramdır. Kur'ân-ı Kerim'de peygamberler müdafalarını kendileri yaparken, Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in müdafasını kendisi yapmıştır.⁴¹²

Bir aylık mesafeden korku ile yardım olunmuştur, cevâmiu'l-kelim özelliği verilmiştir, yeryüzü hazinelerinin anahtarları verilmiştir.⁴¹³ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e bir şey söylemeden önce sadaka vermeyi farz kılmıştır. İstisna ve bir şarta bağlı olmaksızın, O'na (s.a.v) itaati farz kılmıştır.⁴¹⁴ Hz. Peygamber'in kızları ve eşlerinin diğer kadınlara üstünlüğü vardır, eşlerinin sevap ve cezaları katlanmıştır. Ashabının tüm alemlere üstünlüğü vardır. İki şehrinin bütün şehirlere üstünlüğü vardır, deccal ve taun hastalığı bu iki şehre giremez, mescidi diğer mescitlerden üstündür. Ganimet helal kılınmıştır, yeryüzünün tamamı mescittir, toprak temizleyici kılınmıştır. Beş vakit namaz bir arada verilmiştir, yatsı namazını ilk kılan kimsedir, ondan önce başka peygamber bu namazı kılmamıştır. Cuma günü, Kâbe'yi kible edinme, namazdaki saf dizilişinin meleklerin safları gibi olması hasâistendir. Ezan ve kamet hasâisindedir.⁴¹⁵ İstiğfar ile ümmetinin günahları bağışlanır, ümmeti için pişmanlık tevbe sayılır.⁴¹⁶ Önceki şeriatlerin aksine, namazda konuşmak haram olduğu halde, oruçlu iken konuşmak mubahtır. Ümmeti en hayırlı ümmettir, ümmetlerin sonuncusudur.⁴¹⁷ Daha öncekilere yüklenen ağır yükler ümmetinden kaldırılmıştır; öncekilere sıkıntılı gelen hükümler helal kılınmıştır; hata, unutma ve zorlanarak yaptıkları işlerden dolayı muaheze edilmeyeceklerdir; kötülük işlemeyi düşünüp yapmayan kişi için kötülük yazılmayıp bir hasene yazılır, iyilik yapmayı düşünen kimse için bir hasene, gerçekleştiren kimse için on hasene yazılır; dört evlilik helal kılınmıştır; başka dinlerden kimse ile evlenebilirler.⁴¹⁸ Taun hastalığı önceki milletler

⁴¹¹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 134-142.

⁴¹² es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 144-146.

⁴¹³ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 153-159.

⁴¹⁴ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 169-170.

⁴¹⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 177-186.

⁴¹⁶ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 191-192.

⁴¹⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 196-198.

⁴¹⁸ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 200-209.

için azab olduğu halde, ümmeti için rahmet ve şehitlikdir.⁴¹⁹ Ümmetinin ameli önceki ümmetlerden az, karşılığı çok olacaktır.⁴²⁰

Hız. Peygamber kıyamet gününde toprağı üzerinden açılan ilk kişi olacaktır, ilk ayılan kimse olacaktır. Makam-ı mahmud Hız. Peygamber'in olacaktır, livâu'l-hamd elindedir, Hız. Adem bu sancağın altında olacaktır. Kıyamete kadar bütün nesebler sona erecek, sadece Hız. Peygamber'in nesebi devam edecektir. Hız. Peygamber sııattan geçmesine ilk izin verilen ve cennetin kapısını ilk çalan, cennete ilk giren kimse olacaktır. Kevser ve vesile verilmiştir, kabri ve minberi arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Ümmeti dünyada son gelenler oldukları halde kıyamet gününde ilk olacaklardır.⁴²¹ İzzeddin b. Abdüsselâm'ın ifadesine göre, ümmetinden yetmiş bin kişi hesapsız cennete girecektir, diğer peygamberler hakkında böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca, ümmeti diğer peygamberlerin risalet görevlerini tebliğ ettiklerine dair şahitlik yapacaklardır.⁴²² es-Süyûtî, Hız. Peygamber'in ümmetinden farklı hususiyetlerine geçmeden önce, son olarak Taberâni'nin *Mucemü'l-evsat* adlı eserinde geçen rivayete yer vererek, yine ümmeti ile ilgili bir özelliğe yer vermektedir. Ümmeti için cehennemın sıcaklığı hamam sıcaklığı kadar olacaktır.⁴²³

“Hız. Peygamber'in ümmetinden farklı olan hasâis” bölümü İbnü'l-Mülakkın ve el-Haydırî'nin eserlerinde olduğu gibi vacip, haram, mübah ve keramet (ikramlar) şeklinde dörtlü sınıflandırma ile ele alınmıştır. es-Süyûtî hasâisin bu kısmına, özellikle Şâfîi ulemasının fıkıh kitaplarının nikâh bölümlerinde yer verdiklerini ve bu hasâisi incelemede fukahanın tek kaldığını iddia etmektedir. Ona göre, fukaha da konuyu nikâhla ilgili hükümlerin anlaşılması bağlamında fıkhi bir açıdan ele aldığı için hasâis bizatihi çeşitli yönleriyle incelenememiştir. es-Süyûtî bu çalışmasında, bir tek âlimin hasâis hükmünü verdiği konulara dahi yer vereceğini, bir daha bu hususa ek yapılmasına gerek kalmayacak şekilde değerlendireceğini ifade etmektedir. “Hız. Peygamber'e ait farzlar” başlığı altında gece namazı, vitir namazı, misvak kullanması; haramlar başlığı altında zekat alması, kokusu kötü olan yiyecekleri yemesi, yazı yazması ve şiir; mubahlar başlığı altında ikindiden sonra namaz kılması, visal orucu, aynı anda dörtten fazla kadınla evli olması;

⁴¹⁹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 212-215.

⁴²⁰ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 217-218.

⁴²¹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 220-248.

⁴²² es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 249-250.

⁴²³ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 251.

kerametler başlığı altında ise miras bırakmaması, eşlerinin Müslümanların annesi olması, kızlarının üzerine evlenilmemesi, ashabinın udûl kabul edilmesi zikredilen hasâisten bazılarıdır.⁴²⁴ Ebu Hanife'den naklettiğine göre cenaze hazır bulunmadan gıyabında cenaze namazı kılabilmesi Hz. Peygamber'e has mubahlardandır. Ancak muhakkikin notuna göre, ilgili hadis gıyabî cenaze namazının caiz olduğuna delildir, Ebu Hanife'nin hasâis iddiası doğru değildir.⁴²⁵ es-Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-Kübrâ* adıyla bilinen bu çalışması, meşhur hasâis eserlerinden biri kabul edilmekle birlikte müellifin kendi ifadesiyle hasâis olduğu iddia edilen her bilgiyi eserine aldığı için siyer, mu'cizât, delâil, fezâil muhtevasını da içermektedir. Bu nedenle geniş hacimli bu eser içerisinde hasâis konuları büyük bir yer tutmamaktadır. Hz. Peygamber'e has farzlar, haramlar, mubahlar ve imtiyazlar başlıkları altında toplam seksen sekiz başlık altında konuların ele alındığı görülmektedir. Bunun dışında Hz. Peygamber'in mucizeleri gibi çeşitli özelliklerine dair derlediği yüzlerce malumat bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

es-Süyûtî'nin <i>el-Hasâisü'l-Kübrâ</i> adlı eserinde Hz. Peygamber'in ümmetinden farklı özellikleri kısmında yer alan konular				
88 tane bâb				
Kısım	FARZLAR	HARAMLAR	MUBAHLAR	KERÂMÂT
Bâb	6 tane	17 tane	34 tane	31 tane

⁴²⁴ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 253-368.

⁴²⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 283.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KAYNAKLARINDA HASÂİS

Birinci bölümde görüldüğü üzere hasâis kavram ve muhtevası ilk dönemlerden itibaren İslâm dünyasında üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. Zamanla muhtevası oldukça genişletilmiş, hasâis olduğu iddia edilen meselelerin sayısı artmıştır. İslâm âlimlerinin de dikkat çektiği gibi hasâis sünnetin doğru anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde sahih hasâisin tespiti gereklilik arz etmektedir. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde kütüb-i sitte eserleri taranarak bizzat rivayetlerde hasâis olduğu iddia edilen veya âlimler tarafından hasâis olduğuna işaret edilen konular muhteva ve sened yönünden değerlendirilmiştir. Bu hususiyetler ele alınırken ilgili âyetlere, tefsirlere başvurulmuş, ilmi tartışmalara değinilmiştir.

2.1. Rivayetlerde Hususiyeti Belirtilen Hasâis

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğu doğrudan ifade edilen rivayetler ele alınmıştır. Bunlar ibadetler ile ilgili olanlar, diğer hükümler ve üstün özellikleri ile ilgili olanlar şeklinde üçlü sınıflandırma altında incelenmiştir.

2.1.1. İbadetlerle İlgili Olanlar

Burada namaz, temizlik ve zekât ile ilgili rivayetler yer almaktadır. Bazı rivayetlerde temizlik ve namaz ile ilgili hükümler yanında bir aylık mesafeden düşmana korku salma, şefaât gibi üstün özellikleri de yer almaktadır.

2.1.1.1. Visal Orucu

Visal orucu rivayetlerinde “إني لست مثلکم”, “لستم في ذلك مثلي”, “أیکم مثلي”, “لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ” gibi benzer lafızlarla gelen “Ben sizin gibi değilim.” ibaresi hasâis mefhumunu en açık ve net şekilde ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in birçok rivayette beşer olduğu vurgulansa da peygamber olması yönüyle üstünlüklerinin, farklılıklarının da bulunabileceğini bu hadisler göstermektedir.

el-Buhârî visal ile ilgili rivayetleri Oruç kitabının “vacip olmamakla beraber sahurun bereketi”, “visal”, “visali çoğaltanlara ceza verilmesi”, “sahura kadar visal”

bâblarında tahrir etmiştir. İ'tisam bi'l-kitab ve's-sünne kitabında “işlerinde aşırıya gitmenin, ilimde tenâzu'un, dinde aşırı gitmenin, bidatın kerih olması” gibi bâb başlıkları el-Buhârî'nin bu hadis hakkındaki hükümleri hakkında bilgi vermektedir. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in visal orucu tuttuğu, insanların da visal yaptığı ancak zorlandıkları, Hz. Peygamber'in nehyetmesi, sahabenin “sen visal yapıyorsun” sorusuna kendisinin faklı olduğu ve yedirilip içirildiği cevabını vermesi, visal yapmak isteyen kimsenin sahura kadar visal yapmasına izin vermesi, visal orucunun ümmetine olan merhameti nedeniyle yasaklaması, sahabenin yasağa rağmen visal tutmaya devam etmesi, birkaç gün sonra hilalin görünmesi, Hz. Peygamber'in hilal görünmese idi bu yaptıklarından hoşnut olmaması sebebiyle ceza olarak bu oruca devam edeceklerini istemesi, güç yetirebilecekleri amelleri yüklenmeleri gerekliliği yer almaktadır.⁴²⁶ et-Tirmizî Hz. Enes'ten gelen “Visal orucu tutmayın, ben sizin gibi değilim.” muhtevastaki rivayete yer verdikten sonra bu konuda Ali, Ebu Hureyre, Aişe, İbn Ömer, Cabir, Ebû Saîd, Beşir b. el-Hasâsiye'den rivayetler bulunduğu açıklamasını yapmaktadır. Enes rivayeti hasen sahih hadistir. Bir grup âlime göre amel bu hadise göredir, visal orucu tutmayı kerih görürler. Abdullah b. Zübeyr'in ise iftar yapmaksızın günler boyunca visal orucu tuttuğu rivayet edilmektedir.⁴²⁷ Ebû Davud'un tek kaldığı Hz. Aişe'den gelen rivayet, Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kıldığı ve yasakladığı, aynı şekilde visal orucu tuttuğu ve bunu yasakladığı ile ilgilidir.⁴²⁸ Ebû Davud'un tek kaldığı başka bir rivayette ise Abdurrahman b. Ebû Leyla'nın hadis aldığı sahabe meçhuldür. Bu rivayette Hz. Peygamber haram kılmamakla beraber hacamat ve visal orucunu yasaklamıştır. Visal orucu ise sahura kadar orucu bağlamak şeklinde “sahura kadar” ibaresiyle yer almaktadır.⁴²⁹ Ebû Hureyre'den gelen üç rivayette “Ben sizin gibi değilim.” manası yakın ibarelerle bulunmakta, Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen rivayette ise bu mana bulunmamakta, “yedirilip içirildiği” yer almaktadır.

Sened tenkidi için el-Buhârî'nin oruç kitabında yer alan aşağıdaki rivayet tercih edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

⁴²⁶ el-Buhârî, Savm, 20, 48, 49, 50; Hudûd, 42; Temenni, 9; İ'tisam bi'l-kitab ve's-sünne, 5; Müslim, Sıyâm, 55-61; Ebû Davud, Sıyâm, 25.

⁴²⁷ et-Tirmizî, Savm, 62.

⁴²⁸ Ebû Davud, Tatavvu', 10.

⁴²⁹ Ebû Davud, Sıyâm, 30.

وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تُوَاصِلُوا. قَالُوا: إِنَّكَ تُوَاصِلُ. قَالَ: لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ، إِنِّي أُطْعَمُ وَأُسْقَى، أَوْ إِنِّي أَبِيْتُ أُطْعَمُ وَأُسْقَى.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Müsedded bize tahdisen rivayet etti;⁴³⁰ (O dedi ki) Yahya bana tahdisen rivayet etti; (O) Şu'be'den, (O dedi ki) Katade bana tahdisen rivayet etti; (O) Enes'ten radiyallahü anhü naklen rivayet etti ki: Nebi sallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“*Visal orucu tutmayın.*” “Sen visal orucu tutuyorsun” dediler. “*Ben sizden biri gibi değilim. Yedirilip içirilirim veya yedirilip içirilmekte iken gecelerim*” buyurdular.⁴³¹

Musannifin hadis aldığı Müsedded b. Müserhed'in (ö. 228) künyesi Ebu'l-Hasan, nisbesi el-Ezdî, el-Basrî'dir. İsmail b. Uleyye, Hammad b. Zeyd, Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym, Mu'temir b. Süleyman, Yahya b. Saîd el-Kattân gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. Talebeleri arasında el-Buhârî, Ebu Davud, İbrahim b. Yakub el-Cûzcânî, Ahmed b. Abdullah b. Salih el-İclî gibi birçok âlim bulunmaktadır. Yahya b. Maîn'e sorulduğunda “*sadûk*”⁴³² cevabını vermiştir. en-Nesâî *sika*⁴³³ olduğunu söylemiştir. 228 yılında vefat etmiştir.⁴³⁴

Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Basralı nâkid ulemadandır. Künyesi, Ebû Saîd el-Ahvel'dir. Lakapları arasında el-Hafız da vardır. Benî Temim'in mevlası olduğu veya üzerinde bir velâ hakkı bulunmadığı da söylenmektedir. Ahmed b. Hanbel'den hadis ve râvileri konusunda onun gibisini görmediğini söylediği nakledilmektedir. Yahya b. Saîd

⁴³⁰ haddesenâ: Râvinin şeyhten aldığı hadisleri rivayet ederken kullandığı tabirlerden biri olup, “bize nakletti” veya “rivayet etti” anlamındadır. Şeyhten hadis alma usulleri semâ', arz, kırâ'at, icâzet, munâvele, kitâbet, vasiyyet, vicade gibi değişik şekillerde olmakla beraber bu usullerden herhangi biriyle alınan hadisin rivayetinde kullanılacak tabir hakkında hadisçiler arasında ittifak yoktur. el-Hâkim genelde hangi hallerde kullanıldığını göstererek şöyle demiştir: “Benim rivayette tercih ettiğim, şeylerimin ve asrımdaki imamların çoğunun da üzerinde ittifak ettikleri görüş, râvinin yalnız başına şeyhten işittiği hadislerin rivayetinde *haddesenî*, başkalarının da bulunduğu bir toplulukta işittiği hadislerin rivayetinde *haddesenâ*, yalnız başına şeyhe okuduğu hadislerin rivayetinde *ahberanî*, başkalarının da hazır bulunduğu bir toplantıda şeyhe okunarak alınan hadislerin rivayetinde ise *ahberanâ* tabirlerini kullanmasıdır. Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980, ss. 118-120.

⁴³¹ el-Buhârî, Savm, 48.

⁴³² **Sadûk:** Râvilerin tadilinde kullanılan tabirlerdendir. İbnü's-Salâh'a göre ikinci mertebede yer alır lâ be'se bih derecesindedir. Haklarında bu tabirin kullanıldığı kimselerin hadisleri ancak itibar maksadı ile yazılır; çünkü bunlar râvinin zabt vasfına sahip olduğuna kesinlikle delâlet etmezler. Fakat hadisleri bir asıldan rivayet edildiği anlaşılırsa zabt sıfatı kesinlik kazanır ve râvinin güvenilir olduğuna hükmedilir. Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 375.

⁴³³ **Sika:** Gerek adalet ve gerekse zabt yönünden kusursuz olan hadis râvileri hakkında kullanılır. Tadil lafzıdır. Bazen tadilin en yüksek mertebesini belirtmek üzere “sika sika” şeklinde tekrar edilerek, bazen de “sika sebt, sika hucce” gibi diğer tadil lafızlarıyla beraber kullanılır. Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 398.

⁴³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 443-449. Ayrıca bkz. İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 272-273.

sadece mutkîn hafızlardan rivayet ederdi. İlelü'l-hadis konusunda otoritedir. Ahmed b. Hanbel ondan, Basra'da “*ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt*”⁴³⁵ lafzıyla, övgüyle söz etmektedir. Ebû Zür'a, onun sika ve hafızlardan olduğunu söylemektedir. Emiru'l-müminin fi'l-hadis⁴³⁶, el-imamü'l-kebir gibi sıfatlarla övülmektedir. İclî, Basralı ve sika olduğunu, sadece sikalardan hadis aldığını haber vermektedir. Şube'den yirmi yıl ilim almıştır. İbn Maîn, onun Evzâi'den bir hadis rivayet ettiğini söylemektedir. en-Nesâî, hadis konusunda Allah'ın eminleri olarak Şu'be, Malik ve Yahya el-Kattân'ı saymaktadır. Ebu Hâtim er-Râzî, “Hadis konusunda İbnü'l-Mübarek, Yahya el-Kattân ve İbn Uyeyne ihtilafa düşerse Yahya el-Kattân'nın görüşünü alırım” demesi onun hadis âlimleri arasındaki konumunu göstermektedir. Yahyâ el-Kattân ikindiden sonra çıkar, insanlara hadis dersi yapardı. Hocaları arasında Said b. Ebu Arûbe, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Seleme, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, el-'Ameş, Hişâm b. Urve birçok meşhur âlim vardır. Ahmed b. Hanbel, Müsedded, Ebu Hayseme Züheyr b. Harb, Yahya b. Main, Ali b. el-Medînî ve birçok hocası ondan hadis ilmi öğrenmiştir. 198 yılında vefat etmiştir.⁴³⁷

Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî'nin (ö. 160/776), künyesi Ebû Bistâm'dır. Basra'ya gitmiş oraya yerleşmiştir. Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'i görmüştür. Onun zamanında hadiste onun gibisi yoktur. Kûfe'den Süfyan'ın rivayetinin bulunmadığı otuz kişiden hadis rivayet etmiştir. Süfyan onun için “emiru'l-müminin fi'l-hadis” lafzını kullanmaktadır. Yezid b. Zürey' birçok defa “Şube hadis konusunda esdaku'n-nastir”⁴³⁸ demiştir. Irak'ta muhaddisleri, zayıf ve metruk râvileri araştıran ilk kişidir. Irak ehli bu konuda ona tabi olmuş, Yahya b. Said el-Kattân, İbn Mehdi ve birçok kişi bu ilmi ondan almıştır. Şâfiî, “Şu'be olmasaydı Irak'ta hadis bilinmezdi” demektedir. Hakkında kullanılan “Sika, me'mûn”⁴³⁹, sebt⁴⁴⁰, sâhibu'l-hadis⁴⁴¹, hüccet⁴⁴², imam⁴⁴³, hafız⁴⁴⁴, emiru'l-müminin

⁴³⁵ **İleyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt**: Sağlamlığın zirvesindedir. Birinci merteye ta'dil lafızlarındandır. Râvinin adalet ve zabt bakımından yüksek derecede ve güvenilir olduğuna delalet eder. Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 154; Emin Aşıkutlu, “Cerh ve Ta'dil”, *DİA*, VII, 398.

⁴³⁶ **Emiru'l-müminin fi'l-hadis**: “Hadiste müminlerin emiridir” anlamında bu tabir güvenilir râvilerle ilgili lafızlardandır. İbn Ebû Hâtim bu tabiri döneminin en ileri gelen âlimi şeklinde açıklamıştır. Ahmet Yücel, *Hadis İminde Tenkid Terimleri*, s. 135.

⁴³⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 232-251; IX, 150-151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 611-612; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 329-343; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, IX, 175-188; ayrıca bkz. Erdinç Ahatlı, “Yahyâ b. Saîd el-Kattân”, *DİA*, XLIII, 262.

⁴³⁸ **Esdaku'n-nas**: “Râvilerin en doğrusu” anlamında bu tabir yaygın olarak kullanılan ve râvinin adalet ve zabt sahibi olduğunu vurgulu bir şekilde bildiren istihlaldandır. Ahmet Yücel, *Hadis İstihlaldarının Doğuşu*, ss. 114-115.

⁴³⁹ **Me'mûn**: Ta'dilin İbn Ebû Hâtim'in tertibine göre ikinci, ez-Zehebî'ye göre üçüncü, İbn Hacer'in tertibine göre ise dördüncü mertebesine delalet eden lafızlara el-İraki'nin ilave ettikleri arasındadır. Kaide

fi'l-hadis” gibi lafızlar onun hadis ilmindeki derecesini göstermektedir. Tâbiîn âlimlerinden dört yüzden fazla hocadan hadis almıştır. Tedlis konusunda çok titiz davranmıştır. Babası el-Haccâc b. el-Verd, Hubeyb b. Abdurrahman, Sa’d b. İbrahim, akranı Süfyan es-Sevrî ve Malik b. Enes, Abdullah b. Dînâr, Amr b. Dînâr, Katâde b. Di’âme, el-Hakem b. Uteybe, Muhammed b. Ziyâd el-Cümeihî gibi pek çok âlimden hadis almıştır. Talebeleri arasında hocalarından Eyyûb es-Sahtiyânî, Muhammed b. İshak b. Yesâr, Âdem b. Ebû İyâs, Süleyman A’muş, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Vekî’ b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Abdullah b. Mübârek, Amr b. Merzûk, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Süfyan es-Sevrî vardır. Başka bir önemli husus ise kendisinden hadis alan Sa’d b. İbrahim ile Ali b. el-Ca’d’ın vefatları arasında yüz beş yıl olmasıdır.⁴⁴⁵ Süfyan es-Sevrî’den on yaş büyüktür. 75 yaşında 160 yılında Basra’da vefat etmiştir. Oğlu Sa’d b. Şu’be, babasının vefatından sonra kitapları yıkamasını vasiyet ettiğini ve bu vasiyeti yerine getirdiğini haber vermektedir. Zehebi, birçok âlimin ehil olmayan kimselerin eline geçip metinlere arttırma veya değiştirme

olarak ta’dilin bu mertebesinde bulunan lafızlardan birisiyle adaletine hükmedilen râvinin hadisleri yazılır ve gözden geçirilir. Zira İbnü’s-Sâlah’a göre bu mertebedeki lafızların hiç birinde râvinin zabt durumunu gösterecek emare yoktur. Bu râvilerin rivayeti ancak zabt sahibi hadis hafızlarının rivayetine uygunluğu ölçüsünde muteberdir. Bunun için hadislerinin araştırılması gerekir. Talât Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 215; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 216.

⁴⁴⁰ **Sebt:** Güvenilir râvileri ifade etmekte kullanılan umumi bir tabirdir. “*Sebtun*” şeklinde yalnız kullanıldığında ta’dilin üçüncü, “*sebtun-sebtun*” şeklinde tekrar edilerek kullanıldığında ise ikinci mertebesine delâlet eder. Ta’dilin üçüncü ve ondan daha yüksek olan ikinci mertebesine delâlet eden lafızlardan birisiyle adaletli olduğuna hükmedilen râvi her bakımdan güvenilir bir kimsedir. Hakkında bu tabirlerin kullanıldığı râvi hadisleri makbul biridir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, ss. 353-354.

⁴⁴¹ **Sâhibu’l-hadis:** Genelde hadis rivayetiyle meşgul olana denildiği gibi hadis hükümleriyle hareket edene de denilmiştir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 339.

⁴⁴² **Hüccet:** İki ayrı anlamda kullanılır. Birincisi, ta’dilin İbn Ebû Hâtîm’in tasnifine göre birinci, İbn Hacer’inkine göre ikinci mertebesine delâlet eder. el-Hatîbu’l-Bağdâdî bu mertebede yer alan lafızlar içinde en yüksek lafız olarak hüccet’i görmüştür. İkincisi, hafızdan bir derece yüksek muhaddislere verilen lakabdır. Hüccet lakabıyla bilinen muhaddis, hadis ilimlerini layıkıyla bilen, herkesin otorite kabul edeceği bir mertebeye yükselmiş olan âlim demektir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 132.

⁴⁴³ **İmam:** Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddislere verilen lakablardandır. İmam derecesine yükselen hadis âlimine şeyh de denir. Böyle bir lakab verilen muhaddis Hadis ilminde otoritedir. Sözleri hüccet, hadisler hakkındaki hükümleri itirazsız delil sayılır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 161.

⁴⁴⁴ **Hafız:** Hadis İlminde yüksek derecelere ulaşmış olanlara verilmiştir. Farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hüseyin eş-Şirâzî’ye göre, hadislerin isnadlarını bilen, metinlerini bilmeyen hadisçidir. İbn Seyyidü’n-Nâs kendi şeyhlerinin şeyhlerinin şeyhlerini tabaka tabaka bilen ve her tabakada bildiği bilmediğinden çok olan hadisçi olarak tarif etmiştir. Mizzî’ye göre hafız, bildiği kişiler bilmediği kişilerden çok olan kimsedir. Bazı muhaddislere göre hafız, yüz bin hadisi senedleriyle birlikte hıfzeden, senedleri teşkil eden ravilerin hayat hikayelerini, hallerini cerh ve ta’dil açısından her biri hakkında verilmiş hükümleri bilen hadisçidir. Ancak işaret etmek gerekir ki bu muhaddisin ne kadar hadis bildiğini kestirmek çok zordur. Bu itibarla hafız tabirinin delalet ettiği dereceyi böyle bir rakamla değil, hadis ilminde kazandığı yüksek bir merite olarak anlamak daha uygun olur. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, ss. 116-117.

⁴⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 495. Aynı hocadan hadis alan iki talebenin vefat tarihleri arasındaki zaman farkının fazla olması konusu (Sâbık ve Lâhık) için bkz. es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, ss. 523-524.

şeklinde müdahale etmeleri korkusuyla, yakma, yıkama veya gömme şeklinde kitaplarını imha ettiğini ilave etmiştir.⁴⁴⁶

Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî'nin (ö. 117/735) künyesi Ebu'l-Hattâb'tır. Sahabeden sadece Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Sercis ile karşılaşmıştır. Ebu Hureyre'den rivayetleri mürseldir. Seması olduğunu belirttiği rivayetler icma ile hüccet kabul edilir. Yahya b. Said el-Kattân, onun Süleyman b. Yesâr'dan; Yahya b. Maîn ise Saîd b. Cübeyr ile Mücahid'den semasının olmadığını söylemektedir. Tedlis yaptığı bilindiği halde sıdkı, adaleti ve hıfzı konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. İbn Sîrîn onun hafızasını "İnsanların hafızası en iyi olandır veya en iyi olanlarındandır" diyerek övmektedir. Kur'ân ve fıkıh âlimlerinden Katâde için "hafizu'l-asr, kudvetü'l-müfessirin ve'l-muhaddisin" lafızları kullanılmaktadır. Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, İbn Abbas'ın mevlası İkrime, Hasan-ı Basrî, Ebu'l-Âliye er-Riyâhî, Atâ b. Ebû Rebâh, Muhammed b. Sîrîn, Âmir Şa'bî gibi pek çok kimseden ilim almıştır. Kendisinden Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Ebû Arûbe, Ma'mer b. Râşid, Evzâî, Şu'be b. Haccâc, Hemmâm b. Yahyâ ve birçok kimse rivayette bulunmuştur. Vasıt'da Hasan-ı Basrî'den yedi yıl sonra taun hastalığından vefat etmiştir. Vefat tarihi olarak 117 veya 118 yılı verilmektedir. Yahya b. Maîn onun sika olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁷

Enes b. Mâlik b. Nadr'ın (ö. 93/711-12) künyesi Ebû Hamza, nisbesi el-Ensârî, el-Hazrecî'dir. Muksirûndandır. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde, üvey babası Ebû Talha veya annesi Ümmü Süleym zeki bir çocuk olduğunu söyleyerek Enes'i hizmet etmesi için getirmiştir. Yolculukta veya Medine'de iken sürekli Hz. Peygamber'in yanındadır. Bir hadis rivayet edeceği zaman, hata etme ihtimaline karşı "Ev kemâ kâle Rasûlullah" derdi. Rasûlullah'tan ve sahabeden Ebû Bekir, Ömer, Osman, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Revâha, Fatıma, Sabit b. Kays, Abdurrahman b. Avf, Übeyy b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Ebû Zer, annesi Ümmü Süleym, teyzesi Ümmü Haram'dan rivayeti vardır. Öğrencileri arasında Hasan-ı Basrî, Ebû Kılâbe, Katâde, Zührî, Yahya b. Said el-Ensârî, Saîd b. Cübeyr, İbn Sîrîn, Humejd et-Tavîl vardır. Basra'da son vefat eden sahabîdir, Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'den başka ondan sonra vefat eden sahabe bilinmemektedir.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübra*, IX, 280-281; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 480-492, 494; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, VII, 202, 206, 210, 213, 216; ayrıca bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Şu'be b. Haccâc", *DİA*, XXXIX, 224-226.

⁴⁴⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 133, 135; İbn Hibban, *Sikat*, V, 321-322; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 269-271, 277, 282-283; ayrıca bkz. Abdülhamit Birişik, "Katâde b. Diâme", *DİA*, XXV, 2002, 22-23.

Vefat tarihi ile ilgili ihtilaf vardır. 90, 91, 92, 93 yılları söylenmektedir. Vefat ettiğinde yüz üç, yüz yedi veya yüz on yaşında idi.⁴⁴⁸

Ricâl kaynaklarında râviler arasında hoca-talebe ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca tamamının hakkında tadil lafızları vardır.

Rivayetdeki “yedirilip içirilirim veya yedirilip içirilmekte iken gecelerim” şeklindeki şek, Şu‘be’den kaynaklanmaktadır. Başka rivayetlerde “إني لست مثلكم”, “لستم في ذلك”, “مثلي”, “أيسم مثلي” gibi benzer lafızlarla gelen “لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ” ibaresi, Hz. Peygamber’in Allah katındaki değerine veya onun farklı özelliğine işaret etmektedir.⁴⁴⁹

Visal, bir şey yiyip içmeden iki gün veya daha fazla oruç tutmak anlamındadır.⁴⁵⁰ el-Buhârî, visal rivayetini oruç kitabında “sahurun vacip olmaması” bab başlığı altında tahrir etmiştir. İki rivayetin yer aldığı bu bâbda ilk hadis visal, ikinci rivayet sahurun bereketi ile ilgilidir. el-Buhârî, visal orucunun mahiyetine dikkat çekmek için değil sahurun vacip olmamasına delil getirmek için Hz. Peygamber’in ve ashabının visal yapmalarını bu bâbda zikretmiştir. Visal orucu tutulması sahurun yapılmadığı anlamına gelmektedir.⁴⁵¹ el-Buhârî oruç kitabının kırk sekizinci babını visal olarak seçmiştir. Bakara 2/187 âyetine (oruçu geceye kadar tamamlayın) dayanarak gece oruç olmaz görüşünde olanlar ve Hz. Peygamber’in rahmet olsun ve bedenleri kuvvetli kalsın diye visali nehyetmesi, teammuktan⁴⁵² kerih gördükleri başlıkta yer alan diğer bilgilerdir. Burada visal orucunu yasaklayan dört farklı sahabeden rivayet edilen dört hadis bulunmaktadır. Takip eden kırk dokuz ve ellinci bablarda da benzer rivayetler yer almaktadır. el-Buhârî visal yapanlara ceza verme adını verdiği kırk dokuzuncu babda Ebu Hureyre’den iki rivayet tahrir etmiştir. Bâb başlığında yer alan ‘tenkil’ kelimesinin ceza verme, başkasına ibret olma anlamları vardır.⁴⁵³ Sadece Ebu Said el-Hudrî’den bir rivayetin bulunduğu ellinci bâb ise sahura kadar visal adını taşımaktadır. el-Buhârî’nin, bâb başlıklarında visal orucunun Hz. Peygamber’e ait bir hususiyet olduğuna vurgu yaptığı görülmemektedir.

⁴⁴⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü'l-kübra*, V, 325, 330, 348; IX, 25; İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 71; İbn Abdülber, *el-İstü‘âb*, s. 54; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 190-192; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gabe*, I, 296; ayrıca bkz. İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, 234-235.

⁴⁴⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 102.

⁴⁵⁰ Nevevî, *Minhâc*, VII-VIII, 212-214.

⁴⁵¹ el-Buhârî, Savm, 20.

⁴⁵² Teammuk: Sorumlu olunmayan şeyleri görev edinme/tekellüfü ma lâ yükellef anlamındadır. Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 101.

⁴⁵³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 105.

el-Buhârî visal hadislerini sahabeden Enes, Abdullah b. Ömer, Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Âişe, Ebu Hureyre olmak üzere beş kişiden tahrir etmiştir. Aynî bu konuda Ali, Cabir, Beşir b. el-Hasâsiye, Abdullah b. Zer'den de rivayet edilen hadislerin olduğuna dikkat çektikten sonra bütün bu hadislerin, visal orucunun Hasâisü'n-Nebi olduğuna ve diğerlerine yasak kılındığına delalet ettiği değerlendirmesini yapmaktadır. Ancak, sahura kadar oruca devam edilmesinde bir ruhsat bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Aynî, Hz. Peygamber'e has olan bu konunun ümmeti için yasaklandığı değerlendirilmesi ile hasâisin, kıyas konusu yapılmaması anlamını kullanmış olmaktadır.

Sahabenin yasağa rağmen oruca devam ettikleri için, onların Hz. Peygamber'in emrine muhalefet caiz olur mu diye sorusuna onların yasağı tahrir için değil tenzih için anladıkları şeklinde cevap verilebilir. Ayrıca, Sahabe edeb açısından insanların en iyisi olduğu halde neden "sen visal yapıyorsun" sorusunu sordu şeklinde bir istifham oluşabilir. Ancak bu soru itiraz için değildir. Hükmü daha iyi anlayabilmek, hikmeti anlayabilmek veya hasâisin (tahsis) beyan edilmesini istemek amaçlarıyla sorulmuştur.⁴⁵⁵

Ebu Davud, Abdurahman b. Ebu Leyla'nın meçhul bir sahabîden naklettiği rivayeti tahrir etmiştir. Bu rivayette, Hz. Peygamber'in hacamati ve visali neyhettiği ancak ikisini haram kılmadığı, bu yasağın sahabenin bedenlerinin kuvvetli kalması sebebine dayandığı yer almaktadır. Bu rivayetin isnadı sahihtir. Bu rivayetin tenzih mi yoksa tahrir mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Sahih olan, kerahetin tahrir için olmasıdır. Râfî de İmam Şâfî'nin zahir görüşünün bu olduğunu nakleder. Zahirilerin görüşü ise haram olduğu yönündedir. Çoğunluğun, İmam Malik, İmam Şâfî, Ebu Hanife, Sevrî ve fıkıhçılardan bir grubun görüşü kerahiyettir. Diğerlerinin görüşü gücü yeten kimseler için caiz olmasıdır. Abdullah b. Zübeyr, İbn Amir, Malikilerden İbn Vaddâh visal orucu tutmuştur. Aynı şekilde Kadı İyaz da İbn Vehb, İshak ve Ahmed b. Hanbel'in visal orucuna cevaz verdiklerini nakleder. Cumhur ise "ben sizin gibi değilim" lafzının tahsise delil olması dolayısıyla, visal orucunun Hz. Peygamber'in hasâisinden (havas) olduğu görüşündedir. Ümmetten diğer kimselere gelince onlara haramdır. Ebu Davud'da Hz. Âişe'den gelen rivayette, Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kıldığı bunu yasakladığı, visal orucu tuttuğu bunu yasakladığı bilgisi mevcuttur. Hz. Ali, Ebu Hureyre, Ebu Saîd, Hz. Âişe bu görüşte olan

⁴⁵⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 105. Ayrıca, orucu sahura kadar uzatmanın ruhsat olması görüşü ile Şâfîilerden bir grubun orucu sahura kadar uzatmanın visal sayılmayacağı görüşü birbirini desteklemektedir. bkz. Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 107.

⁴⁵⁵ el-Buhârî, Savm, 49; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 102, 106.

sahabedendir. Ancak Hz. Aişe'den gelen Hz. Peygamber onlara merhamet olsun diye visal orucunu yasakladığı rivayetini visalin mubah olmasına delil getirenler bulunmaktadır. Çünkü yasak zorunluluktan değil, rıftan dolaydır. Aynı şekilde Hz. Peygamber yasakladıktan sonra da sahabenin visal orucuna devam etmesini de görüşlerine hüccet kabul etmişlerdir. Visal orucunun haram olduğu görüşünde olanlara göre “rahmet olsun diye” lafzı haram hükmüyle yasaklanmasına engel değildir, onlara meşakkat verecek şeyleri yüklenmeleri dolayısıyla şefkat sebebiyle haram kılınmıştır. Sahabenin visale devam etmesi visal orucuna devam etmenin sıkıntılarını veya visal orucunun yasak olmasının hikmetini göstermesi gibi sebeplere bağlıdır. Bu sıkıntı, ibadetlerden bıkmak veya diğer ibadetleri azaltma korkusudur.⁴⁵⁶ Visal orucunun Müslümanlara haram olduğu görüşünde olanlar Hz. Peygamber'in nehyinin haram olmayı gerektirdiğini ifade etmektedirler. Hz. Aişe'nin “onlara merhamet olsun diye” visal orucunu yasaklanma sebebini beyan etmesi, haram olmayı nakzmemekte, bilakis desteklemektedir. Çünkü Hz. Peygamber Müslümanlar için zorluk olmasın diye merhametinden dolayı haram kılmıştır.⁴⁵⁷ Dârimî'nin de visal orucu ile ilgili dört rivayeti “visal orucunun yasaklanması” bâbında tahrir etmesi bu orucun nehyedildiği görüşünde olduğuna işaret etmektedir.⁴⁵⁸

Hz. Peygamber'in visal orucu tutması, bu oruç esnasında yedirilip içirilmesi hasâisindedir, ümmetten kimse ona ortak olamaz. Gücü yeten ve konuda istekli olan kimsenin visal orucu tutup tutamayacağı sorusuna, bu orucun Hz. Peygamber'e has bir ibadet olduğu için olumsuz cevap verilir. Visal orucu tutmak isteyen kimse sahabenin ve diğer âlimlerin bu yöndeki uygulamalarını delil getirebilir. Askerî *el-Evâil* eserinde İbn Zübeyr'in on beş gün visal yaptığı, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr Ramazan ayının 16. ve 17. gecelerinde visal yaptığı bilgisini vermektedir. İbn Abdülberr Hz. Peygamber'in visali yasakladığı konusunda ulemanın icmaı olduğunu, ancak tevilinde ihtilaf ettiklerini söylemiştir. Bir görüşe göre Hz. Peygamber merhameti nedeniyle yasakladığı için visale gücü yeten kişi için günah yoktur. Çünkü onu Allah için yapmış, yemesini ve içmesini bırakmıştır, Abdullah b. Zübeyr ve bir grup günlerce visal tutmuşlardır. Ahmed ve İshak ise sadece sahurdan sahura kadar oruç tutmayı, bu şekilde visal yapmayı kerih görmezler. Ebu Hanife, Malik, Şâfi ve ehl-ı fikh ve eserden bir grup, visal orucunu her durumda gücü yeten kimseler ve diğerleri için kerih görürler. Hattâbi de, visalin Hz. Peygamber'in

⁴⁵⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 101-102; İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, II, 33-36.

⁴⁵⁷ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, II, 33-36.

⁴⁵⁸ Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, II, 7-8.

hasâisinden olduğunu ve ümmeti için hoş karşılanmadığını söylemiştir. Zahirilerin görüşü ise visal orucunun Hz. Peygamber'in ümmetine haram olduğu yönündedir. Ayrıca, 'Ameş'ten nakille İbrahim et-Teymi'nin bazen iki aya kadar bir şey yemediği, sadece nebiz içtiği bilgisi verilmiştir. Bu durum, nefsi isteklerinden men amacıyla, yapması gerekenleri yapmaktan aciz olma korkusu olmadan veya daha faziletli olabileceği düşüncesi ile açıklanmaktadır.⁴⁵⁹

Orucu açarken acele edilmesinin tavsiye edilmesi ile ilgili birçok rivayet de visal orucunun mekruh olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, hadisteki "Ben sizin gibi değilim." ifadesi, visal orucunun hasâisten olduğuna delalet etmektedir.⁴⁶⁰

İbn Hibban ise visal hadisinde geçen "Rabbim beni yedirir, içirir." ibaresini farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Hz. Peygamber'in açlıktan karnına taş bağladığı ile ilgili bütün haberlerin batıllığına delil olduğu görüşündedir. "taş" anlamına gelen kelimenin yanlış okunduğunu, "izarın kenarı" anlamında başka bir kelime olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ peygamberini oruç tutarken yedirip içiriyorsa visal olmaksızın meydana gelen açlıkla O'nu (s.a.v) öyle bırakması mümkün değildir.⁴⁶¹

Nevevî ashâbının visal orucunun yasaklanmasındaki hikmetin, ibadetten bıkmayı, namazı huşu ile kılmayı, gece ve gündüz yapılan zikirler gibi dini vazifeleri yapmada aksaklığı engellemek olabileceği yorumuna yer vermektedir. "Rabbim beni yedirir ve içirir olduğu halde gecelerim." ibaresi Allah'ın Hz. Peygamber'e yiyip içen kimsenin kuvvetini vermesi anlamındadır. Zahiri manada alıp cennet yiyeceklerinden yedirilmesi şeklinde anlayanlar olmuşsa da doğru olan önceki görüştür. Çünkü hakiki anlamda yemek yendiğinde visal orucu tutulmamış olur.⁴⁶²

2.1.1.2. Hz. Peygamber'e Verilen Beş Şey

Kütüb-i sitte yer alan rivayetler incelendiğinde "Bana beş/altı şey verildi." lafzının yer aldığı veya almadığı, bu özelliklerin bir kısmının veya sadece birinin yer aldığı yirmi bir rivayet tespit edilmiştir. Rivayetlerin geneline bakıldığında, bir aylık mesafeden düşmana korku salma, yeryüzünün mescid ve toprağının temizleyici olması, ganimetin

⁴⁵⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 429; Nevevî, *Minhâc*, VII-VIII, 212-214.

⁴⁶⁰ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, II, 33-36.

⁴⁶¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 157-158.

⁴⁶² Nevevî, *Minhâc*, VII-VIII, 212-214.

helal kılınması, şefaât yetkisi, bütün insanlığa peygamber olarak gönderilme, cevâmiu'l-kelim özelliği, yeryüzündeki hazinelerin anahtarlarının verilmesi, Hâtemü'l-Enbiyâ olması, Müslümanların saflarının meleklerin saflarına benzetilmesi şeklinde dokuz tane haslet görülmektedir. Bu rivayet toprağın temiz ve yeryüzünün mescid kılınması lafızlarıyla ibadetlerle ilgisinin olması yanı sıra bir aylık mesafeden düşmana korku salınması, bütün insanlara peygamber olarak gönderilme, şefaât gibi Hz. Peygamber'in üstünlükleri ile de ilgilidir.⁴⁶³ Bu hadislerin Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayetlerinde “diğer peygamberlere verilmeyen” ibaresi bulunmaktadır. Ayrıca Ebû Hureyre ve Huzeyfe'den gelen rivayetlerde bu üstünlük ve farklılığa fazilet kelimesi (فُضِّلْنَا عَلَى النَّاسِ) ve (فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ) ile işaret edilmektedir.

Teyemmüm kitabı ilk babında yer alan bu rivayet çerçevesinde bazı değerlendirmelere yer veren Ahmed Naim, Hasâis-i celîle-i Muhammediyyenin bu hadiste yer alan beş şeyle sınırlı olmadığını, buradaki sayıların sınırlandırma ifade etmediğini söylemektedir.⁴⁶⁴

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانَ قَالَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ هُوَ أَبُو الْحَكَمِ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ الْفَقِيرُ قَالَ حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُعْطِيَتْ حَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا وَأَبْمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكْتُهُ الصَّلَاةَ فَلْيُصَلِّ وَأُحِلَّتْ لِي الْغَنَائِمُ وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً وَأُعْطِيَتْ الشَّفَاعَةَ

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Muhammed b. Sinan bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Hüşeym bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Seyyâr –o Ebu'l-Hakem'dir- bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Yezîd el-Fakîr bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Câbir b. Abdullah bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki: Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

Bana, benden önceki peygamberlerden kimseye verilmeyen beş şey verildi. Bir aylık mesafeden (düşmana) korku salınması ile yardım olundum. Yeryüzü benim için

⁴⁶³ el-Buhârî, Teyemmüm, 1; Salât, 56; Cihad, 122; Fardu'l-hums, 7; Tabir, 11, 22; İ'tisam bi'l-Kitab ve's-Sünne, 1; Müslim, Mesâcid, 3-8; et-Tirmizî, Siyer, 5; en-Nesâî, Gusl, 26; Mesâcid, 42; Cihad, 1; İbn Mâce, Teyemmüm, 1.

⁴⁶⁴ Zebidî, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi* (çev. Ahmed Naim), DİB Yay., Ankara 1982, II, 246-247.

mescid ve temizleyici kılındı, namaz vakti ümmetimden bir kimseye (nerede) yetişirse, namazını (orada) kılınsın. Ganimetler bana helal kılındı. Peygamberler özel olarak kendi kavimlerine gönderilir, ben bütün insanlara gönderildim. Bana şefaât verildi.⁴⁶⁵

el-Buhârî'nin hadisi aldığı Muhammed b. Sinan el-Bâhilî'nin (ö.222) künyesi Ebû Bekir, nisbesi el-Basrî'dir. 'Avekî olarak bilinmektedir. Onun hakkında İbn Maîn "*sika*", Ebû Hâtim "*sadûk*", Dârekutnî "*sika hüccet*" değerlendirmelerinde bulunmuştur. İbn Hibbân *Sikât* adlı eserinde yer vermiştir. Hocaları arasında İbrahim b. Tahmân, Fülejh b. Süleyman, Nâfi' b. Ömer, Hemmâm b. Yahya, Selim b. Hayyân, Cerîr b. Hâzim, Hüşeym vardır. Hemmâm b. Münebbih ve Musa b. Ali'den rivayeti vardır. Öğrencileri, el-Buhârî, Ebu Dâvud, et-Tirmizî, el-Buhârî vasıtasıyla İbn Mâce, ez-Züheylî, Ebû Hâtim er-Râzî ve daha pek çok kimsedir. İbn Mâce ve et-Tirmizî başka biri vasıtasıyla ondan hadis almıştır. Iraklılar ondan hadis almıştır. el-Buhârî ondan yirmi dokuz hadis almıştır. 222 veya 223 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁶

Hüşeym b. Beşîr b. Kâsım es-Sülemî el-Vâsıtî'nin (ö. 183/799) künyesi Ebû Muaviye, nisbesi es-Sülemî'dir. İmam, Şeyhu'l-İslâm, Bağdat'ın muhaddisi ve hafızı lafızlarıyla övülmektedir. İclî sika ve hafızlardan sayıldığını söyledikten sonra tedlis yaptığını eklemiştir. İbnü'l-Mübârek insanların zamanla hafızalarının değiştiğini ama Hüşeym'in hafızasının değişmediğini söylemiştir. Hocaları arasında Humeyd et-Tavîl, Ebû İshak eş-Şeybânî, Yûnus b. Ubeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah b. Avn, Amr b. Dînâr, Seyyâr Ebu'l-Hakem, Yahyâ b. Saîd, A'meş, Mansur b. Zâzân vardır. Hocalarının büyüklerinden olan ez-Zührî ve Amr b. Dînâr'dan çok hadis almamıştır. Ahmed b. Hanbel'e onun Zühri'den nerede hadis aldığı sorulduğunda, Mekke'de ilim aldığını, Hüşeym döndükten kısa bir süre sonra Zühri'nin vefat ettiğini söylemiştir. Ondaki rivayet edenler arasında Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mübârek, Mâlik b. Enes, Abdurrahman b. Mehdî, Osman b. Muhammed b. Ebû Şeybe, Yahyâ b. Maîn, Yahyâ el-Kattân, Ali b. Hucr, Muhammed b. Sinan el-'Avekî, Süfyân es-Sevrî, hocalarından Şu'be b. Haccâc vardır. Yâkub ed-Devrekî onun yirmi bin hadis bildiğini söylemektedir. Ahmed b. Hanbel, Hüşeym'in, Yezid b. Ebû Ziyâd, Ebû Halid, Seyyâr'dan ve ismini verdiği daha birçok kişiden semasının olmadığını söylemektedir. Yani bu rivayetleri müdellestir.

⁴⁶⁵ el-Buhârî, Salat, 56.

⁴⁶⁶ İbn Hibbân, *Sikat*, IX, 79; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, X, 385-386; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 581-582.

Husayn'dan rivayetleri konusunda Hüseyim'den daha ehil kimse yoktur. Abdurrahman b. Mehdî ise, Seyyâr, Mansur, Yunus ve Husayn'ın rivayetlerini en iyi bilen Hüseyim olduğunu söylemektedir. 183 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁷ Ahmed b. Hanbel bu rivayette hadis aldığı Seyyâr'dan semasının olmadığını bu rivayetlerde tedlis yaptığını söylemektedir. Ancak Seyyâr kaynaklarda Hüseyim'in hocaları arasında yer almış, Hüseyim bu senedde açıkça tahdis sigası kullanmıştır. Ayrıca Hüseyim, Seyyâr'ın rivayetlerini en iyi bilen isimlerdendir.

Seyyâr b. Ebû Seyyâr'ın (ö. 122), künyesi Ebu'l-Hakem, nisbesi el-Vâsitî, el-Anezî'dir. Babasının adı Verdân'dır. “*İmam, hucce, el-kudvetü'r-rabbânî*” lafızlarıyla övülmektedir. Ahmed b. Hanbel, “bütün hocalarında sadûk sika sebt” ve “*sika sebtün*”, İbn Maîn ve en-Nesâî “*sika*” olduğunu söylemektedir. Öğrencileri arasında Ubeydullah b. Ömer, Mis'ar, Süfyan es-Sevrî, Halef b. Halîfe, Hüseyim b. Beşîr, İsmail b. Ebû Halid, Süleyman et-Teymî, Şu'be, Beşir b. Süleyman ve Iraklılar vardır. Ebû Vâil Şakîk, Ebû Hâzim el-Eşce'î, Sâbit el-Bünânî, Bekr b. Abdullah el-Müzenî (ö. 108/726), Yezîd el-Fakîr hocaları arasındadır. Tarık b. Şihâb ve Şa'bi'den rivayeti vardır. Ancak el-Buhârî, Târik b. Şihâb'dan seması bulunduğunu söylemenin vehm olduğunu belirtmektedir. Çünkü ondan hadis alan Seyyâr Ebû Hamza'dır. 122 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁸

Yezîd b. Suheyb el-Fakîr'in künyesi Ebû Osman, nisbesi el-Kûfî'dir. Hakkında “*Sika, mukill*”⁴⁶⁹ lafızları kullanılmıştır. Ebû Hatim “*sadûk*”, en-Nesâî “*sika*”, Ebu Zür'a “*yüktebü hadîsühü*”⁴⁷⁰, İbnü Hirâş “*celîl, azîzü'l-hadis*” demiştir. Yahya b. Maîn ve Ebû Zür'a sika olduğunu söylemektedir. İbn Hibbân *Sikât* adlı eserinde yer vermiştir. Sahabeden Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah, İbn Ömer'den rivayeti vardır. Süveyd b. Necîh, Abdülkerim el-Cezerî, Hakem b. Uteybe, Seyyâr Ebu'l-Hakem, Kays b. Süleyman, 'Ameş, Mis'ar talebeleri arasındadır. Ebû Hanife'in hocalarının büyüklerindedir. Şu'be de

⁴⁶⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 115; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, VIII, 287-292; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 272- 277, 282-283, 288; ayrıca bkz. Mustafa Ertürk, “Hüseyim b. Beşîr”, *DİA*, XIX, 64.

⁴⁶⁸ el-Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, VI, 161; İbn Hibban, *Sikat*, VI, 421; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 391-392; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 142-143.

⁴⁶⁹ **Mukill**: Umumi olarak rivayeti az olan kimseye denildiği gibi sadece bir hadis rivayet eden râviye de denir. Tek hadis rivayet etmiş bulunan mukill, rivayet ettiği tek hadisi kendisinden de sadece bir râvi rivayet ederse meçhûlu'l-ayn sayılır. Bu mukillin cehaletten kurtulması için kendisinden en az iki ravinin rivayet etmesi gerekir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 268.

⁴⁷⁰ **Yüktebü hadîsühü**: “Hadisi yazılır” anlamında bu tabiri bazı âlimler cerh lafızları arasında saymışlarsa da genel manada râvinin itibar için hadislerinin yazılabileceğini ifade eden bir tabir olarak da kullanılmaktadır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 424. Ayrıca bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Istilahlarının Doğuşu*, ss. 108-111.

ondan hadis almıştır.⁴⁷¹ Bu kaynaklarda hadis aldığı hocalar olarak, sadece üç sahabenin adı yer almaktadır.

Rivayetin sahabe râvisi Câbir b. Abdullâh b. Amr b. Harâm'ın (ö. 78/697) künyesi Ebu Abdullah, nisbesi el-Ensârî, es-Selemî, el-Medenî'dir. Künyesi için Ebû Abdullâh, Ebu Abdurrahman, Ebû Muhammed şeklinde farklı bilgiler mevcuttur. Hem kendisi hem babası sahâbîdir. Hz. Peygamber'den binden fazla hadis nakleden sahâbînin (müksirûn) arasındadır. Kendisinden gelen rivayette Hz. Peygamber'in yirmi bir gazve yaptığı bunların on dokuzuna katıldığı bilgisi mevcuttur. Hakkında kullanılan “*müctehid, hafız, el-imamü'l-kebir, el-fakih*” lafızları ilimdeki üstünlüğünü göstermektedir. Medine'de fetva veren sahabe arasındadır. Rıdvan beyatına katılmıştır. Akabe biatına katıldığında grubun en küçüğü idi. İkinci Akabe'ye katılan sahabe içinde en son vefat eden kişidir. Abdullah b. Üneys'ten bir hadisi dinlemek için Mısır'a yolculuk yapmıştır. Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Ali, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Zübeyr b. Avvâm, Ammâr b. Yâsir, Hâlid b. Velid, Amr b. Dînâr, Ebû Katâde, Ümmü Şerik, Ümmü Beşir ve pek çok sahâbîlerden, tâbîinden Ümmü Gülsüm bint Ebu Bekir'den hadis rivayeti vardır. Oğulları Abdurrahman, Akıl ve Muhammed ile Ka'kâ' b. Hakîm, Yezîd el-Fakîr, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Ebû Rebâh, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Münkedir, Ebu Cafer el-Bâkır, Mücâhid, Şa'bî, Tâvûs b. Keysân ondan hadis alan âlimler arasındadır. Ondandır rivayet edilen hadisler bin beş yüz kırka ulaşmıştır. Sahihaynda seksen beş, el-Buhârî'de yirmi beş, Müslim'de yüz yirmi altı rivayeti vardır. Doksan dört yaşında vefat etmiştir. Vefat tarihi olarak 78, 74, 73, 77 yılları verilmektedir.⁴⁷²

Seneddeki bütün râviler tahdis sîgasının çoğul kalıbını kullanmışlardır. Bu durum nadir görülmektedir. Râviler Vâsıt ve Kufe ehliendir.⁴⁷³ Kaynaklardaki bilgilerde seneddeki râviler arasında hoca-talebe ilişkisinin bulunduğu görülmektedir.

Konunun başında ifade edildiği gibi benzer lafızlarla gelen rivayetlerde teyemmümden şefaate birçok farklı konu hasâisten sayılmaktadır.

⁴⁷¹ İbn Hibban, *Sikat*, V, 535; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 272; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 227-228; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 418.

⁴⁷² el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, II, 207; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, III, 189-192, 194; İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 222-223; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 281, ayrıca bkz. M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdillâh”, *DİA*, VI, 530-532.

⁴⁷³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 287.

Akaid ve kelim ilminde tartışılan konulardan biri olan şefaath bu hadiste yer alan hasâistendir. Selef âlimlerinin Hz. Peygamber'in büyük günah işleyen müminlere şefaatinin olduğu konusunda icmaları vardır. Cehenneme giden Müslümanlar bu şefaath ile oradan çıkacak, hayat nehrinde canlanacaklardır.⁴⁷⁴ Şefaatten hem şefaath-i uzmâ hem şefaath-i hâssa kastedilir. Şefaath-i uzma kıyamet gününde bütün yaratılmışlara yönelik olarak, beklemenin dehşetinden kurtulma, hesap ve hükmün çabuk verilmesine vesile olacaktır. Başka bir peygamberin böyle bir hakkı olmadığı, bu şefaathin sadece Hz. Peygamber'e has olduğu bilinmektedir. Kalbinde zerre kadar iman bulunanların cehennemden çıkarılması, cennet ehlinin derecelerinin yükseltilmesi, cehenneme girmeye müstahak olanların girmesinin önlenmesi şefaath-i hâssadan sayılmaktadır. Ayrıca, bazı ulemaya göre bazı müminlerin hesapsız cennete girmesine vesile olan diğer bir şefaath şekli de Hz. Peygamber'e hasır.⁴⁷⁵ Şefaath konusunda Hz. Peygamber'in bu hasâisinden "has" lafzı ile bahsedildiği görülmektedir.

Şefaath konusunda, Ebû Talib'e Hz. Peygamber'in şefaatinin fayda vermesiyle, cehennem ateşinin sadece topuklarında olması, bu ateşin dimağın kaynamasına sebep olması⁴⁷⁶ hususuna da değinilmelidir. Bir iddiaya göre, hadiste şefaathin fayda vermesi ile Müddessir sûresi 74/48 âyette geçen şefaathilerin şefaatinin fayda vermemesi müşkil bir husustur. Bu husus, bu durumun özel bir uygulama olduğu, bu yüzden hasâisü'n-nebiden kabul edildiği şeklinde çözülmektedir.⁴⁷⁷ Ayrıca, Hz. Peygamber'in laf taşıma ve idrardan sakınmadığı için kabirde azab edildiğini haber verdiği iki kabir ve bunların azabının hafifletileceği⁴⁷⁸ ile ilgili görüşlerden biri de hasâis ile açıklanmaktadır. Bu görüşe göre, Ebu Talib kıssasında olduğu gibi, Hz. Peygamber'in Müslüman olmayanlar için şefaath edebilmesi hasâisten kabul edildiğinde, kabirdekilerin İslâmiyetten önce öldükleri söylenebilir. Bu rivayetle ilgili, bu kabirlerin Mekke'de veya Medine'de olduğu, cahiliyye döneminde vefat ettikleri, bu olayın birkaç defa tekrar ettiği gibi muhtelif açıklamalar yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in azablarının hafifletilmesi temennisi ile ilgili olarak vefat edenlerin Müslüman oldukları ağır basmaktadır. Aynî, bu hususun Ebû Tâlib'e şefaathi gibi hasâisten olmasını kabul etmemektedir, ona göre hasâisin açıkça ifade edilmesi gerekir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne*, s. 152.

⁴⁷⁵ Tehânevî, *Keşşâfî ıstılâhâti'l-fünûn*, I, 1034; Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 246.

⁴⁷⁶ el-Buhârî, *Rikak*, 51.

⁴⁷⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXIII, 194.

⁴⁷⁸ el-Buhârî, *Vudû*, 55.

⁴⁷⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 179.

Bu ifadeler hasâisi belirleme konusunda kriterlere vurgu yaptığı gibi Aynî'nin Ebu Talib'e şefaet etme konusunu hasais olarak değerlendirdiğini de göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in üstün özelliklerinden nübüvvetin bütün insanları kapsaması da bu rivayette yer almaktadır. Hadiste geçen "كافة" lafzı insanların tamamı, cemisi anlamındadır.⁴⁸⁰

Önceki ümmetlerin bazısına cihad için izin verilmemişti, izin verilenlere de ganimet helal kılınmamıştı.⁴⁸¹ el-Buhârî "Ganimetin helal olması" bâb başlığında, Cabir'den gelen rivayetin sadece ganimetin helal olması kısmını tahric etmiştir.⁴⁸² Bu rivayetin Kitâbü't-tahârenin teyemmüm bâbında geçtiği yerde ifade edildiği gibi ganimetin helal olması hasaistendir. Hiz. Peygamber ve ümmetinden başka kimseye helal olmamıştır.⁴⁸³ Yine "Ganimetin helal olması" bâbında yer alan peygamber kıssası, ganimet ile ilgili önceki ümmetlerin uygulamasını göstermektedir. Ganimet onlara helal kılınmadığı için savaş sonunda ele geçirilen mallar gökten gelen bir ateş tarafından yeniliyordu. Ayrıca, hadiste geçen ganimetin semadan gelen ateş tarafından yenmesi önceki peygamberlerin hasaisi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸⁴ Hasâis kavramının önceki peygamberlerin hususiyetleri ve mucizeleri anlamında kullanılması dikkat çekmektedir.

Allah Teâla bu ümmete lütufta bulunmuş, insanlar için çıkarılan hayırlı bir ümmet kılmış, başka kimseye vermediklerini vermiş, ganimeti helal kılmıştır. Ganimetin helal olması hasâisü'n-Nebi'dir. Önceki kavmin ganimetini ateşin yemesi ve Hiz. Peygamber'in ümmetine helal olmasının hikmeti, onların ihlaslarındaki kusur sebebiyle savaşın ganimet için yapılmaması gerektiği şeklinde açıklanmıştır. Hiz. Peygamber'in ümmetine helal olmasının sebebi, onlar için cihad sebebinin ganimet olmadığı, ihlasları dışında dünya malı gibi başka bir sevkediciye ihtiyaçlarının olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁵ Ganimetin helal kılınması Hiz. Peygamber'in ve ümmetinin hasâisinden olsa da sebeplerinin yorumlara dayalı olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, Müslümanların ganimet için savaş yapmaması gerekliliği de hatırlatılmış olmaktadır.

Hiz. Peygamber'in ganimeti maslahata göre istediği şekilde dağıtmasının hasâisten

⁴⁸⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 288.

⁴⁸¹ Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 246.

⁴⁸² el-Buhârî, Humus, 8.

⁴⁸³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 58.

⁴⁸⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 60.

⁴⁸⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 60-61.

olması, Hz. Ali'nin Yemen'den gönderdiği daha toprağından temizlenmemiş altın parçasının Hz. Peygamber tarafından dört kişiye verilmesi rivayetiyle ilgili de ele alınmıştır.⁴⁸⁶ Burada gönderilen altının mahiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu tasarrufunun hasâisi olması dışında, humsu'l-hums, hums, ganimetin aslından olması burada zikredilen görüşler arasındadır.⁴⁸⁷

2.1.1.3. Zekât Almasının Haram Olması

Hz. Peygamber'in zekât mallarından yememesiyle ilgili rivayetler, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in zekat hurmalarından birini alıp ağzına götürmek isteyince atmasını söyleyip kendilerinin zekat yemediğini hatırlatmasını, kendisi yatağının yanındaki hurmayı yemek istediğinde sadaka olma ihtimali dolayısıyla yememesini, İbn Abbas'tan gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in kendilerine zekat malı yememeyi has kılmasını haber vermektedir.⁴⁸⁸

حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَخَذَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ كَيْفَ، لِيَطْرَحَهَا ثُمَّ قَالَ: أَمَا شَعَرْتُ أَنَا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ؟

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Âdem, bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Şu'be bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Muhammed b. Ziyâd bize tahdisen rivayet etti, (O dedi ki) Ebû Hureyre'yi radiyallahü anh şöyle derken işittim.

Hasan b. Ali radiyallahü anhümâ, sadaka hurmalarından bir hurma aldı. Onu ağzına aldı. Nebi sallahu aleyhi ve sellem, onu çıkarıp atsın diye “çıkır, çıkar⁴⁸⁹” buyurdu. Sonra, “Bizim sadaka yemediğimizi bilmiyor musun?” buyurdu.⁴⁹⁰

Âdem b. Ebû İyâs'ın (ö. 220) adı Abdurrahman b. Muhammed, başka bir görüşe göre Nâhiye'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Nisbeleri, el-Horasanî, el-Merrûzî, sonra el-Bağdâdî, sonra el-Askalânî'dir. Babasının adı Nâhiye b. Şuayb veya Abdurrahman'dır. 132 yılında doğmuştur. Ebû İyâs, “İmam, hafız, kudve, Şeyhu'ş-Şâm Muhaddisu Askalân” gibi lafızlarla övülmektedir. Bağdat'ta yetişti, hadis için ilim yolculukları yaptı. Irak, Mısır,

⁴⁸⁶ el-Buhârî, Megazî, 63.

⁴⁸⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVIII, 10.

⁴⁸⁸ el-Buhârî, Zekât, 57, 60; Cihad ve's-siyer, 188; Müslim, Zekât, 161-166; Ebû Dâvûd, Salât, 126,127; et-Tirmizî, Cihad, 23; en-Nesâî, Taharet, 106; Hayl, 10.

⁴⁸⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IX, 124; XV, 8. (bu kelime çocukları kirli şeylerden sakındırmak için kullanılır.)

⁴⁹⁰ el-Buhârî, Zekât, 60.

Haremeyn ve Şam'da hadis aldı. Askalân'a yerleşip ölünceye kadar orada kaldı. Ebû Hâtım er-Râzî “*sika, me'mûn, müteabbidûn min hıyâri ibadillah*”, Ebû Dâvud ve İclî “*sika*”, en-Nesâî “*lâ be'se bih*”⁴⁹¹ demiştir. İbn Mâîn ise “*sika*” olduğunu, bazen zayıflardan hadis aldığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Âdem'in Şu'be'nin rivayetlerini zabtı konusunda altı veya yedi kişiden biri olduğunu söylemiştir. Ek olarak, İbn Ebû Hâtım Şu'be'nin rivayetlerini yazdığını, yazısı hızlı olduğu için insanların hadisleri ondan aldığını nakletmektedir. Hammâd b. Seleme, İbn Ebû Zi'b, Şu'be b. el-Haccâc, Leys gibi birçok hocası vardır. Ondandır hadis alanlar arasında oğlu Ubeyd b. Âdem, el-Buhârî, Dârimî, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Ebû Hâtım er-Râzî ve pek çok öğrencisi vardır. 220 yılında vefat etmiştir.⁴⁹²

Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî'nin (ö. 160/776) hakkında, visal orucu konusunda bilgi verilmişti. Bu hadisin râvilerinden Âdem b. Ebû İyâs öğrencisi, Muhammed b. Ziyâd el-Cümeihî hocasıdır.

Muhammed b. Ziyâd, künyesi Ebu'l-Hâris'tir. Osman b. Maz'ûn'un mevlâsıdır. Basra'ya yerleşmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Mâîn onun hakkında sika değerlendirmesi yapmıştır. İbn Zübeyr, Abdullah b. Hâris b. Nevfel, Aişe, Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'den hadis almıştır. Şu'be, Yunus b. Ubeyd, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Ali b. el-Hakem el-Bünânî ve pek çok kimse öğrencilerindedir. 120 küsur senesinde vefat etmiştir.⁴⁹³

Ebu Hüreyre Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî'nin (ö. 58/ 678) hem kendisinin hem de babasının ismi konusunda ihtilaf edilmiştir. Halife b. Hayyât, adını Umeyr b. Âmir olarak haber vermektedir. Ebu Ömer ise cahiliye döneminde Abdü şems, Abdü Amr gibi birkaç farklı isim, Müslüman olduktan sonra ise Abdullah veya Abdurrahman olduğunu söylemiştir. Hayber'in fethedildiği yıl Müslüman olmuştur. İlme olan merakından dolayı Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamıştır. Ashâb-ı Suffedendir. En çok hadis rivayet eden sahabîdir. “*İmam, fakih, müctehid, hafız, seyyidü'l-huffâzı'l-esbât*” onun ilimdeki

⁴⁹¹ **Lâ be'se bih:** Ta'dilin İbn Ebû Hâtım'in tertibine göre ikinci, ez-Zehebî'ye göre üçüncü, İbn Hacer'in tertibine göre ise dördüncü mertebesine delalet eder. İbn Ebû Hâtım'e göre bu ve benzeri ifadelerle adaletine hükmedilen râvinin hadisi yazılır ve gözden geçirilir. Diğer taraftan Yahya b. Mâîn'in bir ifadesine göre râvinin sika olduğuna delalet eder. Bu ta'dil lafzı yerine bazı âlimler leys bihî be'sun tabirini kullanmışlardır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, ss. 195-196.

⁴⁹² İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 134; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, X, 335-336; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 101-102.

⁴⁹³ İbn Hibban, *Sikat*, V, 372; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 257; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 262.

üstünlüğünü gösteren lafızlardandır. Hafızası çok güçlüdür, hadis konusunda hata yaptığı bilinmemektedir. el-Buhârî, sahabe ve tâbiînden sekiz yüzden fazla kimsenin ondan hadis aldığını söylemiştir. Ondan hadis alanlar arasında, İbn Abbas, İbn Ömer, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Aişe, Büsr b. Saîd, Ebû Zür'a el-Becelî, Mücahid, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Ziyâd, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Ebû Seleme b. Abdurrahman vardır. Sahihayn'da 326, el-Buhârî'de 93, Müslim'de 98 rivayeti bulunmaktadır. Vefat tarihi olarak 57, 58, 59 verilmektedir.⁴⁹⁴

Kaynaklardaki bilgilerde seneddeki râviler arasından hoca-talebe ilişkisinin bulunduğu görülmektedir.

el-Buhârî, Kitâbü'z-zekâtın 60. bâbını “Hz. Peygamber ve âli için sadaka konusunda zikredilenler” şeklinde isimlendirmiştir. Zekât almanın haram olması konusunda ihtilaf bulunduğu için hükmü açıkça beyan etmemiştir. Öncelikle mezhepler arasında “âl” kelimesinin kapsamı açısından ihtilaf vardır. Benû Muttalib, Benû Hâşim, Benû Fihr olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Hz. Peygamber'in akrabalarına zekât verilmediği için onlara ganimetten pay verilmektedir. İkinci ihtilaf olan konu, farz ve nafiye olan sadakanın alınmasının haram olup olmadığıdır. Sadakanın haram olduğu konusunda icma bulunduğu söyleyenler olduğu gibi, mescid, kuyu suyu gibi ammeye tahsis edilmiş sadakaların haram olmadığı görüşünde olanlar da bulunmaktadır. Ayrıca, zekât almanın Hz. Peygamber'in hasâisinden mi olduğu, yoksa diğer peygamberler ile bu konuda ortak mı olduğu konusunda da ihtilaf vardır. Başka bir ihtilaf noktası, akrabalarının bu hükme ortak olup olmadığıdır. İbn Kudâme, Benû Hâşim'in zekât almasının helal olmadığı konusunda bir ihtilaf bilmediğini söylemektedir. Ebû Hanife, ganimetten akraba payını almadıkları için caiz olduğunu, Ebû Yusuf kendi aralarında zekât verebileceklerini ancak başkasından zekât almayacaklarını söylemektedir. Mezhepler arasındaki farklı görüşlerin yanında zekâtın insanların mallarının kirleri olduğuna vurgu yapılması önemlidir. Rivayetlerin bazılarında “Biz yemeyiz.” yerine “Bize helal değildir.” lafzı yer almaktadır.⁴⁹⁵ Bu şekilde temiz olmayan zekât Hz. Peygamber ve ailesine verilmeyecek, onlar insanların mallarını temizlemek için verdikleri zekâtı almaya tenezzül etmeyeceklerdir.

⁴⁹⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, ss. 862-864; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 313-314; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, II, 578-579, 582-585, 620, 632.

⁴⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 354; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IX, 124.

Sadaka insanların kirleri sayıldığı için, Hz. Peygamber'e ve ailesine haram kılınmasındaki hikmet onların temizlenmesidir. Onlar insanların kirlerini almaktan korunmuşlardıdır. Ayrıca alan el olmak zillettir. Buna ek olarak sadaka ve zekât almak düşmanlarının dil uzatmasına, "İnsanları vermeye çağırıyor, verilenleri kendi ailesi için kullanıyor." demelerine fırsat verebilirdi.⁴⁹⁶

Muvatta'da yer alan rivayette, Hz. Peygamber'in ailesi için sadaka almamasının sebebi, zekâtın insanların kırı olması⁴⁹⁷ yer almaktadır. Ayrıca sahabenin de insanların mallarını temizlemek için verdikleri zekâtı almaktan kaçınmaya çalıştıkları söylenebilir. Örneğin, Abdullah b. Erkam halifeyi bindirmek için binek devesi isteyince zekât develerinden verilebilir cevabından hoşnut olmamıştır. Bu memnuniyetsizliği, zekât malını almayı, çok iri bir kimsenin sıcak günde bedenini yıkadığı suyun içilmesine benzetmesinden açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁹⁸

Kurtubî, sadaka almanın haram olmasının hasâisten sayıldığını açıkça ifade etmektedir. Ayrıca, Hz. Selman ile ilgili rivayetin delaletiyle bu hususiyet, önceki kitaplarda yer alan alamat-i nübüvveden biridir.⁴⁹⁹ Burada zekât almanın haram olmasını Hz. Peygamber'e has haram olması ifadesinin yanında, hasâis ve alamat-i nübüvve kavramlarının birlikte yer alması dikkat çekmektedir.

2.1.1.4. İkından Sonra Nafîle Namaz Kılması

Muaviye'den gelen rivayette, ikindiden sonra kılınan iki rekat namazı kastederek Hz. Peygamber'in bunu kıldığını görmediği ve bu namazı yasakladığı zikredilmektedir.⁵⁰⁰

Hz. Aişe'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber, ikindiden sonra iki rekat namaz kılar, ümmete sorumluluk olmasın diye bunu mescidde kılmazdı.⁵⁰¹ Hz. Aişe, başka bir hadiste ise, bu namazı kıldığı, ancak güneş doğarken ve batarken namaz kılınmamasını (لا تتحروا) istediğini nakletmektedir.⁵⁰² Diğer rivayette ise farklı olarak bir defa kıldığı namaza sonra devam ettiği ilavesiyle ikindiden önce kılmadığı namazı sonra kıldığı

⁴⁹⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IX, 124.

⁴⁹⁷ Muvatta, Sadaka, 13.

⁴⁹⁸ Muvatta, Sadaka, 15.

⁴⁹⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 190-191.

⁵⁰⁰ el-Buhârî, *Mevâkitü's-salat*, 31.

⁵⁰¹ el-Buhârî, *Mevâkitü's-salat*, 33.

⁵⁰² Müslim, *Salâtül-misafirîn ve kasruhâ*, 296.

nakledilmektedir.⁵⁰³

Daha uzun bir rivayette, İbn Abbas, el-Misver b. Mahreme, Abdurrahman b. Ezher, Bükeyr b. Küreyb'i Hz. Aişe'ye ikindiden sonraki iki rekat namazı sorması için göndermişlerdir. Hz. Peygamber bunu yasaklamış, Hz. Aişe ise bu namazı kılmıştır. Hz. Aişe onu Ümmü Seleme'ye yönlendirmiştir. Ümmü Seleme ona, Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kıldığını, bunu yasakladığını bildiği için sormak üzere bir cariye gönderdiğini, Hz. Peygamber'in öğleden sonra kıldığı iki rekat namazı kılamadığı için bu namazın onun yerine olduğu şeklindeki cevabını iletmiştir.⁵⁰⁴

et-Tirmizî, "ikindiden ve sabahtan sonra namazın mekruh olması" başlığı ile bu konudaki kanaatini belli etmektedir. İbn Abbas, Hz. Ömer'in de içinde olduğu ashâbın çoğunluğunun Hz. Peygamber'in sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz kılınmasını yasakladığını işittiğini haber vermektedir. Bu konuda Hz. Ali, İbn Mesud, Ebû Hureyre, İbn Ömer, Semura b. Cündeb, Zeyd b. Sâbit, Aişe'den rivayetler vardır. et-Tirmizî, İbn Abbas'ın Hz. Ömer'den naklini "hasen, sahih" olarak değerlendirmiş, Ashâbın fukahâsının ve sonraki âlimlerin bu namazların kerih olduğu görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Ancak, kaçırılan namazların bu vakitte kaza edilmesinde bir sakınca yoktur. et-Tirmizî ayrıca, senedde yer alan Şu'be ve Katâde'nin hoca-talebe ilişkisi hakkında, Şu'be'nin Katâde'den sadece üç hadis aldığına yer vermiştir. Üç rivayetin içinde bu bâbdaki hadis de bulunmaktadır.⁵⁰⁵ et-Tirmizî, bu bâbda Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığına yer vermemiş, O'na (s.a.v) has bir uygulama olabileceğine hiç değinmemiştir.

et-Tirmizî'de bu bâbı takip eden ikindiden sonra kılınan namaz ile ilgili olan bâb ise, önceki bâbla beraber konuyu tamamlamaktadır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber meşguliyeti dolayısıyla öğleden sonra kılmadığı namazı ikindiden sonra kılmış, bir daha tekrar etmemiştir. Bu konuda Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Meymûne, Ebû Musa'dan rivayetler bulunmaktadır. Bu hadisler, bu namazın yasaklanması ile ilgili rivayetlerin hilâfıdır. İlim ehlinin çoğunluğunun görüşü, istisna edilen namazlar dışında, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar namaz kılınmasının mekruh olmasıdır. İstisna edilen namaz Mekke'de tavaftan sonra

⁵⁰³ Müslim, Salâtül-misafirîn ve kasruhâ, 298.

⁵⁰⁴ el-Buhârî, Sehv, 8; Megâzî, 70; Müslim, Salâtül-misafirîn ve kasruhâ, 297; Ebu Davud, Tatavvu', 9

⁵⁰⁵ et-Tirmizî, Salât, 134.

kılınan namazdır. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde ruhsat vardır. Hz. Peygamber'in ashabının ilim ehlerinden ve sonraki ilim ehlerinden bir grubun, Şâfiî, Ahmed, İshak'ın görüşü bu şekildedir. Ancak, Hz. Peygamber'in ashabının ilim ehlerinden ve sonraki ilim ehlerinden bir grubun, Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Kûfelilerin bir kısmının görüşü ise tavaf namazı bile olsa kerih olduğu yönündedir.⁵⁰⁶

en-Nesâî de önce ikindiden sonra namazın yasaklanması, sonra bu konudaki ruhsat bâblarıyla ilgili rivayetlerin bazılarında yer vermiştir. Yasaklanması ile ilgili bâbda Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Abbas, Aişe, İbn Ömer, Amr b. Abese'den gelen rivayetler yer almaktadır. Ruhsat bâbında ise, İbn Abbas'tan gelen rivayette güneşin daha parlaklığın yitirmediği zamanlar bu yasaktan istisna edilmiştir. Hz. Aişe'den gelen rivayetler bu namazı sürekli kıldığı, Ümmü Seleme'den gelen iki rivayet ise öğleden sonra kılamadığı namazın yerine olmak üzere sadece bir kez olduğu yönündedir.⁵⁰⁷ Güneş batmadan önce namaz kılma konusundaki ruhsat bâbında sadece Ümmü Seleme'den gelen bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber, öğleden sonra kılamadığı namazın yerine olmak üzere güneşin batmasına yakın namaz kılmış, öncesinde veya sonrasında bunu tekrar etmemiştir.⁵⁰⁸

İbn Mâce'de, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Abbas, Ebû Hüreyre'den gelen rivayetlerin yer aldığı bâbın başlığı "ikindiden ve sabahtan sonra namazın yasaklanması"dır.⁵⁰⁹ Sonrasında bu konudaki ruhsata veya farklı rivayetlere yer vermemiştir.

Ebû Davud, İbn Abbas, el-Misver b. Mahreme, Abdurrahman b. Ezher'in Bükeyr b. Küreyb'i, Hz. Aişe'ye ikindiden sonraki iki rekat namazı sorması için gönderdikleri rivayeti "ikindiden sonra namaz" bâbında zikretmiştir. Daha önce değinildiği gibi bu hadiste, Hz. Aişe onu Ümmü Seleme'ye yönlendirmiştir. Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kıldığını, bunu yasakladığını bildiği için sormak üzere bir cariye gönderdiğini, Hz. Peygamber'in öğleden sonra kıldığı iki rekat namazı kılamadığını bu namazın onun yerine olduğunu söylemiştir.⁵¹⁰ "Güneş daha yüksek iken bu ikisine (ikindiden sonra kılınan iki rekat namaz) ruhsat veren kimse" bâbında, Hz. Ali'den gelen bir rivayette güneşin parlaklığının azalmadığı zaman dışında ikindiden sonra namaz kılmanın yasak olması, diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in sabah ve ikindi hariç her

⁵⁰⁶ et-Tirmizî, Salât, 135.

⁵⁰⁷ en-Nesâî, Mevâkît, 35, 36.

⁵⁰⁸ en-Nesâî, Mevâkît, 37.

⁵⁰⁹ İbn Mâce, İkâmetü's-salât ve's-sünnetü fi hâ, 147.

⁵¹⁰ Ebu Davud, Tatavvu', 9.

namazın peşinden namaz kılması yer almaktadır.⁵¹¹ İbn Ömer'e akşam namazından önce iki rekat sorulduğunda, Hz. Peygamber döneminde bu namazı kılan ve ikindiden sonra iki rekat namaz kılmaya ruhsat veren kimseyi görmediğini söylemiştir.⁵¹² Bu konuda en dikkat çeken hadis, aynı bâbda yer alan Aişe'den gelen rivayettir.

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا عَمِّي، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ ذُكْوَانَ مَوْلَى عَائِشَةَ أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْعَصْرِ وَيَنْهَى عَنْهَا، وَيُؤَاصِلُ وَيَنْهَى عَنِ الْوَصَالِ.

(Musannif Ebû Dâvûd dedi ki) Ubeydullah b. Sa'd bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) amcam bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) babam bize tahdisen rivayet etti; (O) İbn İshak'tan; (O) Muhammed b. Amr b. 'Atâ'dan; (o) Hz. Aişe'nin mevlası Zekvân'dan; (Hz. Aişe (r.anhâ)) nakletmiştir: Râsûlullah sallahu aleyhi ve sellem, ikindiden sonra namaz kılar ve bunu yasaklardı, visal orucu tutar ve visali yasaklardı.⁵¹³ Bu rivayetin açıkça, visal orucu ve ikindiden sonra kılınan iki rekat namaz hakkında Hz. Peygamber'in farklı konumuna işaret ettiği görülmektedir. Ancak senedinde "amcam, babam" şeklinde mübhem râviler bulunmaktadır. Ayrıca muhakkik, Ebû Dâvûd'un bu rivayette tek kaldığını ifade etmektedir. Burada da dikkat çekildiği gibi bu hadis, ikindiden sonra namazın hasâis sayıldığına delil getirilmiştir.⁵¹⁴

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ قَالَتْ: وَالَّذِي ذَهَبَ بِهِ مَا تَرَكْتُهُمَا حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ، وَمَا لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى حَتَّى تُقَالَ عَنْ الصَّلَاةِ، وَكَانَ يُصَلِّي كَثِيرًا مِنْ صَلَاتِهِ قَاعِدًا تَعْنِي الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهِمَا وَلَا يُصَلِّيهِمَا فِي الْمَسْجِدِ مَخَافَةَ أَنْ يُنْقَلَ عَلَى أُمَّتِهِ وَكَانَ يُحِبُّ مَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Ebû Nuaym bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Abdülvâhid b. Eymen bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) babam bana tahdisen rivayet etti; O Aişe'nin şöyle söylediğini işitmiştir.

(Rasûlullah'ı) vefat ettirene (Allah'a) yemin olsun ki, Allah'a kavuşuncaya kadar o ikisini terketmedi. Namaz kılmaktan gücü kesilmeden Allah'a kavuşmadı. İkinci namazından sonraki iki rekata kastederek, namazının çoğunu oturarak kıldı. Nebi sallahu

⁵¹¹ Ebu Davud, Tatavvu', 10. Bâbdaki diğer rivayetler incelenebilir.

⁵¹² Ebu Davud, Tatavvu', 11.

⁵¹³ Ebu Davud, Tatavvu', 10.(muhakkikin notuna göre, Ebû Dâvûd bu rivayette tek kalmıştır.)

⁵¹⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kâfî*, V, 123.

aleyhi ve sellem bu ikisini kılardı. Ümmetine ağır gelir korkusuyla mescidde kılmazdı. Ümmeti için hafifletmeyi severdi.⁵¹⁵

Ebû Nuaym'ın lakabı el-Fadl b. Dükeyn'dir. İsmi, Amr b. Hammâd b. Züheyr el-Kuraşî et-Teymî et-Talhî'dir. Talha b. Ubeydullah'ın ailesinin mevlâsıdır. Kûfe ehliendir. 130 senesinde doğmuştur, Veki''dan bir yaş küçüktür. Veki' ile karşılaştırıldığında onun daha fakih, Ebû Nuaym'ın ise hocaları ve nesepleri daha iyi bildiği nakledilmiştir. Hafız, hüccet olmakla beraber uluv ve seb olmaksızın şîliğe meyli vardır. Zamanının en mütkin kimsesidir. Ahmed b. Hanbel onun Veki''den daha az hata yaptığını söylemektedir. Sika râvilerden rivayeti olduğunda mutkin hafızdır, hadisi hüccettir. İclî, onun hakkında "sikatün sebtün" demektedir. Yahya b. Maîn: "Ebû Nuaym birinden bahseder, ceyyid deyip onu överse o kişi şîidir. Bir kişi için mürcii derse bil ki o sahibi sünne, "lâ be'se bih"tir." demektedir. Zehebi, Yahya b. Main'in bu sözünü, mürciiliğe meyli olduğuna ve o kimsenin kaderiyeden daha hayırlı olduğu kanaatine sahip olduğuna işaret kabul ediyor. Hafs b. Gıyâs, Hammad b. Seleme, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Şeybân b. Abdurrahman en-Nahvî, Abdülvâhid b. Eymen el-Mekkî, Ebu Hanife Numan b. Sabit, A'meş gibi pek çok kimseden hadis rivayeti vardır. el-Buhârî, İshak b. Râhûye, Yahya b. Maîn, kızı Suleyha ondan hadis alan kişiler arasındadır. Süfyan es-Sevrî ile ortak hocalarının sayısı olarak kırk, elli, yüz on üç gibi farklı rakamlar verilmiştir. Ebû Nuaym'ın Süfyan es-Sevrî'yi kastederek, emiru'l-müminin fi'l-hadisten dört bin hadis aldığını söylediği nakledilmektedir. 218 veya 219 yılında vefat etmiştir.⁵¹⁶

Abdülvâhid b. Eymen el-Mahzûmî el-Mekkî'nin künyesi Ebu'l-Kasım'dır. Kasım b. Abdullah'ın babasıdır. Abdullah b. Zübeyr'i görmüştür. Yahya b. Maîn "*sika*", Ebû Hâtim "*sâlihu'l-hadis*", en-Nesâî "*leyse bihî be's*" demiştir. İbn Hibban *Sikât* eserinde yer vermiştir. Babası Eymen el-Mekkî, Hasan b. Muhammed, Said b. Cübeyr, Urve b. Zübeyr, Ubeyd b. Umeyr hadis aldığı isimler arasındadır. Hafs b. Gıyâs, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Hallad b. Yahya, Veki' b. el-Cerrâh ve Kûfelilerin ondan rivayeti vardır. el-Buhârî, Müslim ve en-Nesâî'de rivayetleri vardır.⁵¹⁷

Senedde Abdülvâhid b. Eymen'in hadis aldığı "babam" şeklinde geçen râvi Eymen

⁵¹⁵ el-Buhârî, *Mevâkîtü's-salât*, 33.

⁵¹⁶ İbn Hibban, *Sikat*, VII, 319; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 197-199, 201-202, 204-206, 208, 211-212, 217; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, V, 426.

⁵¹⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve'ta'dil*, VI, 19-20; İbn Hibban, *Sikat*, VII, 124-125; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 446-447.

el-Habeşî, İbn Ebû Amr el-Mahzûmî el-Kuraşî el-Mekkî'nin mevlâsıdır. Eymen, el-Buhârî'nin efradındandır.⁵¹⁸ Eymen el-Habeşî el-Mekkî, Abdülvâhid b. Eymen'in babasıdır. İbn Ebû Amr el-Mahzûmî'nin mevlâsıdır. Oğlu Abdullah dışında ondan hadis olan yoktur, bu nedenle onda cehalet vardır.⁵¹⁹ Ancak Ebû Zür'a sika olduğunu söylemiştir. Cabir, Aişe ve Sa'd b. Ebû Vakkas'tan rivayeti vardır. Hadisi el-Buhârî'de ve en-Nesâî'nin *el-Hasâis* eserinde yer almaktadır.⁵²⁰

Hz. Âişe bint Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in eşlerindedir. Atâ b. Ebû Rabâh, onun hakkında insanların en fakihî, en bilgilisi, hüküm verme/görüş/rey açısından en iyisi olduğunu söylemektedir. Hişam b. Urve babasından, fıkıh, tıp ve şiir konusunda Hz. Aişe'den daha bilgisini görmediğini söylediğini nakletmektedir. Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'den rivayeti çoktur. Babasından, Hz. Ömer, Sa d b. Ebû Vakkâs gibi pek çok kimseden hadis rivayet etmiştir. Ondandır, Hz. Ömer ve pek çok sahabe, tâbiünden sayılamayacak kadar çok kimse rivayette bulunmuştur. Sahabeden Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Ebû Hüreyre, Ebû Musa, İbn Abbas ondan hadis almıştır. Ailesinden, kız kardeşi Ümmü Gülsüm, süt kardeşi Avn b. el-Hâris, kız kardeşinin iki oğlu Urve ve Abdullah b. Zübeyr; mevalisinden Ebu Bekr, Zekvân; tâbiînin büyüklerinden Said b. Müseyyeb, Alkame b. Kays, Mesrûk ve pek çok kimsenin ondan rivayeti vardır. Eymen el-Mekkî, İshak b. Talha, Cübeyr b. Nüfeyr, Ebu Seleme b. Abdurrahman ondan hadis alanlar arasındadır. İbrahim b. Yezid en-Nehâî, İbrahim b. Yezid et-Teymî'nin mürsel rivayetleri vardır. Vefat tarihi olarak 57 veya 58 yılı verilmektedir.⁵²¹

Seneddeki bütün râvilerde hoca-talebe bağı vardır.

el-Buhârî'nin bâb başlığında “ikindiden sonra kaçırılan (namazların) ve diğerlerinin

⁵¹⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 122-123.

⁵¹⁹ **Mechûlu'l-ayn:** el-Hatîbu'l-Bağdâdî'ye göre hadis âlimlerince bilinmeyen, hadisi yalnızca bir tek ravi cihetinden bilinen kimsedir. İbn Abdülberr de aynı görüştedir. Ona göre de kendisinden yalnız bir ravi hadis rivayet etmiş kimse hadis âlimlerince mechûlu'l-ayndır. Mechûlu'l-ayn muhrem hükmünde olup hadis âlimlerinin ve fakihlerin cumhuruna göre makbul değildir. Hadisleri alınmaz. Bununla birlikte rivayetin kabulü için Müslüman olmayı yeterli görüp bundan başka şart aramayanlara göre rivayetleri makbuldür. Bu konuda üçüncü bir görüş daha vardır. Buna göre rivayetleri Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân gibi yalnızca adalet sahibi kimselerden rivayet etmekle tanınan bir ravi kendisinden rivayette infirad etmişse rivayetleri kabul edilir. Kendisinden rivayette tek kalan ravi bu özellikte değilse mechûlu'l-aynın rivayeti makbul addedilmez. İbn Hacer de en doğru görüş kaydıyla buna yakın bir görüş ileri sürer. Bu özellikteki raviden rivayette teferrüd eden ravi cerh veya ta'dile ehil birisi ise onun tezkियesi ile, değilse ehil olan başka birinin tezkiyesiyle rivayeti kabul edilir. Aksi halde edilmez. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 212.

⁵²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 451; Zehebî, *Mizanü'l-İtidal*, I, 452; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 199.

⁵²¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, s. 918, 920-921; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 189; İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 141; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, II, 136, 139.

kılınması ifadesi⁵²² hakkında İbnü'l-Münir bu kapsama revatib sünnet ile beraber diğer namazların da girdiği düşüncesindedir. Ancak, burada murad o anda hazır olan cenaze için namaz ve tilavet secdesidir, çünkü sebebi olsun veya olmasın nafîle namazlarla ilgili varid olan yasak geneldir.⁵²³ Ümmü Seleme'den gelen ta'likte⁵²⁴, Kirmâni bu rivayeti, Şâfî'nin ikindiden sonra kılınan sebebi bulunan namazın, kerahiyet bulunmaksızın caiz olduğuna delil getirdiğini söylemektedir. Bunun delil getirmesi geçerli değildir. Çünkü bu namaz hasâisindedir, ikindiden sonra kılınan nafîle namazın lehine hüccet olamaz.⁵²⁵ İkindiden sonra kılınan iki rekat ile ilgili rivayetlerdeki Hz. Peygamber'in bunu sürekli yaptığı, ikindiden önce devamlı kıldığı nafîle namazları kılamadığı için sonra kıldığı, kendisinin kıldığı ama insanlara yasakladığı, tekrar ettiği görülmediği gibi lafız farklılıklarına değinilmiştir.⁵²⁶ el-Buhârî, bu hadisi güneşin batma anında olmadığı sürece bütün nafîle namazlara cevaz verenler için hüccet kabul etmiştir. Ancak daha önce söylendiği gibi bu namaz hasâisindedir. Hasâis olmasının delili Ebu Davud'da Zekvân'dan gelen Hz. Aişe rivayetidir. Burada Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kıldığı bunu yasakladığı, visal orucu tuttuğu bunu yasakladığı bilgisi mevcuttur.⁵²⁷ Burada açıkça Hz. Peygamber'in farklı uygulamalarının bulunduğu, sünneti doğru anlamak için daha geniş bilgi birikimine sahip olunması gerektiği görülmektedir. Hasâis konusunda bazı ihtilafların bulunduğu hatırlatılarak, bu konuda el-Buhârî ve Aynî'nin ikindiden sonra kılınan namazın hasâis olup olmaması konusunda farklı düşündüğü görülmektedir.

Ümmü Seleme'den gelen rivayet Hz. Peygamber'in öğleden sonra kılamadığı nafîle ibadeti ikindiden sonraki mekruh vakitte kıldığı ile ilgilidir. Cüveynî bu namaz vakitlerinde bu rivayete yer verdikten sonra temrîz sigâsıyla Hz. Peygamber'e öğlenin farzından sonra kılınamayan sünnetin ikindiden sonra kılınabileceği sorusuna olumsuz cevap verdiğini nakleder. Tahâvî'nin yer verdiği bu ibare Beyhaki tarafından zayıf kabul edilmiştir. Cüveynî bu nedenle onu temrîz sigâsıyla vermiştir. Ayrıca, zayıf bir görüşe göre, Hz. Peygamber'in nafîle olarak başladığı bir iş yapılması gerekli bir vazifeye dönüşmektedir. Hz. Peygamber'in olumsuz cevabı kendisi için farz olduğu gibi Müslümanlara farz olmadığını göstermektedir. Ümmü Seleme'den gelen rivayete göre, Ebû Saîd el-Hudrî bu

⁵²² el-Buhârî, *Mevâkîtü's-salat*, 33.

⁵²³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 122.

⁵²⁴ el-Buhârî, *Mevâkîtü's-salat*, 33.

⁵²⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 122.

⁵²⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 123.

⁵²⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 123. Konu ile ilgili tartışmaların tamamı için bkz. Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 122-126; VII, 459-461.

soruya, Hz. Peygamber kendisine emredileni yapar, biz kendimize emredileni yaparız şeklinde cevap vermiştir. Bu şekilde bu hükmün Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğuna işaret etmiştir.⁵²⁸ Meselenin farklı bir yönü de, müslümanların yerine getirmedikleri revatib sünneti başka bir vakitte kaza edebilmesidir. Vaktinde eda edilmeyen revatib sünnetin mekruh vakitte yerine getirilmesi hem Hz. Peygamber için hem de ümmet için genel bir hükümdür. Ancak buna, bu şekilde devam etmek Hz. Peygamber'e has bir uygulamadır.⁵²⁹

Tâbiîn âlimlerinden Tâvûs b. Keysân da ikindiden sonra iki rekat namaz kılardı. Abdullah b. Abbas'ın bu namazı kılmaması gerektiği uyarısına ise Hz. Peygamber'in bu namazı sünnet hâline gelmemesi için yasakladığı, sürekli olmamak şartıyla bu namaza devam etmekte bir sakınca olmadığı şeklindeki görüşüyle cevap vermiştir. Abdullah b. Abbas ise, Allah ve Rasûlü'nün verdiği bir hükme Müslümanların bir itirazı olamayacağını (Ahzab sûresi 33/36) hatırlatarak Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kılmayı mutlak şekilde yasakladığını söylemiştir. Bu şekilde, Hz. Peygamber'in açıkladığı bir konu hakkında muhayyerliğin olamayacağını belirtmiştir.⁵³⁰ Burada dikkat çekilmese de Abdullah b. Abbas'ın Hz. Peygamber'in uygulamasının kendisine has olduğu, Müslümanlar için bağlayıcı olan kısmın ikindiden sonra nafîle namaz kılınmadığı görüşünde olduğu düşünülebilir.

Hz. Peygamber'in ikindiden sonra kıldığı namaz ile ilgili rivayetlere dayanılarak, ikindiden sonra kılınan namazın yasaklanmasının genel bir nehy değil namazı erteleyerek özel olarak o vakitte namaz kılmanın yasaklanması şeklinde anlayanlar olmuştur. Ancak bu rivayeti Hz. Peygamber'in o gün kılmadığı nafîle bir namaz yerine veya kendisine ait bir hususiyet olarak değerlendirmek daha isabetli görülmektedir.⁵³¹

2.1.1.5. Oturarak ve Ayakta Namaz Kılmasının Ecri

Visal orucunda olduğu gibi, oturan kimsenin namazının ayakta kılan kimsenin namazının ecir yönünden yarısı olması ile ilgili rivayette Hz. Peygamber açıkça farklı konumunu haber vermektedir. Abdullah b. Amr-Ebû Yahya-Hilal b. Yesâf-Mansur ortak kısmıyla gelen üç rivayette⁵³² Mansur ile musannif arasındaki râviler farklıdır. Bu

⁵²⁸ Cüveynî, *Nihayetü'l-matlab*, II, 338.

⁵²⁹ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, I, 298.

⁵³⁰ Ebû İshak eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 23; Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (çev. Yaşar Kandemir), 4. bs., DİB Yayınları, Ankara 1986, 252-253.

⁵³¹ Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 528.

⁵³² Müslim, *Salâtu'l-misâfirîn ve kasruhâ*, 120; Ebu Davud, *Salat*, 175,176; en-Nesâî, *Kıyâmü'l-leyl*, 20.

rivayette, Abdullah b. Amr Hz. Peygamber’i otururken namaz kıldığını görünce, O’na insanların kendisine “Oturan kimsenin namazının ayakta namaz kılanın yarısı kadardır.” buyurduğunu aktardığını söylemektedir. Hz. Peygamber bunu onaylamakta, ancak kendisinin insanlardan farklı olduğunu haber vermektedir.

وحدثني زهير بن حرب حدثنا جرير عن منصور عن هلال بن يساف عن أبي يحيى عن عبد الله بن عمرو قال حدثت أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: صلاة الرجل قاعدا نصف الصلاة. قال: فأتيته فوجدته يصلي جالسا فوضعت يدي على رأسه، فقال: مالك يا عبد الله ابن عمر؟ وقلت حدثت يا رسول الله أنك قلت: صلاة الرجل قاعدا على نصف الصلاة وأنت تصلي قاعدا؟ قال: أجل ولكني لست كأحد منكم.

(Musannif Müslim dedi ki) Züheyr b. Harb bana tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Cerîr bize tahdisen rivayet etti; (O) Mansur’dan; (O) Hilal b. Yesâf’tan; (O) Ebû Yahya’dan; (O) Abdullah b. Amr’dan (r.a) naklen rivayet etti. O dedi ki: Bana Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem’in “*Oturan kimsenin namazı namazın yarısıdır.*” buyurduğu nakledildi. (Hz. Peygamber’e) geldim, oturur halde namaz kılariken buldum. Elimi başına koydum. “Ne oldu, Abdullah b. Amr” buyurdular. Yâ Rasûlallah, bana “*Oturan kimsenin namazı namazın yarısıdır.*” buyurduğun nakledildi, sen oturarak namaz kılıyorsun, dedim. “*Öyle, ancak ben sizden biri gibi değilim.*” buyurdular.⁵³³

Ebu Davud namaz kitabının “oturan kimsenin kıldığı namaz” bâbında Hz. Peygamber’in farklı konumuna işaret eden bu rivayetle birlikte oturarak namaz kılınması ile ilgili diğer rivayetlere yer vermiştir. en-Nesâî ise “ayakta olan kimsenin kıldığı namazın oturan kimsenin kıldığı namaza üstünlüğü” bâbında sadece bu rivayeti tahrir etmiştir.

Züheyr b. Harb b. Şeddâd (ö. 234) el-Haraşî en-Nesâî’nin künyesi Ebû Hayseme’dir. Benû Harîş b. Ka‘b b. Âmir b. Sa‘sa‘a’nın mevlasıdır. 160 yılında doğmuştur. İlim için birçok yolculuk yaptıktan sonra Bağdat’a yerleşmiştir. Cem ve tasnif yapmıştır. Kendisi, oğlu ve torunu Muhammed b. Ahmed bu konuda dönemin en iyilerindendir. Hafız, hüccet, ehadü a‘lâmi’l-hadis lafızlarıyla övülmektedir. Yahya b. Maîn onu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim “*sadûk*”, en-Nesâî “*sika memun*”, Hafız Ebu Bekir el-Hatîb “*sika sebt hafiz mutkin*”⁵³⁴, İbn Kâni “*sika sebt*” demiştir. Cerir b. Abdulhamid, Hüseyim,

⁵³³ Müslim, Salâtu’l-misâfirîn ve kasruhâ, 120.

⁵³⁴ **Mutkin:** Bir işi sağlam yapmak manasında itkandan ism-i faildir. Hadis usulünde adalet ve zabt vasıflarını haiz olmakla beraber gerek hadis tahammülünde gerekse rivayetinde az da olsa gafletten uzak, rivayet şartlarına büyük bir dikkat ve itina ile rivayet eden, işinin ehli, titiz ve böyle olduğu için itkan sahibi olduğunu belirtmekte kullanılan tabirlerdendir. Mutkin vasfıyla nitelenen muhaddisler hadis ilminin

Süfyan b. Uyeyne, Hafs b. Gıyâs, Abdürrezzak hadis aldığı âlimlerdendir. el-Buhârî, Müslim, Ebu Davud, İbn Mace, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Bakî' b. Mahled'in ondan rivayeti vardır. Müslim ondan 1281 hadis rivayet etmiştir. en-Nesâî ondan Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî vasıtasıyla hadis almıştır. 74 yaşında 234 yılında vefat etmiştir.⁵³⁵

Züheyr b. Harb'ın hocası Cerir b. Abdülhamid'in (ö. 187) künyesi Ebû Abdullâh, nisbesi ed-Dabbî, el-Kûfi'dir. Hasan-ı Basrî ve İbn Sirin'in vefat ettiği 110 yılında Kûfe'de doğmuştur. Rey'e gitmiş ve yerleşmiştir. Birçok hadis talebesi kendisine gelerek hadis öğrenmiştir. İbn Sa'd, sika olduğunu söylemektedir. Ebu Hatim onun hakkında “*yuhteccu bih*” lafzını kullanmaktadır. Lâlekâî (ö. 418/1027), Cerîr'in sika olduğu konusunda icma bulunduğunu söyler. Ömrünün sonunda sûî'l-hıfz nispet edilmiştir. İbn Hibban *Sikat* adlı eserinde yer vermiştir. Hocaları arasında Âsım el-Ahvel, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Mansûr, Ebu İshak ve A'meş gibi muhaddisler vardır. Kendisinden de, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Kuteybe, Ali b. Hucr, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve kardeşi Osman b. Ebu Şeybe gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Rey'de 187 yılında vefat etmiştir. el-Buhârî, vefat tarihi ile ilgili 188 yılının daha doğru olduğu şeklindeki görüşü de nakletmektedir.⁵³⁶

Mansur b. el-Mu'temir b. Abdullah es-Sülemî'nin künyesi Ebû Attâb'dır. Kûfe ehliendir. Abidlerden olduğu, çok ibadet ettiği ifade edilmektedir. Ağlamaktan görmesi zayıflamıştır. Yahya b. Saîd'e onun hakkında sorulduğunda “esbet” lafzını kullanmıştır. Süfyan es-Sevrî, Kûfe'de kendinden sonra hadis konusunda ondan daha güvenilir birini bırakmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'den, Mansur'un İsmail b. Ebu Halid'den esbet olduğunu söylediği nakledilmiştir. İclî, şîlik ile itham edilmişse de bu konuda aşırılığı olmadığını söylemektedir. Zeyd b. Vehb ve İbrahim en-Nehâî'den rivayeti vardır. Süleyman et-Teymî, Sevrî ve Ehl-i Kûfeden birçok öğrencisi vardır. Ebu Salih Bâzâm'dan bir hadis almıştır. Hocaları arasında Hasan-ı Basrî, akranı Halid el-Hazzâ, Zeyd b. Vehb el-Cühenî, Saîd b. Cübeyr, Mücahid b. Cebr el-Mekkî, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî, Hilâl b. Yesâf gibi muhaddisler vardır. Ebân b. Salih, akranı Eyyub es-Sahtiyânî,

erbabı ve o ilimde belli bir yüksek mevkiye gelmiş kimselerdir. Bu tabir bir de ta'dil lafzı olarak kullanılır. İbn Ebû Hâtim'in tertibine göre birinci, ez-Zehabi'ye göre ikinci, İbn Hacer'in tertibine göre ise üçüncü mertebesine delalet eder. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 296.

⁵³⁵ Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, XI, 489-491; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 402-406; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 697.

⁵³⁶ el-Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, II, 214; İbn Hibban, *Sikat*, VI, 145; Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-nübelâ*, IX, 9-12; *Mizanü'l-itidal*, II, 119-121.

Cerir b. Abdülhamîd, Hammad b. Zeyd, Süfyan es-Sevrî ondan hadis rivayet etmiştir. 132 yılında vefat etmiştir.⁵³⁷ Hakkında tabakât kitaplarında Şîi olduğu bilgisi verilen râvilerin tamamının zayıf olmadığı bilinmelidir. Şîiliğin birçok farklı grubunun bulunmasının yanı sıra teşeyyu‘ kavramı ile tam olarak neyin kastedildiği net değildir. Her bir münekkidin bu lafza yüklediği anlam farklı olabilir.⁵³⁸

Hilal b. Yesâf el-Eşce‘î el-Kûfi’nin künyesi Ebu’l-Hasan’dır. Hz. Ali’ye yetişmiştir. Yahya b. Maîn “sika”, İclî “Kûfi, tâbiî, sika”, İbn Sa’d “sika kesîru’l-hadis” demiştir. İbn Hibban *Sikât* eserinde zikretmiştir. Ebu Mesud’dan semasının olması nekir görülmüştür. Hz. Ömer’den mürsel rivayetleri vardır. Hz. Hasan’dan rivayeti vardır. Berâ b. Âzib, Abdullah b. Amr b. As, İmran b. Husayn, Ebû Yahya el-Arec, Hz. Aişe’den hadis almıştır. Ali b. Müdrik, Amr b. Dînâr, Mansur b. el-Mu‘temir öğrencilerindedir. el-Buhârî *Sahih*’inde istişhad etmiş, *Kitabü’l-Edeb*’de hadis rivayet etmiştir. kütüb-i sitte kalanında rivayeti vardır.⁵³⁹

Ebû Yahya’nın adı Misda‘, lakabı el-Arec, el-Muarkab’dır. Hz. Ömer’e yetişmiştir. Muaz b. Afrâ el-Ensârî’nin mevlasıdır. Abdullah b. Amr b. el-As’ın mevlası olduğu da söylenmiştir. Süfyan b. Uyeyne, Ammâr ed-Dühni’den nakille, Misda‘ Ebu Yahya’nın İbn Abbas’ın (rivayetlerinin) âlimi olduğunu söylemektedir. Hakkında “*sadûk, tukullime fih*⁵⁴⁰” denmiştir. İbn Hibban rivayetlerinden sebtlere muhalefet ettiğini söyler. Sikalardan rivayet ettiklerinde lafızlarda infirad eder. Hasan, Hüseyin, Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. el-As, Aişe’den hadis almıştır. Sad b. Evs, Ebu Razîn el-Esedî, Hilal b. Yesâf ve Kûfelilerin ondan rivayeti vardır. el-Buhârî dışında kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır.⁵⁴¹ İbn Hacer üçüncü tabakadan olduğunu söyleyerek makbul demiştir.⁵⁴² İbnü’l-

⁵³⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 546-555; İbn Hibban, *Sikat*, VII, 473-474.

⁵³⁸ Selahaddin Polat, “Cerh ve Ta’dilin Tenkidi”, *EÜİFD*, sy. 2, 1985, s. 232.

⁵³⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 503; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 353-355; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, IV, 292-293.

⁵⁴⁰ *Tukullime fih*: Zehebi’ye göre “cerhin beşinci mertebesinde” bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Irâkî’ye göre cerhin en hafifine delâlet eden birinci mertebededir. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibar için alınır. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, ss. 323-324; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 408; *Tekellemü fih*: “(Cerh ve ta’dil uleması) onun hakkında konuştular, onu cerh ettiler” anlamında, râvinin cerhinde kullanılan, onun mecruh olduğuna delâlet eden tabirlerden biridir. Bir kimse hakkında konuşmak, umumiyetle, onun zayıf olan ve hoş gitmeyen taraflarını ortaya koymak anlamında kullanılmıştır. Güvenilir kişi ise hakkında hiç söz edilmeyen kimsedir. Bununla beraber bu tabir ta’dile en yakın tabirler arasında yer alır ve hakkında kullanılan kimsenin onu adaletten iskat etmeyecek bir şeyle mecruh olduğuna delalet eder. *Leyyinü’l-hadis, fihî makâlun, leyse bi-zâk, leyse bi’l-metîn, mat’ünun fihî, seyiyü’l-hıfz* gibi tabirlerle aynı derecededir. Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 439.

⁵⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 14-15; Ebu’l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali el-Bağdadî İbnü’l-

Cevzî'nin zayıf râviler ile ilgili kitabında yer verdiği görülmektedir. Mizzî'nin onun hakkında cerh veya tadil ile ilgili bir hükmü nakletmediği görülmektedir. Bilindiği gibi bir râvinin Sahîhayn'da veya ikisinden birinde yer almasının tadil anlamına geldiği görüşünde olan âlimler de vardır.

Abdullah b. Amr b. el-As b. Vâil'in künyesi çoğunluğun görüşüne göre Ebû Muhammed'dir. Abdullah, babasından önce Müslüman olmuştur. Önceki kutsal kitapları da bilen Abdullah, Hz. Peygamber'den hadisleri yazmak için izin istemiş ve izin almıştır. Hz. Peygamber'den bin mesel ezberlemiştir. Hz. Peygamber'den birçok rivayeti yanında, Ömer, Ebu'd-Derdâ, Muâz, İbn Avf, babası Amr'dan hadis almıştır. Sahabeden İbn Ömer, Ebû Ümame, el-Misver, es-Sâib b. Yezîd, Ebu't-Tufeyl ondan hadis almıştır. Tâbiînden Said b. el-Müseyyeb, Urve, Tâvûs, Atâ' b. Yesâr, İkrime, Mesrûk b. el-Ecda', Ebû Zür'a b. Amr, Ebû Abdurrahman el-Becelî ondan hadis alan âlimler arasındadır. Öğrencileri arasında Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Mücahid, Abdurrahman b. Cübeyr, Ebû Yahya Misda' vardır. 72 yaşında iken 65 yılında Şam'da vefat etmiştir. Mekke, Tâif, Mısır'da vefat ettiği gibi farklı bilgiler mevcuttur.⁵⁴³

Bu hadis sıhhati tamam olmakla beraber oturarak kılınan namazın ecrinin eksik olduğu anlamındadır. Bu rivayet ayakta durmaya gücü yeten kimsenin oturarak kıldığı nafile namaza hamlolunur. Ayakta durmaya gücü yetmeyen kimse için ise oturarak kıldığı namazın ecrinden bir şey eksilmez. Farz namazda ise ayakta durmaya gücü yeten kimsenin oturarak namaz kılması caiz değildir, ecri olmaz, günah olur. Ayakta durmaya gücü yetmeyen kimsenin oturarak veya uzanarak kıldığı namazdaki sevabı ayakta kimsenin kıldığı gibidir, ecrinden bir şey eksilmez. “*Ben sizin gibi değilim.*” lafzı ise Şâfiîlere göre hasâisü'n-Nebî'dendir. Onun şerefi sebebiyle ayakta durmaya gücü yettiği halde oturarak kıldığı namazın sevabı ayakta kıldığı namaz gibidir. Şâfiîlerin ve diğer âlimlerin kitaplarında belirttiği gibi bilinen şeyler ona has kılınmıştır. Nevevî onları *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât* kitabının başında kısaca zikretmiştir. Kâdî İyaz'ın, Hz. Peygamber'in insanların

Cevzî, *Kitâbü'd-duâfâ ve'l-metrûkîn*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), 1. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1406/1986, III, 122.

⁵⁴² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, (thk. Ebu'l-Eşbâl el-Pakistânî), Dâru'l-âsime, y.y. ts., s. 945. İbn Hacer, bu eserinde râvileri hallerine göre 12 mertebe, tabakalarına göre 12 tabakaya ayırmıştır. Hallerine göre ilk mertebe şerefleri dolayısıyla sahâbedir, ikinci mertebe tekidli olarak tevsik edilenler, üçüncü mertebe “*sika, mutkin, sebt, adl*” gibi tek lafızla tevsik edilenlerdir. Tabakalarına göre ilk kısım sahabe, ikinci kısım tâbiînin büyükleri, üçüncü kısım tâbiînin ortasıdır. İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, ss. 80-81.

⁵⁴³ İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 111-112; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 345-346; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, III, 81-82, ayrıca bkz. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, ss. 421-422;

verdiği sıkıntıdan dolayı namazını oturarak kıldığı şeklindeki açıklaması zayıftır. Çünkü bunun bir özre dayandırılması hasâis olmasını engeller. Mazereti bulunan Müslümanların da oturarak kıldığı namaz ile ayakta kıldığı namaz ecir yönünden aynıdır. Bu nedenle Şâfiîlerin görüşü daha doğrudur. Ayakta durmaya gücü yettiği halde oturarak kıldığı namazın sevabı ayakta kıldığı namaz gibidir ve bu hasâistendir.⁵⁴⁴ Nevevî burada konuyu hasâis kavramı ile açıklamaktadır. Bu konu ibadetlerle ilgili bulunsa da aynı zamanda Hz. Peygamber'in üstün özellikleri ile ilgilidir.

2.1.2. Diğer Hükümler

Burada ibadetler dışındaki dini uygulamalar konu edilmiştir.

2.1.2.1 Fetih Gününde Mekke'nin Haramlığı

Hz. Peygamber Mekke fethinden sonra irad ettiği hutbede, Mekke'nin Harem olduğunu hatırlatmış, Mekke'de savaş izninin kendisine özel günün bir kısmında verildiğini, harem uygulamasının hala geçerli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁵

Sened tenkidi için aşağıdaki rivayet tercih edilmiştir.

حدثنا عثمان بن أبي شيبة حدثنا جرير عن منصور عن مجاهد عن طاوس عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال النبي صلى الله عليه و سلم يوم افتتح مكة : لا هجرة ولكن جهاد ونية وإذا استنفرتم فانفروا فإن هذا بلد حرمه الله يوم خلق السموات والأرض وهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، وإنه لا يحل القتال فيه لأحد قبلي ولم يحل لي إلا ساعة من نهار فهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة لا يعضد شوكة ولا ينفر صيده ولا يلتقط لقطته إلا من عرفها ولا يختلي خلاها. قال العباس: يا رسول الله إلا الإذخر فإنه لقينهم و لبيوتهم، قال: "إلا الإذخر"

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Osman b. Ebu Şeybe bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Cerîr bize tahdisen rivayet etti; O Mansur'dan; o Mücahid'den; o Tâvûs'tan, o da İbn Abbas'tan (r.a) naklen rivayet etti ki: Nebi sallahu aleyhi ve sellem Mekke'yi fethettiği gün şöyle buyurmuştur:

Hicret yoktur, ancak cihat ve niyet vardır. Savaş için çağrıldığımızda savaşa koşun. Allah bu beldeyi gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. O, Allah'ın haram kılması ile

⁵⁴⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, V-VI, 257-258.

⁵⁴⁵ el-Buhârî, İlim, 37, 39; Lukata, 7; Diyât, 8; Cenâiz, 76; Cezâü's-sayd, 8, 9, 10; Buyû', 28; Cizye, 22; Megâzî, 52, 54; Müslim, Hacc, 445-448; et-Tirmizî, Hacc, 1; Diyât, 13; Ebû Davud, Menâsik, 89; en-Nesâî, Menâsikü'l-hacc, 111, 120.

kıyamet gününe kadar haremdir. Onda savaş, benden önce kimse için helâl olmadı, benim için, ancak bir günün bir saatinde helâl olmuştur. O, Allah'ın haram kılması ile kıyamet gününe kadar haremdir. Dikeni koparılmaz, av hayvanı ürkütülmez, sahibini aramak amacı dışında buluntu malı alınmaz, otu kesilmez. Abbas, "İzhir otu hariç olsun, o demirciler ve evler içindir." dedi. (Hz. Peygamber) buyurdu ki: İzhir otu hariç.⁵⁴⁶

el-Buhârî bu rivayeti aldığı hocası Osman b. Ebu Şeybe'nin (ö. 239) adı, Osman b. Muhammed b. Ebu Şeybe el-Absî'dir. Künyesi, Ebu'l-Hasan'dır. Ebu Bekir b. Ebu Şeybe ve Kasım b. Ebu Şeybe'nin kardeşidir. Rey ve Mekke'ye rihle yapmış, Bağdat'a gitmiş, Müsned ve Tefsir tasnif etmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında "sika, emin, me'mûn" lafızlarını kullanmıştır. İbn Hibban *Sikat* adlı eserinde ona yer vermektedir. İbn Hibban'ın hocası Sicistânî'nin ve diğer hocalarının Osman b. Ebu Şeybe'den rivayeti vardır. Hocaları arasında İshak b. Mansur, İsmail b. Ayyaş, Ahmed b. Mufaddal el-Haferî, Şerik, Bişr b. Mufaddal, Cerir b. Abdülhamid, Süfyan b. Uyeyne, Abdullah b. Mübarek, Veki' b. el-Cerrah bulunmaktadır. el-Buhârî, Müslim, Ebu Davud, İbn Mace, İbrahim b. Esbât b. es-Seken, Cafer b. Muhammed b. Hasan el-Firyâbî, oğlu Muhammed b. Osman b. Ebu Şeybe öğrencilerindedir. 239 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁷

Oturarak namaz kılmasının ecrinin ayakta namaz kılmaya eşit olması konusunda incelenen rivayette Cerîr ve Mansûr ortak râvidir. Cerîr'in öğrencileri arasında Osman b. Ebû Şeybe, hocaları arasında Mansur vardır. Hakkında tadil lafızları kullanılmıştır. Aynı şekilde Mansur'un öğrencileri arasında Cerîr, hocaları arasında Mücahid b. Cebr el-Mekkî vardır.

Mücahid b. Cebr'in (ö. 103) künyesi Ebu'l-Haccâc'tır. el-Mekkî, el-Kuraşî, el-Mahzûmî nisbelerindedir. Sâib b. Ebu's-Saib'in mevlâsıdır. Mücahid'in müfessir yönü ağır basmaktadır. Mücahid, İbn Abbas'a Kur'ân-ı Kerim'i otuz defa arz ettiğini haber vermiştir. İshak b. Mansur, Yahya b. Maîn'den onun hakkında sika lafzını kullandığını nakletmiştir. Ebû Hâtim, Hz. Aişe'den rivayetlerinin mürsel olduğunu, ondan semasının bulunmadığını ifade etmiştir. Yahya el-Kattân, Mücahid'in mürsel rivayetlerini Atâ'nın mürsel rivayetlerine tercih ettiğini ifade etmiştir. Akranı Atâ b. Ebû Rabâh ve Tâvûs b. Keysân, İbrahim b. el-Eşter en-Nehâî, Cabir b. Abdullah el-Ensârî, Râfi' b. Hadîc, Sâib b.

⁵⁴⁶ el-Buhârî, Cezâü's-sayd, 10.

⁵⁴⁷ İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 454; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 478-482.

Ebu's-Saib el-Mahzûmî, İbn Abbas, İbn Ömer, Ali, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebu Hureyre, Cüveyriye bintü'l-Hâris, Aişe, Ümmü Seleme, Ümmü Hâni bintü Ebû Talib'den hadis rivayet etmiştir. Öğrencileri arasında Mansur, el-Hakem, İbn Ebu Necîh, Atâ, Tâvûs, Ebân b. Salih, Eyyub es-Sahtiyânî, akranı İbn Abbas'ın mevlâsı İkrime gibi birçok âlim vardır. Vefat tarihi ile ilgili 100, 103, 102, 104 gibi farklı tarihler verilmektedir.⁵⁴⁸

Tâvûs'un (ö. 106/725) künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Nisbesi, el-Yemânî, el-Havlânî'dir. Yahya b. Main ve Ebû Zür'a, sika olduğunu söylemiştir. Amr b. Dînâr'ın yanında ondan bahsedildiğinde onun gibisini görmediğini söylemiştir. İttifakla hüccet kabul edilmektedir. Kendisinden elli sahabeye yetiştiği nakledilmiştir. Muaz'dan rivayetleri mürseldir. Süfyan es-Sevrî'den, Tâvûs'un Şîi olduğu yönünde bir nakil vardır. Ancak Zehebî, Şîi olsa bile bunun zarar vermeyen az düzeyde olduğu, aşırı olmadığı değerlendirilmesini yapmaktadır. Sahabeden Cabir, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. el-As, Aişe'den hadis almıştır. Oğlu Abdullah, Amr b. Dînâr, Kays b. Sa'd, İbn Cüreyc, Vehb b. Münebbih, Mekhûl b. Ebû Müslim, İbn Şihâb ez-Zührî talebelerindedir. Atâ, Mücahid b. Cebr el-Mekkî gibi pek çok akranı ondan hadis almıştır. İbrahim b. Nâfi' vefat tarihini 106 olarak vermektedir. Mekke'de vefat etmiştir.⁵⁴⁹

Sahabeden Abdullah b. Abbas (ö. 68), Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. Künyesi Ebu'l-Abbas, nisbesi el-Kuraşî, el-Hâşimî'dir. İlminin genişliği dolayısıyla "el-bahr" olarak isimlendirilir. Cebrâil'i iki defa gördüğü kendisinden nakledilmektedir. Hicretten önce üçüncü yılda doğmuştur. Hz. Peygamber vefat ettiğinde on üç yaşındaydı. Sahabeden Ömer, Ali, Muaz b. Cebel, Ebû Zer'den rivayetleri vardır. Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Ebu't-Tufeyl, İkrime, Atâ b. Ebû Rabâh, Mücahid, Amr b. Dînâr, Saîd b. el-Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Ubeydullah b. Müleyke, Süleyman b. Yesâr, Tâvûs b. Keysân, Vehb b. Münebbih ve daha birçok kimse ondan hadis almıştır. Taif'te yetmiş yaşında iken 68 yılında vefat etti.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ el-Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, VII, 411-412; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 228-236.

⁵⁴⁹ el-Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, IV, 365; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 500-501; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 357-374; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 38-49, ayrıca bkz. Abdullah Kahraman, "Tâvûs b. Keysân", *DİA*, XL, 185-186.

⁵⁵⁰ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 291-294; İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 90-94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 154-162.

Hal tercemelerinde görüldüğü gibi râviler arasında hoca talebe ilişkisi, seneddeki an'anenin de sema'a delaletini göstermektedir.

Mekke diğer şehirlerde yapılması helal olan şeylerin kendisinde haram kılındığı haremdir. Hz. İbrahim'in haram kılması ve göklerin yaratıldığı gün haram kılınması arasında müşkil olduğu düşünülebilir. Bu iki rivayet arasında bir farklılık yoktur, Mekke'nin tahrimi Allah katındandır, haram kılmanın haber verilmesi Hz. İbrahim'in diliyle olmuştur. Bu nedenle ona nispet edilmiştir. Maverdi ve diğerleri, âlimler arasındaki tahrimin başlangıcı ile ilgili muhalefeti dile getirir. Çoğunluğun görüşü, "O haramdı, gizli kalmıştı, Hz. İbrahim onu ortaya çıkardı ve yaydı." şeklindedir. Diğerlerinin görüşü, "Haramlığının başlangıcı Hz. İbrahim'in döneminden itibaren idi, bundan önce diğer beldele gibi idi. 'Allah onu semâvâtı yarattığı gün haram kıldı.' sözünün anlamı ise ezelde, Hz. İbrahim'in diliyle haram kılacağını takdir etmesidir." yönündedir. Başka bir görüşe göre Allah semâvâtı ve arzı yarattığı gün, Hz. İbrahim'in Mekke'yi Allah'ın emriyle haram kılacağını levh-i mahfûza yazmıştır.⁵⁵¹

"إن الله حبس عن مكة القتلى أو الفيل - شك أبو عبد الله" (*Allah fili veya savaşı Mekke'den men etti*) ifadesindeki⁵⁵² filin habsi ile murad fil ehlinin habsidir. Bu, Habeşlilerin yanlarında fil bulunduğu halde Mekke'ye savaş için gelmeleri kıssasına işaret eder. Mekke ehli o gün kâfir olduğu halde, Allah Habeşlileri men etmiş, onlara ebâbîl kuşlarını musallat etmiştir. Mekke ehlinin hurmeti İslâm'dan sonra tekidlenmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in gazvesi, bu hadis ve diğerlerinin zahirinden anlaşıldığına göre hususiyet içerir.⁵⁵³

"ساعة من نهار"⁵⁵⁴ ifadesiyle kastedilen on iki saatten biri değil, zaman ve vaktin çok azıdır. O günün tamamı değil bir kısmıdır. Bunun delili "Dün nasıl haram ise bugün de haramlığı geri dönmüştür." ifadesidir. Ayrıca, fetih gününde mubah olan avlanmak, ağaç kesmek veya ikisine benzeyenler değil savaştır.⁵⁵⁵

Ebu Hanife "أحلت لي ساعة من نهار" ifadesini Mekke'nin sulh yoluyla değil güç kullanarak/ unveten fethedildiğine hüccet kabul eder. Çoğunluğun görüşü bu şekildedir. Ayrıca, Ebû Şüreyh el-Adevî'den "Hz. Peygamber'in Mekke'deki savaşından ruhsat

⁵⁵¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 234.

⁵⁵² el-Buhârî, *İlim*, 39.

⁵⁵³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 249.

⁵⁵⁴ el-Buhârî, *Cenâiz*, 76

⁵⁵⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 233.

çıkarmaya çalışırsa, ‘Allah Rasûlullahâ izin verdi sana vermedi. Ayrıca o izin günün bir kısmına aitti’ söyleyin” anlamında gelen rivayet de bunu desteklemektedir. İmam Şâfiî ve bir cemaâtin görüşüne göre ise Mekke sulh yoluyla fethedilmiştir. Hadisi, ihtiyaç olsaydı mubah olacaktı şeklinde tevil etmişlerdir. İhtiyaç olmadığı için savaş olmamıştır. İbn Dakîk el-İd, Ebu Şüreyh rivayetindeki “kıtâlu Rasûlullah” lafzının bu tevili uzaklaştırdığını ifade etmektedir. Çünkü bu lafız, kıtâlin zahiren vucudiyetini gösterir. Zeynüddin ise bu iki görüşü de kapsar şekilde üçüncü görüş olarak der ki, bir kısmı sulh bir kısmı güç unveten gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber’in girdiği yerde savaş olmamış, Hz. Peygamber’in bulunmadığı yerlerde olmuştur.⁵⁵⁶

“ولا تحل لأحد بعدي” ifadesinde “Mekke’nin helal olması” orada savaşın helal olması anlamındadır. Firebrî’nin öğrencisi Küşmîhenî’den gelen rivayette “لم تحل” şeklindedir. “بعدي” lafzı istikbali ifade ettiği “لم” harfi de muzariyi maziye çevirdiğine göre bunlar nasıl bir araya gelir itirazına, Allah mazide istikbalde helal olacağı hükmünü verdi şeklinde açıklama getirilir.⁵⁵⁷

el-Buhârî’nin bu hadisi tahrir ettiği “Mekke’de savaş helal değildir.” bâb başlığı⁵⁵⁸ onun bu yöndeki görüşünü ortaya koymaktadır. İmam Ebu’l-Hasan el-Mâverî el-Basrî, ehli ile harb edilmemesini Mekke’nin hasâisinden kabul etmektedir. Eğer Mekkeliler ehl-i adle isyan ederlerse, savaş olmadan bastırmak mümkün ise savaş yapılması caiz değildir. Sadece savaşla mümkün olduğu durumda, cumhurun görüşü isyan edenlerle savaşmak Allah hukukundan sayıldığı ve zayi edilmesi caiz olmadığı için savaşılacağı yönündedir. Diğerlerinin görüşüne göre ise itaate dönünceye kadar baskı uygulanabilir ama savaş yapılması caiz değildir.⁵⁵⁹ İbn Battal’ın öldürülme emriyle ilgili rivayette⁵⁶⁰ Harem’in hakkında kesinleşen bir hüküm bulunan kimseyi koruyamayacağı, bu hükmün uygulanma vaktini ertelemeyeceğine dair delil vardır.⁵⁶¹ Taberi, Hz. Peygamber’e Mekke ehli ile savaş ve onlarla harb etmenin helal olması, O’ndan (s.a.v.) sonra başkası için helal olmaması⁵⁶² yorumuyla hasâise dikkat çekmektedir.

⁵⁵⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VIII, 234, ayrıca bkz. Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, II, 217.

⁵⁵⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, II, 249.

⁵⁵⁸ el-Buhârî, *Cezâü’s-sayd*, 10.

⁵⁵⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, X, 271; Nevevî, *el-Minhâc*, IX-X, 129.

⁵⁶⁰ Ebu Davud, *Cihad*, 117.

⁵⁶¹ Hattâbi, *Meâlimü’s-Sünen*, II, 288.

⁵⁶² Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, II, 249-250.

İbn Battal “ولا تحل لأحد بعدي” ifadesini başka bir açıdan değerlendirerek, bu lafzın bu konudaki hükmü haber verdiğini, olacak bir şeyi haber vermediğini ifade etmektedir. Bilindiği gibi el-Haccac döneminde vakıa bunun hilafına olmuştur.⁵⁶³

Buraya kadar açıklamalardan görüldüğü gibi Mekke'nin fetih günü savaş yapılması ruhsatı Hz. Peygamber'in hasâsindendir. Ancak Mekke'de savaş yapılmasının Müslümanlar için hükmünün ne olduğu hususunda ihtilaf vardır.

2.1.2.2. Miras Bırakmaması

Mirasla ilgili rivayetlere bakıldığında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Aişe ve Ebû Hüreyre'den nakledildikleri görülmektedir. Hadislerin genelinde Hz. Fatıma'nın Hz. Ebû Bekir'den miras istemesi⁵⁶⁴ veya Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın Hz. Ömer'den miras hakkında hüküm vermesini istemesi⁵⁶⁵ ile ilgili uzun rivayetler yer almaktadır. Hz. Aişe'den gelen rivayetler, Hz. Fatıma'nın Hz. Ebû Bekir'den miras istemesinde babasının “Biz (Peygamberler) miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır.” rivayeti,⁵⁶⁶ Hz. Peygamber'in eşlerinin miras istemesi üzerine kendisinin aynı lafzı söylemesi⁵⁶⁷, sadece bu lafzı söylemesi⁵⁶⁸ ve Hz. Peygamber'in dinar, dirhem veya hayvan olarak miras bırakmadığı, hiçbir şeyi vasiyet etmediği⁵⁶⁹ şeklindedir. Ebû Hüreyre'den gelen rivayet ise “Biz (Peygamberler) miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır.”⁵⁷⁰, Hz. Peygamber'in mirasının dinar olarak paylaşılacağı⁵⁷¹ ve Hz. Fatıma'nın Hz. Ebû Bekir'den miras istemesi⁵⁷² şeklindedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْنَ تُؤْفِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْدَنَ أَنْ يَبْعَثَنَّ عُثْمَانَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ يَسْأَلْنَهُ مِيرَاثَهُنَّ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أَلَيْسَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا نُورِثُ مَا تَرَكَنَا صَدَقَةً؟

⁵⁶³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 270.

⁵⁶⁴ el-Buhârî, Farzu'l-hums, 1; Fedâilü Ashâbı'n-Nebi, 12; Megâzî, 14, 39; Ferâiz, 3; Müslim, Cihad ve's-Siyer, 52, 54; et-Tirmizî, Siyer, 44; en-Nesâî, Kısmu'l-fey.

⁵⁶⁵ el-Buhârî, Farzu'l-hums, 1; Megâzî, 14; Nafakât, 3; İtisam bi'l-Kitab ve's-Sünne, 5; Müslim, Cihad ve's-Siyer, 49; et-Tirmizî, Siyer, 44; en-Nesâî, Kısmu'l-fey.

⁵⁶⁶ el-Buhârî, Farzu'l-hums, 1; Fedâilü Ashâbı'n-Nebi, 12; Megâzî, 14; Megâzî, 39; Ferâiz, 3; Müslim, Cihad ve's-Siyer, 52, 54; en-Nesâî, Kısmu'l-fey.

⁵⁶⁷ el-Buhârî, Ferâiz, 3; Müslim, Cihad ve's-Siyer, 51

⁵⁶⁸ el-Buhârî, Ferâiz, 3.

⁵⁶⁹ İbn Mace, Vesâyâ, 1.

⁵⁷⁰ Müslim, Cihad ve's-Siyer, 56,

⁵⁷¹ Ebu Davud, Harâc ve'l-fey', 18,19

⁵⁷² et-Tirmizî, Siyer, 44.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Abdullah b. Mesleme, bize tahdisen rivayet etti; (O) Mâlik'ten; o, İbn Şihâb'dan; o, Urve'den; o da Hz. Aişe'den (r.a) naklen rivayet etti ki: Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem vefat ettiğinde, Nebi'nin (sallahu aleyhi ve sellem) eşleri, Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'e göndererek miras haklarını istemeyi murad ettiler. Hz. Aişe onlara, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem “Biz (Peygamberler) miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır.” buyurmadı mı demiştir.⁵⁷³

el-Buhârî'nin hocası, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi'nin (ö. 221) künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Medine ehliendir, Basra'ya yerleşmiştir. “İmam, sebt, kudve, şeyhu'l-İslâm” lafızlarıyla övülmektedir. Hadiste mutkinlerdendir. Ebû Zür'a er-Râzî, “Benim gözümde el-Ka'nebi'den daha kıymetli birinden hadis yazmadım.” demiştir. Ebû Hâtim hakkında “sika hucce” lafızlarını kullanmıştır. Yahya b. Maîn ise, Veki' ve el-Ka'nebi'den başka Allah rızası için hadis tahdis edeni görmediğini söylemiştir. *Muvatta* konusunda Abdullah b. Mesleme mi yoksa İsmail b. Ebu Üveys mi diye sorulduğunda, o tercih edilmiştir. 130 yılından kısa bir süre sonra doğmuştur. Süleyman b. Bilal, Malik b. Enes, İbn Ebû Zi'b, Eflah, Şu'be b. el-Haccâc, Seleme b. Verdân, Leys b. Sa'd, Hammad b. Seleme ve pek çok kimseden rivayeti vardır. Öğrencileri arasında el-Buhârî, Müslim, Ebu Dâvid, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî vardır. 221 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁵⁷⁴

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir'in (ö. 179/795) künyesi, Ebû Abdullâh'tır. Hakkında “Şeyhu'l-İslâm, Huccetü'l-ümme, İmamü dâru'l-hicret, sika, memun, sebt, fakih, alim, hucce, Ehl-i Hicaz'ın âlimi, zamanının hücceti ” gibi pek çok övgü dolu ifade vardır. *Muvatta* eserinde hadis aldığı hocaları arasında İshak b. Abdullah, Humeyd et-Tavîl, Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, İbn Şihâb ez-Zührî, Saîd el-Makburî, Nâfi', Yahya b. Saîd el-Ensârî bulunmaktadır. Maktu hadis rivayet ettiği hocaları arasında Muhammed b. Yusuf, Ziyad b. Ebu Ziyad gibi pek çok kimse vardır. Ayrıca, Zührî, Yahyâ el-Ensârî, Hişâm b. Urve'den de mürsel rivayetleri vardır. Ondaki hadis alanlar arasında hocalarından Zührî, Yahya b. Ebû Kesîr, Yahya b. Saîd; akranlarından Mamer, İbn Cüreyc, Ebu Hanife, el-Evzâ'î, Şu'be, Sevrî, Leys, Hammad b. Zeyd; Süfyan b. Uyeyne, Abdullah b. Mübarek, Yahya el-Kattân, Vekî', Ebû Davud et-Tayâlisî, Abdürrezzak, Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi, Âdem b. Ebû İyâs gibi meşhur âlimler vardır. el-Buhârî,

⁵⁷³ el-Buhârî, Ferâiz, 3.

⁵⁷⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve 'l-ta'dil*, V, 181; İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 353; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, X, 257-258, 260-261; ayrıca bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 136-143.

esahhu'l-esânîd olarak Malik-Nâfi'-İbn Ömer senedini zikretmektedir. Yahya b. Maîn, Abdülkerim dışında İmam Malik'in hadis aldığı kimselerin tamamının sika olduğunu söylemektedir. 179 yılında vefat etmiştir.⁵⁷⁵

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh İbn Şihâb'ın (ö. 124/742) künyesi Ebû Bekr'dir. Nisbeleri, el-Kuraşî, ez-Zührî, el-Medenî'dir. Sonra Şam'a gitmiştir. En çok bilinen hadis imamlardan biridir. Hakkında söylenen “*sika, kesîru'l-hadis, ilm ve rivayet, fakih, câmi', Hicaz ve Şam'ın âlimi, imam, hafız, hâfizu zamânihi*” gibi lafızlar onun hadis ilmindeki otoritesini göstermektedir. İbn Sa'd onun hakkında “*sika, fakih, câmi'*” demiştir. Malik b. Enes, Medine'de fakih ve muhaddis olan biri dışında kimseye yetişmediğini söylemiş, kim olduğu sorulduğunda İbn Şihâb ez-Zührî cevabını vermiştir. Hadis aldığı hocaları arasında Sehl b. Sa'd, Enes b. Malik, Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr bulunmaktadır. Rafi' b. Hadîc, Ubade b. Sâmit'ten rivayetleri mürseldir. Ondan hadis rivayet edenler arasında Ömer b. Abdülaziz, Amr b. Dînâr, Katâde b. Diâme, Mansur b. el-Mu'temir, Eyyub es-Sahtiyânî, Ebu'z-Zinâd, İbn Cüreyc, Mamer b. Râşid, el-Evzaî, Malik b. Enes, Leys b. Sa'd, İbn Ebû Zi'b, Hüşeym b. Beşir, Süfyan b. Uyeyne, akranlarından pek çok kimse, kendisinden büyük olan Atâ b. Ebû Rabâh gibi pek çok meşhur âlim vardır. İbn Ömer'den iki veya üç hadis aldığına dair bilgiler mevcuttur. Ali b. Medînî, iki bin civarında hadis bildiğini söyler. Ebû Davud iki bin iki yüz hadis bildiğini, bunların yarısının müsned olduğunu söylemektedir. Zührî'den, Saîd b. Müseyyeb'in yanında sekiz yıl bulunduğu nakledilmektedir. Mekhûl'e karşılaştığın en âlim insan kim diye sorulduğunda İbn Şihâb cevabını vermiş, sonra kim diye iki defa sorulduğunda ise cevabı değişmemiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Ebû Hâtim, onun İbn Ömer'den semasının olmadığını nakletmektedirler. 124 yılında vefat etmiştir.⁵⁷⁶

Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm'ın (ö. 94) künyesi Ebu Abdullah, nisbeleri el-Kuraşî, el-Esedî, el-Medenî'dir. 23 yılında doğmuştur. Sika bir tâbii, salih bir kimse olduğu, fitneye bulaşmadığı söylenmektedir. “*Sika, kesiru'l-hadis, fakih, alim, memun, sebt, imam, alimü'l-Medine*” gibi lafızlarla övülmektedir. Fukahâ-i sebadandır. Teyzesi Aişe'nin yanında uzun süre bulunmuş, ondan fıkıh öğrenmiştir. Babasından rivayeti azdır. Hadis aldığı kişiler arasında babası, Zeyd b. Sabit, Üsame b. Zeyd, Ebû Hüreyre, Abdullah b.

⁵⁷⁵ Zehebi, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, VIII, 48-53, 57; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 6-8.

⁵⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübra*, VII, 429, 434, 439; Zehebi, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 326-328, 332, 336, 349; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 696-699.

Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Zübeyr, Aişe vardır. Öğrencileri arasında, oğulları Yahya, Osman, Hişam ve Muhammed; Süleyman b. Yesâr, İbn Şihab, Ebu'z-Zinad, Muhammed b. el-Münkedir, Salih b. Keysân ve pek çok kimse vardır. 94 yılında vefat etmiştir.⁵⁷⁷

İkindiden sonra namaz konusunda geçtiği gibi, Hz. Aişe'nin ailesinden kız kardeşinin iki oğlu Urve ve Abdullah b. Zübeyr'in ondan rivayeti vardır.

Bütün râvilerin hoca-talebe ilişkisi ve her biri hakkında övücü ifadeler bulunmaktadır.

Daha önce değinildiği gibi Hz. Peygamber'in miras bırakmaması hasâisin faziletler bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde incelenen rivayetlerde Hz. Peygamber bütün peygamberlerin miras bırakmadığını haber vermektedir. Bu nedenle bu hasâis önceki peygamberler ile ortak, ümmetinden farklı olan özellikleri içinde değerlendirilebilir.

2.1.2.3. *Hain Bakışın Yakışmaması*

Hâinetü'l-a'yün ifadesi, Hz. Peygamber'e ait kavli bir rivayette, Ebû Davud ve en-Nesâî'de yer almaktadır.⁵⁷⁸ Burada kendisi için değil bütün peygamberler için genel bir ifade ile "Bir peygamber için hâinetü'l-a'yün uygun değildir." lafzı bulunmaktadır. Bu rivayet, Ebû Davud'un hadler kitabının mürtedle ilgili ilk bâbında ve cihad kitabının İslâm teklif edilmeden esirin öldürülebilmesi ile ilgili 117. bâbında olmak üzere iki defa yer almaktadır. en-Nesâî'de ise tahrîmü'd-dem kitabının 14. bâbında bulunmaktadır. Ebû Davud'da iki yerde bulunan bu rivayetin senedleri aynıdır, en-Nesâî'de ise farklılık sadece musanniflerin hocalarındadır. Ebu Dâvud iki rivayeti de Osman b. Ebû Şeybe'den, en-Nesâî ise Kâsım b. Zekeriyya b. Dînâr'dan almıştır. Üç rivayet de, Ahmed b. el-Mufaddal, Esbât b. Nasr, es-Süddî, Musab b. Sa'd kanalıyla, Sa'd'den gelmektedir. Bu rivayetler, Mekke'nin fetih günü genel emân hükmü dışında bırakılan, hakkında ölüm cezası verilen kişilerle ilgilidir. Bu istisnanın içinde olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, süt kardeşi Hz. Osman'ın aracılığıyla Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Hz. Peygamber, ancak üçüncü defadan sonra beyatini kabul etmiştir. Ashabına beyatten kaçındığını gördüklerinde, onun hakkındaki hükmü neden uygulamadıklarını sormuş,

⁵⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübra*, VII, 177-178, 181; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 133; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, IV, 421-422, 433.

⁵⁷⁸ en-Nesâî, *Tahrîmü'd-dem*, 14; Ebu Davud, *Hudud*, 1; *Cihad*, 117.

ashab da onun bunu istediğini anlamadıkları, gözüyle ima ettiği takdirde yapabilecekleri cevabını vermiştir. Hz. Peygamber, bir peygamberin gözüyle ima ederek zahir durumun hilafına bir hükmünün olamayacağını ifade etmiştir.

حدثنا عثمان بن أبي شيبة، حدثنا أحمد بن المفضل، حدثنا أسباط بن نصر قال: زعم السدي، عن مصعب بن سعد، عن سعد قال: لما كان يوم فتح مكة أمن رسول الله صلى الله عليه و سلم الناس إلا أربعة نفر وامرأتين وسماهم وابن أبي سرح فذكر الحديث قال: وأما ابن أبي سرح فإنه اختبأ عند عثمان بن عفان، فلما دعا رسول الله صلى الله عليه و سلم الناس إلى البيعة جاء به حتى أوقفه على رسول الله صلى الله عليه و سلم، فقال: يا نبي الله بايع عبد الله، فرفع رأسه فنظر إليه ثلاثا كل ذلك يأبى فبايعه بعد ثلاث، ثم أقبل على أصحابه فقال: أما كان فيكم رجل رشيد يقوم إلى هذا حيث رأي كفت يدي عن بيعته فيقتله؟ فقالوا ما ندري يا رسول الله ما في نفسك، ألا أوأمت إلينا بعينك؟ قال: إنه لا ينبغي لنبي أن تكون له خانة الأعين

قال أبو داود: كان عبد الله أخا عثمان من الرضاعة، وكان الوليد بن عقبة أخا عثمان لأمه، وضربه عثمان الحد إذ شرب الخمر

(Musannif Ebû Dâvûd dedi ki) Osman b. Ebû Şeybe bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Ahmed b. el-Mufaddal bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Esbât b. Nasr bize tahdisen rivayet etti; O dedi ki: es-Süddî iddia etti ki, Mus‘ab b. Sa‘d’dan, (o) Sa‘d’ın şöyle dediğini nakletmiştir: Fetih günü, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem dört kişi ve iki kadın dışında bütün insanlara emân verdi. (Eman verilmeyenlerin) isimlerini verdi. İbn Ebu Serh’in (de ismini verdi). Hadisi zikretti ve dedi ki: İbn Ebû Serh’e gelince o, Osman b. Affan’ın yanına saklandı. Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem insanları biat için çağırdığında, (Hz. Osman) onu Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem’in önünde durduruncaya kadar (huzuruna) getirdi ve “Yâ Nebiyallah! Abdullah’ın beyatını kabul et.” dedi. (Hz. Peygamber) başını kaldırdı, üç defa ona baktı, tamamında (beyat almayı) kabul etmedi. Üçüncüden sonra beyatını aldı, sonra Ashâbına dönerek şöyle buyurdu: “İçinizde beyat almaktan elimi çektiğimi görünce, ona karşı kalkıp (hakkındaki hükmü uygulamak üzere) öldürecek basiret sahibi kimse yok muydu?” Onlar “Yâ Rasûlullah, biz senin içinde olanı bilmiyoruz, bize gözünle işaret etseydin.” dediler. (Hz. Peygamber) buyurdu ki: “Bir peygamber için hâinetü’l-a‘yün olması (gözün söylenen/yapılanın dışında bir şey ima etmesi) yakışık almaz.”

(Ebu Davud, Abdullah'ın Hz. Osman'ın süt kardeşi olduğunu ve şarap içtiği için had uyguladığı Velid b. Ukbe'nin anne bir kardeşi olduğunu söylemiştir.)⁵⁷⁹

Hz. Peygamber için fetih günü Mekke'nin haramlık uygulaması ile ilgili rivayette Osman b. Ebu Şeybe'nin (ö. 239) tercümesine yer verilmişti. Orada görüldüğü gibi, öğrencileri arasında Ebu Davud vardır. Bu senedde yer alan Ahmed b. Mufaddal el-Haferî'den rivayeti bulunmaktadır.

Ahmed b. Mufaddal'ın künyesi Ebu Ali'dir. Osman b. Affân'ın mevlâsıdır. Nisbeleri el-Kuraşî, el-Emevî, el-Kûfî, el-Haferî'dir. İbn Hacer, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin onun hakkında övgüsünden bahseder. İbn İşkâb, İbn Ebû Şeybe'nin yönlendirmesi ve onun hakkındaki iyi sözlerinden bahsederek Ahmed b. Mufaddal'dan hadis aldıklarını söylemektedir. Ebû Hâtim, "sadûk" tadil lafzı yanında Şia'nın reislerinden olduğunu söylemiş, el-Ezdî "münkeru'l-hadis"⁵⁸⁰ olarak değerlendirmiştir. Süfyan es-Sevrî, Esbât b. Muhammed, Esbât b. Nasr el-Hemdânî, İsrail b. Yunus ve Vekî'den rivayeti vardır. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, Osman b. Muhammed b. Ebû Şeybe, Ebû Zür'a Abdullah b. Abdülkerim er-Râzî, Ebû Hâtim, Ahmed b. Yusuf es-Sülemî, Yakub b. Süfyan ve diğerleri ondan hadis almıştır. İbn Hibbân ona *Sikât* eserinde yer vermektedir. İbn Hacer, onun Süfyan senediyle Ali'den gelen merfu hadise yer veren el-Ezdî'nin "münkeru'l-hadis" değerlendirmesinden sonra, bu hadisin batıl olduğunu, ona dahil edilmiş olabileceğini söylemektedir. Ebû Davud ve en-Nesâî'nin ondan rivayeti vardır. İbn Sa'd 215 yılında vefat ettiğini söyler.⁵⁸¹

Esbât b. Nasr'ın künyesi Ebû Yusuf'tur. Nisbesi el-Hemdânî, el-Kûfî'dir. Harb b. İsmail, Ahmed b. Hanbel'e onun hadisini sorduğunu, sanki zayıf anlamında "mâ edrî (bilmiyorum)" dediğini nakletmektedir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında tevakkuf ettiği nakledilmektedir. Yahya b. Main "Leyse bi şey"⁵⁸², bir defa da "sika" demiştir. en-Nesâî

⁵⁷⁹ Ebu Davud, Cihad, 117.

⁵⁸⁰ **Münkeru'l-hadis**: Cerh lafızlarındandır. Cerhin üçüncü mertebesine el-İrâkî'nin eklediği lafızlar arasında yer alır. Hakkında bu tabir kullanılan râvinin hadisleri dini konularda hüccet sayılmaz. Ancak büsbütün de reddedilmez, itibar için yazılır. el-Buhârî diğer cerh ve ta'dil imamlarından ayrı olarak daha ağır olan cerhin beşinci mertebesindeki metruku'l-hadis lafzı yerine kullanmıştır. Buna göre onun bu tabiri kullandığı râvinin hadisini rivayet etmek helal olmaz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 273.

⁵⁸¹ İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 28; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, I, 303; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 487-488; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 47.

⁵⁸² **Leyse bi şey**: Metruk raviler hakkında yaygın olarak kullanılan cerh lafızlarındandır. "leyse bi's-sikati" tabirine nispetle bir derece daha hafiftir. Talât Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 204; Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkid Terimleri*, ss. 60-61.

“leyse bi’l-kavî⁵⁸³” demiştir. Ebû Nuaym zayıf olduğu kanaatindedir. et-Tirmizî’de yer alan Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin ile ilgili rivayetlerde teferrüd etmiştir. es-Sâcî *Duafâ* eserinde Simâk b. Harb’den mütâbisi olmayan hadisler rivayet ettiği bilgisini vermektedir el-Buhârî, “sadûk” olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân *Sikât* eserinde yer vermiştir.⁵⁸⁴ Simâk ve İsmail es-Sindî’den⁵⁸⁵ hadis almıştır. Hocaları arasında İsmail b. Abdurrahman es-Süddî, Câbir b. Yezid el-Cu’fi, Simâk b. Harb vardır. Ondandır alanlar arasında Ahmed b. Mufaddal el-Haferî, Ebû Gassân en-Nehdî, Amr b. Hammâd, İshak b. Mansur es-Selûlî, Yunus b. Bükeyr eş-Şeybânî bulunmaktadır. Sünen-i erbaada ve el-Buhârî’nin *Kitâbü’l-Edeb* eserinde rivayeti yer almaktadır.⁵⁸⁶

İsmail b. Abdurrahman es-Süddî’nin (ö. 127) künyesi Ebu Muhammed, nisbesi el-Kûfî’dir. Ebu Hüreyre’yi görmüştür. Yahya el-Kattân “*lâ be’se bih*”, Ahmed b. Hanbel “*sika*”, Ebû Hâtîm “*yüktebü hadisühü ve lâ yühteccü bih*”, İbn Adi “*bana göre sadûk*”, Ebu Zür’a “*leyyin*⁵⁸⁷” demiştir. İbn Maîn hadisinde zayıflık olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn’den Abdurrahman b. Mehdi’nin bulunduğu bir yerde İbrahim b. Mühacir ve Süddî hakkında zayıf dediği, Abdurrahman’ın buna kızdığı ve söylediğini kerih gördüğü nakledilmiştir. İbn Adi ayrıca birçok hocadan aldığı hadisleri bulunduğunu söylemiş, “*müstakimü’l-hadis, lâ be’se bih*” demiştir. İbn Mehdi’den “*zayıf*” dediği nakledilmiştir. İbn Hibbân *Sikât* eserinde yer vermiştir. en-Nesâî *el-Künâ* eserinde “*salih*”, başka bir yerde “*leyse bihi be’s*” lafzıyla değerlendirmiştir. İclî “*sika ve tefsir âlimi*”, Taberî “*lâ yuhteccü bih*⁵⁸⁸” demiştir. Ukaylî zayıf olduğunu söylemektedir. Yahya b. Said’in, es-Süddî hakkında sadece hayır söyleyen kişileri gördüm, onu terkeden kimse yoktur dediği nakledilmiştir. Hakkında Şiîlik iddiaları vardır. Cûzcânî Leys’in Kûfe’de iki yalancı olduğunu, birinin

⁵⁸³ **Leyse bi-kaviyy:** İbn Ebû Hâtîm’in tertibine göre cerhin ikinci mertebesindeki lafızlara tekabül eder. Hadisleri itibar için yazılır. en-Nevevî’ye göre “*leyyin*” lafzından aşağı derecededir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 201.

⁵⁸⁴ Zehebî, *Mizanü’l-itidal*, I, 325; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 357-359; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, I, 109.

⁵⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 357, 4 no’lu dipnotta, *Mizân* kitabında es-Süddî yerine yanlışlıkla es-Sindî yazıldığı ifade edilmişti. Bu nedenle de *Mizân* eserinde de bu rivayette yer alan Süddî’den hadis aldığı görülmektedir.

⁵⁸⁶ Zehebî, *Mizanü’l-itidal*, I, 325; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 357-359; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, I, 109.

⁵⁸⁷ **Leyyinun:** “*leyyinu’l-hadis*” lafzı ile aynıdır. İkisi de “hadiste gevşektir” anlamında cerh lafzıdır. Cerhin birinci mertebesine, en hafifine delalet eder. Leyyin, adalet lafzını kaybettirmeyen bir kusuru görülen ravinin cerhinde kullanılmaktadır. Bu ve benzeri cerhin birinci mertebesinde lafızlarla cerh edilen ravinin hadisleri terkedilmez, itibar için yazılır. Bazı âlimler dini emirlerde gevşekliği “*leyyin*”, rivayette gevşek davranmayı rivayet kaidelerine önem vermeyi “*leyyinü’l-hadis*” ibaresiyle ifade ederler. Gerek dinî emirlerde gerekse rivayette gevşekliği görülen ravi için ayrıca “*fihî linun*” cerh lafzı da kullanılır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 202.

⁵⁸⁸ **Lâ yuhteccü bih:** “Onunla ihticac edilmez” manasında üçüncü derece cerhe delâlet eden lafızlardandır. Kaide olarak üçüncü dereceden bir lafızla cerh edilen ravinin hadisleriyle ihticac edilmezse de tamamen terk edilmez. Hadisleri itibar için yazılır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 196.

vefat ettiğini, onların es-Süddî ve el-Kelbî olduğunu nakletmektedir. Hüseyin b. Vâfid el-Mervezî'nin Süddî'den hadis aldığı, onun Ebu Bekir ve Ömer'e şetmettiğini duyduktan sonra yanına gitmediğini söylemektedir Zehebî, onun es-Süddî el-Kebîr olduğunu söylemektedir. Adı Muhammed b. Mervan olan es-Süddî es-Sagîr'in ise Ameş'den vâhin rivayetleri vardır. es-Süddî, İbn Ömer, Hasan b. Ali, Ebu Hureyre, Ebu Said'i görmüştür. Hocaları arasında babası, Enes, İbn Abbas, Yahya b. Abbad, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Atâ, Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, İkrime vardır. es-Sevrî, Ebu Avane, Ebû Bekir b. Ayyâş, Esbât b. Nasr el-Hemdânî öğrencilerindedir. Bu hadisin râvisi olan Esbât b. Nasr ondan rivayette meşhurdur. 127 yılında vefat etmiştir. el-Buhârî dışındaki kütüb-i sittede rivayetleri vardır.⁵⁸⁹ Münekkitler tarafından genelde cerh lafızları kullanılsa da sika olduğunu ifade edenler de vardır.

Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın künyesi Ebû Zürâre, nisbesi ez-Zührî el-Medenî'dir. İbn Sa'd "sika kesiru'l-hadis", İclî "tabîî, sika" demektedir. İbn Hibban *Sikât* eserinde yer vermiştir. el-Buhârî, *Tarihü's-sagîr* eserinde İkrime b. Ebû Cehl'den semasının olmadığını söylemektedir. Beyhakî *el-Medhal'inde* Osman'dan rivayetinin munkatı olduğunu söylese de İbn Hacer, İbn Ebu Davud'un *el-Mesâhif*inde semasının sıhhatine delil olan ibareler bulunduğu açıklamaktadır. Ali, Talha, İkrime b. Ebû Cehl, Adi b. Hâtim, İbn Ömer ve babasından rivayeti vardır. Mücahid, İsmail es-Süddî, Ebu İshak es-Sebî'î, Süfyan b. Dînâr ondan hadis alan âlimler arasındadır. Vefat ettiği 103 yılına kadar Kûfe'de kalmıştır. kütüb-i sittede rivayetleri vardır.⁵⁹⁰

Sahabe râvisi, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın künyesi Ebû İshak'tır. İlk Müslüman olan yedi kişinin yedincisidir. Namaz farz kılınmadan önce, on yedi yaşında Müslüman olmuştur. Aşere-i mübeşşeredendir. İslâm için ilk kan akıtan, ilk ok atan kimsedir. Bedir, Uhud ve Hendek savaşına katılmıştır. Hz. Peygamber'den pek çok hadis rivayet etmiştir. Çocukları İbrahim, Âmir, Mus'ab, Ömer, Muhammed; sahabeden Aişe, İbn Abbas, İbn Ömer; tabiinden Saîd b. el-Müseyyeb, Alkame ve pek çok kimse ondan hadis almıştır. Vefat tarihinde ihtilaf vardır. Vefat tarihi olarak 51, 54, 55, 56, 57, 58 gibi birbirinden farklı yıllar verilmiştir. 52 tarihi daha meşhurdur. Vakidi 70 küsur yaşında 55 yılında, Ebu Nuaym 58

⁵⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 133, 138; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, I, 395-396; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 158.

⁵⁹⁰ İbn Hibban, *Sikat*, V, 411; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, IV, 350; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 84.

yılında vefat ettiğini söylemektedir.⁵⁹¹

Senedde yer alan “زعم” ibaresi, “tahdis, ihbar, an‘ane” gibi bilinen rivayet sözcüklerinden farklıdır.⁵⁹²

Hattâbî, sened ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer vermeksizin, hâinetü'l-a'yün ifadesini, insanlar için zahir olanın dışında kalbindekini gizlemesi, dili ile bir şey söylemeden gözle ima ettiğinde ihanet etmiş olması şeklinde açıklamaktadır. Bu ihanetin zahiri, gözler tarafından ortaya çıktığı için “hâinetü'l-a'yün” olarak isimlendirilmiştir. Hadisde yer alan “rüşd” kelimesi, öldürülmesi hükmünün doğruluğunu anlayabilme, fetanet anlamındadır.⁵⁹³ en-Nesâî'nin şerhinde de senedle ilgi açıklama bulunmaksızın Hattâbî'nin hâinetü'l-a'yün tanımı nakledilmiştir.⁵⁹⁴ Bu iki şerhte hasâis kavramına değinilmemiştir.

Seneddeki ki “زعم” ibaresi ile ilgili açıklamaya yer verilmemiştir. Hattâbî, hâinetü'l-a'yün ifadesini, insanlara göstermeksizin kalbindekini saklama, dili çekip gözle ima etmek olarak açıklamaktadır. Münzirî, isnadındaki, İsmail b. Abdurrahman es-Süddî ile Müslim'in ihticac ettiğini, Ahmed b. Hanbel'in tevsik ettiğini, ondan başka pek çok kimsenin onun hakkında cerh lafızlarını kullandığını söylemektedir. Aynı şekilde Esbât b. Nasr ile Müslim *Sahih*'inde ihticac etmiş, pek çok kimse onun hakkında cerh lafızlarını kullanmıştır.⁵⁹⁵ Münzirî senedde yer alan iki râvinin cerh ve tadil durumuna işaret etmiş, Müslim'de bulunmalarını öne çıkarmıştır.

el-Buhârî'nin “İzin isteme” kitabının ikinci bâbında, Nûr sûresi evlere izin alarak girilmesiyle ilgili 24/27-29 âyetleri, takip eden mümin erkek ve kadınların gözlerini haramdan korumaları ile ilgili 24/30-31 âyetleri ile Mü'min Suresi 40/19 âyetteki “gözlerin hain bakışı” (حَايِنَةُ الْأَعْيُنِ) yer almaktadır. Bâb başlığında son âyetin ardından yasaklanan şeylere bakmak açıklaması yer almaktadır.⁵⁹⁶ el-Buhârî, bu âyeti hasâisin Hz. Peygamber'e özel haramlardan kısmındaki “gözlerin hain bakışı” açısından değil, izin isteme, bakma açısından zikretmiştir. Şerhte ise bu bâbdaki bağlamından farklı olarak, Kirmânî'nin gözün hain bakışının haramlığının el-hasâisü'n-nebevîyyeden olduğu açıklamasına yer verilmiştir.

⁵⁹¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 453, 456; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, s. 275, 277; İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 83.

⁵⁹² “زعم” tabirinin yer aldığı rivayetler için bkz. er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, ss. 505-506.

⁵⁹³ Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, II, 287.

⁵⁹⁴ en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hafız Celâlüddin es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmam es-Sindî*, VII, 106.

⁵⁹⁵ Azimâbadi, *Avnü'l-ma'bud şerhu Süneni Ebû Davud*, XII, 13-14; VII, 346-347.

⁵⁹⁶ el-Buhârî, *İstizan*, 2.

Ona göre hasâis olarak zikredilen gözlerin hain bakışı, kişinin sözlü ifadesinin hilafına gözle darb ve benzeri bir şeyin yapılabileceğine işaret etmek anlamına gelmektedir.⁵⁹⁷ Bu ifadeye, el-Buhârî'nin bâb başlığında yasaklanan şeylere bakmak, hasâiste ise zahir durumun aksine gözle başka bir şeyin yapılabileceğine işaret etmek şeklinde iki farklı anlam verildiği görülmektedir.

2.1.2.4. Cünüp İken Mescide Girmesi

Hz. Peygamber'in sadece kendisi ve Hz. Ali'yi istisna ettiği rivayet kütüb-i sitte içinde sadece et-Tirmizî'de yer almaktadır. et-Tirmizî bu rivayetin garip olduğunu, sadece bu tarik ile geldiğini söylemektedir.

حدثنا علي بن المنذر أخبرنا محمد بن فضيل عن سالم بن أبي حفصة عن عطية عن أبي سعيد قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لعلي: يا علي لا يحل لأحد أن يجنب في هذا المسجد غيري وغيرك. قال علي بن المنذر: قلت لضرار بن صرد: ما معنى هذا الحديث ؟ قال: لا يحل لأحد يستطرقة جنبا غيري وغيرك

قال أبو عيسى: هذا حديث حسن غريب لا نعرفه إلا من هذا الوجه، وقد سمع مني محمد بن إسماعيل هذا الحديث و أستغربه.

(Musannif et-Tirmizî dedi ki) Ali b. el-Münzir bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Muhammed b. Fudayl ihbar yoluyla haber verdi;⁵⁹⁸ (O) Sâlim b. Ebû Hafsa'dan; (O) Atiyye'den, (O) Ebû Saîd'den şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem Hz. Ali'ye “*Yâ Ali, benim ve senin dışında bir kimsenin bu mescidde cünüp bulunması helal değildir.*” demiştir. Ali b. Münzir dedi ki: Dırâr b. Surad'a “Bu hadisin manası nedir?” dedim. “Benim ve senin dışındaki bir kimsenin mescidden geçmesi helal değildir.” dedi.

Ebû İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu, garib-hasen hadistir. Bu vecih dışında bilmiyoruz. Muhammed b. İsmail (el-Buhârî), bu hadisi benden duymuş ve “garib” olarak

⁵⁹⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXII, 361.

⁵⁹⁸ Ahberenâ: “Bize haber verdi” anlamında olana bu kelime hadis rivayetinde ravinin hadisi hangi yollarla aldığını göstermek ve onun aldığı kimseye isnad etmek için kullandığı tabirlerden biridir. Bu kelime hemen hemen bütün hadis tahammül yollarında kullanılan tabirlerden biridir. Ravi şeyhin ağzından bizzat dinlediği hadislerin rivayetinde bu tabiri kullanır. Ancak bu semâ yolu ile alınan hadislerin rivayetinde bu tabirden başka bir kelime kullanılmayacağı anlamına gelmez. İcâzet ve münâvele yolu ile alınan hadislerin rivayetinde de bu ve benzeri tabirlerin kullanılması bazı hadisçiler tarafından tecviz edilmiş, bazıları da bu tabirlerle birlikte tahammül yolunu belirtecek bir ibarenin zikredilmesini uygun görmüştür. Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, ss. 24-30.

değerlendirmiştir.⁵⁹⁹

et-Tirmizî'nin hocası Ali b. el-Münzir b. Zeyd el-Evdî el-Kûfî'nin (ö. 250) künyesi Ebu'l-Hasandır. et-Tarîkî nisbesiyle bilinmektedir. Kûfe ehli'dendir. Abdurrahman b. Ebû Hâtim'den babasına onun hakkında sorulduğunda, elli veya elli beş defa hacc ettiğini söyledikten sonra "mahalluhu's-sıdk"⁶⁰⁰, demiştir. İbn Nümejr (ö. 234) "sika sadûk", İbn Ebû Hâtim "sadûk sika" demiştir. en-Nesâî sika olduğunu söylemekle beraber Şîî olduğunu da eklemiştir. İbn Hibban *Sikât* eserinde zikretmiştir. Ahmed b. Mufaddal el-Haferî, İshak b. Mansur es-Selûlî, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, İbn Fudayl, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân, Vekî' b. el-Cerrâh, el-Velîd b. Müslim, babası el-Münzir b. Zeyd ve Kûfelilerden hadis almıştır. et-Tirmizî, en-Nesâî, İbn Mâce, İshak b. Eyyûb el-Vâsîfî, Abdurrahman b. Ebû Hâtim talebeleri arasındadır. İbn Hibban'ın hocası İshak b. Eyyûb el-Vâsîfî ve başka hocaları, ondan hadis almıştır. 250 yılında vefat etmiştir.⁶⁰¹

Muhammed b. Fudayl b. Gazvân b. Cerîr'in (ö. 195) künyesi Ebû Abdurrahman, nisbesi ed-Dabbî, el-Kûfî'dir. Ebû Zür'a "sadûkun min ehli'l-ilm", Ebû Hâtim "şeyh"⁶⁰², en-Nesâî "leyse bihi be's", Yahya b. Main "sika", Ahmed b. Hanbel "hasenü'l-hadis"⁶⁰³ demiştir. Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel'den Şîî olduğu yönünde değerlendirmesi de nakledilmektedir. Hocaları arasında Sâlim b. Ebû Hafsa, Asım el-Ahvel, babası Fudayl b. Gazvân, Hişam b. Urve vardır. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Süfyan es-Sevrî, Ali b. el-Münzir et-Tarîkî, Kuteybe b. Said öğrencilerindedir. İbn Hibban *Sikât* eserinde yer vermiş, ancak Şîîlikte guluv olduğunu söylemiştir. Tasnif eserleri vardır. Kütüb-i sittenin tamamında rivayeti bulunmaktadır. Vefat tarihi olarak 194 veya 195 yılları verilmektedir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ et-Tirmizî, Menakıb, 20. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, VII, 65.

⁶⁰⁰ **Mahalluhu's-sıdk**: "Böylesine doğru denilebilir" anlamında ta'dil lafızlarındandır. Ta'dilin İbn Ebû Hâtim'in tertibine göre ikinci, ez-Zehbî'ye göre üçüncü, İbn Hacer'in tertibine göre ise dördüncü mertebesine delalet eder. İbn Ebû Hâtim bu lafızlarla adaletine hükmedilen ravinin rivayetinin yazılabileceğini ancak gözden geçireceğini söyler. İkinci mertebedeki lafızlar râvinin zabt vasfına işaret etmez. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, ss. 204-205.

⁶⁰¹ İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 474; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 145-147; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, V, 191.

⁶⁰² **Şeyh**: Umumiyetle hadis talebesinin meclisine devam ederek hadislerini rivayet ettiği hadisçiye denir. Ayrıca ravinin adaletine hükmetmekte kullanılır. İbn Ebû Hâtim'in tasnifinde dördüncü mertebede yer alır. O, bu râvilerin hadislerinin yazılacağını ve gözden geçirileceğini ancak mertebe bakımından diğerlerinden aşağıda derecede olduğunu söylemiştir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 377.

⁶⁰³ **Hasenü'l-hadis**: Ta'dilde İbn Ebû Hâtim'in tasnifinde üçüncü mertebeye delâlet eden "şeyhun" lafzına el-İrakî ve ona tabi olarak es-Süyûtî'nin ekledikleri lafızlar arasında yer alır. Bu ravinin hadisleri yazılır, itibar için gözden geçirilirse de mertebe itibarıyla diğer iki derecede bulunan lafızlardan aşağı derecededir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 129. ("şeyh" ibaresi için hem üçüncü hem dördüncü mertebe şeklinde iki farklı malumat bulunmaktadır.)

⁶⁰⁴ İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 250; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 60-61; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI,

Sâlim b. Ebû Hafsa'nın (ö. 140?) künyesi Ebû Yunus, nisbesi el-Kûfi, el-İclî'dir. Abdullah b. Abbas'ı görmüştür. Amr b. Ali zaîfü'l-hadis⁶⁰⁵ ve Şiilikte ifratı olduğunu zikrettikten sonra Sevrî ve İbn Uyeyne'nin ondan hadis aldığını söylemektedir. Ahmed b. Hanbel şii, hadisinin az olduğunu söylemektedir. Yahya b. Maîn'den sika ve şii olduğunu söylediği iki nakil vardır. Ebû Hâtim "yüktebu hadisühû ve lâ yuhteccü bih", en-Nesâî "leyse bi-sika" demektedir. Fellâs, "zayıf, Şiilikte aşırı" demektedir. İbnü'l-Medîni'nin yanında Râfizîlerden gâlî olanlar zikredildiği esnada Yunus b. Habbâb ile Sâlim b. Ebû Hafsa'yı eklemiştir. Ukaylî, aşırılığı dolayısıyla terkedildiğini söylemektedir. Ancak onun hadis rivayetine başlarken Ebu Bekir ve Ömer'in fazileti ile başladığı da rivayet edilmektedir. Öğrencisinin İbn Fudayl olduğu Ebu Hureyre'den merfu olarak gelen rivayet ise Hasan ve Hüseyin'in fazileti ile ilgilidir. Yahya ve Ebû Abdurrahman ondan hadis almazdı. Yahya'nın Süfyan-Ebû Yunus-Münzir es-Sevrî senediyle yaptığı rivayet, Ebu Yunus'un Salim b. Ebû Hafsa olduğu itirazı ile karşılaşmıştır. Yahya b. Said'in Süfyan'dan Ebu Yunus senediyle aldığı rivayetin o ana kadar Salim olduğunu bilmediği, buna hayret ettiği görülmektedir. İbn Adi, onun hadislerinin çoğunluğunun Kûfe'deki şîilerin gâlilerinden aldığını, Ehl-i Beyt ile ilgili rivayetler ve bunlardaki kusurun guluvdan dolayı olduğunu, diğer hadislerine gelince onların "lâ be'se bih" olduğunu umduğunu söylemektedir. Hocaları arasında Selman b. Ebû Hâzim el-Eşce'î, Atiyye, Şa'bî vardır. İsrail b. Yunus, Süfyan b. Uyeyne, Süfyan es-Sevrî, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân öğrencilerindedir. et-Tirmizî'de ve el-Buhârî'nin *Edeb* eserinde onun rivayeti bulunmaktadır. 140 senesine yakın vefat etti.⁶⁰⁶

Atiyye b. Sa'd b. Cünâde'nin (ö. 111) nisbeleri el-Avfi el-Cedelî el-Kaysî el-Kûfi'dir. Yahya b. Main "salih", Ebû Zür'a "leyyin", Ebû Hâtim "daif, yüktebu hadisühû", en-Nesâî "zayıf" demiştir. Sevrî ve Hüseyim, Atiyye'nin hadisini zayıf kabul etmişlerdir. İbn Adi, ondan sikalardan bir grubun rivayeti olduğunu, Atiyye'nin Ebû Saîd'den rivayetleri olduğunu ve ondan olmayan rivayetleri bulunduğunu, zayıf olmakla beraber hadisinin yazılabileceğini, Kûfe'nin Şîilerinden sayıldığını söylemektedir. Ahmed b. Hanbel "daîfü'l-hadis" demiş ve Atiyye'nin künyesi Ebû Saîd olan el-Kelbî'den tefsir

300; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 293-298.

⁶⁰⁵ **Zaîfü'l-hadis**: Adalet yönüyle kusursuz olmakla birlikte zabtları itibariyle sika ravilere nisbetle hatası daha fazla olan zayıf raviler hakkında kullanılan terimlerden. Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu*, s. 133.

⁶⁰⁶ en-Nesâî, *ed-Duâfâ*, s. 116; Cüzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 53; İclî, *Marifetü's-sikât*, I, 382; Zehebi, *Mizanü'l-İtidal*, III, 162-164; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 133-135, 138; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 675.

sorduğu ve bunu “Ebû Saîd dedi” diye naklettiğini eklemiştir. Zehebî, bu kullanımıyla sahabeden Ebû Saîd vehmini uyandırmak istediğini söylemektedir. el-Kelbî, Atıyye'nin kendisini Ebû Saîd olarak künyelendirdiğini söylemiştir. Zeyd b. Erkam, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî'den hadis almıştır. Birçok öğrencisinin içinde Sâlim b. Ebû Hafsa, Kesîr Ebû İsmail en-Nevvâ, Mutarrif b. Tarîf vardır. Ebû Davud, et-Tirmizî, İbn Mâce ve el-Buhârî'nin *Edeb* eserinde rivayeti yer almaktadır. 111 yılında vefat etmiştir.⁶⁰⁷ Buradan Ebû Saîd'den olan rivayetlerini ihtiyatla karşılamak gerektiği düşünülebilir.

Ebû Saîd'in adı Sa'd b. Mâlik b. Sinan'dır. Künyesi Ebû Saîd ile meşhur olmuştur. Sahabenin meşhurlarındandır. Muksirundandır. İlk katıldığı gazve Hendek'tir, Hz. Peygamber ile beraber on iki gazveye katılmıştır. Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali gibi pek çok sahabeden de hadis rivayet etmiştir. Sahabeden Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, tâbiînden Atâ b. Yesâr, Saîd b. Müseyyeb ondan hadis almıştır. Öğrencileri arasında Atâ b. Yesâr, Atâ b. Yezîd, Atıyye el-Avfi vardır. Tercemesinde yer verilen Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in fazileti ile ilgili rivayet, bu hadiste de öğrencisi olan hakkında Şiilik iddiası bulunan Atıyye b. Sa'd'dan gelmektedir. 74 yılında vefat etmiş, Baki'a defnedilmiştir.⁶⁰⁸ Şiilikle itham edilen Atıyye'nin bahsedilen kaynaklarda Ebu Said'den Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in fazileti ile ilgili rivayetine yer verilmesi dikkat çekmektedir.

Bu rivayet, el-Elbânî'nin *Sünenü't-Tirmizî*'de yer alan zayıf hadisler üzerine yaptığı çalışmada zayıf olarak yer almaktadır.⁶⁰⁹

İbnü'l-Cevzî'de yer alan rivayette sadece Atıyye ve Ebû Saîd ortaktır. Musannif, bu rivayetin sahih olmadığını, mesciddeki kapıların örtülmesi ve Hz. Ali'nin istisna edilmesi konusuna mebni olduğunu ifade etmektedir. Rivayette birçok problem vardır. Atıyye'nin zayıf olduğu konusunda birleşilmiştir. İbn Hibban, Kelbî'den Atıyye'nin kendisinden rivayette bulunurken künyesi Ebu Said'i kullandığını, bununla el-Hudri'nin kastedildiği vehmi uyandırmasını istediğini, rivayetlerin sadece dikkat çekmek için yazılmasının helal olacağını söylemektedir. Buradaki rivayette bulunan et-Tirmizî'de olmayan Kesir en-Neva

⁶⁰⁷ en-Nesâî, *ed-Duâfâ*, s. 193; Zehebî, *Mizanü'l-İtidal*, V, 100-101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 145-149.

⁶⁰⁸ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, s. 815; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 451-452; VI, 138; İbn Hacer, *el-İsabe*, II, 85; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 297.

⁶⁰⁹ Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, *Zaifü Süneni't-Tirmizî*, 1. bs., Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1420/2000, s. 428.

için Razi ve en-Nesâî zayıf demiştir. İbn Adi ise Şiilik konusunda gâî ve mufrit olduğunu söylemiştir.⁶¹⁰ İbnü'l-Cevzî'nin bu eseri üzerine yapılan değerlendirmede, bu hadisin aslının olduğu, mevzu olmadığı ifadesi yer almaktadır.⁶¹¹

et-Tirmizî'de yer alan rivayette Hz. Peygamber kendisine has bir hükme Hz. Ali'yi de dahil etmektedir. et-Tirmizî, “garib” lafzını kullanmakla beraber hasen hükmünü de vermiştir. Ancak, hasen hükmünde açıklama yapmak gerekmektedir. Çünkü Salim b. Ebu Hafsa ve Atiyye hakkında "daif cidden" “Şii” değerlendirilmeleri yapılmıştır. Mubarekpûrî *Tuhfe* eserinde İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayete *Mevzuat* eserinde yer verdiğini ifade eder. Nevevi, et-Tirmizî'nin şahidleriyle beraber bu rivayeti hasen saydığını ifade eder. Bu rivayeti, Bezzâr, Sad b. Ebu Vakkas'tan; Ebu Ya'la Hz. Ömer'den; Beyhaki, *Sünen*'inde Ümmü Seleme'den; el-Buhârî, *Tarih*'inde Aişe'den tahrir etmiştir. Ayrıca, anlamında da açıklama gerekmektedir. Çünkü mescidde cünüp kalmayıp geçebilmek ümmet için de geçerli bir hükümdür. Kudâî, bu halde iken mescidde kalmayı Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı olan hasâisinden saymıştır.⁶¹² et-Tirmizî, Muhammed b. İsmail'e sordum derken İmam el-Buhârî'yi kastetmiştir. Müslümanlar için helal olmayan cünüp iken mescidden geçmektir.⁶¹³

es-Süyûtî et-Tirmizî'nin bu hadis için hasen hükmünü vermesi şaşılacak şey olarak değerlendirmektedir. Burada Hz. Peygamber'in veya Hz. Ali'nin bir hükmün dışında olma konusu net değildir. Ümmetten biri, bir haram hükmünden ayrı tutulamaz. Bu hadisin münker olmasından hareketle, Hz. Peygamber'in Allah'ın haram kıldığı konularda ümmetine bir ruhsatı has kılmadığı sonucu çıkarılabilir. Ruhsatlar dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmanın mubah olması ve buna benzer durumlar gibi dünyevi işlerle ilgilidir. Hz. Peygamber cünüp iken mescidde oturmanın mubahlığı konusunda kimseye ruhsat vermemiştir.⁶¹⁴ es-Süyûtî'nin bu hadis hakkındaki açıklamaları doğrultusunda hasâisi farklı bir şekilde yorumladığı söylenebilir. Hasâisi dünyevi işlerle ilgili olması şeklinde sınırlandırmıştır.

İbn Kesir, cünüp iken mescide girme konusunu hasâis olarak değil genel anlamda

⁶¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 137-138.

⁶¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 138.

⁶¹² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 181-183; Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, X, 232-233.

⁶¹³ Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, X, 232-233.

⁶¹⁴ Nâsır b. Muhammed b. Hâmid el-Garibî, *Kütü'l-mugtezî alâ Câmi'i't-Tirmizî li'l-İmâm Celâlüddin es-Süyûtî*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1424 h., Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, II, 1012.

Nisa sûresi 4/43 “cünüpken –yolculuk yapanlar dışında- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın” âyeti çerçevesinde değerlendirmiştir. Âyetin bu kısmını “cünüpler için namaz mahalli olan mescitlerde kalmaksızın kapısından geçmek dışında mescide yaklaşmanın yasaklanması” şeklinde tefsir etmiştir.⁶¹⁵

Bu konu hasâis eserlerinde Hz. Peygamber’e has mubahlar konusunda zikredilse⁶¹⁶ de yukarıdaki sened tenkidinde görüldüğü gibi râvilerden Sâlim b. Ebû Hafsa ile Atiyye b. Sa‘d hakkında ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Hasâisin tespitinde delilin sağlam bir kaynak olması gerektiği için et-Tirmizî’de yer alan bu rivayetin bu hususun hasâisten sayılması için yeterli olmadığı söylenebilir.

2.1.2.5. Vefat Ettiği Yere Defnedilmesi

İbn Mâce’nin Hz. Peygamber’in vefatı ve defni ile ilgili bâb başlığında yer alan uzun rivayette peygamberlerin vefat ettiği yere defnedileceği merfu olarak Hz. Ebû Bekir’den nakledilmiştir. Benzer rivayet “*Allah, peygamberinin ruhunu defnedilmesini istediği yerde kabzeder.*” lafzıyla Hz. Âişe’den rivayetler Hz. Ebû Bekir’den merfu olarak et-Tirmizî’de bulunmaktadır. et-Tirmizî bu rivayet için, “garip hadis” ve senedde yer alan Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Müleykî’nin hafızası yönünden zayıf kabul edildiği değerlendirmesini yapmaktadır.⁶¹⁷

حدثنا نصر بن علي الجهضمي قال أنبأنا وهب بن جرير قال حدثنا أبي عن محمد بن إسحاق قال حدثني حسين بن عبد الله عن عكرمة عن ابن عباس قال لما أرادوا أن يحفروا لرسول الله صلى الله عليه وسلم بعثوا إلى أبي عبيدة بن الجراح وكان يضرخ كضريح أهل مكة وبعثوا إلى أبي طلحة وكان هو الذي يحفر لأهل المدينة وكان يلحد فبعثوا إليهما رسولين فقالوا اللهم خر لرسولك فوجدوا أبا طلحة فجاء به ولم يوجد أبو عبيدة فلحد لرسول الله صلى الله عليه وسلم قال فلما فرغوا من جهازه يوم الثلاثاء وضع على سريره في بيته ثم دخل الناس على رسول الله صلى الله عليه وسلم أرسلوا يصلون عليه حتى إذا فرغوا أدخلوا النساء حتى إذا فرغوا أدخلوا الصبيان ولم يؤم الناس على رسول الله صلى الله عليه وسلم أحد لقد اختلف المسلمون في المكان الذي يحفر له فقال قائلون يدفن في مسجده وقال قائلون يدفن مع أصحابه فقال أبو بكر إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ما قبض نبي إلا دفن حيث يقبض، قال فرفعوا فراش رسول الله صلى الله عليه وسلم الذي توفي عليه فحفروا له ثم دفن صلى الله عليه وسلم وسط الليل من ليلة الأربعاء ونزل في حفرته علي بن أبي طالب والفضل بن العباس وقتم أخوه

⁶¹⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1969, I, 499.

⁶¹⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 181-183; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, ss. 191-193; es-Süyûtî, *el-Hasâsü'l-kübra*, III, 293-296.

⁶¹⁷ et-Tirmizî, Cenâiz, 33; et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, (haz. İzzet Ubeyd ed-De‘âs), 3. bs., Dâru'l-Hadis, Beyrut 1408/1988, s. 184.

وشقرا ن مولى رسول الله صلى الله عليه و سلم وقال أوس بن خولى وهو أبو لىلى لعلى بن أبى طالب أنشدك الله وحننا من رسول الله صلى الله عليه و سلم قال له على: أنزل وكان شقرا ن مولاه أخذ قطيفة كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يلبسها فدفنها في القبر وقال والله لا يلبسها أحد بعدك أبدا فدفنت مع رسول الله صلى الله عليه و سلم

(Musannif İbn Mâce dedi ki) Nasr b. Ali el-Cehdâmî bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Vehb b. Cerîr bize inbâ yoluyla rivayet etti;⁶¹⁸ (O dedi ki) babam bize tahdisen rivayet etti; (O) Muhammed b. İshak'tan, (O dedi ki) Hüseyin b. Abdullah bana tahdisen rivayet etti; (O) İkrime'den, (O) İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmiştir:

Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem için kabir yapmak istediklerinde Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh'a birini gönderdiler. O, Mekke ehlinin şak usulü gibi şak şeklinde kabir kazıyordu. Ebû Talha'ya da birini gönderdiler. O Medine ehli için kabir kazıyor ve lahit yapıyordu. İkisine iki elçi gönderdiler. Dediler ki: “Allahım rasûlün için seç (şak veya lahit usulünden birini)”. Ebû Talha'yı buldular, o getirildi. Ebû Ubeyde bulunmadı. (Ebû Talha) Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem için lahit yaptı. (İbn Abbas) dedi ki: Salı günü teçhizi bitirdiklerinde, evindeki yatağı üzerine konuldu. Sonra insanlar gruplar halinde cenaze namazını kılmak üzere Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in yanına girdi. Onlar bitirdiğinde kadınları (cenaze namazını kılmak üzere odaya) aldılar. Onlar bitirdiğinde çocukları (cenaze namazını kılmak üzere odaya) aldılar. Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in cenaze namazını kıldırmak için kimse imamlık yapmadı. Müslümanlar kabir yapılacak yer konusunda ihtilaf ettiler. Bir kısmı, mescidine defnedilsin dedi. Bir kısmı, ashabı ile beraber defnedilsin dedi. Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in, peygamber vefat ettiğinde vefat ettiği yere defnedilir buyurduğunu işittiğini söylemiştir. (İbn Abbas) dedi ki: Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in vefat ettiği yatağı kaldırdılar, onun için kabir kazdılar, sonra çarşamba gecesini gece yarısında defnedildi. Kabrine Ali b. Ebû Tâlib, Fadl b. Abbas ve kardeşi Kusem, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in mevlâsı Şükran girdiler. Evs b. Havlî –ki o Ebû Leylâ'dır- Hz. Ali'ye dedi ki: “Allah için istiyorum, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'den bize pay ver (defnederken hizmet etme fırsatı ver)” Hz. Ali ona dedi ki: “(kabre) in” Mevlâsı Şükran, Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem'in giydiği elbiseyi aldı, onu kabre defnetti ve dedi ki: “Vallâhi, artık onu senden başka kimse

⁶¹⁸ Enbe'enâ: Nebe (haber) kökünden “bize haber verdi” anlamında kullanılan bir rivayet tabiridir. Hadis tahammülünün çeşitli yolları gözden geçirilecek olursa bazı itirazlara uğramakla beraber birçok tahammül yolu için kullanıldığı görülecektir. es-Süyûtî'nin ifadesine göre mütekkaddimün nazarında enbe'enâ, ahberanâ ile aynı kullanımdadır. Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, ss. 96-97.

giymeyecek” (O elbise) Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem ile beraber defnedildi.⁶¹⁹

İbn Mâce'nin hocası Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali'nin (ö. 250) künyesi Ebû Amr, nisbesi el-Cehdâmî, el-Ezdî'dir. Ali b. Nasr el-Cehdâmî es-Sagîr'in babasıdır. Dedesi Nasr b. Ali el-Cehdâmî de hadis âlimlerindendir. Hakkında “hafız, allâme, sika” lafızları kullanılmıştır. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî “hüccet”, en-Nesâî ve İbn Hırâş “sika” demiştir. Ahmed b. Hanbel “mâ bihî be's” demiş ve razı olmuştur. Hadis aldığı birçok âlim arasında babası Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdâmî el-Kebîr, Bişr b. Mufaddal, Süfyan b. Uyeyne, Vehb b. Cerîr b. Hâzim, Veki' b. el-Cerrâh, Mu'temir b. Süleyman, Vehb b. Cerîr b. Hâzim vardır. Ondan hadis alanlar içinde kütüb-i sitte âlimlerinin yanında Bakî b. Mahled, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî, İbn Huzeyme bulunmaktadır. Oğlu Ali b. Nasr, İbn Ebu'd-Dünya öğrencileri arasındadır. İbn Hibban, hocası el-Buhterî ve diğer hocaları vasıtasıyla ondan hadis almıştır. Vefat tarihi olarak 250 veya 251 yılı verilmiştir.⁶²⁰

Vehb b. Cerîr b. Hâzim b. Zeyd'in (ö. 206) künyesi Ebu'l-Abbas, nisbesi el-Ezdî el-Basrî, el-Cehdamî'dir. Ahmed b. Hanbel Basra'ya gittiğinde kimden hadis yazacağını soran kimseye Vehb b. Cerîr ve Ebû Âmir el-Akadî'nin adını vermiştir. Yahya b. Maîn “sika”, en-Nesâî “leyse bihi be's”, Ebû Hâtim “sadûk, sâlihu'l-hadis” demiştir. İbn Hibbân *Sikât* eserinde yer vermiş, ayrıca “hata ederdi” demiştir. İclî sika değerlendirmesinden sonra Affân'dan “tukullime fih” dediğini nakletmiştir. Hocaları arasında babası Cerîr b. Hâzim, Şu'be b. el-Haccâc, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, Hişam ed-Destüvâî vardır. İbrahim b. Yakub el-Cûzcânî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ali b. el-Medînî, Nasr b. Ali el-Cehdâmî, Yahya b. Maîn, Süleyman b. Harb öğrencilerindendir. kütüb-i sittede rivayetleri vardır. Hacc dönüşü Basra'ya altı mil yakın yerde 206 yılında vefat etmiş, Basra'da defnedilmiştir.⁶²¹

Cerîr b. Hâzim b. Zeyd (ö. 170) künyesi Ebu'n-Nadr, nisbesi el-Ezdî, el-Atekî, el-Basrî'dir. Vehb b. Cerîr b. Hâzim'in babasıdır. Hammâd b. Zeyd'in mevalisindedir. Sika imamların büyüklerindedir. Bazıları onu şîâr-ı tabiinden saymaktadır. Ebu't-Tufeyl'den rivayeti vardır, onun cenazesine katıldığı bilinmektedir. Yahya b. Maîn'e sorulduğunda

⁶¹⁹ İbn Mâce, *Cenâiz*, 65. (Muhakkikin notuna göre zayıftır, ancak şikak ve lahid kıssası sabittir.)

⁶²⁰ İbn Hibban, *Sikat*, IX, 217-218; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 355-358, 361; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, XII, 133-134; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, IV, 219.

⁶²¹ İbn Hibban, *Sikat*, IX, 228; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 28; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 344; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 121-125; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VII, 145-146.

“leyse lehû be’s” demiş, Katade-Enes senediyle münker rivayetler naklettiği söylendiğinde “leyse bi-şey” demiş, Katâde’den zayıf olduğunu söylemiştir. en-Nesâî “leyse bihi be’s” demiştir. Şu‘be’den “Sana Cerîr b. Hâzim yeter, ondan hadis al.” şeklinde tavsiyesi nakledilmiştir. Ebû Hayseme’ye Ebu’l-Eşheb ile Cerîr b. Hâzim sorulduğunda ikisinin birbirine yakın olduğunu, ancak Cerir’in vehminin daha çok olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim vefatından bir yıl önce ihtilat olduğunu söylemektedir. Onun bu döneminde ondan hadis alan olmamıştır. Ashâb-ı Hadisten olan çocukları ihtilatını bildikleri için hadis rivayet etmesine izin vermediler. Hammâd b. Seleme’nin Cerîr b. Hâzim’i tazim ettiği kadar kimseyi tazim etmediği nakledilmiştir. Ebû Hâtim “sadûk salih”, Bezzâr “sika” demiştir. Eyyub es-Sahtiyânî, amcası Cerîr b. Zeyd, Hasan-ı Basrî, akranı Şu‘be b. el-Haccâc, Tâvûs b. Keysân, son vefat eden sahabî Ebu’t-Tufeyl Âmir b. Vâsile, Muhammed b. İshak b. Yesâr, Muhammed b. Sîrîn hocalarındandır. Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, hocalarından Eyyub es-Sahtiyânî, Abdullah b. Vehb, oğlu Vehb b. Cerîr b. Hâzim, Yahya b. Saîd el-Kattân ondan hadis alan isimler arasındadır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. 170 yılında vefat etmiştir.⁶²²

Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr’ın (ö. 151) künyesi Ebû Bekir, nisbesi el-Medenî’dir. Enes b. Mâlik’i görmüştür. Dedesi Yesâr Irak’tan Medine’ye gelen ilk esirler arasındadır, Abdullah b. Kays b. Mahreme b. el-Muttalib’in mevlâsıdır. İbn İshak *el-Megâzî* eserinin müellifidir. Siyer kitabına munkatı münker şeyler ve yalan şiirler koymak dışında bir kusuru yoktur. En çok tanınan imamlardandır. İbn Şihâb’a Megâzî’si sorulduğunda bu konuda insanların en âlimi demiştir. Ahmed b. Hanbel “hasenü’l-hadis” demiştir. Hakkında Şîlik ve tedlis iddiaları bulunmaktadır. Şu‘be “emiru’l-muhaddisin bi-hıfzihî”, “sadûkun fi’l-hadis” demiştir. Yahya b. Maîn farklı zamanlarda “leyse bihi be’s”, “leyse bi-zâke⁶²³, zayıf”, “indî sakîm leyse bi’l-kavî” “sika, leyse bi-hucce⁶²⁴”, “sika, hasenü’l-hadis” demiştir. İclî “Medenî, sika”, en-Nesâî “leyse bi’l-kavî”, Ali b. el-Medînî “sika” ve “hadisühü indî sahih” demiştir. İbn Sa’d “sika, tukullime fih, Medine’den çıkmış, Kûfe, Cezîre, Rey, Bağdat’a gelmiş, oraya yerleşmiş, 151 yılında vefat etmiştir.”

⁶²² İclî, *Marifetü’s-sikât*, I, 267; Zehebî, *Mizanü’l-itidal*, II, 117-118; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, IV, 524-531; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, I, 294-295.

⁶²³ **Leyse bi-zâke**: “Leyse bi-zâke’l-kavî” ile aynıdır. İki lafız el-İrakî’nin cerhin birinci derecedeki en hafifine delalet eden lafızlara eklediklerindedir. Hadisi tamamen reddedilmez, itibar için yazılır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 201.

⁶²⁴ **Leyse bi-hucce**: “Leyse bi’l-metin, leyse bi-umdetin, leyse bi-merdiyyin” gibi lafızlarla cerhin birinci mertebesindedir. Hadisi tamamen reddedilmez, itibar için yazılır. İrakî’nin eklediği lafızlardandır. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 202.

demektedir. Başka bir yerde onun megâzî ilmini ilk onun topladığını söylemektedir. el-Buhârî ondan gelen rivayetlerle istişhad etmiş, Müslim mütâbi rivayetlerde ondan hadis almıştır, başkaları da onu delil almıştır. İbn Uyeyne onun hakkında ne dendiğini sormuş “kezzâb⁶²⁵” dendiği cevabına böyle söylemeyin demiştir. Hişâm b. Urve’ye “حدثنا محمد بن إسحاق” dendiğinde onun “kezzâb” olduğunu söylemiştir. Darekutnî “lâ yuhteccü bih”, Süleyman et-Teymî “kezzâb” demiştir. Birden fazla kimse onu sika kabul etmiştir, diğerleri (Darekutnî gibi) zayıf saymıştır. Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr kaderi olmakla itham edildiğini, ancak insanların buna en uzak olduğunu söylemektedir. Hafızasından eleştiriyi aldığı için teferrüd ettiği rivayetlerde nekaret vardır. İmamlar onu hüccet kabul etmiştir. Birçok hocası arasında babası İshak b. Yesâr, Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas, Humejd et-Tavîl sayılabilir. Ondan hadis alanlar arasında Cerîr b. Hâzim, Hammad b. Seleme, hocası Yahya b. Sâid el-Ensârî zikredilebilir.⁶²⁶

Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas b. Abdulmuttalib’in (ö. 141) künyesi Ebu Abdullah, nisbesi el-Kuraşî, el-Hâşimî, el-Medenî’dir. Ahmed b. Hanbel “*lehû eşyâ münkera*”, Yahya b. Maîn “*zayıf*”, Ebû Zür’a “*leyse bi-kavî*”, Ebû Hâtim “*zayıf*”, Cuzcânî “*lâ yüştegalü bi-hadisihî*”, en-Nesâî “*metrûkü’l-hadis*” demiştir. İbn Sa’d 140 veya 141 yılında vefat ettiğini, “*kesirü’l-hadis*” olduğunu, hadisiyle ihticac eden kimseyi görmediğini söylemektedir. Et-Tirmizî ve İbn Mâce’de rivayeti vardır. İbn Abbas’ın mevlaları Küreyb ve İkrime, Rabîa b. İbâd hocalarındandır. Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. el-Mübarek, Hişâm b. Urve, Muhammed b. İshak b. Yesâr, İbn Cüreyc ondan hadis almıştır. İbn Hibban 141 yılında vefat ettiğini söylemiştir.⁶²⁷

İkrime el-Kuraşî el-Hâşimî’nin künyesi Ebu Abdullah el-Medenî’dir. Abdullah b. Abbas’ın mevlasıdır. Mağrib’de Berberîlerdendir. İbn Abbas’a Basra valisi iken Husayn b. Ebu’l-Hur el-Anberî tarafından hibe edilmiştir. Kendisi kırk yıl ilim aldığını söylemektedir. Medine’de kalmış, Mekke ve Mısır’a da gitmiştir. Abbas b. Musab el-Mervezî, İbn Abbas’ın öğrencileri içinde tefsir alanında en iyisi olduğunu söylemektedir. Zamanının

⁶²⁵ **Kezzâbun:** Cerhin altıncı ve en ağır mertebesine delâlet eder. Bu ve benzeri lafızlarla cerhedilen ravi adalet vasfını kaybetmiş demektir. Hadisleri yazılmaz. Rivayetlerine hiçbir şekilde itibar edilmez. Hatta başka rivayeti kuvvetlendirmesi için bile kullanılmaz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 181.

⁶²⁶ en-Nesâî, *ed-Duâfâ*, s. 211; Cüzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 187; İbn Hibban, *Sikat*, VII, 380-385; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 191-194; Zehebî, *Mizanü’l-itidal*, VI, 56; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 405.

⁶²⁷ en-Nesâî, *ed-Duâfâ*, s. 85; Cüzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 137; Zehebî, *Mizanü’l-itidal*, II, 291-293; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VI, 383-386.

tefsir ve fıkıh konusundaki ulemasındandır. Hıfzı konusunda konuşulmamış, görüşü hakkında konuşulmuştur. Harici görüşünde olmakla itham edildiği ve Harûri olduğu yönündeki iddialardan uzak olduğu söylenmektedir. Çoğunluk sika kabul etmiştir. Said b. Cübeyr'e kendisinden daha âlim birinden ilim alıp almadığı sorulduğunda, evet diyerek İkrime'nin adını vermiştir. Şa'bi, Allah'ın kitabını İkrime'den daha iyi bilen biri kalmadığını söylemiştir. Eyyub'a İkrime sorulduğunda, bana göre sika olmasaydı ondan hadis yazmazdım demiştir. Musab b. Abdullah ez-Zübeyrî "İkrime harici görüşündeydi. İbn Abbas'ın da bu görüşte olduğunu söylerdi" demiştir. Yahya b. Saîd "kezzâb", Eyyub "lem yekun bi-kezzâb" demiştir. İbn Ebû Zi'b'den hem "gayru sika" hem de "sika" şeklinde iki görüş nakledilmiştir. en-Nesâî "sika" demiştir. el-Buhârî İkrime ile ihticac edildiğini söylemiştir. Câbir b. Abdullah, Hasan b. Ali b. Ebu Talib, Abdullah b. Abbas, Ali b. Ebu Talib, Muaviye b. Ebu Süfyan, Ebu Said el-Hudrî, Aişe'den rivayeti vardır. Öğrencileri arasında İbrahim en-Nehâî, Eyyub es-Sahtiyânî, Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas, Amr b. Dinar el-Mekkî, Katade b. Diâme, Ebû İshak eş-Şeybânî vardır. Mekke, Medine, Basra, Cezire'den pek çok talebesi vardır. Yahya b. Maîn'e İkrime ve Said b. Cübeyr sorulduğunda "sika sika" deyip, aralarında tercih yapılmayacağını söylemiştir. el-Buhârî itimad etmiş, ancak Müslim uzak durmuş, az bir yerde başkalarının yanında rivayetini almıştır. Malik b. Enes de eserine ondan bir ya da iki hadis almıştır. İbn Sa'd, ilim ve hadisin çok olduğunu, bahr sayıldığını, insanlar onun hakkında konuştuğu için hadisiyle ihticac edilmeyeceğini söylemiştir. 104 yılında, 80 yaşında vefat etmiştir.⁶²⁸

Hz. Peygamber için Mekke fethinde özel haramlık uygulaması konusunda geçtiği gibi İbn Abbas'ın öğrencileri arasında İkrime vardır.

İbn Mâce'de yer alan bilgilerin bulunmadığı, Hz. Peygamber defnedilirken kırmızı elbisenin de kabre konulduğu ile ilgili rivayetle⁶²⁹ ilgili olarak, bunu sahabenin bu konuda bilgisi olmadan mevâlisinin yaptığı meşhurdur. es-Süyûtî, İbn Sa'd'ın Veki''den rivayetle elbisenin kabre konulmasının Hz. Peygamber'e has olduğu ilavesini yaptığını nakletmektedir.⁶³⁰ Bu şerhte Hz. Peygamber için farklı bir hasâisin daha bulunduğu görülmektedir. en-Nesâî'nin "lahit içine elbise konulması" başlığında hasâis olduğuna dair bir karine bulunmamaktadır.

⁶²⁸ İbn Hibban, *Sikat*, V, 229-230; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 145; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 7-9; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 264-292; Zehebî, *Mizanü'l-ittidâl*, V, 116-119.

⁶²⁹ en-Nesâî, Cenâiz, 88.

⁶³⁰ en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hafız Celâlüddin es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmam es-Sindî*, IV, 81-82.

Hz. Peygamber'in cenaze namazıyla ilgili ihtilaf vardır. Bir görüşe göre fazileti dolayısıyla cenaze namazının kılınmasına gerek yoktur. Emir tayin edilmediği için cenaze namazında imam olmamıştır, bu hatalıdır çünkü Ebû Bekir'e definden önce biat edilmiştir. İnsanlar grup grup cenaze namazı kılması defnin gecikmesine sebep olmuştur. Şükran'ın Hz. Peygamber'in kabrine elbise koymasındaki konusunu o bunu onu başka kimsenin giymesini istemediği için yapmıştır. Şâfî ve âlimler kabirde mevtanın altına elbise gibi bir şeyin konulmasını mekruh görmüşlerdir. Sindî "Rasûlün için seç." ifadesini "Onun için hayırlı olanı seç." şeklinde açıklamıştır. "vefat ettiği yere defnedilmek" kısmı mevkuf olduğu sanılmasın diye, Hz. Ebû Bekir'in "işittim" ibaresi de bulunmaktadır. İbn Abdülberr'den tuğlaların konulma işi bittikten sonra elbisenin kabirden çıkarıldığı nakledilmiştir. es-Süyûtî, İbn Sa'd'ın Veki'den rivayetle elbisenin kabre konulmasının Hz. Peygamber'e has olduğu bilgisini rivayet ettiğini zikretmektedir. Bûsirî, isnaddaki Hüseyin b. Abdullah'ı Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, en-Nesâî terkettiğini söylemiştir. el-Buhârî onun hakkında zındıklıkla itham edildiğini söylemiştir. İbn Adî onu kavî saymıştır. İsnaddaki diğer râviler sikadır.⁶³¹

Kirmânî Hz. Peygamber'in vefat ettiği yere defnedilmesinin hasâisten sayılabileceği görüşündedir, peygamberlerin vefat ettiği yere defnedilmeleri ile ilgili hadis rivayet edilmiştir.⁶³² Yakın anlamdaki İbn Mâce'de Ebu Bekir'den İbn Abbas tarikiyle merfu olarak yer alan hadis⁶³³ senesinde Hüseyin b. Abdullah zayıf bir râvidir. Et-Tirmizî'nin *Şemâil* ve en-Nesâî'nin *Sünenü'l-kübra* adlı eserinde Salim b. Ubeyd el-Eşce'î tarihi ile sahih isnadla Ebu Bekir'den gelen rivayet ise mevkuftur.⁶³⁴

2.1.3. Üstün Özellikleri ile İlgili Olanlar

Buradaki rivayetlerde Hz. Peygamber'in diğer insanlardan farklı olan özellikleri, kıyamet günündeki özel durumları gibi konular yer almaktadır.

2.1.3.1. 'Vesile' Makamının Verilmesi İçin Dua

Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayetlerde "vesile"nin Hz. Peygamber'e verilmesi

⁶³¹ Râid Sabri Ebû Alefe (ed), *Şürûhu Süneni İbn Mâce*, 1. bs., Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Amman 2007, ss. 647-648.

⁶³² Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 277.

⁶³³ İbn Mâce, *Cenâiz*, 65.

⁶³⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 277.

için dua etme lafzı yanında, “vesile”nin tanımı bulunmamaktadır.⁶³⁵ Abdullah b. Amr b. el-As’tan gelen rivayetlerde “vesile”, Allah’ın kullarından sadece bir kimseye ait olacak makam olarak tanımlanmaktadır.⁶³⁶ Ebû Hureyre’den gelen rivayette de “vesile” tanımlanmaktadır.⁶³⁷

Vesile’nin tek kişiye ait olacağı tanımıyla hasâis olduğu anlaşılan bu husus Müslim’deki rivayette bulunmaktadır.

حدثنا محمد بن سلمة المرادي، حدثنا عبدالله بن وهب، عن حيوة وسعيد بن أبي أيوب وغيرهما، عن كعب بن علقمة، عن عبدالرحمن بن جبير، عن عبدالله بن عمرو بن العاص، أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول: إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول، ثم صلوا علي، فإنه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا، ثم سلوا الله لي الوسيلة، فإنها منزلة في الجنة لا تنبغي إلا لعبد من عباد الله وأرجو أن أكون أنا هو، فمن سأل لي الوسيلة حلت له الشفاعة.

(Musannif Müslim dedi ki) Muhammed b. Seleme el-Murâdî bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Abdullah b. Vehb bize tahdisen rivayet etti; O Hayve ve Saîd b. Ebû Eyyûb ve ikisi dışındakilerden; (onlar) Ka’b. Alkame’den, (o) Abdurrahman b. Cübeyr’den; (o) Abdullah b. Amr b. el-As’tan (r.a) naklen rivayet etti ki: Nebi sallahu aleyhi ve sellem’i şöyle buyururken işitmiştir:

*Müezzini duyduğunuzda, onun söylediklerini söyleyin. Sonra bana salavat getirin. Bana salât okuyan kimseye, (salavat getirdiğine karşılık) Allah Teâlâ on salât eder. Sonra benim için vesileyi isteyin. O (vesile) Allah’ın kullarından bir kulunun layık olacağı cennette bir makamdır. O kişinin ben olacağımı umuyorum. Kim benim için vesileyi isterse ona şefaati helal olur.*⁶³⁸

Muhammed b. Seleme b. Abdullah’ın (ö. 248) künyesi Ebu’l-Hâris, nisbesi el-Murâdî el-Cemelî, el-Mısrî’dir. Fakihtir. Ebû Hâtim, ondan hadis almıştır, onun “sadûk” olduğunu söylemiştir. en-Nesâî “sika sika”, Ebû Saîd b. Yunus “sebtün fi’l-hadîs” demiştir. İbn Vehb, İbnü’l-Kâsım, Ziyâd b. Yusuf, Yunus b. Temîm, Haccâc b. Süleyman, Abdullah b. Vehb’den hadis almıştır. Talebeleri arasında Müslim, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Mâce,

⁶³⁵ el-Buhârî, Ezan, 8; Tefsir, İsrâ, 11; et-Tirmizî, Salat, 157; en-Nesâî, Ezan, 38; Ebu Davud, Salat, 37; İbn Mâce, Ezan, 4.

⁶³⁶ Müslim, Salat, 11, et-Tirmizî, Menâkıb, 1; en-Nesâî, Ezan, 37; Ebu Davud, Salat, 36.

⁶³⁷ et-Tirmizî, Menâkıb, 1.

⁶³⁸ Müslim, Salat, 11.

Ebû Hâtim ve pek çok kimse bulunmaktadır. 248 yılında vefat etmiştir.⁶³⁹

Abdullah b. Vehb b. Müslim'in (ö. 192) künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Kuraşî, el-Fihri, el-Mısri'dir. Fakihtir. 125 yılında doğmuştur. "İmam, Şeyhu'l-İslâm" lafızlarıyla övülmektedir. Sıgar-ı tâbiünden karşılaştığı âlimler olmuştur. Ahmed b. Hanbel "sahîhu'l-hadis", Yahya b. Maîn "sika", Ebû Hâtim er-Râzî "sadûk, sâlihu'l-hadis" demiştir. Ebû Ahmed b. Adiy sikalardan olduğunu, sikadan hadis rivayet ettiğinde münker hadis rivayet ettiğini bilmediğini söylemektedir. Zehebî, hüccet olduğunu, en-Nesâî'nin onun hakkında sika demesinin yeterli olduğunu söylemektedir. Ebû Hâtim el-Büstî, Ehl-i Hicaz ve Ehl-i Mısır'dan rivayet edilenlerin onda toplandığını, onları ezberlediğini, bir araya getirip tasnif ettiğini söylemektedir. Hocaları arasında İbrahim b. Sa'd ez-Zührî, Hayve b. Şüreyh, Amr b. el-Hâris el-Mısri, Saîd b. Ebû Eyyûb, Huyeyy b. Abdullah el-Meâfirî, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, İbn Cüreyc, Seleme b. Verdân el-Medenî gibi pek çok kimse vardır. Öğrencilerinden birkaçı, İbrahim b. Münzir, Ahmed b. İsa el-Mısri, Muhammed b. Seleme el-Murâdî'dir. Ahmed b. İsa et-Tüsterî, Harmele b. Yahya, Hocası Leys b. Sa'd ondan hadis almıştır. 192 veya 197 yılında vefat etmiştir.⁶⁴⁰

Hayve b. Şüreyh b. Safvân'ın künyesi Ebû Zür'a, nisbesi et-Tücîbî, el-Mısri'dir. Hakkında "sika, racülün salih, fakih, zahid, abid, el-İmamü'r-rabbânî, fakih, Mısır diyarının şeyhi" lafızları kullanılmıştır. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasına Hayve b. Şüreyh ile Amr b. el-Hâris sorulduğunda, hepsinin (ehil olduğunu), sanki ikisinin eşit olduğunu söylediğini nakletmektedir. Ahmed b. Hanbel'den "sika sika" dediği de nakledilmektedir. Yahya b. Maîn "sika" olduğunu söylemektedir. Hocaları arasında babası Şüreyh b. Safvân, Ukbe b. Müslim, Ebu Yunus Süleym b. Cübeyr, Rabîa b. Yezîd ed-Dımaşkî, ed-Dahhâk b. Şürahbîl, Ka'b b. Alkame et-Tennûhî, Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman gibi pek çok kimse vardır. Öğrencileri arasında Ebû Asım ed-Dahhâk b. Mahled en-Nebîl, Abdullah b. el-Mübarek, Abdullah b. Vehb, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd el-Mukri', Leys b. Sa'd vardır. Hâni' b. el-Mütevekkil el-İskenderânî ondan hadis alan son kişidir. Vefat tarihi olarak, Ebû Saîd b. Yunus 153, Ebû Nasr el-Kelâbâzî 159 yılını vermektedir.⁶⁴¹

⁶³⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 277; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 288; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 576.

⁶⁴⁰ İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 65; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 277-280, 282-284, 286; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, XI, 223-224, 226, 228, 233.

⁶⁴¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 306-307; İclî, *Marifetü's-sikât*, I, 329; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-*

Senedde Hayve b. Şüreyh ile aynı tabakada olan Saîd b. Ebû Eyyûb'un künyesi Ebû Yahya, nisbesi el-Huzâi el-Mısrî'dir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtım er-Râzî "Lâ be'se bih" demiştir. Yahya b. Maîn'den sika dediği nakledilmiştir. Hocaları arasında Ukayl, Cafer b. Rabîa, ed-Dahhâk b. Şürahbîl, Ka'b b. Alkame gibi pek çok kimse vardır. Zeyd b. Eslem ve Medine ehlinden rivayeti vardır. Halid b. Yezid ve Mısır ehli ondan hadis almıştır. Abdullah b. el-Mübarek, Abdullah b. Vehb, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd el-Mukri gibi âlimler ondan hadis almıştır. Vefat tarihi olarak, Ebû Saîd b. Yunus 161 yılını vermektedir. Başka bir görüşe göre 149 veya 162'dir. Ancak 161 tarihi daha doğrudur.⁶⁴²

Ka'b. Alkame b. Ka'b b. Adî'nin künyesi Ebû Abdulhamîd, nisbesi et-Tennûhî, el-Mısrî'dir. Dedesi Ka'b b. Adî sahâbeden sayılmaktadır. Hocaları arasında Bilâl b. Abdullah, Saîd b. el-Müseyyeb, Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr el-Mısrî, İsa b. Hilal es-Sadeî vardır. İbrahim b. Neşît, Harmele b. İmrân et-Tücîbî, Hayve b. Şüreyh, Saîd b. Ebû Eyyûb, Leys b. Sa'd, İbn Vehb gibi âlimler ondan hadis almıştır. İbn Hibbân *Sikât* adlı eserinde ona yer vermiştir. el-Buhârî *Edeb* eserinde ondan rivayette bulunmuştur. Vefat tarihi olarak 127 veya 130 senesi verilmektedir.⁶⁴³

Abdurrahman b. Cübeyr el-Kuraşî, İbn Amr'ın mevlâsı olan Nâfi'in mevlâsıdır. Nâfi' b. Amr'ın mevlâsı olduğu da belirtilmektedir. Mısır ehlinden sayılmaktadır. Mısrî, tâbiî, sika lafızlarıyla tanıtılmaktadır. Abdullah b. Lehî'a onun feraiz âlimi olduğunu söylemektedir. en-Nesâî sika olduğunu söylemektedir. Ebû Saîd b. Yunus fakih ve kıraat âlimi olduğunu, Mısır fethine katıldığını söylemektedir. Mizzî, Abdurrahman b. Cübeyr b. Nefir el-Hadramî ile Abdurrahman b. Cübeyr el-Mısrî'nin karıştırıldığını doğru olanın ayrı kişiler olduğunu ifade etmektedir. Abdullah b. Amr b. el-As, Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Ebu'd-Derdâ, Muhammed b. Sâbit b. Şurabhîl gibi pek çok kimseden hadis almıştır. Talebeleri arasında Derrâc, Muhammed b. Mesud et-Tücîbî, Ukbe b. Müslim, Ka'b b. Alkame bulunmaktadır. Rivayetleri, Müslim, Ebu Davud, et-Tirmizî ve en-Nesâî'de vardır. Vefat tarihi olarak, Rabî'a el-A'rec 97, onun dışındakiler 98 yılını vermektedir.⁶⁴⁴

Oturarak namaz kılmasının ecrinin ayakta namaz kılmaya eşit olması konusunda zikredildiği üzere Abdullah b. Amr b. el-As'tan hadis alanlar arasında Abdurrahman b.

nübelâ, VI, 404-405; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 478-480, 482.

⁶⁴² el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, III, 458; İbn Hibban, *Sikat*, VI, 362-363; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 342-345.

⁶⁴³ el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, VII, 225; İbn Hibban, *Sikat*, VII, 355; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 182-184.

⁶⁴⁴ İbn Hibban, *Sikat*, V, 79-80; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 74; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 28-29, 33.

Cübeyr vardır.

Seneddeki bütün râvilerin hoca-talebe ilişkisi kaynaklarda görülmektedir.

Müslim'in senedinde Hayve b. Şüreyh ile aynı tabakada olan Saîd b. Ebû Eyyûb'dan başka "ikisi dışındaki" lafzı ile meçhul bir ifade yer almaktadır. Ancak adı geçen iki râvinin hoca ve talebeleri arasında senedde yer alan râviler bulunmaktadır.

Vesile ilgili rivayetlerde, Hz. Peygamber'in sadece bir kişinin nail olacağı "vesile"nin kendisine verilmesi için ezandan sonra dua etmelerini istemesi,⁶⁴⁵ salavat getirildiğinde vesileyi istemeleri, vesile nedir sorusuna "Bir kişinin nail olacağı cennetteki en yüksek derece" şeklindeki cevabı⁶⁴⁶ vardır. Bu lafızlar "vesile"nin sadece bir kişiye verilme yönüyle farklılığını ve hasâisten olduğunu göstermektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber için "vesile" makamını isteyen kimse için şefaatin helal olacağı müjdesi bulunmaktadır.⁶⁴⁷

Vesile tanımında bir kişiye verileceği kaydına dikkat çekmeden, Hz. Peygamber tarafından cennette bir makam şeklinde açıklandığı bilgisi verilmiştir. Dilciler vesileyi hükümdar, idareci katında bir makam "المنزلة عند الملك" olarak açıklamıştır.⁶⁴⁸

2.1.3.2. Uykuda Kalbinin Uyumaması

Hz. Peygamber'in gözlerinin uyuması, kalbinin uyumaması hasâisin üstünlükleri kısmında olmakla beraber uykunun abdest bozup bozmaması hükmü ile ibadete de taalluk etmektedir.

Rivayetler Hz. Aişe'den ve Enes b. Mâlik'ten nakledilmektedir. Hz. Aişe'den gelen rivayetler Ramazan ayında Hz. Peygamber'in gece namazını tavsif ederken "gözlerinin uyuduğunu, kalbinin uyumadığını" haber vermektedir.⁶⁴⁹ Enes b. Mâlik'ten gelen rivayetler ise isra gecesini tavsif etmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in gözlerinin uyuduğu ve kalbinin uyumadığı lafzının yanında bütün peygamberlerin gözlerinin

⁶⁴⁵ en-Nesâî, Ezan, 37.

⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 350-351, hadis no:7588 (İsnadı sahih).

⁶⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 140-141, hadis no: 6568 (İsnadı sahih).

⁶⁴⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, III-IV, 308.

⁶⁴⁹ el-Buhârî, Menakıb, 24; Teheccüd, 16; Salâtü't-terâvîh, 1; Müslim, Salâtü'l-misafirin ve kasruhâ, 125; Ebu Davud, Tatavvu', 26; et-Tirmizî, Sehv, 325; en-Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 36.

uyuduğu, kalbinin uyumadığı ibaresi de bulunmaktadır.⁶⁵⁰ Ayrıca, Ebû Davud “Uyku dolayısıyla abdest” bâbında bazı senedleri hazfederek, farklı rivayetleri bir araya toplamıştır. Burada, senedi hazfedilmiş şekilde Hz. Aişe’den rivayetle Hz. Peygamber’in “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” hadisi yer almaktadır.⁶⁵¹ Hz. Abbas’ın Hz. Peygamber’in gece namazını tavsif ettiği rivayette, Hz. Peygamber namaz kıldıktan sonra uyumuş, yeniden abdest almadan sabah namazı için çıkmıştır. Süfyan, bu durumun Hz. Peygamber’e has olduğunu söylemektedir. Çünkü Onun (s.a.v) gözlerinin uyuduğu, kalbinin uyumadığı bilinmektedir.⁶⁵²

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ قَالَتْ: مَا كَانَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ؟ قَالَ: تَنَامُ عَيْنِي وَلَا يَنَامُ قَلْبِي.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Abdullah b. Mesleme bize tahdisen rivayet etti; (O) Mâlik’ten; (o) Saîd el-Makburî’den; (o) Ebû Seleme b. Abdurrahman’dan; o Hz. Aişe’ye Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem’in Ramazan ayında namazının nasıl olduğunu sormuştur.

(Hz. Âişe) dedi ki: Ramazan ayında ve başkasında on bir rekat üzerine arttırmazdı. Dört rekat namaz kılardı, onun güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra dört (rekat) namaz kılardı, onun güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra üç (rekat) namaz kılardı. “Yâ Rasûlallah, vitir kılmadan uyuyorsun” dedim. “Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.” buyurdular.⁶⁵³

Abdullah b. Mesleme, Mâlik b. Enes’in tercemelerine miras bırakmaması konusunda yer verilmişti. Orada da yer verildiği üzere Abdullah b. Mesleme-Mâlik b. Enes-Saîd el-Makburî’nin hoca-talebe ilişkisi görülmektedir.

Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî’nin nisbesi Medine’ye komşu Makbure’den gelmektedir. Hakkında “imam, muhaddis, sika” lafızları kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel “leyse bihi be’s” demiştir. Ali b. el-Medînî, Ebû Zür’a, en-Nesâî “sika”, Ebû Hâtim

⁶⁵⁰ el-Buhârî, Menakıb, 24; Tevhid, 37.

⁶⁵¹ Ebu Davud, Tahâret, 79.

⁶⁵² Müslim, Salâtü'l-misafirin ve kasruhâ, 186.

⁶⁵³ el-Buhârî, Menakıb, 24.

“sadûk” demiştir. Vâkidî, vefatından dört yıl önce ihtilat ettiğini söylemektedir. Ancak onun hakkında yaşlandığı, ihtilat etmediği de haber verilmektedir. Şu‘be ondan yaşlandıktan sonra hadis aldığını söylemektedir. Zehebî, ihtilat olduktan sonra rivayeti bulunmadığı kanaatindedir. Onun münker bir rivayet olmadığını söylemektedir. Enes b. Mâlik, Sa‘d b. Ebu Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Urve b. Zübeyr, Ebû Saîd el-Hudrî, Aişe, Ümmü Seleme, Ebû Hureyre, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf’dan hadis almıştır. Öğrencileri arasında Şu‘be b. el-Haccâc, Leys b. Sa‘d, Mâlik b. Enes, İbn Ebû Zi‘b bulunmaktadır. el-Kutubu’s- sittenin tamamında rivayeti vardır. Vefat tarihi olarak 117, 123, 125, 126 gibi farklı bilgiler mevcuttur.⁶⁵⁴

Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf’ın nisbesi el-Kuraşî, ez-Zührî, el-Medenî’dir. İsmi Abdullah veya İsmail olduğu, künyesi ile adının aynı olduğu söylenmektedir. Ümmü Gülsüm onu emzirdiği için, Hz. Aişe onun süt teyzesi olmuştur. Onun hakkında “tâbiî, sika, hafız, Medine’de en çok bilinen isimlerinden biri” değerlendirilmeleri yapılmıştır. İbn Sa‘d “sika, fakih, kesirü’l-hadis”, Ebû Zür‘a “sika imam” demiştir. Üsame b. Zeyd, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Osman b. Affân, Urve b. Zübeyr, Ebu Hureyre, Fatıma bint Kays, Ümmü Seleme, Aişe’den hadis almıştır. Öğrencileri arasında Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî, Ömer b. Abdülaziz, Amr b. Dînâr, Muhammed b. Amr b. Alkame, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Yahya b. Ebû Kesîr bulunmaktadır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. Vefat tarihi olarak 94 ve 104 tarihleri verilmiştir.⁶⁵⁵

İkinci namazından sonra nafilâ namaz kılması konusunda görüldüğü gibi Ebu Seleme b. Abdurrahman Hz. Aişe’den hadis alanlar arasındadır.

İbn Abbas’tan gelen rivayette Hz. Peygamber’in gece namazı ile ilgili lafızların yanında uyuduğu ve sabah namazına çıktığı yer almaktadır.⁶⁵⁶ Hz. Peygamber’in uyku ile abdestinin bozulmaması hasâistendir. Çünkü gözleri uyur kalbi uyumaz, diğer insanların aksine uyku halinde abdestsizlik durumu gerçekleşseydi fark ederdi. Bazı rivayetlerde ‘abdest almadı’ lafzı sarahaten yer almaktadır. Bu da, Kirmânî’nin ‘abdest aldı’ lafzının

⁶⁵⁴ İclî, *Marifetü’s-sikât*, I, 400; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 57; Zehebî, *Siyeru alâmi’n-nübelâ*, V, 216-217; *Mizanü’l-itidal*, III, 204-205; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, X, 466-473.

⁶⁵⁵ İclî, *Marifetü’s-sikât*, II, 406; Zehebî, *Siyeru alâmi’n-nübelâ*, IV, 287-292; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIII, 370-376.

⁶⁵⁶ el-Buhârî, *İlim*, 41; Vudû, 36.

mahzuf olacağı ihtimali bulunabileceği görüşünü reddetmektedir.⁶⁵⁷ el-Buhârî, abdest kitabının uyku ile ilgili bâbında iki rivayete yer vermiştir. Bu rivayetler uykusu olan kimsenin, ne diyeceğini, neyi kıraat edeceğini bilinceye kadar namazı ertelemesi, uzanması ile ilgilidir. Bâb, uykudan dolayı abdest alma gerekliliği ve hafif uykunun abdesti bozmadığı görüşünde olanlar başlığını taşımaktadır.⁶⁵⁸ Aynî ilgili bâbda, uykunun abdest bozması konusundaki görüşlerden sonra, uzanarak olsun veya olmasın uykunun abdest bozmasının Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵⁹ Peygamberlerin gözlerinin uyuması kalplerinin uyumaması hasâisü'l-enbiyadandır.⁶⁶⁰ Gözlerin uyuması kalbin uyumaması peygamberlerin hasâisindedir, bu özellikte Hz. Peygamber önceki peygamberlerle ortakdır.

el-Buhârî'nin bu rivayeti tahrir ettiği yerlerden biri Hz. Peygamber'in yaratılış, bedeni ve ahlaki özellikleri ile ilgili "Sıfatü'n-Nebi" bâbı ile "İslâmiyette peygamberlik alâmetleri" arasındadır. Gözün uyuması, kalpte uykunun olmaması büyük bir sıfat, önemli bir özelliktir.⁶⁶¹

Recep Tuzcu, Hz. Peygamber'in bu özelliğini Allah Teâlâ'yı uyuklama ve uyku tutmadığı âyetiyle (Bakara 2/255) ilişkili olarak tevhid inancına aykırı düştüğünü ve uyuma ihtiyacının peygamberler için bir eksiklik olmadığı şeklinde değerlendirmektedir.⁶⁶² Hz. Peygamber'in sahih rivayetlerde yer alan bu hususiyetinin hiç uyumamak gibi beşer üstü bir özellik olarak nitelendirilerek değerlendirilme yapılması tartışmaya açık bir yorumdur.

2.1.3.3. Namazda Arkasındakileri Görmesi

Hz. Peygamber'in namazda arkasındakilerini gördüğünü haber vermesi safların düzgün tutulmasını istemesi veya sahabenin huşu ve rükusunun kendisine gizli kalmadığını haber vermesi ile beraber yer almaktadır.⁶⁶³

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

⁶⁵⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 271. Ayrıca bkz. Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 97-98.

⁶⁵⁸ el-Buhârî, *Vüdu'*, 53.

⁶⁵⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 163.

⁶⁶⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 297.

⁶⁶¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVI, 160.

⁶⁶² Recep Tuzcu, *Hz. Peygamber'le İlgili Bazı Halk İnanışları el-Hasâisü'l-Kübrâ'daki Dayanakları*, s. 100.

⁶⁶³ el-Buhârî, *Salât*, 40; *Ezan*, 71, 88; *Eymân ve'n-nüzûr*, 3; Müslim, *Salât*, 108-111; en-Nesâî, *İmame*, 27, 28, 47; *Tatbik*, 60; *Sehv*, 102.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: هَلْ تَرَوْنَ قِبَلْتِي هَا هُنَا؟ فَوَاللَّهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ خُشُوعُكُمْ وَلَا رُكُوعُكُمْ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Abdullah b. Yusuf bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Mâlik bize ihbar yoluyla rivayet etti; o, Ebu'z-Zinâd'dan; o, el-A'rec'ten; o Ebû Hüreyre'den (r.a) naklen rivayet etti ki: Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

*Siz benim kiblemin şurası olduğunu mu sanıyorsunuz? Allah'a yemin olsun, huşû'nuz, rükû'nuz bana gizli kalmaz. Ben sizi sırtımın arkasından görüyorum.*⁶⁶⁴

Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî el-Kelâ'î el-Mısri'nin (ö. 218/833) künyesi Ebû Muhammed'dir. Aslı Dimaşk'tır, sonra Tinnîs'e yerleşmiştir. Hakkında "sika, şeyhu'l-Buhârî" lafızları kullanılmıştır. Yahya b. Maîn'e Muvatta râvileri sorulduğunda Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî'den sonra Abdullah b. Yusuf'u söylemiştir. el-Buhârî "min esbeti's-Şâmiyyîn" demiştir. Abdullah b. Vehb, Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes gibi pek çok kişiden hadis almıştır. el-Buhârî, İbrahim b. Yakub el-Cûzcânî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî öğrencilerindedir. Ebu Dâvud, et-Tirmizî ve en-Nesâî'de rivayeti vardır. 218 yılında vefat etmiştir.⁶⁶⁵

Miras bırakmama konusunda geçtiği gibi, İmam Mâlik'in hocaları arasında Abdullah b. Zekvân Ebu'z-Zinâd, öğrencileri arasında Abdullah b. Yusuf vardır.

Abdullah b. Zekvân Ebu'z-Zinâd'ın künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Nisbesi el-Kuraşî, el-Medenî'dir. Osman b. Affân'ın eşi Ramle bint Şeybe b. Rabîa'nın mevlâsıdır. Babası Zekvân, Hz. Osman'ın hanımı Remle'nin veya kızı Âişe'nin yahut Hz. Osman'ın ailesinden birinin âzatlî kölesiydi. Hz. Ömer'in katili Ebû Lü'lü'ün kardeşi olduğu da söylenmektedir. Hakkında "Medenî, tâbiî, sika, imam, sebt" değerlendirmeleri yapılmıştır. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn "sika" demiştir. Süyfan "emîru'l-müminin fi'l-hadis", İbn Ebû Meryem "hüccet", Ebû Hâtim "sika, fakih, sâlihu'l-hadis, sâhibü sünnet, sika kimselerden rivayet ettiğinde hüccet olanlardan" demiştir. Yahya b. Maîn, Mâlik b. Enes'in Emevîler'i kastederek "Şu adamların kâtibiydi." diyerek bu nedenle ondan razı olmadığını nakletmektedir. Zehebî, Ebu'z-Zinâd'ın "sika, radi" olduğu konusunda icma oluştuğunu

⁶⁶⁴ el-Buhârî, Salât, 40.

⁶⁶⁵ İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 67; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, IV, 231-232; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 333-336.

söylemektedir. Mâlik'in ondan razı olmadığı söylenmekte ise de bunun doğru olmadığını, *Muvatta*'da ondan birçok hadis aldığını ifade etmektedir. el-Buhârî, Ebû Hureyre'nin esahhu'l-esânîdi Ebu'z-Zinâd- el-A'rec- Ebû Hureyre olarak vermektedir. Enes b. Malik, Urve, İbnü'l-Müseyyeb, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'den hadis almıştır. Süfyan b. Uyeyne, Süleyman el-A'meş, Mâlik b. Enes, Musa b. Ukbe ondan hadis alanlar âlimler içindedir. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti bulunmaktadır. Vefat tarihi olarak 130, 131 ve 132 yılları verilmektedir.⁶⁶⁶

Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'in künyesi Ebû Dâvûd, nisbesi el-Medenî'dir. Rabîa b. el-Hâris b. Abdulmuttalib'in mevlâsıdır. Muhammed b. Rabîa'nın mevlâsı olduğu da söylenmektedir. Muhammed b. Sa'd "sika kesîru'l-hadis", Ebû Zür'a ve İbn Hırâş "sika" demiştir. İbnü'l-Medînî'ye Ebû Hüreyre'den hadis alanların en üstünü sorulduğunda İbnü'l-Müseyyeb ve sika âlimleri saymış, el-A'rec'in saydıklarından sonra gelmekle beraber onun da sika olduğunu söylemiştir. Ebu Salih ve el-A'rec, Ebû Hüreyre'den hadis aldığını söyleyen bir kimsenin doğru mu söylediğini yalancı mı olduğunu bilecek kadar bu konuda otorite olduklarını söylemişlerdir. Süleyman b. Yesâr, Abdullah b. Mâlik b. Buhayne, Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talib, Muaviye b. Ebû Süfyan, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre'den hadis almıştır. Cafer b. Rabîa, Zeyd b. Eslem, Süleyman el-A'meş, Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Abdullah b. el-Fadl el-Hâşimî, İkrime b. Abdurrahman el-Mahzûmî ondan hadis alanlar arasındadır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. Vefat tarihi olarak 110 yılı söylenmiş olsa da bu bir hatadır. 117 yılında vefat etmiştir.⁶⁶⁷

Zekât almanın haram olması konusunda yer verildiği gibi Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Ebû Hüreyre'den hadis almıştır.

Bu rivayette de Ebû Hureyre'nin esahhu'l-esânîdi bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'in namazda iken arkasındakileri görmesi, sahabenin huşu ve rûkûlarının kendisine gizli kalmaması⁶⁶⁸ Hz. Peygamber'in hasâisindedir. Bazıları, bu hadiste kastedilen anlamın biraz yönelme ile sağ ve sol taraftaki kişileri görme olduğu görüşündedir. Doğru olan hasâisten sayılmasıdır, cumhurun görüşü de bu yöndedir. Burada görme, harikulâde gerçekleşen hakiki idrak etme anlamındadır. Bu nedenle el-Buhârî bu

⁶⁶⁶ İclî, *Marîfetü's-sikât*, II, 27; Zehebi, *Mizanü'l-itidal*, IV, 94-96; *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 445-451; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 476-483.

⁶⁶⁷ İclî, *Marîfetü's-sikât*, II, 90; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 467-471; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 562.

⁶⁶⁸ el-Buhârî, *Salat*, 40.

rivayeti alâmâtü'n-nübüvve konularında da tahrir etmiştir.⁶⁶⁹ Hz. Peygamber'in bu mucizesi hasâisin fezâil kısmında değerlendirilmiştir.

Ahmed Naim, bu rivayetlerden, namazda safları düzenli ve sıkı tutmak, ayakların aynı hizada olması ve namazın tamamında imama tabi olmak gerekliliği hükümlerinin istinbatı yanında bu mucizesinin hasâisten olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷⁰

Hz. Peygamber'in önünü gördüğü gibi arkasını da görmesi rivayetini reddedenler bulunmakla birlikte yorumlamak daha doğrudur. Bunlardan birincisi maddi anlamda Allah'ın Hz. Peygamber'in başının arkasına bir çift göz yaratması olarak hasâis çerçevesinde ele almasıdır. Diğer görüş "bilme" veya "göz ucuyla fark etme" anlamlarını vermektedir. Son görüş de modern ilimlerden parapsikolojiye dayalıdır. Buna göre "arı-duru görme" haliyle Hz. Peygamber'in insanların durumundan haberdar olmasıdır. Görüldüğü gibi üçüncü görüş de birinci görüş gibi mucizevi bir anlam yüklemektedir. Ancak birinci görüşün eleştirildiği taraf böyle bir hâle muttali olmak şeklinde değil maddi göz ile açıklamasıdır.⁶⁷¹ Hasâis kavramı, sadece Hz. Peygamber'in arkasını görmesinin maddi olarak açıklanması anlamında kullanılmaz. Hz. Peygamber'e böyle bir bilginin verilmesi de üstünlüğünden, dolayısıyla hasâisindedir.

2.1.3.4. *Fâtiha ve Bakara Sûresinin Son İki Âyeti*

Bakara sûresinin son iki âyetinin gece okunması halinde o kimse için yeterli olacağı rivayeti birçok kaynakta yer almaktadır.⁶⁷² Önceki peygamberlerden farklılığa dikkat çeken rivayetlerde de, bir melek Hz. Peygamber'i daha önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nurla müjdelemiş, bu nurların Fatiha ve Bakara sûresinin son iki âyeti olduğunu haber vermiştir.⁶⁷³ Bazı rivayetlerde Fatiha sûresi yer almamaktadır. Bu hadislerde isra gecesinde beş vakit namaz, Bakara sûresinin sonu, Hz. Peygamber'in ümmetinden olup şirk koşmadan ölen kimsenin mağfiret edileceği müjdesi şeklinde üç şeyin verilmesi yer almaktadır. Bu rivayetlerin bazısında "daha önce başka peygambere verilmediği" kaydı

⁶⁶⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 232.

⁶⁷⁰ Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 357.

⁶⁷¹ Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, ss. 209-210.

⁶⁷² el-Buhârî, Megazi, 12; Fedâilü'l-Kur'ân, 10, 27, 34; Müslim, Salâtü'l-misâfirin ve kasruhâ, 255, 256; et-Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 4; Ebu Davud, Şehru Ramadan, 9; İbn Mace, İkametü's-salat ve's-sünnetü fi hâ, 183.

⁶⁷³ Müslim, Salâtü'l-misâfirin ve kasruhâ, 254; en-Nesâî, İftitah, 25.

bulunmamaktadır.⁶⁷⁴ et-Tirmizî'nin rivayetinde ise bu kayıt da yer almaktadır.⁶⁷⁵

حدثنا حسن بن الربيع وأحمد بن جواس الحنفي، قالا حدثنا أبو الأحوص، عن عمار بن رزيق، عن عبد الله ابن عيسى عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال: بينما جبريل قاعد عند النبي صلى الله عليه وسلم سمع نقيضا من فوقه فرفع رأسه فقال هذا باب من السماء فتح اليوم لم يفتح قط إلا اليوم فنزل منه ملك فقال: هذا ملك نزل إلى الأرض لم ينزل قط إلا اليوم فسلم وقال: أبشر بنورين أوتيتهما لم يؤتهما نبي قبلك فاتحة الكتاب وخواتيم سورة البقرة لن تقرأ بحرف منهما إلا أعطيته

(Musannif Müslim dedi ki) Hasan b. er-Rabî' ve Ahmed b. Cevvâs el-Hanefî bize tahdisen rivayet etti; (O ikisi dedi ki) Ebu'l-Ahvas bize tahdisen rivayet etti; (O) Ammâr b. Ruzyk'ten; (O) Abdullah b. İsa'dan, (O) Saîd b. Cübeyr'den; (O) İbn Abbas'tan (r.a) naklen rivayet etti ki:

Cebraîl, Nebi sallahu aleyhi ve sellem'in yanında oturmakta iken, üzerinden kapı açılma sesi duydu, başını kaldırdı ve dedi ki: Bu, semâda bugün açılmış bir kapıdır. Bugüne kadar hiç açılmamıştır. O kapıdan bir melek indi. Dedi ki: Bu, yeryüzüne inen bir melektir. Bugüne kadar hiç (yeryüzüne) inmemiştir. (Melek) selam verdi ve dedi ki: Sana verilen iki nurla müjde olsun. (Bu ikisi) senden önce hiçbir peygambere verilmemiştir. Fâtihatü'l-kitâb ve Bakara sûresinin sonları. O ikisinden bir harf okuyan kimseye verilecektir.⁶⁷⁶

Müslim'in bu rivayeti aldığı iki hocasından biri Hasan b. er-Rabî' b. Süleyman el-Hassâr'dır. Künyesi Ebû Ali, nisbesi el-Becelî, el-Kasrî, el-Kûfî, el-Bûrânî'dir. Kûfe ehlinde sika bir âlim olduğu bilgisinin yanında abid bir kul olduğu da ifade edilmiştir. Abdurrahman b. Yusuf b. Hırâş "Kûfî, sika" demiştir. İbn Şahin *Sikât* eserinde yer vermiş, Osman b. Ebû Şeybe'nin "saduk, leyse bi-hucce" dediğini nakletmiştir. Rivayet aldığı kişiler arasında Hammâd b. Zeyd, Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym el-Hanefî, Abdullah b. el-Mübarek, Abdullah b. İdris, Ali b. Müşir sayılabilir. el-Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Ahmed b. Yusuf et-Tücîbî el-Cürcânî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî ondan hadis alan kişilerdendir. Vefat tarihi olarak 220 ve 221 tarihi verilmektedir.⁶⁷⁷

Müslim bu rivayeti Hasan b. er-Rabî' b. Süleyman el-Becelî ile Ahmed b. Cevvâs

⁶⁷⁴ Müslim, İman, 279; en-Nesâî, Salât, 1.

⁶⁷⁵ et-Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 53.

⁶⁷⁶ Müslim, Salâtü'l-misâfirin ve kasruhâ, 254.

⁶⁷⁷ İclî, *Marifetü's-sikât*, I, 293; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 147-151; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 395.

el-Hanefî'den almıştır. Ebû Âsım Ahmed b. Cevvâs el-Kûfi'nin nisbesi, meşhur Benû Hanife kabilesi sebebiyle el-Hanefî'dir. Abdurrahman b. Ebû Hâtım, Muhammed b. Müslim'in ondan rivayeti bulunduğunu ve onun hakkında övgü dolu ifadeler kullandığını söylemektedir Muhammed b. Abdullah el-Hadramî "sika" demiştir. İbn Hibban *Sikât* eserinde ona yer vermiştir. Bakî b. Mahled onun rivayetine yer vermiş ve "Sadece sika kimselerden hadis almıştır." demiştir. Hocaları arasında Süfyan b. Uyeyne, Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym el-Hanefî, Abdullah b. İdris vardır. Müslim, Ebu Davud ve Ebû Zür'a ondan hadis almıştır. İbn Hibban, Muhammed b. Salih b. Züreyh ve diğer hocaları vasıtasıyla Ahmed b. Cevvâs'tan hadis almıştır. 238 yılında vefat etmiştir.⁶⁷⁸

Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym'in (ö. 179) nisbesi el-Hanefî el-Kûfi'dir. Yahya b. Maîn "sika mutkin", Ebû Zür'a ve en-Nesâî "sika" demiştir. Yahya b. Maîn'e Ebu'l-Ahvas ile Ebu Bekir b. Ayyaş sorulduğunda ikisinin birbirine yakın olduğunu söylemiştir. Şerik, Ebû Avâne, Cerir b. Abdulhamid'in ise ondan daha iyi olduğu söylenmiştir. Hocaları arasında Süleyman el-A'meş, Âsım b. Süleyman el-Ahvel, Ammâr b. Ruzejk, Meymûn Ebû Hamza vardır. Ondan hadis alanlar arasında Ahmed b. Cevvâs el-Hanefî, Hasan b. er-Rabî' el-Bûrânî, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Kuteybe b. Said, Veki' b. el-Cerrâh vardır. Ahmed b. Hanbel, Simâk'tan rivayet ettiği en-Nesâî'de bulunan "اشربوا في الظروف ولا تسكروا" rivayetinde hata ettiğini söylemektedir. Zehebi ise, bu rivayetle ilgili Simâk b. Harb'den illetli birçok senedle geldiği, en-Nesâî'nin Hammâd'dan gelen rivayete yer verip bu hadisin münker olduğu, Ebu'l-Ahvas'ın hata ettiği, Simâk'ın telkini kabul ettiği ve "leyse bi'l-kavi" olduğu açıklamalarını yapmaktadır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. 179 yılında vefat etmiştir.⁶⁷⁹

Ammâr b. Ruzejk'in (ö. 159) künyesi Ebu'l-Ahvas, nisbesi ed-Dabbî et-Temîmî el-Kûfi'dir. Ebû Hâtım "lâ be'se bih", en-Nesâî "leyse bihî be's", Yahya b. Maîn ve diğerleri "sika" demiştir. Hocaları arasında Süleyman el-A'meş, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ebû Tâlib, Abdullah b. İsa b. Abdurrahman b. Ebû Leyla, Mansur b. el-Mu'temir, Ebû İshak vardır. Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym, Yahya b. Âdem, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Zeyd b. el-Hubâb ondan hadis almıştır. Müslim, Ebu Davud, en-Nesâî ve İbn Mâce'de rivayeti vardır. Zehebi, onun hakkında Süleymanî'den başka olumsuz bir düşüncesi bulunan

⁶⁷⁸ İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 285-286; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 19.

⁶⁷⁹ İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 259-260; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 282-285; Zehebi, *Mizanü'l-itidal*, III, 253-254.

kimseyi görmediğini söylemektedir. Ayrıca onun “Rafizilerden” olduğu yönündeki sözü de tetkike muhtaçtır. 159 yılında vefat etmiştir.⁶⁸⁰

Abdullah b. İsa b. Abdurrahman b. Ebû Leyla'nın (ö. 130) künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Ensârî, el-Kûfî'dir. İbn Maîn “sika yeteşseye‘u”, en-Nesâî “sika sebt”, Ebû Hâtim “salih” demiştir. İbnü'l-Medîne kanaatine göre münker olduğunu söylemiştir. Amcası Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leyla'dan yaşça daha büyük ve daha efdaldir. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talib, Saîd b. Cübeyr, İkrime, dedesi Abdurrahman b. Ebû Leyla, Hişâm b. Urve hocalarındandır. Süfyân es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Şu'be b. el-Haccâc, Ammâr b. Ruzeyk ed-Dabbî, amcası Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leyla ondan hadis almıştır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. 130 yılında vefat etmiştir.⁶⁸¹

Saîd b. Cübeyr b. Hişâm'ın (ö. 95) künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Esedî el-Kûfî'dir. Ramazan ayında akşam ve yatsı namazı arasında Kurân-ı Kerim'in tamamının okuması, her yıl biri umre biri hac olmak üzere iki defa ihrama girmesi gibi ibadet hayatı ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Kûfeliler fetva sormak için İbn Abbas'a geldiklerinde onları, Kûfe'de bulunan Saîd b. Cübeyr'e yönlendirdiği nakledilmektedir. “Esedî, Kûfî, tâbiî, sika, imam, hucce ale'l-müslimîn, fakih, abid, ver‘, fâdil” lafızları ile tanıtılmaktadır. Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Aîşe'den hadis almıştır. Eyyûb es-Sahtiyânî, Habîb b. Ebû Sâbit, Simâk b. Harb, Abdullah b. İsa b. Abdurrahman b. Ebû Leyla, Amr b. Dînâr gibi pek çok kimsenin ondan hadis rivayeti vardır. Ahmed b. Hanbel'e, onun Aîşe'den rivayeti sorulduğunda, ondan seması olduğunu bilmediğini, Ebû Hâtim de Aîşe'den semasının olmadığını söylemiştir. İbn Maîn Ebû Hüreyre'den semasının doğru olmadığını, Ebû Zür'a Ali'den rivayetinin mürsel olduğunu söylemektedir. Yahya b. Saîd, onun mürsellerini Atâ ve Mücahid'in mürsellerine tercih etmektedir. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. 95 yılında 49 yaşında iken öldürülmüştür. Haccâc onu öldürmüş, kendisi de kısa bir süre sonra ölmüştür. Vefat tarihi olarak 94 yılı da verilmektedir.⁶⁸²

Fetih gününe özel haramlık uygulaması konusunda görüldüğü gibi İbn Abbas'tan hadis alanlar arasında Saîd b. Cübeyr de zikredilmektedir.

⁶⁸⁰ İbn Hibban, *Sikat*, VII, 286; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, V, 199; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 189.

⁶⁸¹ İbn Hibban, *Sikat*, VII, 32; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, IV, 158-159; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 412-415.

⁶⁸² İclî, *Marifetü's-sikât*, I, 395; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 358-376; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 9-11.

Şerhlerde “تقيضا” kelimesi kapının açılma sesi olarak açıklanmıştır.⁶⁸³ Okuduğu harfin verilmesi ibaresi bu âyetlerde geçen duaların makbul olmasıdır.⁶⁸⁴

Müslim ve en-Nesâî'nin şerhlerinde açıklamalar benzerlik içindedir. Hz. Peygamber'in üstünlüğüne, O'na (s.a.v) verilen bir ayrıcalığa değinilmemiştir.⁶⁸⁵

Hz. Peygamber'in hasâisine yer verilmeyen rivayetlerde bulunan “Bakara sûresinin son iki âyetini okuduklarında o gece için yeterli olması” ifadesi gece namazı yerine geçmesi, şeytandan koruması, belalardan koruması veya hepsini kapsama ihtimali şeklinde açıklanmıştır.⁶⁸⁶ Ayrıca, Bakara sûresinin son iki âyetinde önceki ümmetlerin ağır yüklerinin Müslümanların üzerinden kaldırıldığı, hata ve unutmaya ile yaptıkları günahlarında cezalarının hafifletileceği müjdesi vardır.⁶⁸⁷

2.1.3.5. Deccal Hakkında Özel Bilgi Vermesi

İbn Ömer'den Sâlim senediyle gelen rivayetlerde muhteva, bütün peygamberlerin Deccal hakkında ümmetini uyardığı, Hz. Nuh'un da kavmini uyardığı, Hz. Peygamber'in daha önceki peygamberlerin vermediği bilgiyi vermesi, bu bilginin de deccalin tek gözünün olmaması⁶⁸⁸ şeklindedir. Ebû Hureyre'den gelen rivayette⁶⁸⁹ bütün peygamberlerin Deccal hakkında ümmetini uyardığı ibaresi bulunmamakta, “Hz. Nuh'un da kavmini uyardığı gibi” lafzı yer almaktadır. Ebû Ümâme el-Bâhilî'den gelen uzun rivayette ise⁶⁹⁰ bütün peygamberlerin ümmetini uarması, Hz. Peygamber'in son peygamber ve ümmetinin son ümmet olması, Deccâl'in muhakkak ortaya çıkacağı, peygamberlik iddiasında olacağı gibi daha ayrıntılı ifadeler bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ حَدِيثًا عَنِ الدَّجَالِ مَا حَدَّثَ بِهِ نَبِيٌّ قَوْمَهُ إِنَّهُ أَعْوَرٌ، وَإِنَّهُ يَجِيءُ مَعَهُ بِمِثَالِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَأَلْتِي يَقُولُ إِنَّهَا الْجَنَّةُ هِيَ النَّارُ، وَإِنِّي أُنذِرُكُمْ كَمَا أُنذِرُ بِهِ نُوحٌ قَوْمَهُ.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) Ebû Nuaym bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki)

⁶⁸³ Nevevî, *Minhâc*, V-VI, 332.

⁶⁸⁴ en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, II, 139.

⁶⁸⁵ Nevevî, *Minhâc*, V-VI, 332; en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, II, 138-139.

⁶⁸⁶ Nevevî, *Minhâc*, V-VI, 333.

⁶⁸⁷ Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 246.

⁶⁸⁸ el-Buhârî, *Cihad ve's-siyer*, 178, *Ehâdisü'l-enbiyâ*, 3, Edeb, 97, Fiten, 26; Müslim, *Fiten ve eşrâtü's-sâat*, 95; Ebu Davud, *Sünnet*, 25, 26; et-Tirmizî, *Fiten*, 52.

⁶⁸⁹ el-Buhârî, *Ehâdisü'l-enbiyâ*, 3; Müslim, *Fiten ve eşrâtü's-sâat*, 109.

⁶⁹⁰ İbn Mace, *Fiten*, 33.

Şeybân bize tahdisen rivayet etti; (O) Yahya'dan; (O) Ebû Seleme'den, (O) Ebû Hureyre'nin şöyle söylediğini işitmiştir.

Rasûlullah sallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *Dikkat edin, size hiçbir peygamberin haber vermediği Deccâl ile ilgili haber veriyorum. Onun bir gözü kördür. O yanında cennet ve cehennem misalini getirir. Onun "Bu cennettir." dediği cehennemdir. Onun hakkında Hz. Nuh'un kavmini uyardığı gibi ben de sizi uyarıyorum.*⁶⁹¹

el-Buhârî'nin hocası Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn hakkında, ikindiden sonra nafile namaz kılması konusunda bilgi verilmiştir. Orada görüldüğü gibi öğrencileri arasında el-Buhârî, hocaları arasında Şeybân b. Abdurrahman en-Nahvî bulunmaktadır.

Şeybân b. Abdurrahman'ın (ö. 164) künyesi Ebû Muaviye, nisbesi et-Temîmî en-Nahvî el-Basrî'dir. Nahvî nisbesi Ezd'den Benû Nahv b. Şems'e nisbet dolayısıyla. Bir süre Kûfe'de yaşamış, sonra Bağdat'a yerleşmiştir. Onun hakkında "sika, meşhur, racülün salih" lafızları kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel "mâ akrabe hadisühü, sahibü kitabın sahih" demiş, Harb b. Şeddâd'dan daha üstün olduğunu söylemiştir. Yahya b. Ebû Kesîr'den rivayetlerinde Evzâi'den daha iyidir. Yahya b. Maîn "sika ve sahibü kitab"⁶⁹², Ebû Hâtim "sâlihu'l-hadis, lâ yuhteccu bih" demiştir. Muhammed b. Sa'd, İclî ve en-Nesâî "sika" demiştir. Ebû Hâtim "hasenü'l-hadis, salih, yüktebü hadisühü", İbn Hırâş "sadûk" demiştir. İbn Hibbân *Sikât* eserinde yer vermiştir. Sâcî "sadûk, münker rivayetleri vardır, Ameş'ten rivayetlerinde teferrüd etmiştir" demektedir. Ahmed b. Hanbel onu övmüştür, İbn Mehdî ondan hadis almış ve bununla övünmüştür. Hocaları arasında Hasan-ı Basrî, Katâde b. Diâme, Yahya b. Ebû Kesîr bulunmaktadır. Âdem b. Ebû İyâs, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Ebû Hanife Numan b. Sâbit, Ali b. el-Ca'd ondan hadis almıştır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti bulunmaktadır. 164 yılında vefat etmiştir.⁶⁹³ Sâbık ve lâhık konusuna, iki öğrencisi Ebû Hanife Numan b. Sâbit ve Ali b. el-Ca'd'ın vefat tarihleri arasında 68 veya 69 yıl olması örnek verilmektedir.⁶⁹⁴

Yahya b. Ebû Kesîr'in künyesi Ebû Nasr, nisbesi et-Tâî el-Yemâmî'dir. Babası Tay Kabilesinin mevlâsıdır. Basrîdir, sonra Yemâme'ye yerleşmiştir. Onun hakkında "sika,

⁶⁹¹ el-Buhârî, *Ehâdisü'l-enbiyâ*, 3.

⁶⁹² **Sahibu'l-kitab:** Genelde hadislerini ezberden değil kendisine ait bir kitaptan okuyarak rivayet eden hadis ravisine isim olmuştur. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 339.

⁶⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 592-597; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, III, 391-392; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 184.

⁶⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 592-597.

hasenü'l-hadis, bilinen sebt âlimlerinden” lafızları kullanılmıştır. Eyyûb es-Sahtiyânî, Zührî'den sonra Medinelilerin hadislerini en iyi bilen kişinin Yahyâ b. Ebû Kesîr olduğunu, onun gibi bir âlimin yeryüzünde kalmadığını söylemiştir. Şu'be onun rivayetlerini Zührî'nin rivayetlerine tercih etmiştir. Ahmed b. Hanbel de ikisinin birbirine muhalefeti durumunda Yahyâ'nın tercih edileceğini bildirmiştir. İclî sika olduğunu ve Ashâb-ı Hadisten sayıldığını, Ebû Hâtim yalnız sika râvilerden rivayet eden imam olduğunu söylemektedir. Ukaylî onun tedlisle anıldığını, Ebû Hâtim ise Enes b. Mâlik'i gördüğünü ancak kendisinden hadis semâ etmediğini söylemektedir. Zeyd b. Sellâm'dan rivayeti munkatıdır. Muaviye b. Sellâm, Zeyd b. Sellâm'ın hadislerinin bulunduğu kitabı vermiş, ama ona okumamıştır. Kendisi kitâbet yoluyla aldığı hadisleri “belağanî” lafzıyla rivayet ettiğini söylemiştir. İlim tahsili için on yıl Medine'de kalmıştır. Hadis aldığı isimler arasında Enes b. Mâlik, Hafs b. Ubeydullah b. Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ebû Katâde, Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Abbas'ın mevlâsı İkrime, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf vardır. Câbir b. Abdullah'tan mürsel rivayeti vardır. Eyyûb es-Sahtiyânî, Harb b. Şeddâd, Şeybân b. Abdurrahman en-Nahvî, Abdurrahman b. Amr Evzâî, Hişâm ed-Destüvâî, Ebân b. Yezîd, Hüseyin el-Muallim, Ma'mer b. Râşid, Muâviye b. Sellâm, akranlarından Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ondan hadis almıştır. Enes b. Mâlik'ten hadis işitmediği halde rivayeti olmuş, tedlis yapmıştır. Hakkında tedlis yaptığı söylense de Zehebî, “adl hafız” olduğunu ifade etmiştir. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. Vefat tarihi olarak 129 veya 132 yılları verilmektedir.⁶⁹⁵

Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın hakkında uykuda kalbinin uyumaması konusunda bilgi verilmiştir. Orada görüldüğü gibi Yahya b. Ebû Kesîr öğrencileri arasındadır ve Ebu Hureyre'den rivayeti vardır.

Zekât almanın haram olması konusunda görüldüğü gibi Ebû Hureyre'den hadis alanlar arasında Ebû Seleme b. Abdurrahman vardır.

Bu rivayette inzar konusunda benzerlik olduğu görülmektedir. Deccal'den sakındırma herhangi bir peygambere has bir durum değildir.⁶⁹⁶ Ancak Hz. Peygamber kendisinin farklı bir haber verdiğiğine dikkat çekmekte, bu bilginin kendisine has olduğunu

⁶⁹⁵ İbn Hibban, *Sikat*, VII, 591-592; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 357; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 141-142; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 504-511; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VII, 212-213; ayrıca bkz. Selçuk Camcı, “Yahyâ b. Ebû Kesîr”, *DİA*, 2013, XLIII, 241-242.

⁶⁹⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 302.

ifade etmektedir.

2.1.3.6. Kıyamet Gününde Hz. Peygamber'e Özel Durumlar

Kıyamet günü birçok rivayette farklı bilgilerle çok defa anlatılmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in diğer insanlardan üstünlüğünün ön plana çıktığı rivayetler ele alınmıştır. Ebû Hureyre'den Ebû Zür'a ve Abdullah b. Ferrûh senediyle gelen rivayetlerde⁶⁹⁷ “أَنَا سَيِّدُ” yine Ebû Hureyre'den Abdullah b. Ferrûh senediyle⁶⁹⁸ kıyamet günü kaydı olmaksızın “أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ” yer almaktadır. Ebû Nadra b. Saîd'den İbn Cüd'ân senediyle gelen rivayetlerde “أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ”⁶⁹⁹ ve “أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فخر”⁷⁰⁰ ibareleri vardır. Enes b. Mâlik'ten er-Rabî' b. Enes senediyle gelen rivayette “وَأَنَا أَكْرَمَ وَلَدِ آدَمَ عَلَى رَبِّي وَلَا فخر”⁷⁰¹, et-Tufeyl b. Ebû Ka'b'ın babasından rivayet ettiği hadislerde “إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُنْتُ إِمَامًا”⁷⁰¹, et-Tufeyl b. Ebû Ka'b'ın babasından rivayet ettiği hadislerde “وَأَنَا أَكْرَمَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ”⁷⁰², İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadislerde “النَّبِيِّينَ”⁷⁰² lafızları bulunmaktadır. Bu hadislerde insanların en üstünü olduğu “seyyid ve ekrem” lafızlarıyla yer almaktadır. “İmamü'n-nebiyyîn” ibaresi de peygamberler arasındaki konumunu göstermektedir.

حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّانَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دَعْوَةٍ فَرَفَعَ إِلَيْهِ الدَّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَسَ مِنْهَا نَهْسَةً وَقَالَ: أَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هَلْ تَذَرُونَ بِمَنْ يَجْمَعُ اللَّهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَيُبْصِرُهُمُ النَّاطِرُ وَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِيَ وَتَدْنُو مِنْهُمْ الشَّمْسُ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ أَلَا تَرَوْنَ إِلَى مَا أَنْتُمْ فِيهِ إِلَى مَا بَلَّغَكُمْ أَلَا تَنْظُرُونَ إِلَى مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ أَبُوكُمْ آدَمُ فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُونَ يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ وَأَسْكَنْكَ الْجَنَّةَ أَلَا تَشْفَعُ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ وَمَا بَلَّغْنَا فَيَقُولُ رَبِّي غَضِبَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَا يَغْضَبُ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَنَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُهُ نَفْسِي نَفْسِي أَذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي أَذْهَبُوا إِلَى نُوحٍ فَيَأْتُونَ نُوحًا فَيَقُولُونَ يَا نُوحُ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ وَسَمَّاكَ اللَّهُ عَبْدًا شَكُورًا أَمَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ أَلَا تَرَى إِلَى مَا بَلَّغْنَا أَلَا تَشْفَعُ لَنَا إِلَى رَبِّكَ فَيَقُولُ رَبِّي غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَا يَغْضَبُ بَعْدَهُ مِثْلَهُ نَفْسِي أَنْتَوَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَأْتُونِي فَأَسْجُدُ تَحْتَ الْعَرْشِ فَيَقَالُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَاشْفَعْ تُشْفَعُ وَاسْأَلْ تُعْطَى. قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ: لَا أَحْفَظُ سَائِرَهُ.

(Musannif el-Buhârî dedi ki) İshak b. Nasr bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki)

⁶⁹⁷ el-Buhârî, Ehâdisü'l-enbiyâ, 3, Tefsir, Sûretu Benî İsrail, 5; Müslim, İman, 327, 328, Fedâil, 3.

⁶⁹⁸ Ebu Davud, Sünnet, 13.

⁶⁹⁹ et-Tirmizî, Menâkıb, 1, Tefsir, 18.

⁷⁰⁰ İbn Mace, Zühd, 37.

⁷⁰¹ et-Tirmizî, Menâkıb, 1.

⁷⁰² et-Tirmizî, Menâkıb, 1; İbn Mace, Zühd, 37.

⁷⁰³ et-Tirmizî, Menâkıb, 1.

Muhammed b. Ubeyd bize tahdisen rivayet etti; (O dedi ki) Ebû Hayyân bize tahdisen rivayet etti; (O) Ebû Zür‘a’dan, (O) Ebû Hureyre’den şöyle söylediğini nakletmektedir:

Nebî sallahu aleyhi ve sellem ile bir yemek davetinde beraberdik. (Pişirilmiş) bir kol verildi, (Hz. Peygamber) bunu severdi. Bir defa ısırıldı ve buyurdular ki: *“Ben kıyamet gününde insanların efendisiyim. Bunun neden olduğunu bilir misiniz? Allah Teâlâ öncekileri ve sonrakileri düz ve geniş bir yerde toplayacaktır. Bakan onları görecektir (arazi çok düz olduğu ve perde bulunmadığı için görülecekler veya Allah’a hiçbir şey gizli kalmaz), çağırın onlara işittirecektir. Güneş onlara yaklaşacaktır. İnsanlardan bazıları, “İçinde bulunduğunuz, size ulaşan şu hâli görüyorsunuz, Rabbiniz katında size şefaahat edecek birine baksanız.” diyecektir. İnsanlardan bazıları, “Babanız Âdem (e gidin)” diyecektir. Ona gelirler ve “Ey Âdem, sen insanların babasıdır, Allah seni eliyle yarattı, sana ruhundan üfledi, meleklerine emretti de sana secde ettiler; seni cennetinde iskân ettirdi, Rabbin katında bize şefaahat etsen, içinde olduğumuz bize ulaşan durumu görüyorsun.” derler. O, “Rabbim bundan önce öfkelenmediği şekilde öfkelenirdi, bundan sonra bunun gibi öfkelenmez. O, bana ağacı yasaklamıştı, ben isyan ettim. Kendim, kendim! Benden başkasına gidin, Nuh’a gidin.” der. Nuh’a gelirler ve “Ey Nuh, sen yeryüzündeki rasûllerin ilkesin, Allah Teâlâ seni “şükreden kul” olarak isimlendirdi, içinde olduğumuz durumu görüyor musun, bize ulaşan hale baksan, Rabbin katında bize şefaahat etsen.” derler. O, “Rabbim bundan önce öfkelenmediği şekilde öfkelenirdi, bundan sonra bunun gibi öfkelenmez. Kendim, kendim! Nebi sallallâhu aleyhi ve sellem gidin.” der. Bana gelirler; Arş’in altında secde ederim. “Ey Muhammed, kaldır başını, şefaahat et şefaahatin kabul edilecek, iste verilecek.” denir.”*

Râvi Muhammed b. Ubeyd dedi ki: (Hadisin) diğer kısmını ezberleyemedim.⁷⁰⁴

İshak b. Nasr’ın (ö. 242) tam adı, İshak b. İbrahim b. Nasr Ebû İbrahim es-Sa‘dî el-el-Buhârî’dir. el-Buhârî’nin efradındandır.⁷⁰⁵ es-Sa‘dî nisbesiyle maruftur. “السعدي” ibaresi “السغدي” es-Suğdî şeklinde de okunmuştur. İbn Hibban *Sikât* eserinde ona yer vermiştir. Muhammed b. Ubeyd, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Abdurrezzak b. Hemmâm, Yahya b. Âdem hocalarındandır. Iraklılar ondan hadis almıştır. Kütüb-i sittede sadece el-Buhârî’de

⁷⁰⁴ el-Buhârî, *Ehâdisü’l-enbiyâ*, 3.

⁷⁰⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XV, 303.

rivayeti vardır. 242 yılında vefat etmiştir.⁷⁰⁶

Muhammed b. Ubeyd b. Ebû Ümeyye'nin (ö. 205) künyesi Ebû Abdullah, nisbesi et-Tanâfisî el-Kûfî'dir. 124 yılında doğmuştur. Bağdat'ta bir süre kaldıktan sonra Kûfe'ye dönmüştür. Dört bin hadis ezberlemiştir. Hakkında “sika, sadûk, meşhur” lafızları kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel'e kardeşleri Ömer, Ya'lâ ile beraber sorulduğunda hepsinin sika olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'den onun hakkında “sadûk, hatası bulunmakla beraber sika” ve kardeşi Ya'lâ'nın daha sebt değerlendirmesi yaptığı nakledilmektedir. Yahya b. Maîn de onların sika olduğunu söylemiştir. en-Nesâi “sika”, Muhammed b. Sa'd “sika, kesiru'l-hadis, sahibü sünne ve cemâat” demiştir. Süleyman el-Ameş, Hişam b. Urve, Ebû Hayyân gibi pek çok kimseden hadis almıştır. Öğrencileri arasında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Nasr es-Sa'dî, Kuteybe b. Saîd vardır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. Vefat tarihi olarak 203 veya 205 yılı verilmektedir.⁷⁰⁷

Ebû Hayyân Yahya b. Saîd b. Hayyân et-Teymî Kûfî (ö. 145) hakkında “sika, hıyâr⁷⁰⁸, salih, sahibü sünnet” lafızları kullanılmıştır. Uzun gecelerde teheccüd kılması ibadet hayatı hakkında aktarılan bilgilerdendir. Yahya b. Maîn “sika”, Ebû Hâtim “salih” demiştir. İbn Hibbân *Sikât* eserinde yer vermiştir. Hocaları arasında babası Saîd b. Hayyân et-Teymî, Âmir eş-Şa'bî, İbn Abbas'ın mevlâsı İkrime, tâbiünden Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr vardır, eş-Şa'bî'nin ashabı olarak bilinmektedir. Öğrencileri arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammad b. Seleme, Süleyman el-Ameş, Abdullah b. Mübarek, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî vardır. Kûfeliler ondan hadis almıştır. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır. 145 yılında vefat etmiştir⁷⁰⁹

Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî el-Kûfî'nin ismi olarak Herim, Abdullah, Abdurrahman, Amr, Cerîr gibi farklı adlar söylenmiştir. Hz. Ali'yi görmüştür. Kûfeli tâbiünün ulemasındandır. “Sika, nebil, şerif, kesiru'l-ilm” gibi lafızlarla övülmüştür. Yahya b. Maîn “sika”, İbn Hırâş “sadûk sika” demiştir. Dedesi Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Abdullah b. Amr b. el-As, Muaviye b. Ebû Süfyan ve Ebû Hureyre'den rivayeti vardır.

⁷⁰⁶ İbn Hibban, *Sikat*, VIII, 115; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, II, 388-389; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, I, 113.

⁷⁰⁷ İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 247; İbn Hibban, *Sikat*, VII, 441; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve'ta'dil*, VIII, 10-11; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 250-251; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVI, 54-60.

⁷⁰⁸ **Hıyârun**: el-İrakî'nin İbn Ebû Hâtim tarafından ilk defa tasnif edilen ta'dil lafızlarının ikinci mertebesine eklediği lafızlardandır. İkinci derece olmakla beraber bu mertebenin diğer lafızları kadar sık kullanılmaz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 131.

⁷⁰⁹ İbn Hibban, *Sikat*, VII, 592; İclî, *Marifetü's-sikât*, II, 352; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 323-325; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VII, 182.

Ömer b. el-Hattâb'dan rivayetleri mürseldir. Ali b. Müdrîk, Fudayl b. Gazvân, Ebû Hayyân et-Teymî öğrencilerindedir. kütüb-i sittenin tamamında rivayeti vardır.⁷¹⁰

Zekât almanın haram olması konusunda görüldüğü gibi Ebû Hureyre'den hadis alanlar arasında Ebû Zür'a el-Becelî vardır.

Senedde yer alan bütün râviler arasında hoca-talebe bağı olduğu görülmektedir.

Seyyid olması, Hz. Âdem'in ve âdemoğlunun tamamının Hz. Peygamber'in sancağının altında olması kıyamet gününe has kılınmıştır. Kirmânî, efendi olmanın kıyamet günü ile kayıtlanmasının dünyada efendi olması nefyetmediğini, bu kıssanın kıyamet günü ile ilgili olması hasebiyle ona has zikredildiğini ifade etmektedir. Ayrıca kıyamet günü efendi olmak, dünyada efendi olmaktan daha büyüktür. Hz. Peygamber'in enbiya arasında üstünlük yarışı yapılması ve kendisinin Hz. Yunus'tan daha üstün olduğunu söylenmesi yönündeki yasağının bu hadisle muarız olduğu söylenebilir. Bu durum, bu rivayetin âdemoğlunun efendisi olmasının bildirmesinden önce olması veya bu yasağının tevazu sayılabileceği şeklinde iki farklı yönden açıklanabilir. Ayrıca yasak nübüvvet ve risaletin aslı hasebiyledir. Çünkü peygamberler arasında bu yönden bir üstünlük söz konusu değildir. Tefâdul, hallerin, ikramların, rütbelerin ve lütufların ziyadesiyle olabilir.⁷¹¹

Hz. Peygamber'in kıyamet günündeki üstünlükleri, hasâis eserlerinde üzerinde genişçe durulan konulardandır. Fezâil konusunda sık sık ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber'in dünya ve ahiret hayatındaki üstünlüklerinin tamamından bahsetmek muhaldir. Kur'ân ve Sünnette, önceki kutsal kitaplarda O'nun ayrıcalıklarından birçok husus bulunmaktadır.

2.2. Rivayetlerde Hususiyeti Belirtilmeyen Hasâis

Bu başlık altında hadis metninde Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğu doğrudan ifade edilmeyen rivayetler ele alınmıştır. Bunlar nikâhla ilgili olanlar, namazla ilgili olanlar, hacla ilgili olanlar ve diğer hükümler şeklinde dördü sınıflandırma altında incelenmiştir.

⁷¹⁰ İbn Hibban, *Sikat*, V, 513; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, V, 8; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 323-326; ayrıca bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IV, 523-524.

⁷¹¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 304.

2.2.1. Nikâh ile İlgili Olanlar

Hasâis özellikle nikâh konusunda genişçe ele alınmaktadır. Hasâis konularının fıkîh kitaplarının nikâh bölümünde incelenmeleri ve müstakil hasâis eserlerinin tasniflerinde nikâhla ilgili olan hasâis ve nikâhla ilgili olmayan hasâis şeklinde ikili ayrıma gitmeleri nikâh konusunun hasâis literatüründeki önemini göstermektedir. Nitekim daha önce bahsedildiği gibi hasâis literatürünün ortaya çıkması ve gelişmesinde fukahanın nikâh tartışmaları etkili olmuştur. Ancak ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber için nikâhla ilgili bir genişlik olduğu genellemesi doğru değildir. Örneğin, Hz. Peygamber kız kardeşi ile evlenmesini isteyen eşinin bu teklifinden memnun olmamış, iki kız kardeşle aynı anda evli olma yasağını hatırlatmıştır.⁷¹² Bir diğer örnekte, Allah Teâla Peygamberinden eşleri arasındaki nöbet sisteminin vücubiyetini kaldırıp tahyiri emredince, onlar Allah ve Rasûlünü seçtiler. Bu tercihlerinin karşılığı olarak Ahzab sûresinin 33/52 âyetinde yer alan “Eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir.” (ولا أن تبدل بهن) ifadesi ile Hz. Peygamber’e onlardan başkası ile evlenmesi haram olmuş, onları boşamaktan men edilmiştir.⁷¹³

Hz. Peygamber'in çok eşliliği ve eşleri arasında nöbet taksimi: Ahzab sûresi 33/51 âyet, “Dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın.” ifadesiyle ilgili olarak Zührî, Hz. Peygamber'in geri bıraktığı hiçbir eşinin olmadığını, vefat edinceye kadar hepsini yanına aldığını ifade etmektedir. Ebû Razin'e göre ise Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Hafsa ve Zeynep'i yanına almış, nöbet ve infakı eşit paylaşmıştır; Sevde, Cüveyriye, Safiye, Ümmü Habibe, Meymûne'yi geri bırakmış, onların arasında nöbeti istediği gibi taksim etmiştir. Hz. Peygamber bu eşlerini boşamak istediğinde, onlar kendilerini oldukları hal üzere bırakmasını, nöbeti istediği gibi taksim etmesini istemişlerdir. Bir grubun görüşüne göre ise, Sevde gününü Hz. Aişe'ye hibe ettiği için sadece onu geride bırakmıştır.⁷¹⁴ Hz. Peygamber'in terki her zaman o fiilin yasak olduğuna delalet etmemektedir. Mubah olan bir şey daha üstün bir şeyin yerine getirilmesi için terkedilmiş olabilir. İlgili âyete göre Hz. Peygamber, kendisine özel mubah olan nöbet usulünü terketmeyi uygulamamış, üstün ahlâkına uyan taksimi uygulamayı tercih etmiştir.⁷¹⁵

⁷¹² el-Buhârî, Nikah, 21.

⁷¹³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 223.

⁷¹⁴ İbnü'l-Cevzi, *Zâdül'mesir*, s. 1134.

⁷¹⁵ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, IV, 58.

el-Buhârî Nikâh bölümünde yirminci bâba ‘Dört eşten fazlası ile evlilik olmaz.’ başlığını vermiştir. Bab başlığının açıklamasında dörtten fazla evlilik görüşünde olanlara değinilirken onların Hz. Peygamber vefat ettiğinde dokuz eşi vardı, o üsvedir iddialarına yer verilmiştir. Bu iddianın kabul edilemez oluşu, Hz. Peygamber’in mehirsiz evlenmesi gibi dörtten fazla evlenmesinin de hasâisinden olduğu cevabından anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in eşlerinin vefatından sonra evlenemeyeceği ve bunun dışındaki birçok husus da nikâhla ilgili hasâisindedir. Hz. Peygamber’in vefat ettiğinde dokuz eşi bulunduğu ittifak vardır. Gaylan b. Seleme’nin Müslüman olurken on eşi olduğu için, Hz. Peygamber’in ona dördünü seç, diğerlerini boşa demesi de sahihtir.⁷¹⁶ Hz. Peygamber’in dörtten fazla evliliği ile ilgili bu açıklamalar ‘üsve’ ve ‘hasâis’ kavramlarını birlikte ele alması açısından da önem arz etmektedir.

İmam Şâfiî, aynı anda dörtten fazla kadınla evli olmanın Hz. Peygamber’den başkası için caiz olmadığı görüşündedir. Şia’dan bir grup dışında ulemanın ittifak ettiği (mecme’ aleyh beynel ulema) görüş de bu yöndedir. Dörtten fazla evlilik hasâistir, ümmetinden başkası için söz konusu değildir.⁷¹⁷ Burada görüldüğü üzere Hz. Peygamber için mubah olan bir uygulama ümmeti için yasaklanmıştır.

Ümmü Habibe’nin, Hz. Peygamber’e kardeşiyle evlenmesini teklif ettiği rivayet⁷¹⁸ açıklanırken iki kız kardeşle evli olmanın helal olmamasına değinilmiştir. Ümmü Habibe’nin bunu söylemesi haram olduğunu bilmesinden öncedir veya bu konuda Hz. Peygamber için bir cevazın bulunduğunu zannetmesidir. Çünkü nikâh konusunda Hz. Peygamber’e özel çok sayıda farklı hükümler bulunmaktadır.⁷¹⁹ Burada da hasâis olup olmadığını belirlemede Hz. Peygamber’in açık ifadelerinin bulunmasının önemi anlaşılmaktadır. Genelde nikâh konusunda Hz. Peygamber’e özel uygulamaların bulunmasına dayanarak, açık ifadelerin bulunmadığı yerde de farklı bir hüküm bulunabileceğini düşünmenin doğru olmadığı görülmektedir.

İhramlı iken evlenme: el-Buhârî’nin tahrir ettiği İbn Abbas’tan gelen rivayette Hz. Peygamber’in Hz. Meymûne ile ihramlı iken evlendiği anlatılmaktadır.⁷²⁰ el-Buhârî’nin bu bâb için kullandığı “ihramlının evlenmesi” başlığı, ihramlı iken evlenmenin caiz olup

⁷¹⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XX, 129.

⁷¹⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XIII, 83.

⁷¹⁸ el-Buhârî, Nikâh, 21.

⁷¹⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XX, 133.

⁷²⁰ el-Buhârî, Cezâü’s-sayd, 12, Nikâh, 31.

olmadığını açıklamamakta hadisin delaleti ile yetinilmektedir. Çünkü hadis caiz olduğuna delalet eder, bu konudaki nehyin sabit olmadığına işaret eder, bunun hasâisten olduğu da sabit değildir.⁷²¹ İbn Abbas ve İbn Mesud'un görüşü doğrultusunda İbrahim en-Neh'âî, Sevrî, Atâ b. Ebû Rabâh, Hammad b. Ebû Seleme, İkrime, Mesruk, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed ihramlının nikâhlanmasında bir beis olmadığı görüşündedirler. Ancak, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin görüşü doğrultusunda Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Leysî, Evzâ'î, Malik, Şâfi, Ahmed ve İshak'a göre ihramlının nikâhlanması veya başkasını nikâhlanması caiz değildir. Bunu yaparsa nikâh batıl olur demektedirler.⁷²² Buradan anlaşıldığı üzere ikinci grup ilkinin aksine Hz. Peygamber'in Meymûne ile ihramlı iken evlenmesini hasâisten kabul etmektedir.

Kendini hibe eden kadınla evlenmesi: İbn Abbas'tan gelen rivayette Hz. Peygamber'in kendilerini hibe eden kadınlardan evlendiği kimse olmadığı yer almaktadır.⁷²³ İbn Abbas'tan gelen zayıf rivayete göre, Meymûne bint el-Hâris kendini peygambere hibe etmiştir. Şa'bi'den gelen rivayete göre ise kendini peygambere hibe eden Zeynep bint Huzeyme'dir.⁷²⁴ el-Buhârî, Kitâbü fezâilî'l-Kurân'ın yirmi birinci bâbı "Sizin en hayırlınız Kurân'ı öğrenen ve öğreteninizdir." başlığını taşımaktadır. Buradaki üçüncü rivayette, kendisini Hz. Peygamber'e hibe eden kadının, ezberindeki âyetler hürmetine oradaki bir sahabî ile evlenmesinin zikri geçmektedir. Hadisten istinbat edilen hükümler içinde, hibe lafzı ile nikâha cevaz verilip verilemeyeceği ihtilafı yer almaktadır. Ebu Hanife, ashabı, es-Sevrî, Hasan b. Hay hibe lafzıyla nikâh akdinin caiz olduğu görüşündedir. İmam Şâfi'nin görüşü ise hibe lafzı ile nikâh akdolunamaz şeklindedir. Rabîa, Ebû Sevr, Ebu Ubeyd ve farklı görüşleri de bulunmakla birlikte Malik'in görüşü de bu yöndedir. Ancak Ahzab suresi 33/50 âyete dayanarak, bir kadının kendisini Hz. Peygamber'e hibe etmesi cevazı ve bu konunun hasâisten sayıldığı konusunda ihtilaf yoktur.⁷²⁵ İbnü'l-Kasım, Malik'in Hz. Peygamber'den sonra kimse için hibe ile nikâhın helal olmadığı şeklindeki görüşünü nakleder.⁷²⁶ Mehrini vermeden cariyesi dışında, kendisini hibe eden kadınla evlenmenin caiz olmadığı konusunda ulemanın icmaı olduğu

⁷²¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 277.

⁷²² Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 278. Tartışmalar için bkz. el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 277-281, XX, 155-159.

⁷²³ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 500; İbnü'l-Cevzî, *Zâdül'l-mesir*, s. 1133.

⁷²⁴ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdül'l-mesir*, s. 1133 (bkz. 3 no'lu dipnot).

⁷²⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 63.

⁷²⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 63; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 199.

ifade edilmektedir.⁷²⁷ Bu rivayetten, kendini hibe eden kadınlardan, mehir vermeksizin istediği kimse ile evlenmesini istemesinin caiz olduğu, bunun da hasâisten olduğu hükmü çıkarılmaktadır.⁷²⁸

Nikâh kitabı kırk beşinci babda yer alan rivayetin şerhinde Hz. Peygamber'in evlenmek istemediği halde kadına bakmasının müşkil olduğu belirtilir. Evlenmeyi düşündüğü için bakmıştır ama "Evlenmek istemiyorum." demiştir. Buna, evlenmek istemediği halde bakmanın caiz olmasının hasâisten sayılma ihtimali ile cevap verilebilir.⁷²⁹ Hz. Peygamber'in Medineli hanım sahabî er-Rubeyyi' bint Muavviz'in düğün günü yanına gitmesi orada def çalan ve Bedir günü babalarının kahramanlıklarından bahseden kızların bulunması⁷³⁰ rivayetinde mahrem olmayan birinin yanlarında bulunması, olayın hicap arkasından veya bu âyet gelmeden önce gerçekleşmesi, fitneden emin olunması ya da bir ihtiyaç için bakmanın caiz olması gibi ihtimallerle açıklanmıştır. Ancak sahih olan cevap, Ümmü Haram bint Milhân kıssasında da geçtiği gibi mahrem olmayan kadına bakmak ve halvetin cevazı Hz. Peygamber'in hasâisindedir⁷³¹

Azad etmenin mehir sayılması: el-Buhârî kitâbü'l-megazi'de Hayber gazvesi ile ilgili kırkinci bâbda Enes b. Malik'ten gelen rivayette Hz. Peygamber'in Safiye ile evlenmesi yer almaktadır. Hadiste yer alan mehir olarak azad edilmesi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi bunun hasâis olması, ikincisi ise Müslümanlar için cevaz verilmesidir.⁷³² Mehir olarak azad etmenin yeterli olması konusunda ulemanın görüşü üç grupta toplanabilir. Bu rivayetlere göre hüküm vererek, azad etmenin mehir olarak yeterli olacağı görüşünde olanlar içinde, sahabeden Hz. Ali, Enes, İbn-i Mesud, tâbiinden Katade, Saîd b. el-Müseyyeb, Şa'bi, Zühri, Evzâî, Atâ' b. Ebû Rebâh, Tâvûs b. Keysân, Süfyân-ı Sevrî, Hasan-ı Basrî, İbrahim-i Nehâî ve daha sonraki müçtehitlerden Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Yûsuf ile İmam Şâfî'nin isimleri zikredilebilir. Onlara göre azad edilmekten başka mehir gerekmez. İbn Ömer ise bu nikâhı caiz görmeyenlerdendir. Tabiinden İbn-i Sîrîn, Câbir b. Zeyd bunu mekruh görenlerdendir. Hasan-ı Basrî ile Nehâî'nin de bu görüşte oldukları nakledilmiştir. İbn Sîrîn ne kadar miktar olursa olsun azad etmenin yanında mehir verilmesi müstehab olur demiştir. Leys b. Sa'd, İbn Şübrüme,

⁷²⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 199.

⁷²⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 199.

⁷²⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 186.

⁷³⁰ el-Buhârî, *Nikâh*, 49.

⁷³¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 191.

⁷³² Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVII, 319.

Ebu Hanife, Muhammed b. Hasan, Züfer, Malik cariyesini azad ederek başka bir mehir vermeksizin evlenmek Rasûlullah'tan başkası için caiz olmaz, bu ancak Hz. Peygamber'e has bir şeydi görüşündedirler. Onlara göre, Allah Hz. Peygamber'e mehir vermeksizin nikâhlanmayı mubah kıldığı için nikâh geçerli olmuştur, başkalarına haramdır.⁷³³ Hasan-ı Basrî ile Nehâî'den azad etmenin mehir olarak yeterli olacağı ve bu nikâhın mekruh olacağı yönünde iki farklı görüşün aktarıldığı görülmektedir.

Hz. Peygamber, Hayber ganimetleri arasında Safiye'yi seçti, onu azat etti ve nikâhladı. Azad edilmesi mehri oldu. Bu uygulama, kıyamete kadar bütün ümmet için sünnet oldu. Kişi, "Cariyemi azad ettim, azad olması mihrî olmuştur." veya "Cariyemin azad olması mehridir." derse, bu lafızlarla hem azad olma hem nikâh gerçekleşmiş olur. İmam Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Hadis'in çoğunluğunun görüşü bu şekildedir. Ebû Hanife, İmam Malik, İmam Şâfiî, bu uygulamanın Hz. Peygamber'e has ve Allah Teâlâ'nın nikâh konusunda has kıldığı hükümlerden olduğu görüşündedir. Bunları nakleden İbn Kayyim el-Cevziyye ilk görüşün sahih olduğunu savunmaktadır. Çünkü asıl olan, bir delil bulununcaya kadar Hz. Peygamber'e ihtisasının olmamasıdır. Bilindiği gibi, Ahzab sûresi 33/50 âyetinde Allah Teâlâ, azad edilen kadınlarla değil kendini hibe eden kadınlarla mehirsiz evlenmeyi Hz. Peygamber'e has kılmıştır.⁷³⁴

Veli olmadan nikâh: Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile nikâhlanması konusunda kimin veli olduğu hakkında tartışma vardır. Ümmü Seleme'nin velisinin o esnada üç yaşında olan oğlu Ömer ya da amcasının oğlu Hz. Ömer olduğu yer verilen bilgiler arasındadır. Bu konuda, Hz. Peygamber'in nikâhında velinin şart olmadığı, bunun da nikâh konusunda hasâisinden kabul edildiği şeklindeki açıklama da önemlidir.⁷³⁵

el-Buhârî kitâbü'l-humsta dördüncü bâba Hz. Peygamber'in eşlerine evlerin nisbet edilmesi başlığını vermiştir. Bu başlık altında yer verilen yedi rivayette Hz. Aişe'nin 'evim' ifadesi, 'Ümmü Seleme'nin kapısı', 'Hafsa'nın kapısı/evi' gibi nispet edilmeler bulunmaktadır. el-Buhârî, bu nispet edilmelere dayanarak, Hz. Peygamber'in eşlerinin yaşadıkları sürece süknâ haklarının tahakkuk ettiğine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'in eşlerinin, Hz. Peygamber'in evlerinde süknâ hakkının bulunması hasâistendir.⁷³⁶ Burada

⁷³³ Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, II, 309.

⁷³⁴ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, I, 109.

⁷³⁵ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, I, 105.

⁷³⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 40.

‘hasâis’ kelimesinin ‘أل’ takılı gelmesi, herhangi bir izafet bulunmaması da, kavramın tek başına kullanıldığında çağrıştırdığı anlamlar açısından önemlidir. Burada Hz. Peygamber’e özel bir uygulama olduğu görülmektedir. Ayrıca, süknâ hakkı düşünülürken, Hz. Peygamber’in eşlerinin tekrar evlenmelerinin haram olduğu da hatırlanmalıdır.

2.2.2. Namazla İlgili Olanlar

Teheccüd namazı: Hz. Peygamber’e özel farzlar konusunda teheccüd namazı kılması bütün hasâis eserlerinde yer almaktadır. Hz. Peygamber’in gece namazına devam etmesi, İsra sûresi 17/79 âyetindeki “تَأْفِئَةُ لَكَ” ifadesi ile beraber değerlendirilerek hasâisin farzlar kısmında değinilmiştir. Ancak ilgili bölümde ele alındığı gibi, birçok âlim âyetteki bu emrin neshedildiği görüşündedir. Âlimlerin görüşüne göre Müzzemmil sûresinin ilk âyetlerinde emredilen teheccüd namazı aynı sûrenin son âyetleri ile neshedilmiştir. Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in gece namazı ile ilgili rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerde gece namazının hasâis olduğuna dair bir malumat verilmemekle birlikte gerek hasâis eserlerinde yer alması gerekse âlimlerin bu yöndeki değerlendirmeleri sebebiyle üzerinde durulacaktır.

İmam Şâfiî, Hanefîlerin ve Şâfiî âlimlerinin çoğunluğuna, Hanbelîler’e göre teheccüd namazı Hz. Peygamber’e farz kılınmış, sonra bu hüküm neshedilmiştir.⁷³⁷ Şâfiîlerin görüşüne göre ise teheccüd değil vitir namazı hasâistendir. Onlara göre teheccüd namazının vücubiyeti ümmet hakkında neshedildiği gibi Hz. Peygamber hakkında da neshedilmiştir. İmam Şâfiî’den nakledilen de bu yöndedir. Hz. Aişe’den rivayet edilen *Sahih-i Müslim*’de yer alan haber buna delildir.⁷³⁸ Müteahhir Şâfi ulemasının çoğunluğu da teheccüd namazının Hz. Peygamber’e has vacip olmadığı görüşündedir. Doğrusu bu hükmün Hz. Peygamber ve diğer Müslümanlar için nesh olduğudur. Eşlerini muhayyer bırakmasında olduğu gibi Hz. Peygamber’e has olan özelliklerde hilafına delil bulunmamalıdır.⁷³⁹

Halef ve selef âlimleri arasında teheccüd namazının Hz. Peygamber’e has farz olup olmadığı noktasında ihtilaf vardır. Her iki grup da görüşlerini İsra 17/79 âyete dayandırmaktadır. Farz olmadığı görüşünde olanlar “تَأْفِئَةُ” kelimesinin farz olmadığına

⁷³⁷ Saffet Köse, “Teheccüd”, *DİA*, XL, 2011, 324; ayrıca bkz. Saffet Köse, “Teheccüd”, *DİA*, XL, 2011, 323-324.

⁷³⁸ Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat*, I, s. 38.

⁷³⁹ Takiyüddin Ali es-Sübkî ve Tâcüddin Abdülvehhâb es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, I, 81.

delalet ettiğini ifade ederler. Farz görüşünde olanlar ise âyetin Müzzemmil sûresi 73/1 âyetinde olduğu gibi emir ifade ettiğini, hiçbir âyetin onu neshetmediği “تَأْفِئَةً” kelimesinin ise tetavvu‘ anlamında değil ziyade anlamında olduğunu ifade ederler. Buradaki “تَأْفِئَةً” kelimesi Hz. Peygamber’in derece ve ecrinin artması anlamındadır. Teheccüd namazı Hz. Peygamber dışındaki kimseler için mubahtır, günahları için kefarettir. Hz. Peygamber’in bütün günahları bağışlandığı için derecesinin yükselmesi anlamına gelir. Mücahid, tefsirinde günahlara keffaret maksadıyla yapılmayan, farz ibadetler dışındaki her şeyin nafil olduğu, bu nedenle nafil kelimesinin sadece Hz. Peygamber için geçerli olduğunu, çünkü diğer insanların farz dışında yaptığı her şeyin günahlarına keffaret maksadıyla yaptığını beyan etmektedir.⁷⁴⁰

Ebu Ümâme’den (ö. 86/705) gelen, gece namazı için abdest almanın bağışlanma vesilesi olması, namazın fazilet ve ecir sayılması bilgisinin verildiği rivayet, sahabenin teheccüd namazından bahsedilirken nafil kelimesini sadece Hz. Peygamber hakkında kullandıklarını göstermesi açısından önemlidir. Ebu Ümame, bu ibadetin nafil olup olmadığı sorusuna, sadece Hz. Peygamber için nafil olduğu, günahlarına bağışlanma isteyen kimseler için nafil olamayacağı, onlar için ecir ve fazilet sayılacağı şeklinde cevap vermiştir.⁷⁴¹ Burada, ziyade anlamındaki nafil kelimesinin sadece Hz. Peygamber için kullanılmasındaki hassasiyet, diğer insanlar için fazilet, ecir gibi kelimelerin kullanılması dikkat çekmektedir. Çünkü ziyade anlamının kullanılabilmesi için günahların bağışlanıp, salih amellerin fazla olması gerekmektedir. Günahlarının bağışlanması müjdesi ise sadece Hz. Peygamber için mümkün olduğuna göre diğer kimselerin bu kelimeyi kullanmaması gerekmektedir. Mücahid ve Ebû Ümame’den gelen bilgilere göre teheccüd namazının sadece Hz. Peygamber için “nafil” olabileceği anlaşılmaktadır.

İbn Kayyim’in ifadelerine göre İsrâ sûresi 17/79 âyetindeki “nafil” kelimesi ile “müstehab veya mendup gibi yapılması ya da terk edilmesi caiz olanlar” anlamı kastedilmemiştir. Burada farz ve müstehab fiillerde ortak olan “derecelerdeki artış” anlamı bulunmaktadır. Bu nedenle “تَأْفِئَةً لِلَّهِ” ibaresi, vücuba delalet edecek emrin bulunmadığı anlamına gelmez.⁷⁴² Bu açıklama ile bu âyetteki “nafil” ibaresine dayalı olarak Hz. Peygamber’e has farz olmadığı çıkarımının yapılamayacağı görülmektedir. Nitekim,

⁷⁴⁰ İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, I, 311-312.

⁷⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 233, hadis no: 22096.

⁷⁴² İbn Kayyim, *Zadü'l-mead*, I, 313.

Beyhakî teheccüd namazının Hz. Peygamber'e has farz olduğu yönündeki İbn Abbas rivayetiyle⁷⁴³ benzer görüşü ortaya koymaktadır.

Vitir namazı: el-Buhârî'nin naklettiği rivayette, Hz. Peygamber'in yolculukta iken farz namazlar dışında gece ve vitir namazlarını bineği üzerinde kıldığı⁷⁴⁴ aktarılmaktadır. Bazıları, bu hadisi vitir namazının farz olmadığına ve vitirin vücubiyetinin hasâisü'n-nebîden sayılmayacağına delil getirirler. Burada sorun, farz ve vacip kavramlarının farklı anlamlara gelmesini kabul edip etmeme ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, vitir namazının Hz. Peygamber'e has farz kılındığına (tahsisü'n-nebi) delil teşkil eden sahih bir hadis bilmediklerini ifade etmiştir. Ancak Aynî onun bilgisinin olmamasını vitir namazının hasâisten olmadığı noktasında yeterli görmez.⁷⁴⁵

İkrime'den (ö. 105) mürsel rivayette, Hz. Peygamber'in “Şu üç şey bana farz size ise tatavvudur: Kurban, kuşluk namazı, vitir namazı.”⁷⁴⁶ buyurduğu ifade edilmektedir. İbn Abbas'tan gelen merfu rivayet aynı şekilde bu üç hususiyetin farziyetini, “Şu üç şey bana farz size tatavvu kılındı.” şeklinde ortaya koymaktadır.⁷⁴⁷ Senedde yer alan Ebu Cünab el-Kelbi Yahya b. Ebu Hayye'nin zayıf olduğu bilgisi⁷⁴⁸ verildiği gibi vitir namazıyla ilgili hususiyetin anlaşılması için başka rivayetler de mevcuttur. Abdürrezzak'ın vitir ile ilgili naklettiği rivayetlerde Hz. Peygamber'in “Vitr ve kurbanla emrolundum, ancak bunlar bana farz kılınmadı.” ifadeleri bulunmaktadır.⁷⁴⁹

Vitir namazıyla ilgili hadislerin tamamı değerlendirildiğinde vitir namazının Hz. Peygamber'e has farz olmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁵⁰ Vitir namazı ve hadislerde beraber zikredilen kuşluk ve kurban konularının hasâisten sayılması zayıf rivayetlere dayanmaktadır.⁷⁵¹ Araştırmacılarının da işaret ettiği gibi vitir namazının Hz. Peygamber'e has farzlar içerisinde değerlendirilmesi isabetli değildir.

Duha (kuşluk) ve yolcu namazı: el-Buhârî, Cabir b. Abdullah'ın duha vakti mescide

⁷⁴³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, VII, 39.

⁷⁴⁴ el-Buhârî, *Vitr*, 6.

⁷⁴⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 23.

⁷⁴⁶ Abdürrezzak b. Hemmam es-Sanânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-Azamî, Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, ts., III, 5, no: 4573.

⁷⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 502, hadis no:2050; Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, II, 468; IX, 264.

⁷⁴⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, II, 468.

⁷⁴⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, III, 5, no: 4572; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 507, hadis no:2065.

⁷⁵⁰ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 336.

⁷⁵¹ Yusuf Ziya Keskin, “Kur'an ve Sünnete Göre Hz. Peygamber'e Mahsus Hükümler”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.v)*, s. 122.

girdiğinde Hz. Peygamber'in ona namaz kılmayı emretmesi ile ilgili rivayete⁷⁵² “yolculuktan dönünce kılınan namaz” bâbında yer vermiştir. Bu babda Ka'b b. Malik'ten Hz. Peygamber'in yolculuk dönüşü ilk yaptığı işin mescidde namaz kılmak olduğunu rivayet eden muallak hadis bulunmaktadır. Bazılarının görüşüne göre, muallak hadisten sonra Cabir rivayetine yer verilmesinin sebebi, Hz. Peygamber'in yolculuktan döndüğünde namaz kıldığı gibi bunu Müslümanlara da emrettiğini ortaya koyarak yolculuk namazının hasâisten olmadığını göstermektir. Böylece fiil ile emir bir araya getirilerek hasâis olduğu zannına engel olunur. Ancak, böyle bir açıklama Hz. Peygamber'den sadır olan herhangi bir fiilin hasâis olmadığına delil getirilmesi gerektiği fikrine sebep olacağı için problemlere yol açar. Bir konunun hasâis olmadığına değil olduğuna dair karine bulunması gerekir.⁷⁵³

Vitir namazında görüldüğü üzere aynı rivayetlerde beraber zikredilen duha/kuşluk namazının da hasâisten kabul edilmesi doğru değildir. Nitekim “Bana üç şey farz kılındı.” rivayetlerinin bazılarında kurban ve vitir namazından sonra duha namazı değil sabah namazının sünneti zikredilmektedir.⁷⁵⁴

Korku namazı: Ulemanın korku namazının cevazı ve nasıl kılınacağı konusunda ihtilafı vardır. Ulemanın çoğu Nisa Suresi 4/101 âyetinin umum ifadesine göre caiz olduğu görüşündedir. Hz. Peygamber'in sünneti ve halifelerin uygulamaları da bu yöndedir. Ancak Ebû Hanife'nin öğrencilerinden Ebu Yusuf, korku namazı Hz. Peygamber'den sonra tek imam ile kılınmaz görüşü ile tek kaldığı iddia edilmektedir. Buradaki ihtilafın sebebi, Hz. Peygamber'in korku namazının ibadet mi yoksa Hz. Peygamber'in fazileti mi noktasındadır. İbadet olduğu görüşünde olanlar bu namazın Hz. Peygamber'e has olduğu görüşünde değillerdir. Fazl-ı Nebi olduğunu düşünenler ise Hz. Peygamber'e has olduğu görüşündedirler. Bu nedenle, korku namazının iki imam ile ikiye bölünerek kılınması mümkündür. Tek imam arkasında toplanma zarureti Hz. Peygamber'e has olan durumlardandır. Bu görüşlerini âyetin⁷⁵⁵ Hz. Peygamber'in içlerinde olmasına vurgu

⁷⁵² el-Buhârî, Salât, 59.

⁷⁵³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 295.

⁷⁵⁴ Ebû Abdullah el-Hakim en-Nisaburi, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 1. bs., Daru'l-Haremeyn, Kahire 1417/1997, I, 432-433, hadis no: 1120 (Hâkim bu haber hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamış, Zehebî ise onun *garib-münker* bir hadis olduğunu söylemiştir. Sened ile ilgili Ebu Cenâb künyeli Yahya b. Ebû Hayyan'ın zayıf olduğu, Yezid b. Harun'un bunu doğruladığı ve tedlis yaptığını haber verdiği bilgisi bulunmaktadır.) Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutni, *Sünen*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdülün'im Şelebi, Said el-Lehham), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1424/2004, II, 337 (Sened ile ilgili Ebu Cenâb künyeli Yahya b. Ebû Hayyan'ın Fellâs, en-Nesâî ve Darekutni tarafından zayıf görüldüğü notu düşülmüştür.);

⁷⁵⁵ Nisa Sûresi 4/102.

yapması delili ile teyid ederler.⁷⁵⁶

Cenaze namazı: Ulemanın çoğunluğu cenaze namazının sadece cenaze hazır olduğu zaman kılınacağı görüşündedir. Ancak Necaşi hadisine göre hazır bulunmayan cenaze için gıyabî cenaze namazı kılınabileceği görüşünde olanlar da mevcuttur. Cumhurun görüşüne göre ise bu uygulama sadece Necaşi için Hz. Peygamber'e has bir durumdu.⁷⁵⁷

Yatsı namazı: Yatsı namazının ümmetin hasâisinden sayılması yönündeki ifadesinde Aynî, önceki dinlerde yatsı namazının bulunmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁵⁸ Hz. Peygamber'in yatsı namazını kılmayı geciktirdiği bir gece “Yeryüzünde sizden başka bu namazı bekleyen yoktur.”⁷⁵⁹ ifadesi kapsamında hasâis tartışmalarına yer verilmektedir. Bu ifade başka dinlerde yatsı namazı olmadığı anlamına geldiği gibi o dönemde Medine dışında namaz kılanın bulunmadığı anlamına da gelebilir.⁷⁶⁰ Ebû Davud'da yer alan bir rivayette ise diğer ümmetlerin yatsı namazı kılmadıkları, Müslümanların bu namazla üstün kıldıkları açıkça yer almaktadır.⁷⁶¹

el-Buhârî'nin yatsı namazı için “Fazlu'l-ıṣâ” bâb başlığında, sadece bu namaz için “fazl” kelimesini kullanması da dikkat çekmektedir. Başlıkta yatsı namazına izafe edilen faziletin, Müslümanlara mı yoksa vaktin genişliğinden dolayı yatsı namazına mı ait olduğu tartışılmaktadır.⁷⁶²

Her namaz için abdest almak: Enes b. Malik'ten gelen rivayet Hz. Peygamber'in her namaz için abdest aldığı, kendilerinin ise abdestleri bozulmadığı sürece abdestlerini yenilemedikleri bilgisini vermektedir.⁷⁶³ Bu rivayet bağlamında müslümanlara her namaz için abdest gerekip gerekmediği konusunun tartışıldığı görülmektedir. Zahirilerden bir grup ve Şia, yolculuk hali dışında her namaz için abdestin farz olduğu görüşündedirler. İbn Ömer, Cabir b. Abdullah, Ebu'l-Âliye, Saîd b. el-Müseyyeb'in içinde olduğu başka bir grup ise yolculuk hali dahil her vakit namaz için abdest almanın farz olduğu görüşündedirler. Ashâbu'l-hadîs'in çoğunluğunun görüşüne göre ise abdest, sadece

⁷⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 165.

⁷⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 226.

⁷⁵⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 93.

⁷⁵⁹ el-Buhârî, *Mevâkîtü's-salât*, 22.

⁷⁶⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 93.

⁷⁶¹ Ebû Davud, *Salât*, 7. Muhakkik, ilgili rivayette Ebu Davud'un infirat ettiğini belirtmektedir.

⁷⁶² Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 92.

⁷⁶³ el-Buhârî, *Vudû*, 54.

abdestsizlik hali olunca farz olur.⁷⁶⁴ İbn Huzeyme'nin *Sahih* adlı eserinde her namaz için abdest almak zor olunca, misvak emredildi ve abdest bozulma hali dışında abdest alma zorunluluğu kaldırıldığı bilgisi yer almaktadır.⁷⁶⁵ Bu tartışmalar bağlamında, her vakit namaz için abdest almanın Hz. Peygamber'in hasâisinden olabileceğine dikkat çekilmektedir. İbn Şahin de bu görüşü desteklemekte ve İbn Ömer dışında sahabe ve tabiinden hiç kimsenin her vakit namaz için abdest aldığı bilgisinin ulaşmadığını ifade etmektedir. Ancak İbn Ebû Şeybe, halifelerin de her vakit namaz için abdest aldığını rivayet etmektedir.⁷⁶⁶ Tartışmalardan görüldüğü üzere her vakit namaz için abdest alma gerekliliği nesh edilmiş olabilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in her vakit namaz için abdest alma hassasiyeti gösterdiği anlaşılmaktadır. İbn Ömer ve halifelerin de riayet ettiği bu hassasiyetin Hz. Peygamber'in hasâisinden olup olmadığı tartışılan hususlardan biri olmuştur.

Namaz içinde iken Hz. Peygamber'e cevap vermenin namazı bozmaması: *et-Tavzih li-şerhi'l-Câmi's-sahih* müellifi İbnü'l-Mülakkın ve Aynî'ye göre, namaz içinde iken Hz. Peygamber'e cevap vermenin namazı bozmaması hasâisü'n-nebidendir. Biri namazda iken Hz. Peygamber onu çağırırsa, cevap vermesi vacip olur ve cevap vermesi sebebiyle namazı bozulmaz.⁷⁶⁷

Namaz içinde imamın değişmesi: el-Buhârî'de yer alan bir rivayete göre, Hz. Peygamber Benî Amr b. Avf'ın aralarındaki problemi çözmek için Kuba'ya gitmişti. Namaz vakti girdiğinde dönemediği için Hz. Ebu Bekir cemaate imamlık yapmaktaydı. Namaz esnasında Hz. Peygamber'in döndüğünü fark ettiğinde imametini ona bıraktı.⁷⁶⁸ el-Buhârî'nin bab başlığı "İnsanlar namaza vazifeli imamın yerine bakmasını istediği imam ile namaza başlamış iken, vazifeli imam döndüğünde namazı başlatan imamın imametini ona bırakması veya bırakmaması halinde de namaz geçerli olur." şeklindedir.⁷⁶⁹ Bir görüşe göre biri diğerinden sonra olmak üzere iki imam ile aynı namazın kılınmasının caiz olması bu hadisten çıkarılan hükümler arasındadır. Bu şu şekilde olur, vazifeli imam kendisi yok iken yerine birini bırakır. Yerine bıraktığı kimse namaza başladıktan sonra dönerse, naibinin kıldıracağı namaza uymakla veya kendisi imam olup, namazı bozmaksızın naibinin

⁷⁶⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 167.

⁷⁶⁵ İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 72; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 168.

⁷⁶⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 168.

⁷⁶⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 412.

⁷⁶⁸ el-Buhârî, Ezan, 48.

⁷⁶⁹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 304.

kendisine uyması arasında muhayyer olur. Biri diğerinden sonra olmak üzere iki imam ile aynı namazın kılınmasının caiz olması kabul edilen bir şeydir. Çünkü imamın başına bir şey gelmiş, abdesti bozulmuş olabilir, bu durumda yerine birini bırakır, namazı o tamamlar bu sahihtir. İki imamlarla bir vakit namaz bu durum için kullanılır.⁷⁷⁰

İlgili rivayet kapsamında, bir diğer yaklaşıma göre vazifeli imamın kendisi yok iken yerine birini bırakması kabul edilmekle birlikte görevli imamın döndüğünde imamlığa geçmek veya hazır bulunan imama tabi olmak konusunda muhayyer olmadığı da iddia edilmektedir. Çünkü bu durum Hz. Peygamber'in hasâisindedir. İbn Abdilberr bunu zikretmiş ve Hz. Peygamber'in dışındakiler için caiz olmadığına dair icma olduğunu iddia etmiştir. Bunun sebebi Hz. Peygamber'in önüne geçmek caiz olmamasıdır. Bugün diğer müslümanlar için imameti bir başkasına bırakmayı gerektirecek herhangi fazilet söz konusu değildir. Hz. Ebu Bekir için ise Hz. Peygamber'in işaretine uyarak geri çekilmemesi caizdir. Malikilerin bir kısmı da Hz. Ebu Bekir'in imamlık yaparken Hz. Peygamber'in geldiğini farkettiğinde geri çekilmesini hasâisü'n-Nebî ile açıklamaktadır. Hz. Peygamber'den sonra bunun uygulanamayacağını söylemektedirler. Bununla birlikte bu uygulamanın hasâis olduğu iddiasının yukarıda bahsedildiği gibi namaz esnasında gerekli hallerde imam değiştirilmesinin caiz olduğu yönündeki icmaya aykırı düştüğü ifade edilmektedir.⁷⁷¹ Bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere zaruret halinde namaz içinde imamın değişmesi icma ile caiz görülmektedir. Ancak sırf faziletinden dolayı imamın namaz içinde imameti başka bir Müslümana devretmesi doğru değildir. Hz. Ebû Bekir'in imameti Hz. Peygamber'e bırakması hasâisü'n-Nebî'dendir.

Hz. Peygamber'in şehide cenaze namazı kılması: el-Buhârî, Kitâbü'l-Cenâiz'de yetmiş ikinci bâbı şehid üzerine namaz kılınması şeklinde isimlendirmiş, herhangi bir hüküm veren bir kayda yer vermemiştir. Nitekim Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayet Uhud savaşı gününde Hz. Peygamber'in şehitler için cenaze namazı kılmadığı; Ukbe b. Âmir'den gelen rivayet ise Uhud Savaşı'ndan sonraki günlerde şehitler için namaz kıldığı şeklindedir. Bu iki farklı rivayet çerçevesinde şerhlerde farklı görüşlere yer verilmiştir.⁷⁷²

Şehitlerin cenaze namazı kılınmayacağı görüşünde olanların, Ukbe b. Âmir'den gelen rivayeti açıklarken kullandıkları ifadelerden biri, Hz. Peygamber'in şehitler için

⁷⁷⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 307.

⁷⁷¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 307; ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 169.

⁷⁷² el-Buhârî, Cenâiz, 72.

Uhud Savaşı'ndan sonraki günlerde namaz kılmasının hasâis olduğu şeklindedir. Aynî, bu görüşe ihtimale dayalı olarak hususiyetin ispatı sahih değildir, delilsiz ihtimal açıklamalarına itibar edilmez, onlarla amel edilmez diye cevap vermektedir.⁷⁷³ Burada Aynî'nin hasâis için delil gerektiği vurgusu önemlidir.

2.2.3. Hacc İle İlgili Olanlar

Hareme ihramsız girmek: Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in Mekke fethi günü başı miğferli olduğu halde, ihramsız olarak Mekke'ye girdiği rivayet edilmektedir.⁷⁷⁴ Bu rivayetlerde miğferin zikredilmesi Hz. Peygamber'in savaş kıyafetleriyle girdiği, ihrama girmediği şeklinde yorumlanmaktadır.

Mekke'nin fethiyle ilgili rivayetlerde yer alan “ساعتي هذه” / şu anda konuştuğum zaman” ifadesi⁷⁷⁵ Hz. Peygamber'in fethi gerçekleştirdikten sonraki konuşmasını yaptığı anı ifade eder.⁷⁷⁶ Hz. Peygamber bu uyarısıyla bu andan itibaren savaş maksadıyla girmenin hiç kimseye helal olmadığını belirtmektedir. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi, Hz. Peygamber'in Mekke'ye savaş kıyafetleriyle, ihramsız girmiş olması bazı âlimler tarafından bu olaydaki ikinci hasâis olarak değerlendirilmektedir.

Tahâvi'ye göre Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'e helal olan ve ona özel kılınan Mekke'ye ihramsız girmesidir. Hz. Peygamber'den sonra kimsenin oraya ihramsız girmesi caiz değildir. İbn Abbas, Kâsım, Hasan-ı Basrî, Ebû Hanife ve iki öğrencisi de bu görüştedir. İmam Malik ve İmam Şâfiî'nin ise hac ve umre niyeti ile gelmeyenler için iki görüşü vardır. Bunlardan ilkinde göre hacc veya umre niyetinde olmayanlar için Mekke'ye ihramsız girmek caizdir, diğer görüşe göre ise oduncular ve onlara benzeyenler dışındakiler için caiz değildir. Ancak ikinci bölümün ilk kısmında ifade edildiği gibi Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber için helal olan, Mekke ehli ile savaş ve onlarla harb etmektir. Bundan sonra Mekke'de savaş başkası için helal değildir.⁷⁷⁷

Mekke'ye ihramsız girilip girilemeyeceği ve bunun hasâisten olup olmadığı âlimler tarafından tartışılan bir konu olmuştur. “Mekke haramdır. Bir kimsenin oraya ihramsız

⁷⁷³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 226.

⁷⁷⁴ Muvatta, Hacc, 247; Ebu Davud, Cihad, 117; İbn Mace, Cihat, 18.

⁷⁷⁵ el-Buhârî, İlim, 39.

⁷⁷⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 249.

⁷⁷⁷ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 249-250; ayrıca Şâfiîlerin görüşleri için bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, IX-X, 135.

girmesi caiz değildir.” görüşünde olanlar Atâ b. Ebû Rabâh, Leys b. Sa’d, Sevrî, Ebû Hanife, sahih olan rivayete göre İmam Malik, meşhur olan görüşüne göre Şâfî’dir. Buna karşın “Mekke’ye ihramsız girmede beis yoktur.” görüşünde olanlar Zührî, Hasan el-Basrî, bir görüşe göre Şâfî, bir rivayete göre İmam Malik, Dâvûd b. Ali ve zahirilerden bazılarıdır. el-Buhârî’nin de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Mekke’ye ihramsız girilebileceği görüşünde olanlar, Hz. Peygamber’in fetih günü siyah bir sarıkla, bir rivayete göre ise miğferle girmiş olmasını delil getirirler. Bu tartışmaları değerlendiren Aynî, bu iznin o gün için Hz. Peygamber’e has kılındığını, o andan itibaren yasağın geri geldiğini, bu sebeple Mekke’ye ihramsız girmenin caiz olmadığını ifade etmektedir.⁷⁷⁸ Kurtubî Mekke’ye ihramsız girmenin hasâisten olduğunu kabul etmekle birlikte Müslümanlar için ihtilafı olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁹

Konu ile ilgili araştırmasında tartışmaları değerlendiren Ögüt, ayrıca Harem bölgesinde ve Harem bölgesi ile ihram sınırını teşkil eden mîkât sınırı arasında kalan Hill’de yaşayan Müslümanların durumuna dikkat çekmektedir. Burada yaşayan insanların daima ihramlı olması, ihtiyaçları için her çıktıklarında dönüşlerinde yeniden ihrama girmelerinin gerekli olmadığını hatırlatmaktadır.⁷⁸⁰ Nitekim bir rivayette Abdullah b. Ömer’in Mekke’den yola çıktığı, bir müddet sonra Medine’den aldığı bir haber üzerine Mekke’ye dönmeye karar verdiği ve bunun için ihrama gerek görmediği aktarılmaktadır.⁷⁸¹ Hattâbî de hac veya umre niyeti olmaksızın Harem’e girenlere ihramın şart olmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁸²

Bütün bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere gerek Harem ve Hill bölgesinde yaşayanlar için gerekse hac ve umre niyeti taşımayanlar için ihram şartı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in Mekke’nin fethi günü cihad maksadıyla savaş kıyafetleriyle Mekke’ye girmesi “Mekke’ye ihramsız girme hasâisi” olarak değerlendirmek güçtür.

İhramlı iken koku kullanması: Hz. Aişe’den gelen rivayette, Hz. Peygamber ihramlı iken saçlarına sürdüğü kokunun parlaklığının görüldüğü haber verilmektedir.⁷⁸³ Bu rivayetle ilgili değerlendirmesinde Aynî, İbnü’l-Kassar ve el-Mühelleb’in hasâis (خواصه)

⁷⁷⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, IX, 321.

⁷⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 187; ayrıca bkz. Salim Ögüt, “Harem”, *DİA*, XVI, 1997, 129.

⁷⁸⁰ Salim Ögüt, “Harem”, *DİA*, XVI, 1997, 129.

⁷⁸¹ Muvatta, Hacc, 248.

⁷⁸² Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, II, 288.

⁷⁸³ el-Buhârî, Hacc, 18.

yorumuna yer vermektedir. el-Mühelleb Hz. Peygamber'in vahiy dışında da meleklerle beraber olduğu için ihramlı iken güzel koku sürmesi noktasında O'na (s.a.v) has cevaz verildiği fikrini savunmaktadır.⁷⁸⁴

Bu konudaki tartışmalar bağlamında, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Züfer, ihrama girecek kimsenin ihrama girmeden misk veya başka bir koku ile kokulanmasında bir beis olmadığı görüşündedirler. Kokunun etkisinin ihrama girdikten sonra devam etmesinde bir mahzur yoktur. Bu görüşte olanlar arasında İmam Şâfiî ve ashabı, es-Sevrî, el-Evzâ'î vardır. Ayrıca Hz. Aişe, Sad b. Ebu Vakkas, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Ebu Saîd el-Hudrî, Irak ve Hicaz tabiinlerinden bir grup da aynı görüştedir. Ancak, Ata, ez-Zührî, Saîd b. Cübeyr ve İbn Sîrîn'in dahil olduğu başka bir grup ihrama girdikten sonra kokusu kalıcı olan kokulanmayı caiz görmemişlerdir. İhramlı kimseye, Kâbe'yi tavaf edinceye kadar kokunun haram olduğu görüşündedirler. Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Ömer ile Muhammed b. Hasan ve Tahâvî'nin de bu görüşte olduğu aktarılmaktadır.⁷⁸⁵

2.2.4. Diğer Hükümler

Cenazenin gasli: Gasl esnasında cenazenin gömleğinin çıkarılıp çıkarılmaması ile ilgili ihtilaf vardır. İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre cenazenin elbisesi çıkarılır avret mahalli örtülür. İmam Şâfiî ise cenazenin gömleği çıkarılmadan yıkanacağı görüşündedir. Buradaki ihtilafın sebebi Hz. Peygamber'in gömleğinin çıkarılmamasının hasâis mi yoksa sünnet mi yönündeki tereddüttür.⁷⁸⁶

Borcu var iken ölen ve ödeyecek mal bırakmayan Müslümanın borcunu ödeme: el-Buhârî'de yer alan hadiste, Hz. Peygamber'in Müslümanlara kendi nefislerinden daha yakın olduğu ve borcu varken ölen kimsenin borcunu ödeme sorumluluğunun Hz. Peygamber'e, malı varsa ailesine ait olduğu yer almaktadır.⁷⁸⁷ Kirmânî, borcunu ödeyemeyecek durumda vefat eden kimsenin borcunu ödemenin hasâisten olduğunu ve Hz. Peygamber'in bu ödemeyi şahsi malından yaptığını ifade eder. Zayıf görüşe göre, ödeme beytül-mâldan yapılır.⁷⁸⁸ Şâfiî ulemasına göre, borcunu ödeyecek mal bırakmadan vefat eden kimsenin borcunu ödemek Hz. Peygamber'e has vaciplerdendir. Zayıf görüşe göre bu

⁷⁸⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IX, 225-227.

⁷⁸⁵ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IX, 224; ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 399.

⁷⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 214.

⁷⁸⁷ el-Buhârî, Feraiz, 4.

⁷⁸⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXIII, 365.

vucubiyet için değil tekerrüm içindir. Ancak sahih olan görüş vacip olduğu yönündedir.⁷⁸⁹

Dayanarak yemek yememek: el-Buhârî, Hz. Peygamber'in dayanarak yemek yemediği⁷⁹⁰ ile ilgili rivayetin bâb başlığını 'dayanarak yemek' şeklinde tercih etmiş, herhangi bir hüküm vermemiştir. Çünkü bu konuda açık bir nehy bulunmamaktadır. Birçok sahabe ve tabiin dayanarak yemek yemiştir. Bu rivayeti, dayanarak yememenin hasâis olduğuna delil getirenler bulunmaktadır. Ebu'l-Abbas b. el-Kâs hasâisten kabul etmektedir. Zahir olan hasâisten sayılmamasıdır.⁷⁹¹

Vaadinin vefatından sonra yerine getirilmesi: el-Buhârî, şehadet kitabının 'vaadin yerine getirilmesini emreden kimse' bâbında, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in Bahreyn'den gelen mallardan Câbir'e bağışta bulunacağı ile ilgili vaadini vefatından sonra yerine getirdiği rivayetine yer vermiştir.⁷⁹² Eğer vaadi yerine getirmek bu kadar önemli ve uygulanması gereken bir iş olmasaydı, Hz. Ebu Bekir bunu Hz. Peygamber'in vefatından sonra yapmazdı. Daha zayıf bir yoruma göre ise Hz. Peygamber'in vaadinin vefatından sonra yerine getirilmesi hasâisten olduğu için Câbir'e ödeme yapılmıştır.⁷⁹³ Ebu Hanife, İmam Şâfî, Ahmed b. Hanbel, ulemanın çoğunluğu vefat eden kimsenin vaadini yerine getirmenin müstehab olduğu görüşündedir. Şâfîilerden, vaadi yerine getirmenin sadece Hz. Peygamber için vacib olduğu hükmüne bu hadisi delil getirenler mevcuttur. Çünkü onların iddiası bunun hasâis olduğu yönündedir. Ancak burada vucubiyete ve hasâis olduğuna delalet yoktur.⁷⁹⁴

Müşriklerin kuraklık zamanında dua istemesine olumlu cevap vermesi: Henüz Müslüman olmayan Ebu Süfyan'ın Mekke'ye isabet eden kuraklık sebebiyle Hz. Peygamber'den dua istemesi rivayetine⁷⁹⁵ dayalı olarak Hz. Peygamber'in müşrikler için dua etmesinin hasâis olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu rivayette, Hz. Peygamber'in dua ettiği sarîh şekilde bulunmamaktadır. Bazıları, bu rivayetin müşriklerin dua istemelerine olumlu cevap vermenin, Hz. Peygamber'den başkası için meşru olduğuna delaleti bulunmadığı görüşündedirler. Çünkü zahir olan, sonraki idarecilerin aksine Hz. Peygamber'in bu konudaki maslahata muttali olmasıdır. Ancak, burada hususiyet

⁷⁸⁹ Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat*, I, 38.

⁷⁹⁰ el-Buhârî, *Etıme*, 13.

⁷⁹¹ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXI, 64-65.

⁷⁹² el-Buhârî, *Şehadet*, 28; *Havâlât*, 6.

⁷⁹³ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII, 368.

⁷⁹⁴ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XII, 171.

⁷⁹⁵ el-Buhârî, *İstiskâ'*, 12.

bulduğuna dair delil bulunmamaktadır. Ayrıca, İbn Battal'ın görüşüne göre, eğer hakka dönmeleri umuluyorsa, müşriklerin Müslümanlar ile dua etmesi, aracı olmalarını istemesi caizdir.⁷⁹⁶

Ebu Hureyre'den gelen Hz. Süleyman ile ilgili rivayet⁷⁹⁷ Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında da vahy geldiğini göstermektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in önceki peygamberler ve ümmetler hakkındaki haberlere muttali olması hasâisten kabul edilmektedir.⁷⁹⁸ Benzer şekilde Hz. Peygamber'in ümmetini kıyamet gününde abdest uzuvlarından tanıyacağı hadisi⁷⁹⁹ ümmetinin üstünlüğünü göstermesi yanında, Allah'ın önceki peygamberleri muttali kılmadığı ahiret hayatı ile ilgili bazı halleri Hz. Peygamber'e bildirdiğine işaret etmektedir.⁸⁰⁰ Bu son hususta hasâis kavramı kullanılmamış olmakla birlikte, diğer peygamberlerden farkına işaret ederek mefhum olarak yer almaktadır.

Her peygambere on yedi vezir, Hz. Peygamber'e ise on dört vezir verildiğine dair rivayet⁸⁰¹ diğer peygamberlerden farklı bir özelliğiyle ilgilidir. Bu hadis, Hz. Peygamber'in kendi ifadeleriyle farklı bir yönünü haber vermesi açısından dikkat çekmektedir.

⁷⁹⁶ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 65.

⁷⁹⁷ el-Buhârî, *Cihad ve's-siyer*, 23.

⁷⁹⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIV, 164.

⁷⁹⁹ el-Buhârî, *Vüdû'*, 3.

⁸⁰⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 379.

⁸⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 457-458, hadis no: 665; II, 124-125, hadis no: 1262.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜNNET VE PEYGAMBER TASAVVURUNDA HASÂİS

Hz. Peygamber'e özel hükümler, ayrıcalıklar ve üstünlükleri konu edinen hasâis, Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil, takrirler ve sıfatları anlamında Sünnetin bir bölümünü oluşturmaktadır. Hasâis kavramına giren visal orucu, dörtten fazla kadınla aynı kadınla evli olmak gibi bazı konular, Sünnetin ümmet için örneklik vasfının istisnalarını ifade etmektedir. Hasâis kavramı, Hz. Peygamber'in nübüvveti yönüyle bazı farklılıklarının bulunabileceğini ifade etmekle beraber bu hususların doğru yöntemlerle tespiti ile ümmet için asıl olanın Sünnetin örnekliliği algısının kaybedilmesini engellemektedir. Bu şekilde uygulanabilirliği bulunmayan konuların belirlenmesi mümkün olacaktır. Burada Hz. Peygamber'in kendisi ve ailesi hakkında zekât almadığı şeklindeki hasâisin, ümmet için zekât almama hassasiyetine sahip olmasını engellemediği ifade edilmelidir. Bu nedenle hasâisin içinde yer alan her hususun ümmet için uygulanamaz olduğu düşünülmemelidir. Ayrıca Hz. Peygamber'e has hükümlerin yanında üstün özelliklerinin bilinmesi, O'nu (s.a.v) doğru tanımak için gereklilik arz etmektedir. Buna dayalı olarak hasâisin tamamının bilgi açısından bir bağlayıcılığı bulunduğu, uygulama açısından ise hususlara göre farklılık gösterdiği bilinmelidir.

Hz. Peygamber'in Batı tarafından nasıl değerlendirildiği güncel çalışma alanlarındandır. Bu alanda yapılan çalışmalarda Hz. Peygamber hakkında hakaret ve tahkir içeren görüşler yanında O'nun (s.a.v) üstün ahlaki özellikleri, zekâsı ve sosyal başarısına dikkat çeken görüşlerin de bulunduğu görülmektedir.⁸⁰²

⁸⁰² Peygamber algısı ile ilgili çalışmalar için bkz. Cemil Hakyemez, "Oryantalistlere Göre Hz. Muhammed", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 1, sy. 1, Bahar 2006, 161-176; Şaban Öz, "Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamber'i Tanımlama Paradoksu veya Oryantalist Tarafsızlar", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, C. VII, sy. 2, 171-184; İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, "Batı Oryantalizminin Hz. Peygamber'e Bakışı", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, sy. 5, Ankara 2007, 5-21; Hacı Musa Bağcı, "Modern Dünyada Peygamber Algısı", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, sy. 17, Ankara, 2010, 76-89; İbrahim Sarıçam, "Hz. Muhammed Hakkında Oryantalist Yaklaşımlara Oryantalist Cevaplar", *Siret Sempozyumu II: Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik, 2012, 53-64; Nuh Arslantaş, "İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı", *Siret Sempozyumu II: Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*, Bilecik, 2012, 109-124. Ayrıca Batının olumsuz yargısıyla ilgili bkz. Nasuh Günay, "Batı'nın Hz. Muhammed'e Karşı Takındığı Olumsuz Tutumun Tarihsel Arka Planı", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2008/2, sy. 21, 105-126. Hz. Peygamber hakkında olumlu düşünen batılılar ile ilgili bkz. Mehmet Özdemir, "Hz. Muhammed'e Yönelik Batılı Eleştirilere Batılı Cevaplar: Thomas Carlyle Örneği, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007 [İslami İlimler Dergisi Yayınları, yayına hazırlayan:

Oryantalistlerin İslam ve Kur'ân hakkındaki düşüncelerini Hz. Peygamber'in nübüvveti ile ilgili yargıları belirlemektedir.⁸⁰³ Batılı araştırmacıların Hz. Peygamber ile ilgili düşünceleri iki kısımda değerlendirilebilir. Bu düşünceler kronolojik olarak düşünülmemelidir. Tahkir eden geleneksel Hıristiyan tasavvuru ilmî sonuçlara ulaşmamaktadır. İhlâmlı olarak değerlendirilen diğer çizgide ise inançlara saygılı bir yaklaşım sergilenmekle beraber bu nübüvvetin kabulü anlamına gelmemektedir.⁸⁰⁴ Hz. Peygamber hakkında olumlu düşünen Batılı araştırmacılar bulunsa da bu peygamber olduğunu kabul etmek anlamına gelmez.⁸⁰⁵

XVIII. asır Alman aydınlanma filozoflarından Lessing'e göre İslâm dini ve Peygamberi hakikat ölçüsü olarak hurafe ve mucize yerine aklı koymaktadır. Kur'ân Hz. Peygamber'in beşer olmasına vurgu yapmaktadır. Onun çalışmalarının Hz. Peygamber üzerinde yoğunlaşması, İslâm dininin tevhid, ahiret ve diğer dinlere karşı hoşgörü gibi özelliklerinin aydınlanma felsefesi ilkelerine uymasına dayalıdır. Ayrıca diğer dinlerin kurucularından farklı olarak beşer olmasına vurgu yapılması, mucizelerinin olmaması Lessing'in dikkat çektiği özelliklerdendir.⁸⁰⁶

3. 1. Hasâisin Önemi ve İlgili Tartışmalar

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e birtakım hüküm, ayrıcalık ve üstünlükleri has kılmıştır. Bu hususiyetlerin bilinmesi Müslümanlar için gereklilik arz etmektedir. Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde her bir hasâisin tespiti ve ümmeti için bağlayıcılık açısından değerinin doğru bir şekilde belirlenmesi son derece önemlidir.

Bunlardan anlaşıldığı üzere hasâis ile ilgili üzerinde durulması gereken bazı meseleler mevcuttur. Bunlardan ilki Kur'ân ve Sünnette mevcut olduğu şekliyle hasâisin kabul edilmesidir. Âyet ve hadislerde ifade edildiği üzere beşer olması yönüyle diğer

Maafuz Söylemez] 481-487. İslâm'a bakış açısı yönünden diğer şarkiyatçılardan ayrılan Watt ile ilgili bkz. Özcan Hıdır, "Batı'da Hz. Muhammed İmajı (M. Watt Örneği)", Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayı, Ankara 2003, 297-306. Güncel krizlere de yer veren Batıda peygamber algısı ile ilgili çalışmalar hakkında genel bir çerçeve çalışması için bkz. Şenol Korkut, "Batı Düşüncesinde İslâm ve Hz. Muhammed (s.a.s) İmajı (Genel Bir Okuma)", M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34 (2008/1), 5-54.

⁸⁰³ Özcan Hıdır, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. III, sy. 2, 1998, s. 162.

⁸⁰⁴ Fadıl Aygün, "Ortaçağ'dan Günümüze Hristiyan Teologların Hz. Muhammed Tasavvuruna Bir Bakış: Algı ve Gerçekler", *Bilimname*, XXIX, 2015/2, ss. 157-158.

⁸⁰⁵ Murat Şimşek, "İslam-Savaş-Bariş- Batı'da Hz. Peygamber'in Askerî Kişiliği Üzerinden İslâm'a Bakış-", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 17, 2011, ss. 265.

⁸⁰⁶ Özcan Taşçı, "Batının Hz. Muhammed Hakkındaki Düşünceleri –Lessing Örneği-", *İslâmî Araştırmalar*, 2016, C. XXVII, sy. 1, s. 16, 21.

insanlarla, nübüvvet yönüyle önceki peygamberlerle ortak özelliklere sahip olan Hz. Peygamber, hüküm, ayrıcalık ve üstünlükler bakımından birtakım hususiyetlere de sahipti. Bu hususiyetlerin gözardı edilmesi peygamber tasavvurunun ve sünnetin dolayısıyla dinin yanlış anlaşılmasına sebep olacak niteliktedir. Örneğin vefatından sonra eşlerinin başkaları ile evlenmesinin yasak olması Hz. Peygamber ve eşlerine has bir hükümdür.

Bu örnekte olduğu gibi hasâis konularının güncelliğini yitirdiği dolayısıyla bu alanla ilgilenmenin anlamsız ve hatta gereksiz olduğu iddiaları mevcuttur. Ayrıca hasâis ile ilgili farazî tartışmalar nedeniyle hasâis ile ilgilenmenin abesle iştigal olduğu gibi menfi değerlendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen öneminden dolayı hasâis ile ilgilenmenin caiz olmaktan öte gerekli olduğu âlimlerin çoğu tarafından vurgulanmaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber'e özel hüküm, ayrıcalık ve üstünlükleri Allah Teâlâ'nın O'na bahsettiği hususiyetler olarak kabul etmek Sünnetin doğru anlaşılmasında son derece önemlidir.

Hasâisin büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgilidir. Fıkıh âlimlerine göre, Hz. Peygamber'in fiili aksi durumu gerektiren bir başka karine olmadıkça mutlak izin anlamına gelmektedir. Ayrıca fiil, uyma hususunda kavli sünnetten daha güçlüdür. Hatta mutlak izin vacip, müstehab ve mubahı içerdiği için mutlak iznin kapsamından çıkaracak bir karine olduğu durumlarda bile fiil izin dışına çıkmaz.⁸⁰⁷ Bu hükme göre hasâisin önemi ön plana çıkmaktadır. Bu ilkeye göre visal orucu mutlak iznin dışına çıkmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in sözlü yasağı nedeniyle hasâisten sayılmaktadır. Bununla beraber Hz. Peygamber'in fiili, visal orucu tutmaya devam edenlerin bulunması gibi karinelerle visal orucunun ümmet hakkında haram veya mekruh olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.

Hasâis ile ilgili üzerinde durulacak temel konulardan biri de hasâisin bağlayıcılığı meselesidir. En basit anlamıyla hasâisin sadece Hz. Peygamber'i bağladığı ümmeti ilgilendirmediği düşünülmemelidir. Hasâisin her birinin bağlayıcılık açısından ayrı ayrı ele alınması gerekir. Örneğin aynı anda dörtten fazla kadınla evli olmasının Hz. Peygamber'e has olması, bu uygulamanın Müslümanlara yasak olduğu manasında bağlayıcıdır. Zekât almanın Hz. Peygamber'e ve ailesine has yasak olması diğer Müslümanlar için bunun mubah olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber için farz olduğu iddia edilen teheccüd namazı

⁸⁰⁷ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 55.

ise Müslümanlara mubah kılınmıştır. Bu örneklerde görüldüğü gibi bağlayıcılık ve uygulanabilirlik açısından her bir hasâis bir anlam ifade etmektedir. Önemli olan Kur’ân ve Sünnet çerçevesinde bu durumun doğru bir şekilde tespit edilmesidir.

3. 2.Hasâisin Tespit Yöntemi

Üzerinde durulması gereken temel konulardan biri hasâisin doğru bir şekilde tespit edilmesidir. Kur’ân ve Sünnet merkezli bir değerlendirme ile her bir hususiyet iddiasının dikkatle ele alınması gerekmektedir. Ayet ve hadisler sahih hasâisin tespitinde belirleyicidir. Ayrıca fukahânın hasâise dair değerlendirmeleri bu tespitlerin sağlıklı bir şekilde yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bilhassa Hz. Peygamber’e has farz, haram ve mubah şeklinde hüküm ifade eden örnekler fukahânın üzerinde durduğu ve Hz. Peygamber’e ait hususiyetleri ele aldığı konular olmuştur. Bu bakımdan hasâisin tespitine dair fıkıhçıların ortaya koyduğu ilke ve metotlar da konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Bunlara ek olarak hasâisin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için siyer, kelim ve tasavvuf gibi ilimlerin yanı sıra hasâis ile yakın ilgisi bulunan şemâil, delâil ve fezâil gibi kavramların dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Örneğin kelim ilminde Hz. Peygamber’in üstünlükleri bağlamında ele alınan konulardan biri olan “hâtemü’n-nebiyyîn/son peygamber olması” kendisinden sonra peygamberin gelmeyeceğini, O’nunla (s.a.v) nübüvvetin tamamlandığını ifade eden bir hasâistir. Bu nedenle Hz. Peygamber’in sağlığında ve vefatından sonra peygamberlik iddiasında bulunanların yalancılıkları ümmetin çoğunluğu tarafından bilinmekle birlikte birtakım insanların bu mütenebbilere tâbi olması ilgili hasâise dair bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Delâil ve fezâil gibi kavramlar ise hasâisin tespitinde bilhassa alanın konularının ve sınırlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Amaç, muhteva ve yöntem açısından karşılaştırılmalı değerlendirmelere ihtiyaç vardır.

Bunlara ek olarak hasâisin doğru tespitinde müstakil hasâis literatürü göz ardı edilemez. Nitekim bütünüyle bu literatüre hasredilen birinci bölümde görüldüğü üzere İslâm tarihinde hasâise dair müstakil hacimli eserler kaleme alınagelmıştır. es-Süyûtî’nin “hasâis olduğu iddia edilen bütün konuları bir araya getirme” gayesiyle kaleme aldığı eserinde olduğu gibi bu kaynaklarda hasâis muhtevasını, hasâis olduğu iddia edilen konuları ve ilgili tartışmaları en kapsamlı şekilde görmek mümkündür. Ancak hemen ifade

etmek gerekir ki bu eserler ilgili tüm iddiaları ve tartışmaları ihtiva ettiklerinden dikkatle ele alınmalı ve zikri geçen her bahsin hasâis olduğu zannına varılmamalıdır. Ayrıca bu müelliflerin hasâis konusunun tamamını derleme iştiyakı ile zayıf rivayetleri veya hasâisten kabul edilemeyecek olan konuları eserlerine aldığı üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Müstakil hasâis eserlerinde muhtevanın dışında hasâisin tespit yöntemi ile ilgili de bilgiler yer almaktadır. Bunlardan biri, hasâisin tespiti için delile ihtiyaç olduğu gibi hükmünün farz olduğunu iddia etmek için de delil gerekliliği ilkesidir.⁸⁰⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in bir şeyden sakınıp, başka bir şeyi seçmesi terkettiği şeyin kendisi hakkında haram olduğu anlamına gelmez. Bir hükmün Hz. Peygamber'e ait olması ancak sahih bir delille mümkün olabilir.⁸⁰⁹

Bütün bunlardan sonra açıkça ifade etmek gerekir ki sahih hasâisin tespitinde hadis kaynakları belirleyici bir etkiye sahiptir. Çalışmanın ikinci bölümünde görüldüğü üzere kütüb-i sittede doğrudan hasâis olduğu ifade edilen birçok rivayet mevcuttur. Sahih rivayetlerde Hz. Peygamber'in "Bana benden önce kimseye verilmeyen beş şey verildi." şeklindeki ifadeleri bunun en açık örneklerindedir. Bir diğer örnek olan visal orucunda ise Hz. Peygamber bu ibadeti ashâbına yasaklarken açıkça "Ben sizin gibi değilim." şeklinde uymaktadır. Örneklerde görüldüğü üzere hususiyetleri bizzat Hz. Peygamber tarafından ifade edilen hasâisler vardır. Sahih hasâisin tespitinde bu rivayetler büyük bir öneme sahiptir. Çünkü sahih rivayetlerde bizzat Hz. Peygamber'in ifadesiyle hasâisler belirtilmiştir.

İkinci bölümde dikkat çekildiği üzere sahih hasâisin tespitinde Hz. Peygamber tarafından hususiyetleri bizzat belirtilmeyen ilgili sahih rivayetler de önemli bir yere sahiptir. Bu rivayetlerde yer alan konular Kur'an ve Sünnet merkezli bir bakış açısı ile âlimler tarafından hasâis olarak değerlendirilmiştir. Bu hususiyetler, sahih rivayetlerde yer alması ve âlimler tarafından hasâis olarak değerlendirilmesi yönüyle önemlidir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, hasâisin tespitinde Kur'an ve Sünnet merkezli bir değerlendirme zaruridir. Hasâise dair nasların sübut ve delâletine dikkat etmek gerekir. Âyette Hz. Peygamber için yer alan "Sana has" ifadesiyle sübut ve delâlet açısından katiyet

⁸⁰⁸ Bkz. İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 107, (5 no'lu dipnot)

⁸⁰⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 79, 130.

açıkça görülmektedir. Hadislerde ise “Ben sizin gibi değilim” örneğinde olduğu gibi sübutu açısından sahih rivayete dayanan, delâlet açısından ise kati hususlar vardır.

3. 3. Hadis ve Sünnette Hasâis

Kelime ve terim anlamları bazı farklılıklar arz etmekle birlikte, Sünnet ve hadis, muhaddisler tarafından genelde aynı anlamda kullanılmıştır. Bu manada hadis ve sünnet, Hz. Peygamber’e izafe edilen söz, fiil, takrir ve sıfatlardır.⁸¹⁰

Sünnet, sözlükte iyi veya kötü olsun her türlü yol, gidişat, hayat hikayesi anlamlarına gelmektedir.⁸¹¹ Kavram olarak ise, Tehânevî’ye göre, Sünnet, Hz. Peygamber’den sâdır olan söz, fiil ve onaylar; Hadis Hz. Peygamber’den sadır olan sözlerdir.⁸¹² Ebu Zehv’in de ifade ettiği gibi, Hadis âlimlerinin çoğu sünneti, Hz. Peygamber’in sözleri, fiilleri, takrirleri, bütün sıfatları, peygamberliğinden önceki ve sonraki haberleri şeklinde tanımlamışlardır.⁸¹³ Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere, eş anlamlı kullanılan hadis ve sünnet, zaman olarak nübüvvetten öncesini de kapsamak üzere Hz. Peygamber’e izafe edilen söz, fiil, onay, fizikî ve ahlaki özelliklerdir.

Farklı ilimlerin bakış açısına göre sünnet kavramı farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Muhaddisler, sünneti, Hz. Peygamber’e nispet edilenlerin nakli olarak tanımlarken, Fıkıh usulü âlimleri Kur’ân ile birlikte şer’i delil olarak, fıkıh âlimleri ise farz veya vacip kadar kuvvetli olmayan ancak dinen yapılması istenen fiiller şeklinde şer’i hüküm olarak tanımlamaktadır.⁸¹⁴ el-A‘zamî de Hz. Peygamber’e izafe edilen söz, fiil, takrir gibi her şeyin sünnet olarak değerlendirildiğini ve hadis ile eş anlamlı kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca fukahanın sünneti şer’î hüküm olarak kullandığına dikkat çekmektedir.⁸¹⁵ Nitekim Sünnetin ilim dallarına göre farklılığına işaret eden İbn Manzur, bilhassa onun şer’î delil olmasından bahsetmekle birlikte Hz. Peygamber’den sadır olan

⁸¹⁰ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 1.

⁸¹¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut ts., XIII, 225; Muhammed Ali el-Hanefî Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfü İstılahâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, (çev. Abdullah Halidi-Corc Zeynati), ed. Refik el-Acem, thk. Ali Duhruc, 1. bs., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, I, 979.

⁸¹² Tehânevî, *Keşşâfü İstılahâti'l-fünûn*, I, 979.

⁸¹³ Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün ev İnayeti'l-ümmeti'l-İslâmiyye bi's-sünneti'n-Nebeviyye*, 2. bs., Riyad 1404/1984, ss. 9-10.

⁸¹⁴ Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, ss. 9-10; Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünnetü kable't-tedvin*, 3. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut 1400/1980, ss. 15-16.

⁸¹⁵ Muhammed Ziyâürrahman el-A‘zamî, *Mucemü mustalahâti'l-hadis ve letâifi'l-isnad*, 1. Bs., Advâü's-selef, Riyad 1420/1999, s. 183.

her şeyin şer'î hüküm manasında sünnet olmayabileceğine dikkat çekmektedir.⁸¹⁶ İbn Manzur'un bu ifadesi bilhassa, çalışmanın konusunu teşkil eden hasâis muhteviyatının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Ancak burada verilen örnek Hz. Peygamber'e özel bir durum değil, Hacda Mina dönüşünde Muhassab mevkiinde dinlenme fiilinin şer'î hüküm olarak sünnet olmamasıdır.

Hadis ise kelime olarak eskinin zıddı, yeni manasındadır. Muhaddislerin literütüründe ise kavram olarak, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Ehl-i Hadis de hadis ve sünnet kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır.⁸¹⁷ Nitekim sünnet kavramı gibi hadis de kapsamlı tanımlara göre, kelime veya söz, fiil veya takrir olsun, uyku veya uyanık halde, hareket ya da durma halinde bir sıfat olsun Hz. Peygamber'den gelen her şeydir.⁸¹⁸

Sahabe ve tabiine izafe edilen söz, fiil veya takrirlerin de Hadisin kapsamına dahil edilmesi, sünnet ve hadisin muhteva açısından farklı değerlendirilmesi gibi birtakım ihtilaflarla beraber hadis ve sünnet kavramlarının yukarıda bahsedildiği üzere en kapsamlı şekilde aynı manada kullanılageldiği anlaşılmaktadır.⁸¹⁹

Hadis ve Sünnetin daha iyi anlaşılması açısından üzerinde durulması gereken en temel konulardan biri, Hz. Peygamber'in bazı söz, fiil ve takrirlerinin hususîliği meselesidir. Bununla birlikte Kur'ân ve Sünnet Hz. Peygamber'i beşer olması yönüyle bütün insanlarla, peygamber olması yönüyle önceki peygamberlerle ortak özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu nokta dikkatlerden kaçmamalı, Hz. Peygamber'in önceki peygamberlerden ve ashabından farklı bazı hususiyetleri ve üstünlükleri bulunmakla

⁸¹⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 225.

⁸¹⁷ Tehânevî, *Keşşâf*, I, 627; ayrıca bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, VII, 25.

⁸¹⁸ Muhammed Abdür-rauf el-Münâvî, *el-Yevâkît ve'd-dürrer şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Ebû Abdullah Rabi' b. Muhammed es-Suudî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ts., I, 110; el-A'zamî, *Mucemü mustalahâti'l-hadis*, s. 131.

⁸¹⁹ Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay Leknevî el-Hindî, *Zaferu'l-emânî bi-şerhi Muhtasari's-Seyyidi's-Şerif el-Cürcânî fî mustalahi'l-hadis*, thk. Abdülfettah b. Ebû Gudde, 3. bs., Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye bi-Haleb, Beyrut 1416, s. 24; Ebû Şehbe, *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi'l-hadis*, Âlemü'l-marife, Cidde ts., ss. 15-16. İbnü's-Salâh, hadis çeşitlerinden merfu' kavramıyla ilgili "sadece Hz. Peygamber'e izafe edilenler" tanımını kullanmıştır. Ayrıca el-Hafız Ebû Bekir b. Sâbit'in ise "sahabenin Hz. Peygamber'in sözü ve fiili hakkında haber verdikleri" tanımını nakletmektedir. İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s. 32. es-Süyûtî benzer şekilde merfu' kavramında "söz, fiil veya takrir olarak sadece Hz. Peygamber'e izafe edilenler" tanımını kullanmıştır. es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, s. 146. es-Süyûtî ayrıca hadis tanımını "Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil, takrir veya benzer şeyler" şeklinde yapmaktadır. es-Süyûtî, *Elfiyyetü's-Süyûtî*, s. 3. Hadis Sünnet ve hadis tanımları için ayrıca bkz. Yusuf el-Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, ss. 37-77; Mehmet Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 2. bs., Otto Yay., Ankara 2014, ss. 11-24; ayrıca bkz. M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 27-64; Murteza Bedir, "Sünnet", *DİA*, XXXVIII, 150-153.

birlikte beşerüstü bir konuma sahip olmadığı bilinmelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed'in de yalanlanmış olmasına dikkat çekmektedir (Fatır sûresi 35/4). Hadislerde de bütün peygamberlerin hayrı anlatması ve şerlerden sakındırması, ortak özellikleri olarak gösterilmektedir.⁸²⁰ Hz. Peygamber'in yeme, içme, alışveriş yapma gibi günlük ihtiyaçlarını giderme açısından diğer peygamberler gibi bütün insanlarla ortak olduğu bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından ortaya konmaktadır (Furkan sûresi 25/20).

Hz. Peygamber'in gerek bütün insanlarla gerekse bütün peygamberlerle ortak olan yönlerinin yanı sıra kendisine bahşedilen hususiyetleri de sünnetin kapsamına dahildir. İbn Kemâl'in sünneti tanımlarken kullandığı, "Hz. Peygamber için hususiyeti bulunmaması" şartını değerlendiren Abdülganî el-Mısırî (ö. 1403/1983), Hz. Peygamber'e has söz ve fiillerin dahi sünnetin kapsamına dahil olduğunu, nübüvvetin başlangıcından vefatına kadar Hz. Peygamber'den sâdır olan bütün söz ve fiillerinin hatta yeme-içme gibi tabii davranışlarının da sünnetin dışında düşünülmemeyeceğini, onların delâlet ettiklerinin de şer'î bir hüküm olduğunu belirtmektedir.⁸²¹ Esasen, hadis âlimlerinin tercih ettiği görüş de bu doğrultudadır. Hz. Peygamber'in kendisine has olsun veya olmasın söz, fiil ve takrirleri sünnet olarak değerlendirilir.

3. 4. Hasâis Olarak Zikredilen Konular

Hasâis ilk dönemlerden itibaren tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi İslâmi ilimlerin yer verdiği bir alan olmuştur. Hz. Peygamber'in önceki peygamberlerden ve ümmetinden farklı üstünlüklerini, özelliklerini ve çeşitli imtiyazlarını bildiren âyet ve hadisler ele alınırken hasâis konusunun işlendiği görülmektedir. Ayrıca âyet ve hadislerde açıkça belirtilmediği halde icma ile hasâis olduğu bilinen hususlar da vardır. Bütün bu hasâisin bilinmesi sünnetin dolayısıyla dinin doğru anlaşılması açısından gereklilik arz ettiğinden İslâm âlimleri bu konu üzerine eğilmişlerdir. Tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında ilgili bahislerde ele alınan hasâis konuları zaman içerisinde İslâmi eserlerde daha geniş yer tutmaya başlamıştır. Nitekim ilerleyen asırlarda hasâise hasredilmiş eserler telif edilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere hasâis kavram ve muhteva olarak mu'cizât, delâil ve fezâil ile iç içe olduğundan hasâis eserlerinde bu konuların yer aldığı da görülmektedir. Müstakil

⁸²⁰ Müslim, İmâre, 46; en-Nesâî, Beyat, 25; İbn Mace, Fiten, 9.

⁸²¹ Abdülganî Muhammed Abdülhalık el-Mısırî, *Hucciyetü's-sünne*, ed-Dâru'l-Alemye li'l-Kitabil'l-İslâmî, Riyad 1415/1995, ss. 83-84; Abdülganî Abdülhalık, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, (çev. Mehmet Erdoğan), 1. bs., Koba Yay., İstanbul 1992, s.15.

hasâis eserleri İslâmi ilimleri içerisindeki birikimi de ihtiva ettiğinden bu eserlerin muhtevalarının ele alınması yeterli olacaktır.

Hasâis eserlerinin hasâis muhtevalarını Hz. Peygamber'e has farzlar, haramlar, mubahlar ve faziletler şeklinde tasnif ettikleri görülmektedir.

Duha namazı, kurban ve vitir Hz. Peygamber'e özel farzlar içinde yer almaktadır. Ancak burada konu ile ilgili rivayet, sened açısından tenkide uğramıştır. Teheccüd namazının farz olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Bu başlık altında ele alınan bir diğer hususiyet misvak kullanmasıdır.⁸²² es-Süyûtî, bu beş konuya sabah namazının sünnetini kılmasını eklemiştir.⁸²³ Şafii âlimlerine göre Âli İmran Suresi 3/159 âyetinde “İş konusunda onlarla müşavere et.” lafzı vücûbiyet ifade etmektedir.⁸²⁴ Hz. Peygamber'e has bir diğer farz, sayıları çok olsa bile düşmanla karşılaştığında sebat göstermesi (musabara) konusudur.⁸²⁵ Diğer bir konu, Mâide sûresi 5/67 âyetindeki “Allah seni insanlardan korur.” ifadesinin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber insanlardan gelecek tehlikelere karşı korunduğu için, münker gördüğünü değiştirmesinin farz olup olmadığı tartışmasıdır. Bu konuda Nevevî, “Bu hasâisten değildir, bilakis her mükellefin münker gördüğünü değiştirmesi gereklidir.” muhtemel itirazına, insanlardan korunmuş olmanın Hz. Peygamber'e has bir özellik olduğu cevabını vermektedir.⁸²⁶ Borcuna yetecek kadar mal bırakmadan vefat eden Müslümanın borcunu ödemesi farz başlığı altındaki hasâistendir.⁸²⁷ Başka bir farz, Hz. Peygamber'in beğendiği bir durumla karşılaştığında “Lebbeyk! Yaşam, sadece ahiret hayatıdır” demesidir. Bir diğeri de nafile bir ibadete başladığında onu sürekli yapmasıdır.⁸²⁸ Ayrıca İbnü'l-Kâss'ın hasâise eklediği konular da bu başlık altında zikredilmektedir. Bu hususiyetlere örnek olarak, Hz. Peygamber'in bir şeye en güzel şekilde karşılık vermesi, insanların tamamının yüklendiği ilmi tek başına yüklenmesi, yetmiş defa istiğfar etmesi, vahy gelirken dünyadan bağının kopması verilebilir.⁸²⁹ Nikâhla

⁸²² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 75-99; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 22-39.

⁸²³ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 253-256.

⁸²⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 100-101; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 39-41; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 256-258.

⁸²⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 101-102; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 46-48; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 258.

⁸²⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 102-103; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 41-46; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 258.

⁸²⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 103-105; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 48-53; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 258-259.

⁸²⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 106-107; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 53-56; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 263.

⁸²⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 107-108; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 56-62; es-Süyûtî, *el-*

ilgili tek farz ise daha önce bahsi geçen tahyir meselesidir.⁸³⁰ İbnü'l-Kâss'ın farzlar kısmında zikrettiği hususlardan biri de insanlarla iç içe iken Hakkı müşahede etmeye talip olmaktır. Ancak el-Haydırî, bunun farz olduğuna açıkça delalet eden bir delil bilmediğini ifade etmektedir.⁸³¹

Hiz. Peygamber'e has haramlar başlığında özellikle zekat almasının yasaklanmasına dikkat çekilmektedir. Hiz. Peygamber'in akrabaları da bu hükmün kapsamına alınmıştır. İnsanların kazançlarının kiri sayılan zekat yerine izzet ve şerefle kazanılan ganimet Hiz. Peygamber ve ailesi için helal kılınmıştır. Ulema, bu hükmün diğer peygamberler için de geçerli olup olmadığı hakkında ihtilaf etmiştir. Hiz. Peygamber, kokusu rahatsız edici olan bitkileri yemezdi. Meleklerle eziyet etmemek için haram olduğu veya haram olmadığı halde Hiz. Peygamber'in hassasiyetinden dolayı imtina ettiği şeklinde iki görüşe dikkat çekilmektedir. Hiz. Peygamber, dayanarak yemek yemezdi. Dayanarak yemek yemenin kendisi ve ümmeti hakkında haram ya da mekruh olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. “*Kur'ân'dan önce bir kitap okumuyor, onu sağ elinle yazmıyordun*” (Ankebut sûresi 29/48) ile “*Biz ona şiiir öğretmedik, bu ona yaraşmaz da*” (Yâsin sûresi 36/69) âyetlerine dayanılarak yazı ve şiiirin Hiz. Peygamber için haram olduğu ifade edilmektedir. Hiz. Peygamber'e özel diğer bir haram, savaş kıyafetlerini düşmanla karşılaşmadan ve savaşmadan çıkarmaktır. “*Kafirlerden bir kısmını faydalandırdığımız şeylerde sakın gözün kalmasın*” mealindeki Hicr sûresi 15/88 âyetine istinaden insanlara verilen nimetlerde gözünün kalması yasaklanmıştır.⁸³² Haramlardan biri de “*hâinetü'l-a'yün*” idir. Bu ifade ile neyin kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Yasak olanın göz ile ima etmesi veya görünenin aksine darb veya katle ima ile izin vermesi olduğu gibi anlamlar verilmiştir.⁸³³ Şafii âlimleri, borçlu ölen Müslümanın cenaze namazının kılınmasının Hiz. Peygamber için haram olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁸³⁴ Yine eserlerin zikrettiğine göre, Müddessir sûresi 74/6 âyetine istinaden karşılık

Hasâisü'l-kübra, III, 263, 264.

⁸³⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 109-124; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 64-91; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 259-263.

⁸³¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 62-64; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 264.

⁸³² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 125-141; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 91-117; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 265-275.

⁸³³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 141-143; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 118-121; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 279-280.

⁸³⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 143-144; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 121-123; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 275.

bekleyerek iyilik yapması haramdır.⁸³⁵ es-Süyûtî, Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği "Hz. Peygamber'in Hz. İsmail'in soyundan birinin ücretini alamayacağı" ifadesine dikkat çekmekte, fukahanın bu hasâise değinmediğine işaret etmektedir.⁸³⁶ Bu şekilde bir hadisi delil göstererek orijinal bir hasâis tespit ettiğini ifade etmektedir.

Haramlar konusuna ilave olarak İbn Sebu' tarafından zikredilen, tekbir sesi duyulan yere savaş baskınının yapılması zikredilebilir. Ayrıca, Kudâî müşriklerden yardım istemenin de hasâisin haramlar kısmında olduğunu ifade etmektedir.⁸³⁷

Nikâhla ilgili olan haramlarda nikâhını istemeyen kadını yanında tutması, Ehl-i Kitap'tan hür kadını nikâhlanması konuları vardır.⁸³⁸ Ancak Ehl-i Kitap'tan evlenmesi konusunda Şafii âlimlerinden Ebu İshak el-Mervezî (ö. 476) farklı düşünmektedir. Ona göre, ümmeti hakkında haram olmayan Hz. Peygamber hakkında da haram değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in nikâh hakkındaki hükümleri ümmetinden daha geniştir, bu nedenle onlar için helal olan hükmün kendisi hakkında da helal olması gerekmektedir.⁸³⁹ Müslüman cariye edinmesi⁸⁴⁰ ve Ehl-i Kitap'tan bir cariyeyi esir almasının haramlığı konusunda ihtilaf vardır.⁸⁴¹ Hz. Peygamber için îla ve zihar haramdır, haramları işlemekten korunmuştur. Bu îla ve zihar hasâisini dikkat çekmek dışında zikretmenin herhangi bir faydası yoktur. Aynı şekilde, liânın da muhal olduğu zikredilebilir.⁸⁴² Hz. Peygamber'e özel haramlardan biri de hicret etmeyen Müslüman kadınla evlenmesidir.⁸⁴³

Hz. Peygamber'e has mubahlar başlığı altında en çok üzerinde durulan konulardan birisi visal orucudur. Ancak ümmet hakkında mubah olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır.⁸⁴⁴ es-Süyûtî mubahlar konusuna, Hz. Peygamber'in ikindi namazından sonra iki rekât nafîle namaz kılmasıyla başlamıştır.⁸⁴⁵ Bu konu İbnü'l-Mülakkın ve el-Haydırî'nin

⁸³⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 145; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 125-128; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 274-275.

⁸³⁶ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 267.

⁸³⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 281.

⁸³⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 146-150; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 128-135; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 276-277.

⁸³⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 149; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 133.

⁸⁴⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 150-151; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 135-136; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 278-279.

⁸⁴¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 150-153.

⁸⁴² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 136.

⁸⁴³ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 277-278.

⁸⁴⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 156-158; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 137-141; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 284-285.

⁸⁴⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 282-283.

eserlerinde ise faziletler bölümünde ele alınmıştır.

Ganimet taksim edilmeden istediğini seçmesi, ganimetin humusunun beşte birine ve feyin beşte dördüne tek başına sahip olması ganimet ile ilgili mubahlardandır.⁸⁴⁶ Mekke'ye ihramsız girmesi, malının miras olarak kalmaması, şahit veya delil istemeksizin ilmiyle hüküm verebilmesi mubahlar kısmında yer verilen konulardandır.⁸⁴⁷ Hz. Peygamber için Harem bölgesinde kısa süreliğine savaşa izin verilmiştir.⁸⁴⁸ Hz. Peygamber kendisi ve çocuğu lehine hüküm verebilir, lehindeki şahitliği kabul edilir.⁸⁴⁹ Diğer hüküm verenlerin hilafına, bir kimsenin kalbinde Hz. Peygamber'in verdiği hükümden dolayı bir sıkıntı olursa küfre düşmüş olur. Bu hasâis için “*Aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.*” mealindeki âyeti (Nisa sûresi 4/65) delil getirirler.⁸⁵⁰ Hz. Peygamber, haksız bir durum için şahitlik yapmaz.⁸⁵¹ İhtiyacı olduğunda yiyecek ve içeceği sahibinden alma hakkı vardır.⁸⁵² Sahih rivayetlerde geçtiği gibi, ümmetinin Hz. Peygamber sevgisinin bütün derecelerin üstünde olması gerekmektedir.⁸⁵³ Hz. Peygamber'in gözü uyuyup, kalbi uyumadığı için uyku abdestini bozmamaktadır. Kadına dokunmanın abdesti bozması konusunda Şafii uleması arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Nevevi, kati şekilde görüşünün abdesti bozduğu yönünde olduğunu ifade eder. Ancak hasâis müelliflerinin dikkat çektiği üzere, sahih senedlerle gelen rivayetlerde, Hz. Peygamber'in eşlerine dokunduktan sonra abdest almadığı görülmektedir. Cünüb iken mescide girmesinin caiz olması O'na (s.a.v.) has mubah kılınan başka bir hasâistir. İbnü'l-Kâss, Hz. Peygamber'in lanetinin o kişiye rahmet olacağı için, sebepsiz lanet etmenin caiz olduğunu söylemektedir. Ancak, âlimler bu hükmün zorlama olduğunu düşünmektedir. Bu hususun, el-Buhârî'de yer alan rivayetteki, Hz. Peygamber'in

⁸⁴⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 158-163; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 141-155; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 287-288.

⁸⁴⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 164-172; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 155-172; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 290-291, 312 (es-Süyûtî malının miras olarak kalmaması konusuna faziletler bölümünde yer vermiştir.)

⁸⁴⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 165-166; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 159 (Mekke'de savaşa izin verilmesi ayrı başlıkta incelenmemiş, Mekke'ye ihramsız girme konusunda yer verilmiştir.); es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 290-291.

⁸⁴⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 172-174; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 173-175; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 291.

⁸⁵⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 175.

⁸⁵¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 175-178; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 281 (es-Süyûtî, bu hususa mubahlar konusunda değil haramlar kısmında yer vermiştir.)

⁸⁵² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 175-176; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 178-183; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 289, 296-297.

⁸⁵³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 176-177.

bir Müslümana eziyet etmesi, kötü söz söylemesi halinde bunların kıyamet gününde o kimse için namaz, zekât, Allah'a yaklaşma vesilesi sayılması yönündeki duası ile irtibat kurulmaktadır. Ayrıca, İbnü'l-Kâss'ın eman verdikten sonra katl emri vermesinin caiz olması yönündeki görüşü, ele alınan hasâis müellifleri tarafından çok eleştirilmiş ve kabul görmemiştir.⁸⁵⁴ Oruçlu iken eşlerini öpmesi caizdir.⁸⁵⁵ Hz. Peygamber, yemin esnasında unutsa bile, sonrasında yemine istisna getirme hakkı vardır.⁸⁵⁶ Yemeğe davetsiz gelme hakkı vardır, başkasını bundan men etmiştir.⁸⁵⁷ Ancak Beyhakî bu yasağı kabul etmez. Ona göre ümmet için mubahtır, yasak sabit değildir.⁸⁵⁸ İhramlı iken koku yasak değildir.⁸⁵⁹ “Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır” mealindeki âyete göre (Tahrim sûresi 66/2) Hz. Peygamber'in yemin kefareti ödeyip ödemediğinde ihtilaf vardır. Bu nedenle bu emirden muaf tutulmanın hasâis olup olmadığı müellifler tarafından tartışılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra namazı cemaat halinde değil tek tek kılınmıştır.⁸⁶⁰ Gıyabında cenaze namazı kılması,⁸⁶¹ haccın üzerine umreyi idhal etmesi hasâisin mubahlar kısmında tartışılan konular arasındadır.⁸⁶² İbn Hacer'in naklettiğine göre, küçük kız çocuğunu namazda taşımayı hasâisten kabul edenler vardır. Oturarak imamlık yapmak hasâisten sayılan başka bir konudur. İzzeddin b. Abdüsselâm ve bazı âlimler, Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber'in beraber tesniye (ikil) zamiri ile geçmesinin hasâisten olduğunu zikreder. Zekât kirlerden arınmak sayıldığı ve peygamberler bundan masum oldukları için, peygamberlere zekât farz değildir. Hz. Peygamber için öfkeli iken hüküm vermek mekruh değildir.⁸⁶³ Hz. Peygamber, ümmeti için kurban kesmiştir, ancak bir kimse başkasının izni olmaksızın onun adına kurban kesemez.⁸⁶⁴ es-Süyûtî, İbn Sebu'un, Hz. Peygamber'in kendisine kötü söz söyleyen veya hicvedeni öldürme hükmü verebileceği görüşünü nakletmektedir.⁸⁶⁵ Benzer konuyu

⁸⁵⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 177-187; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 183-198; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 290-296.

⁸⁵⁵ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 198-199; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 292, 309 (es-Süyûtî, ayrı bir kısımda Mariye'nin Hz. Peygamber'e haram olmadığı, yemin kefareti gerekmediği, ancak ümmeti için böyle bir durumda yemin kefareti gerektiği açıklamaktadır.)

⁸⁵⁶ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 199; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 286.

⁸⁵⁷ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 199-200; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 311.

⁸⁵⁸ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 311.

⁸⁵⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 200-201; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 292-293.

⁸⁶⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 201-203.

⁸⁶¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 203-205; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 283.

⁸⁶² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 205.

⁸⁶³ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 283, 284, 286, 287, 291.

⁸⁶⁴ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 310-311.

⁸⁶⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 311. (Ancak Hz. Peygamber kendisini gafil avlayıp öldürmek isteyen Urve b. el-Hâris'i öldürmemiştir. Ayrıca zehirli koyun ikram eden kadını öldürmekten vazgeçmiştir. Taksiminden memnun olmayan, adaletli davranması gerektiğini söyleyerek saygısızlık eden kimseyi

faziletler bölümünde de ele almaktadır. Ona göre, Hz. Peygamber’i önemsemeyen kimse dinden çıkmış olur, kötü söz söyleyen veya hicveden öldürülebilir.⁸⁶⁶ Daha önce işaret edildiği gibi Hz. Peygamber’in bu mubahlardan çoğunu kullanmadığı bilinmektedir.⁸⁶⁷

Hz. Peygamber’in nikâh konusundaki mübahlarının ilki aynı anda dörtten fazla kadınla evli olmasıdır. Bunun hasâis olduğu, sadece Hz. Peygamber için mubah kılındığı konusunda icma vardır.⁸⁶⁸ Hz. Peygamber’in talak hakkı üç ile sınırlı değildir.⁸⁶⁹ Hibe ile gerçekleşen nikâhta, mehir nikâhın başında veya sonunda gerekli değildir.⁸⁷⁰ Hibe lafzıyla nikâh akdinin gerçekleşmesi, evlenmek istediği kişiye başkasının evlenme teklif etmesinin haram olması, kadının ve velisinin izni olmaksızın evlenebilmesi,⁸⁷¹ evlenmek istediği kadının bu teklifi kabul etmesi gerektiği, veli ve şahit olmadan nikâhın gerçekleşmesi, ihramlı iken evlenmesi, eşleri arasında nöbet sistemi zorunluluğundan ve nafakalarını teminden muaf tutulması burada tartışılan başlıklar arasındadır.⁸⁷² Allah Teâlâ’nin evlendirmesi ile bir kadının Hz. Peygamber için helal olması hasâis içindeki konulardandır.⁸⁷³ Aynı anda eşinin halası veya teyzesiyle evlenmesinin helal olup olmayacağı, aynı anda iki kız kardeşle evli olmasının helal olmaması, aynı anda annesi ve kızıyla evli olmasının helal olmaması nikâh kısmında mubahlar başlığında yer alsada tartışmalı olduğu veya helal olmadığı ifadeleriyle incelenmişlerdir.⁸⁷⁴ Benzer şekilde azad edilmenin mehir sayılması nikâh kısmında tartışmalı konular arasındadır.⁸⁷⁵ Hz. Peygamber her türlü çirkin fiili işlemekten beri olduğu için, evlenme yasağı olmayan bir kadınla yalnız kalması helaldir.⁸⁷⁶ Hz. Peygamber kendi kızı olmasa dahi kızları evlendirme yetkisine sahiptir. Hz. Peygamber’in Ümmü Seleme ile evlenmesi örneğinde

öldürmek isteyen sahabiye engel olduğu da bilinmektedir. eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, IV, 58.)

⁸⁶⁶ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 328-329.

⁸⁶⁷ Nevevî, *Ravzatü'l-talibîn*, ss. 1164-1168; İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 155; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 136.

⁸⁶⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 188-193; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 206-226; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 298-299.

⁸⁶⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 226-228; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 309.

⁸⁷⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 230-231; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 302-303.

⁸⁷¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 193-200, 211; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 228-229, 253-254.

⁸⁷² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 201-211; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 231-253, 255-256; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 299-300, 303-305, 307-308.

⁸⁷³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, s. 213; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 256; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 300-302.

⁸⁷⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 214-216; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 258-260.

⁸⁷⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 216-222; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 256-258; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 305.

⁸⁷⁶ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 260-262; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 306.

olduğu gibi büluğ çağına gelmemiş çocuk nikâhta veli sayılabilir.⁸⁷⁷

Hasâis eserlerinde dördüncü ve son bölüm, “faziletler” başlığı altında ele alınmaktadır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra eşlerinin başkasıyla evlenmesinin yasak olması nikâhla ilgili olan faziletlerinden biridir.⁸⁷⁸ Bununla birlikte vefatından önce ayrıldığı eşlerinin, ölüm veya satış dolayısıyla ayrıldığı cariye başkasına haram olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır.⁸⁷⁹ Eşlerinin müminlerin annesi olması,⁸⁸⁰ diğer Müslüman kadınlar üzerine üstünlüğü nikâhla ilgili faziletlerdendir.⁸⁸¹ Hz. Peygamber’in bütün kadın ve erkeklerin babası olduğu iddiası karşısında, Vâhidî Şafii ulemasından bir kısmının Ahzab sûresi 33/40 âyetindeki (Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir) yasağa göre, bu ifadenin caiz olmadığı görüşünde olduklarını ifade eder. İmam Şafî ise Hz. Peygamber’in “Ebu’l-müminin” olmasının soy açısından çocukları olduğu anlamında değil hürmet yönünden olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸² Faziletler arasında değerlendirilen Hz. Peygamber’in eşlerinin üstünlüklerine bağlı olarak onların sevapları ve cezaları kat kat arttırılmıştır.⁸⁸³ Onlara perde arkasından olmaksızın birinin bir şey sorması helal değildir.⁸⁸⁴ Bir görüşe göre, Hz. Peygamber’den sonra eşlerinin evlerinde oturması vaciptir, hac ve umre için dahi olsa çıkmaları haramdır.⁸⁸⁵

Nikâhla ilgili olmayan faziletler bölümünde, Hz. Peygamber’in son peygamber olmasına vurgu yapılmaktadır. Ümmeti ümmetlerin en hayırlısıdır ve dalalet üzerine birleşmekten korunmuştur. Ayrıca, ümmetinin icması delil kabul edilir. Getirdiği din ebedidir ve bütün önceki şariatleri neshetmiştir. Kur’ân-ı Kerim mu’cizdir, değişme ve tahriften korunmuştur, Hz. Peygamber’in vefatından sonra da onun icazı ve korunmuşluğu devam etmektedir. Hâlbuki önceki peygamberlerin mucizeleri kendi hayatları ile sınırlıdır.⁸⁸⁶ es-Süyûtî, Kur’ân-ı Kerim’in mu’ciz olması, değişme ve tahriften korunması,

⁸⁷⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 308-309.

⁸⁷⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 223-248; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 262-263; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 144-146. (es-Süyûtî, bu hususiyete Hz. Peygamber’in diğer peygamberlere olan üstünlüğü kısmında yer vermiştir.)

⁸⁷⁹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 263-265.

⁸⁸⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 248-251; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 265-270; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 315.

⁸⁸¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 251-255; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 272-276.

⁸⁸² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 271-272.

⁸⁸³ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 276-278.

⁸⁸⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 278-284; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 315-317.

⁸⁸⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 317-318.

⁸⁸⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 256-258; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 284-298, 343-345 (icmanın delil olması ayrı olarak zikredilmemiştir.).

ezberlenmesinin kolaylaştırılması gibi özelliklerine Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere olan üstünlüğü kısmında yer vermiştir. Ayrıca, son peygamber olması, getirdiği dinin önceki şeriatleri neshetmesi bu başlık altında yer verilen hasâisler arasındadır.⁸⁸⁷ Hz. Peygamber, düşmanlarına karşı bir aylık mesafeden korku ile yardım olunmuştur. Peygamberliği bütün insanlar ve cinleri kapsamaktadır. Yeryüzü mescid ve toprak temizleyici kılınmıştır. Ganimet helal kılınmıştır. Ümmeti kıyamet gününde diğer ümmetler üzerine şahit olacaktır. Ashabı ümmetin en hayırlısıdır. Ümmetin saf şeklinde dizilişleri meleklerin safları gibidir. Hz. Peygamber'in şefaati hakkı vardır, ilk şefaati eden de O (s.a.v) olacaktır.⁸⁸⁸ Hz. Peygamber kıyamet gününde toprağın üstünden açılacağı ilk kimse olacaktır. Cennet kapısını çalan ilk kimsedir. Kıyamet gününde Âdemoğlunun efendisidir. En çok tâbiisi olan peygamberdir. Bütün peygamberlerde olduğu gibi kalbi uyumaz. Önündekine bakar gibi arkasındakini de görmektedir.⁸⁸⁹ Bir özü bulunmasa bile, otururken kıldığı nafil namaz ayakta kıldığı namaz gibidir. Sadece, Hz. Peygamber'e her namazda "es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebi" lafzı ile selam verilir. Bir kimsenin sesini, Hz. Peygamber'in sesinden fazla yükseltmesi caiz değildir.⁸⁹⁰ İsmiyle seslenmek caiz değildir.⁸⁹¹ Saçı temizdir.⁸⁹² Kızlarının çocukları Hz. Peygamber'e nispet edilir.⁸⁹³ Hâkim ve idarecilerin hilafına Hz. Peygamber'in hediye alması helaldir.⁸⁹⁴ Namaz kılan kimsenin, Hz. Peygamber seslendiğinde cevap vermesi vaciptir, namazı bozulmuş olmaz. Hz. Peygamber isminin kullanılmasını tavsiye etmiş, künyesinin kullanılmasını ise yasaklamıştır. Hz. Peygamber'e "cevami'u'l-kelim" özelliği verilmiştir. Hz. Âdem'e her şeyin ismi öğretildiği gibi, Hz. Peygamber'e de Hz. Âdem'den itibaren kendisinden sonraki zamana kadar yaratılan bütün mahlûk arz edilmiştir.⁸⁹⁵ Hz. Peygamber, öğleden sonra kıldığı nafil namazı kaçırınca bunun ikindiden sonra kazasını kılmış, ikindiden

⁸⁸⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 127-131.

⁸⁸⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 258-266; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 298-324, 339, 345-346 (Ümmetin kıyamet gününde diğer ümmetler üzerine şahitliği ve Ashabının ümmetin en hayırlısı olması konusuna bir başlık olarak yer ayrılmamıştır.)

⁸⁸⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 266-272; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 324-343, 346-349.

⁸⁹⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 272-274; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 349-357; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 323, 324, 327-328.

⁸⁹¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 274-275; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 358-359.

⁸⁹² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 276-278. (Ancak saçının temiz olmasının hasâis olması, Şafii âlimlerinin görüşüdür. Çünkü fukahanın çoğunluğu saçın necis olduğu görüşünde değildir. 1 no'lu dipnot.) Bu konu el-Haydırî'nin eserinde bir başlık olarak ele alınmamıştır.

⁸⁹³ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 279-281; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 369-370; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 330-331.

⁸⁹⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 286-287; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, s. 377; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 291 (es-Süyûtî, hediye almayı mubahlar konusunda zikretmiştir).

⁸⁹⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 278-279, 281-286, 287-288; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 366-369, 371-377, 377-378, 394.

sonra kıldığı bu namaza devam etmiştir.⁸⁹⁶ Hz. Peygamber'i uykuda gören, gerçekte görmüş gibidir.⁸⁹⁷ Hz. Peygamber'in adına kasıtlı yalan söylemek büyük günahdır.⁸⁹⁸ İctihadında hata yapmaz. Vefatından sonra insanların okudukları salâtü selâm kendisine ulaştırılır. İbn Sebu', Hz. Peygamber'in nur olduğunu, ay ve güneşte yürüdüğünde gölgesinin olmadığını iddia etmektedir. İzzeddin b. Abdüsselâm, Hz. Peygamber'in öğrettiği dualarda "Nebin Muhammed, rahmet peygamberi" lafzına yemin ifadesinin yer aldığını, bu ifadenin sahih olması halinde hasâisten olması gerektiğini, diğer peygamberlerin üzerine yemin edilmediğini ifade etmektedir.⁸⁹⁹ Hz. Peygamber'e odaların arkasından seslenmek haramdır. Fiil veya söz olsun Hz. Peygamber'in önüne geçmek haramdır.⁹⁰⁰ Hz. Peygamber'in duasıyla, elinin değmesiyle şifa istenir.⁹⁰¹ Kıyamet gününe kadar Hz. Peygamber'in nesebi devam edecektir.⁹⁰² Hz. Peygamber'e yeryüzü hazinelerinin anahtarları verilmiştir.⁹⁰³ Hz. Peygamber hevadan konuşmaz, konuştuğu vahiydir.⁹⁰⁴ Hz. Peygamber'in rüyası vahiydir.⁹⁰⁵ Ecrinin artması için sıkıntısı, acı çekmesi arttırılmıştır. Koltuk altı beyazdır. Üzerine sinek konmaz. Namazın son oturuşunda ona salâtü selam okumak vaciptir. Hz. Peygamber esnemez. Işıқта gördüğü gibi karanlıkta da görür. Bedir günü melekler O'nun (s.a.v) safında savaşmıştır. Parmaklarının arasından temiz su fişkırmıştır. İsrâ gecesinde peygamberlere namaz kıldırılmıştır. Hz. Peygamber'den önce ve sonra hiç kimse için ay yarılmamıştır. Taş ve ağaç gibi cansız varlıklar itaat etmiş, selam ile konuşmuşlardır. Canlı varlıklar itaat etmişlerdir. Allah Teâla Kur'ân-ı Kerim'de ismiyle değil risalet ve nübüvvetiyle hitap etmiştir. Uyarıldığı âyetler azardan önce af ile başlamıştır. Ümmetinin üzerindeki ağırlıklar kaldırılmıştır. Allah Teâla O'nun (s.a.v) ismini kendi ismiyle beraber zikrederek şereflendirmiştir. Her peygamber cedeli kendisi yaptığı halde, Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in cedel yükünü üzerinden almıştır. Hz. Peygamber'e buğzeden, soyu ve bereketi kesik olandır. İman, Hz. Peygamber'in sevgisiyle

⁸⁹⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 288-290; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 379-383; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 282-283 (es-Süyûtî ikindiden sonra iki rekat namaz kılmayı mubahlar konusunda zikretmiştir).

⁸⁹⁷ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 290-293; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 383-384, 385-391; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 337-338, 339-340.

⁸⁹⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 294-295; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 392-394; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 326.

⁸⁹⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sül*, ss. 293-294, 295-298; el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 391-392, 397-398, 404, 405.

⁹⁰⁰ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 357-360; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 327-328.

⁹⁰¹ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 361-366.

⁹⁰² el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 370-371; es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 332-333.

⁹⁰³ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 378-379.

⁹⁰⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrem*, ss. 394-397.

⁹⁰⁵ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 338.

tamamlanır.⁹⁰⁶ Hz. Peygamber’i, ehl-i beytini ve ashabını sevmek farzdır. Hz. Peygamber’in kızları ile evli olanlar, onlarla evli iken başka evlilik yapamazlar.⁹⁰⁷ Bir amelin “nafile” sayılması, sadece Hz. Peygamber için mümkün olabilir. Bütün günahları bağışlandığı, yaptığı ameller günahların bağışlanması için değil derecesinin artması için olduğundan dolayı “nafile” sadece O’nun (s.a.v) için kullanılır. Hz. Peygamber hutbe okurken konuşan kişinin Cuma namazı bozulur, bir kimsenin, izni olmaksızın Hz. Peygamber’in meclisinden çıkması caiz değildir.⁹⁰⁸ Hz. Peygamber kendisiyle evli olanların cehenneme girmeyeceğini haber vermiştir. Yüzüğünün kaşında yazan ibareyi başkasının yüzüğünde kullanması haramdır. Korku namazını tek imamla kılmak, Hz. Peygamber için geçerli bir hükümdür. Hz. Peygamber, küçük veya büyük olsun, kasıtlı veya yanlışlıkla olsun bütün günahlardan korunmuştur. Mekruh bir işi yapmaktan münezzehtir.⁹⁰⁹ es-Süyûtî, Hz. Peygamber’e salâtü selâm okumanın fazileti konusuna uzun bir bölümde yer vermiştir. Hz. Peygamber istediği kimse için salâtü selam okuyabilir, başkası sadece peygamberler için salâtü selam okuyabilir. Dilediği kimse için dilediği hükmü verebilir. Dilediği kimseler arasında kardeşlik anlaşması yapabilir.⁹¹⁰ Mescid-i Nebevi’de namaz kılan kimse için Hz. Peygamber’in mihrabı Kabe gibi olduğu iddia edilmekle birlikte, böyle bir denklığı içtihadı göre kabul etmek caiz değildir. Peygamber sebebiyle çocukları, eşleri, Ehl-i Beyti, ashabı ve kabilesi şeref kazanmıştır. Ashâbının tamamı icma ile udul kabul edilmektedir.⁹¹¹

Bu eserlerde ele alınan pek çok konunun hasâis olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu nedenle her bir konu başlığının bir hasâisi ifade ettiği düşünülmemelidir. Daha önce değinildiği gibi bazı hususlar âyet ya da sahih rivayetlere istinad etmemekte veya delâletinin hasâis olduğu açık ve net olmamaktadır.

Yukarıda zikredildiği gibi müstakil hasâis eserlerinde çoğunluğu Hz. Peygamber’in üstünlüğü ile vacip, haram ve mubahlar şeklinde fikhî hükümler üzerinden kategorize yapılmıştır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber’in farklı konumuna işaret ettiği hadisler konularına göre sınıflandırılmıştır. Bu hususların neredeyse tamamı bu eserlerde yer almaktadır. Bunlardan visal orucu, oturarak kıldığı namazın sevabının ayakta

⁹⁰⁶ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrrem*, ss. 398-478.

⁹⁰⁷ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 329-332.

⁹⁰⁸ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 323-325.

⁹⁰⁹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 332-337.

⁹¹⁰ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 340-358.

⁹¹¹ es-Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübra*, III, 359-368.

kıldığı namazın sevabına eşit olması sayılabilir. Bu hususlar ibadetlerle ilgili olmakla beraber Hz. Peygamber'in farklı ve üstün konumuna da işaret etmektedir. Hasâis eserlerinde dikkat çekilmeyen deccâlin tek gözünün olmaması detayı ise, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı olduğu bilgi yönünden bir hasâisidir. Ayrıca Bakara Sûresinin son iki âyeti ümmetin unutmaya ve hatasından dolayı muaheze edilmemesi, önceki ümmetlere yüklenen sorumlulukların Müslümanlar üzerinden kaldırılması yönüyle ümmetin dolayısıyla Hz. Peygamber'in üstünlüğü üzerinden ele alınmıştır. Hasâis eserlerinde nikâh hükümlerine daha fazla vurgu yapıldığı, Hz. Peygamber'e has mubahların bu konuda ağırlık kazandığı söylene de iki kardeşle aynı anda evli olmanın yasak olması gibi ümmetle ortak olduğu hususlar da bulunmaktadır. Buna ek olarak "hâlisaten lek" ibaresiyle âyette hasâisten olduğu açıkça anlaşılan kendisini hibe eden kadın ile mehirsiz evlenmenin geçerli olması da nikâhla ilgilidir. Ancak bir hadiste Hz. Peygamber'in kendisini hibe eden kadının evlenme teklifini kabul etmediği, mubah olan bu hükmü sürekli kullanmadığı görülmektedir. Bu nedenle "nikâhla ilgili hükümler ümmetten daha geniştir" genellemesi yapılamamaktadır.

Hasâis eserlerinde Hz. Peygamber hayatta olduğu için eşlerinin evlenmediği, bu nedenle onların vefat iddeti bekleme gerekliliğinin bulunmadığı⁹¹² gibi bazı bilgiler doğru peygamber algısı ile bağdaşmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de bütün peygamberlerin beşer olduğu bilgisi ile beraber Hz. Peygamber'den önce de kimsenin ölümsüz olmadığı, O (s.a.v) vefat ettiğinde insanların da ölümsüz olmayacakları (Enbiyâ Sûresi 21/34) açıkça yer almaktadır.

3. 5. Doğru Peygamber Algısına Hasâisin Katkısı

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in beşer olduğu ifadesinin devamında kendisine vahiy geldiği (Kehf Sûresi 18/110, Fussilet Sûresi 41/6) yer almaktadır. Hz. Peygamber ile ilgili bütün bilgilerin O'nun (s.a.v) beşer olduğu, ancak vahiy alması özelliğiyle sıradan bir insan olmadığı hakikatiyle değerlendirilmesi gerekir. Bu özellik Kur'ân-ı Kerim'de beşer-rasûl (İsrâ Sûresi 17/93) ibaresiyle de geçmektedir.

Yanlış bir nübüvvet algısının sebeplerinden biri bugün de devam eden Cahiliye dönemindeki insanların fizikî özelliklerinde herhangi bir mucizevi özellik bulunmayan

⁹¹² İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Rasûl*, s. 224.

insanın peygamber olmasını kabullenmemedir.⁹¹³ Bu nedenle, Hz. Peygamber ile ilgili zengin literatür Kur'ân'da yer aldığı şekilde beşer-rasûl kavramı üzerinden büyük bir dikkatle incelenmelidir. Bu şekilde sahih kaynaklara dayalı olmayan bilgilerin istismarı da engellenmiş olacaktır.

Hasâis kitaplarının sınıflandırılmasında Hz. Peygamber özel farzlar bulunması, farz ibadetini yerine getirme ecrinin müstehab fiili yerine getirmekten efdal olduğu hikmeti ile açıklanmaktadır. Benzer şekilde haramlar konusunda haramı işlemekten kaçınmanın mekruh fiilden kaçınmaktan efdal olduğu zikredilmektedir. Bu açıklamalar hasâis mefhumun Hz. Peygamber'in mükellefiyetinde bir zaafa sebep olabileceği düşüncesini baştan reddetmektedir. Öncelikli olarak ümmete farz olan Hz. Peygamber'e farz, ümmete haram olan Hz. Peygamber'e haramdır. Ek olarak kendisine has farzlar ve haramlar tekellüfü arttırmaktadır. Bir genişlik alanı oluşturan mubahlar ise nübüvvetine dayalı bazı zorlukları kolaylaştırmakta, ancak Hz. Peygamber onların birçoğunu da uygulamadığı bilinmektedir. Ayrıca mubahlar içinde yer alan visal orucunda, fizikî olarak insana ağır gelen bir ibadetin Hz. Peygamber'e özel izin verildiği görülmektedir.

Bahsedildiği üzere hasâis, mu'cizât ve delâil kavramlarıyla yakın ilişki içinde olduğu için zaman zaman ortak muhtevaya sahip oldukları görülmektedir. Hatta el-Haydırî'ye göre mucizelerin çoğunluğu hasâisü'n-nebi konusudur.⁹¹⁴ Bu görüşün tezahürü olarak, hasâisten sayılan mucizelerin bir kısmının hasâis eserlerin dört bölümünden biri olan fezâil bölümünde ele alındıkları görülmektedir.

Doğru peygamber algısında fezâilin Hz. Peygamber'in üstün ve farklı özelliklerini doğru tespit anlamında önemi açıkça görülmektedir. Hatta Müslümanların bir kısmının Hz. Peygamber'i üstün gösterme kaygısıyla bu konuda aşırıya gitmeleri güncel bir sorun olarak ortada durmaktadır. Buna tepki olarak Hz. Peygamber'in beşeriyetine vurgu yapılması ise başka bir uç noktayı oluşturmaktadır. Bu nedenle mutedil olarak fezâilin sahih kaynaklara dayalı olarak bilinme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hasâisin ilgili bölümünün fezâilin tamamını kapsama iddiası bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in üstünlüğünün bütün yönleriyle bilinemeyeceği ifade edilmektedir. Hasâisin fezâil bölümünde Hz. Peygamber'in ahlâki özelliklerine de değinilmediği görülmektedir.

⁹¹³ Ramazan Yıldırım, "Yanlış Peygamber Algısının Sebepleri", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı*, Gaziantep 2015, s. 266.

⁹¹⁴ el-Haydırî, *el-Lafzü'l-mükerrerem*, s. 448.

Son olarak Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri, günlük hayatı, ahlaki özelliklerini konu edinen şemâil doğru peygamber algısı açısından önemli kavramlardan biridir. Bu kavram asla Hz. Peygamber'i sıradan bir beşer olarak göstermemekte, peygamberlik vasfına dikkat çekmektedir. Bu eserlerde mucizelerle ilgili rivayetlerin de yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ahlaki üstünlüklerinin ayrı bölümler hâlinde incelenmesi hasâis eserlerinden farklı özelliklerindedir.

Netice olarak doğru peygamber algısında bu kavramların önemi, birbirini tamamladığı ortaya çıkmaktadır. İslâm tarihi boyunca Müslümanların Hz. Peygamber'i konu edinen kavramlarla ilgili birçok eser telif etmesi de konunun ehemmiyetine işaret etmektedir. Bu kavramlar ile Hz. Peygamber'in nübüvveti, beşerî yönü, fizikî ve ahlâki özellikleri, üstünlükleri, farklılıkları, nübüvvetinin ispatı bütüncül ve kapsamlı olarak doğru bir şekilde anlaşılabilir.

SONUÇ

“*Hasâis ve Hadis Literatüründe Hasâis Rivayetlerinin Muhteva ve Sened Yönünden Değerlendirilmesi*” başlıklı bu çalışmada önce hasâis kavramı ele alınmıştır. Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar bu literatürde sistem ve yöntem gelişimi takip edilmiş, muhteva tespiti amaçlanmıştır. Bu amaçla İslâmî ilimler içerisinde hasâis kavramının nasıl geçtiği incelenmiştir. İkinci olarak ise, Hz. Peygamber’i konu edinen eserler içerisinde yer alan hasâis konuları değerlendirilmiştir. Ardından, müstakil hasâis eserleri tespit edilerek bazılarının sistem ve muhteva tahlilleri yapılmıştır. Özellikle sahih hasâisin tespiti amacıyla kütüb-i sittede yer alan hasâis rivayetleri ele alınıp sened tenkidleri yapılmıştır.

Hasâis kavramı, bu kavram ile yakın anlama sahip *mu‘cizât, delâil, fezâil* kavramları da kısaca incelenmiş ve bunların hasâisle ilgilerine dikkat çekilmiştir. Amaç ve muhtevaları bakımından ortak yönlerinin bulunması nedeniyle bu kavramların çoğu zaman iç içe bazen de birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmüştür. Buna bağlı olarak hasâis başlıklı bazı eserlerde mu‘cizât, delâil ve fezâil konularına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada kavramsal çerçevesi çizilen hasâis Hz. Peygamber’e özel farz, haram ve mubahlar ile Allah Teâlâ’nın bahşettiği üstünlüklerdir. Bu tanıma göre mu‘cizât, delâil ve fezâil ile kesişen konulara sahip olmakla birlikte hasâisin muhtevası kendine özgüdür.

Hasâis geç dönem ortaya çıkan bir kavram değildir. İlgili âyetler ve hadisler kapsamında Hz. Peygamber döneminden itibaren mefhum olarak bulunduğu görülmektedir. Ahzab sûresi 33/50 âyet bağlamında kendini hibe eden kadınla mehirsiz evlenebilmesinin Allah’ın, Rasûlüne has kıldığı bir imtiyaz olarak değerlendirildiği görülmektedir. Müfessirler özellikle bu âyetin tefsirinde hasâisi incelemişlerdir. Muhaddisler ise visal orucu, bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine verildiği belirtilen hususiyetler, Mekke haremde savaş izni verilmesi gibi rivayetler üzerinden hasâis kavram ve mefhumunu ele almışlardır. Ancak muhaddisler, Hz. Peygamber’in sünnetlerini bütünüyle tespit etmeyi hedef olarak belirlediklerinden, ilk dönemlerde hasâis kavramı ile ilgili tartışmaları müstakil olarak ele almamışlardır.

Hz. Peygamber’i konu edinen eserler içerisinde hasâis muhtevalarının daha geniş yer tuttuğu görülmektedir. Hz. Peygamber’in hayatını, üstün ahlâkını ve örnek kişiliğini

ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmalarda hasâis daha çok Hz. Peygamber'in üstünlükleri ve yüksek ahlâkî çerçevesinde işlenmiştir. Örneğin bu amaçlarla kaleme alınan meşhur eserlerden biri olan Kâdî İyaz'ın *eş-Şifâ* adlı eserinde Hz. Peygamber'e verilen hususiyetlere, üstünlüklerine ve mucizelere yer verilmiştir.

Zaman içerisinde hasâis ile ilgili kavramsal tartışmaların artması ve muhtevanın genişletilmesi ile birlikte müstakil hasâis eserleri telif edilmiştir. Bu eserler ilgili bölümde ana hatlarıyla tanıtılmış ve bunlardan öne çıkan meşhurları sistem ve muhteva açısından tahlil edilmiştir. İlk örneklerden birini teşkil eden Endülüslü muhaddis İbn Dihye'nin *Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl* adlı çalışması hasâise hasredilmiş olmakla birlikte sonrakilerin sistematiğine sahip değildir. İbnü'l-Mülakkın ve el-Haydırî'nin hasâis eserlerinde ise muhteva Hz. Peygamber'e has farzlar, haramlar, mübahlar ve üstünlükler tasnifiyle işlenmiştir. Her bir bölüm ise nikâhla ilgili olan ve nikâhla ilgili olmayan şeklinde iki kısımda incelenmiştir. Böylece, fıkıh eserlerinde dikkat çekildiği gibi hasâiste nikâh konularının ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Böylece hasâis literatürünün sistematiği de bu şekilde oluşmaya başlamıştır. es-Süyûtî ise *el-Hasâisü'l-Kübrâ* adlı çalışmasında, bu sistematiğe ek olarak Hz. Peygamber'in önceki peygamberlerden farklı hasâisi başlığını da kullanmıştır. O bu başlığı, Hz. Peygamber'in dünyadaki ve ahiretteki üstünlükleri, ümmetinin dünyadaki ve ahiretteki üstünlükleri olarak da dörde ayırmıştır.

İkinci bölümde kütüb-i sittede yer alan hasâis ile ilgili rivayetler tespit edilmiştir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'e ait hususiyetlerin açıkça ifade edildiği görülmektedir. Örneğin bazı rivayetlerde bizzat Hz. Peygamber kendi ifadesiyle “Bana benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey verildi...” buyurmaktadır. Visal orucu örneğinde ise Hz. Peygamber ashabını bundan men etmiş, kendi fiilini örnek almak isteyenleri “Ben sizin gibi değilim, beni Rabbim yedirir, içirir” buyurarak uyarmıştır.

Bunların dışında rivayetlerin metinlerinde hasâis kavram veya mefhumuna yer verilmemekle birlikte, Hz. Peygamber'in Harem bölgesine ihramsız girmesi, her namaz için abdest alması gibi fiilleri bazı âlimler tarafından hasâisten kabul edilmiştir. Dolayısıyla bizzat metinlerde belirtilmediği halde Kur'ân ve Sünnet merkezli bakış açısıyla değerlendirildiğinde hasâis olduğu anlaşılan rivayetler de kütüb-i sittede mevcuttur. Bu kaynaklarda hususiyetleri doğrudan belirtilen veya doğrudan belirtilmediği halde hasâisten olduğu bilinen bütün bu rivayetler sahih hasâisin doğru bir şekilde tespiti açısından son

derece önem arz etmektedir.

Bu değerlendirmelerden sonra değinilmesi gereken bir diğer konu hasâis ile ilgilenmenin caiz olup olmadığı tartışmasıdır. Önceki bölümlerde görüldüğü gibi bazı âlimler hasâisin Hz. Peygamber'in dönemiyle sınırlı olduğu, üzerinde içtihadı gerektiren bir durum olmadığı, hasâisle ilgilenmenin faydasız ve boş işler olduğu gerekçeleriyle hasâisin kavram ve muhteva olarak ele alınmasına ve tartışılmasına karşı çıkmışlardır. Ancak cumhur ulemanın da ifade ettiği gibi hasâis ile iştigal etmek sünnetin ve dinin doğru anlaşılması amacıyla caiz olduğu gibi gereklilik de arz etmektedir. Zira hasâis olmayan bir konunun hasâis olduğunun iddia edilmesi onun ümmet için örnekliğini ortadan kaldıracaktır. Aksi durumda ise hasâis olan bir konunun bilinmemesi bunun ümmet için uygulanabileceği sonucuna götürecektir. Bu bakımdan hasâis, bağlayıcılık ve uygulanabilirlik açısından sünnetin anlaşılmasında son derece önemli bir kavramdır. Hasâis kavramı ve muhtevasının bilinmesi bu manada zaruret arz etmektedir. Dolayısıyla âlimlerin ifade ettiği üzere hasâisin bilinmesi bütün Müslümanlar için bağlayıcıdır. Ancak bağlayıcılık arz eden her bir hasâisin uygulanabilirliği değişiklik gösterebilir. Örneğin, bir hasâis Hz. Peygamber'e mubah ümmetine yasak, Hz. Peygamber'e farz ümmetine mubah, Hz. Peygamber'e haram ümmetine mubah olabilir. Hasâisin bilinmesi bağlayıcı olduğu gibi her bir hasâisin Müslümanlar için farz, haram ve mubah gibi bağlayıcılık durumunun da bilinmesi gerekir. Bunların tespiti ancak hasâisi ilmi metotlarla ele alarak, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde değerlendirerek mümkündür. Bu açıdan hasâisin bağlayıcılığı ve uygulanabilirliği dikkat edilmesi gereken temel meselelerdir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da hasâisin Hz. Peygamber'in sünnetine dâhil olduğu meselesidir. Hz. Peygamber'e has farz, haram ve mubahların tamamı Müslümanları aynıyle bağlamamakla, örnek teşkil etmemekle birlikte ümmet için bir bağlayıcılığa sahiptir. Örneğin dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmanın Hz. Peygamber'e has mubah kılınması, bunun diğer Müslümanlar için mubah olmadığını aksine yasak olduğunu ifade etmektedir.

Bu nedenlerle hasâisin muhteva olarak Hz. Peygamber döneminden itibaren ele alındığı görülmektedir. Nitekim ilgili âyetlerin tefsirinde müfessirler kaçınılmaz olarak Hz. Peygamber'in hususiyetlerine değinmişlerdir. Ayrıca hasâis literatürünün ortaya çıkmasında bilhassa Şâfî fukahânın önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim hasâis

kavramını ilk ele alan kimselerin Şâfi fakihler olduğu ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere Şâfiî fukaha nikâh bölümünü ele alırken Hz. Peygamber'in nikâhla ilgili hasâisine vurgu yapmışlar, hatta nikâhla ilgili olmayan hasâisi dahi, nikâh bölümünde hasâis başlığı altında toplamışlardır. Nitekim İbnü'l-Mülakkın hasâis eserini Şâfiî fakih el-Müzenî'nin fıkıh eserinin nikâh bölümünde ve hasâis başlığı altında oluşturduğu sistematiği esas alarak telif etmiştir. Bütün bunlar Sünnî gelenekte hasâis yazımının başlayıp gelişmesinde müfessirlerin, muhaddislerin ve fukahanın belirleyici olduğunu göstermektedir. Birinci bölümde değinildiği üzere hasâis yazımının Şiî kaynaklı olduğu iddiaları bu açıdan zayıf kalmaktadır. Bilhassa Şiî hasâis literatürünün Ehl-i Beyt'in hususiyetlerini öne çıkarması Sünnîler tarafından telif edilen hasâis eserleriyle temel farkı oluşturmaktadır. Ayrıca ele alınan hasâis eserlerinde pek çok kaynak referans gösterilmekle birlikte ilk Şiî hasâis yazarlarından biri olarak kabul edilen Kummi'ye hiç atıf yapılmamaktadır.

Burada dikkat çekilmesi gereken sonuçlardan birisi de hasâis muhtevası içerisinde ele alınan bütün konuların hasâis olarak kabul edilmediğidir. Hasâis eserlerinde hususiyetleri tartışmalı konulara yer verilerek hasâis olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu literatür içinde yer alan her başlığın hasâis olduğu düşünülmemelidir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'e has farz, haram, mubah başlığında ele alınan her konunun da o hükme aidiyeti iddia edilmemektedir. Örneğin, Hz. Peygamber'e özel farzlar başlığında ele alınan teheccüd namazının hükmünün farz olduğu, sonraları nesh edildiği tartışılmaktadır.

Hasâis konusunu inceleyen âlimler, Hz. Peygamber'e has farz, haram ve mubahların tespitinde hadislerin sıhhati konusunda titiz davranmışlardır. Bununla beraber, Hz. Peygamber'e has üstünlükler konusunda aynı hassasiyet tamamen görülmemektedir. Bu nedenle bu eserlerin fezâil kısımları sıhhat yönünden ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Ancak burada Kur'ân ve sahih hadislere dayalı fezâilin olmadığı hükmü çıkarılmamalıdır.

Çalışmada işaret edildiği gibi hasâis, Allah Teâlâ'nın önceki peygamberlerden ve ümmetinden farklı olarak Rasûlü'ne yüklediği bazı hükümler ile tanıdığı birtakım ayrıcalıkları ifade etmekte olup, bu imtiyazlar Hz. Peygamber için bazen kolaylıklar sağladığı gibi bazen de O'na ağır sorumluluklar yüklemekteydi. Bu nedenle sanıldığı gibi hasâis asla Hz. Peygamber'i beşer üstü bir konuma çıkarmayacaktır. Kur'ân ve Sünnet'te Hz. Peygamber'in beşer yönüne vurgu yapan birçok delil bulunmaktadır. Kehf sûresinde

yer alan “*Ben sizin gibi beşerim*” mealindeki âyet ile el-Buhârî’nin *Sahîh*’inde Kitâbü’s-salâtta yer alan “*Ben sizin gibi beşerim, unuttuğunuz gibi ben de unuturum*” şeklindeki hadis, bu durumun en bariz örneklerindedir. Son dönemlerdeki birçok çalışma da bu minval üzere hazırlanmaktadır. Ancak, sahih olmayan bir peygamber algısını düzeltmek adına yapılan bu çalışmaların, nübüvvet yönünü geri planda bırakan veya Kur’ân mucizesi dışında hiçbir harikulade olayı kabul etmeyen bir algıya sebep olması doğru değildir. Hz. Peygamber’in beşeriyetiyle ilgili rivayetler yanında “*Ben sizin gibi değilim*” şeklindeki ifadeleriyle Müslümanlardan farkına dikkat çektiği sahih hadislerin de bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Hz. Peygamber’in beşerî boyutundan soyutlanması doğru olmadığı gibi Hasâisü’n-Nebî’nin inkârı da doğru değildir. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in beşerî yönüne dikkat çekilmekle birlikte aynı zamanda Hz. Peygamber’e has uygulamalar bulunmakta ve pek çok âyette de Hz. Peygamber’in ve tebliğ ettiği dinin üstünlüğüne vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışmada hasâis kavramı, muhtevası ve yazımı tespit edilerek kütüb-i sittede yer alan sahih hasâisin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Hasâis çerçevesi içinde incelenen her konunun daha detaylı bir şekilde müstakil olarak ele alınması gerekmektedir. Bu araştırmanın bundan sonraki ilgili çalışmalara katkı sağlaması arzu edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülganî, Muhammed Abdülhalık (ö.1403/1983), *Hucciyetü's-sünne*, ed-Dâru'l-Alemiyye li'l-Kitabi'l-İslâmî, Riyad 1415/1995.
- Abdülganî, Muhammed Abdülhalık (ö.1403/1983), *Sünnet ve Dindeki Yeri*, (çev. Dr. Mehmet Erdoğan), 1. bs., Koba Yay., İstanbul 1992.
- Ahatlı, Erdinç, "Hasâisü'n-Nebi", *DİA*, XVI, 1997, 277-281.
- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yay, Ankara 2011.
- Ahatlı, Erdinç, "Yahyâ b. Saîd el-Kattân", *DİA*, XLIII, 2013, 262.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Hamza Ahmed ez-Zeyn), I-XX, 1. Bs., Dâru'l-Hadis, Kahire 1416/1995.
- Akpınar, Cemil, "Hanif İbrahim Efendi", *DİA*, XVI, 1997, 39-42.
- Algül, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, XXIX, 2004, 421.
- Ali, es-Sadık b. Muhammed b. İbrâhim Ali, *Hasâisü'l-Mustafa beyne'l-gulüv ve'l-cefa: arz ve nakd ala dav'i'l-kitab ve's-sünne*, Mektebetu Dari'l-Minhac, Riyad 1426 h.
- Altıntaş, Ramazan, "İz b. Abdüsselâm'ın İtikadî Görüşleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, 2000, 79-128.
- Apaydın, H. Yunus, "İbn Abdüsselâm, İzzeddin", *DİA*, XIX, 1999, 284-287.
- Apaydın, H. Yunus, "İbn Abdüsselam el-Menûfi", *DİA*, XIX, 1999, 288.
- Aşıkkutlu, Emin, "Cerh ve Ta'dil", *DİA*, VII, 1993, 394-401.
- Avcı, Casim, "Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Arapça, Türkçe, Farsça, Batı Dilleri", *DİA*, XXX, 2005, 466-472.
- Ay, Mahmut, "Sufî Teolojinin Peygamberlik Algısı", *AÜİFD*, XLIX, sy. 1, 2008, 17-47.
- Aybakan, Bilal, "el-Mühezzeb", *DİA*, XXXI, 2006, 518-520.

- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 1. bs., Hadisevi, İstanbul 2006.
- Ayğan, Fadıl, “Ortaçağdan Günümüze Hristiyan Teologların Hz. Muhammed Tasavvuruna Bir Bakış: Algı ve Gerçekler”, *Bilimname*, XXIX, 2015/2, 141-160.
- Aynî, Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Hanefî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, 2. Bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009.
- A'zamî, Muhammed Ziyaürrahman el-A'zamî, *Mucemü mustalahâti'l-hadis ve letâifi'l-isnad*, 1. Bs., Edvâü's-selef, Riyad 1420/1999.
- Azimabâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak (1329/1911), *Avnü'l-ma'bud şerhu Süneni Ebû Davud*, (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), I-XIV, 2. Bs., el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968/1388.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Ofset Baskı, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut c. I-1951, c. II-1955.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn fî Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn*, (thk. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), I-II, 2. bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Baş, Erdoğan, “Nevevî Muhammed b. Ömer”, *DİA*, XXXIII, 2007, 49-51.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübra*, I-X, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1344-1355.
- Beyzâvî, Ebu Saîd Nasıruddin Abdullah b. Ömer (ö. 685/1286), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Bigiyef, Musa Cârullah, *Kur'ân-Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım Kitâbü's-Sünne*, (çev. Mehmet Görmez), 1. bs., Ankara Okulu Yay., Ankara 1998.
- Birişik, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, *DİA*, XXV, 2002, 22-23.
- Birişik, Abdülhamit, “Muhammed/Literatür / İslâm Dünyası / Urduca”, *DİA*, XXX, 2005, 472-476.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *et-Tarihu'l-kebir*, I-VIII, y.y. ts.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, 2. bs., Dâru's-Selâm, Riyad 1419/1999.

Camcı, Selçuk, "Yahyâ b. Ebû Kesîr", *DİA*, XLIII, 2013, 241-242.

Canan, İbrahim, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, 1995, 234-235.

el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavî), I-V, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sîhâhi'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülhafur Attar), I-VI, 4. bs., Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990.

el-Cûzcânî, Ebû İshak İbrâhim b. Yakub es-Sa'dî (ö. 259/873), *Ahvâlü'r-ricâl*, (thk. Subhî el-Bedrî Samerraî), Müessesetü'r-Risâle, y.y. ts.

el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf (ö. 478/1085), *Nihayetü'l-matlab fi dirayeti'l-mezheb*, (thk. Abdülazim Mahmud ed-Dib), I-XX, 1. bs., Darü'l-Minhac, Beyrut 2007/1428.

Çelebi, İlyas, "Muhammed/Dindeki Yeri/Mucizeleri", *DİA*, XXX, 2005, 446-448.

ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *es-Sünen*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdülmün'im Şelebî, Said el-Lehham), I-VI, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004/1424.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Muhammed Ahmed Dahmân), I-II, Dâru'n-Nevâdir, y.y. 1434/2013.

ed-Daudî, Khalid Zafarullah, "Muhammed Ahmed Kâdirî", *DİA*, XXX, 2005, 495-496.

DİA, "Ahmed el-Menîni", *DİA*, II, 1989, 100.

Durmuş, İsmail, “Mevlid/Arap Edebiyatı”, *DİA*, XXIX, 2004, 480-482.

Ebû Alefe, Râid Sabri (ed), *Şürûhu Süneni İbn Mâce (es-Süyûtî'nin Misbâhü'z-züçâce, Sindî'nin Kifâyetü'l-hâce vb.)*, 1. bs., Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Amman 2007.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî (ö. 275/889), *Sünen*, (thk. Halil Memun Şiha), I-II, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1422/2001.

Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit (ö. 150/767), *Fıkıh-ı Ekber*, (çev. Hasan Basri Çantay), Diyanet İşleri Reisliği Yay., Ankara 1954.

Ebû Hanife, *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, (çev. Mustafa Öz), Kalem Yay., İstanbul 1981.

Ebu Şâme, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman el-Makdisî (ö. 665/1268), *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fimâ yeteallaku bi Ef'âli'r-Rasûl*, (thk. Abdullah b. İsa b. İbrahim el-İsa), 1. bs., Riyad, 1430/2009.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi ulûm ve mustalahi'l-hadis*, Âlemü'l-ma'rife, Cidde ts.

Ebu Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-muhaddisûn ev İnayetü'l-ümmeti'l-İslâmiyye bi's-sünneti'n-Nebeviyye*, 2. bs., Riyad 1404/1984.

Ebu Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usulü*, (çev. Abdülkadir Şenel), 2. bs., Ankara 1979.

Efendioğlu, Mehmet, “Fezâilü's-sahâbe”, *DİA*, XII, 1995, 534-538.

el-Elbânî, Muhammed Nasıruddin el-Elbanî, *Zaîfü Süneni't-Tirmizî*, 1. bs., Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1420/2000.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. bs., Ensar Yay, İstanbul 2015.

Ertürk, Mustafa, “Hüseyim b. Beşîr”, *DİA*, XIX, 1999, 64.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 5. bs., Diyanet Vakfi Yay., Ankara 2008.

el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36), *el-İbâne ve Usûlü Ehl'i-s-Sünnet*, (çev. Ramazan Biçer), 1. bs., Gelenek Yay., İstanbul 2010.

Fayda, Mustafa, “Siyer ve Megazi”, *DİA*, XXXVII, 2009, 319-324.

el-Gamri, Nebil b. Haşım b. Abdullah, *Menahilü's-şifa ve menahilü's-safa bi-tahkiki kitâbi şerefi'l-Mustafa*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, I-VI, Mekke 1424/2003. (Bu eser Abdümelik b. Muhammed el-Harkûşî'nin eserinin tahkididir)

el-Garîbî, Nâsır b. Muhammed b. Hâmid el-Garîbî, *Kütü'l-mugtezî alâ Câmiî't-Tirmizî li'l-İmâm Celâlüddin es-Süyûtî*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, I-II, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 1424/2003.

Gölcük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman, *Kelâm*, 4. bs., Tekin Kitabevi, Konya 1998.

Görmez, Mehmet, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 2. bs., Otto Yay., Ankara 2014.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 5. bs., Otto Yay., Ankara Kasım 2014.

el-Hamevî, Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mucemü'l-buldân*, I-V, Dâru sâdır, Beyrut 1977.

el-Hatîb, Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünnetü kable't-edvin*, 3. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut 1400/1980.

Hatiboğlu, İbrahim, “Şu'be b. Haccâc”, *DİA*, XXXIX, 2010, 224-226.

el-Hattâbi, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed (ö. 388/998), *Meâlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebû Davud*, (nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh), I-IV, 1. bs., el-Matbaatü'l-İlmiyye, Haleb 1352/1933.

el-Haydırî, Kutbu'd-Din Muhammed b. Muhammed el-Haydırî eş-Şâfi (ö.894), *el-Lafzü'l-mükerrem bi hasâisi'n-Nebî*, (thk. Mustafa Sumeyde), 1. bs., Darü kütübî'l-ilmiiyye, Beyrut 1417/1997.

Hıdır, Özcan, “XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. III, sy. 2, 1998, 141-165.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdullah (ö. 463/107), *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashab*, 1. bs., Dâru'l-'Alâm, Amman 1423/2002.

- İbn Abdüsselam, İzz Abdülaziz (ö. 660/1262), *Münyetü's-sûl fî tafdîli'r-Resûl*, (thk. Selâhaddin el-Müneccid), 1. bs., Dâru'l-kitâbi'l-cedîd, Beyrut 1401/1981.
- İbn Abdüsselam, İzz Abdülaziz, *Bidâyetü's-sûl fî tafdîli'r-Resûl*, (thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî), el-Mektebü'l-İslâmî, y.y. ts.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi Mekâsıdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), 3. bs., Rağbet Yay., İstanbul 1999.
- İbn Beşküval, Ebu'l-Kasım Halef b. Abdülmelik (ö. 578/1183), *es-Sıla fî târîhi eimmeti'l-Endelüs ve ulamâihim ve muhaddisihim ve fukahâihim ve üdebâihim*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-II, 1. bs., Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2010.
- İbn Dîhye, Mecdüddîn Ebu'l-Hattab Ömer b. el-Hasen el-Kelbî el-Belensî (ö. 633/1235), *Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl (s.a.v)*, (thk. Abdullah Abdülkadir Şeyh Muhammed Nuru'l-Fâdâni), Matbûâtü İdâretü's-şuûni'l-İslâmiyye Vizâratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, Katar 1416/1995.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dil*, I-IX, 1. bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1373/1953.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef*, (thk. Muhammed Avvame), I-XXVI, Darü'l-Kıble, Cidde 2006/1427.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 853/1449), *el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecrîdü'l-esânîdi'l-kütübi'l-meşhûra ve'l-eczâi'l-mensûra*, 1. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1418/1998.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 853/1449), *el-İsabe fî temyîzi's-sahabe*, I-IX, Kalküta ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 853/1449), *Tehzibü't-Tehzib*, (thk. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşit), I-IV, Müessesetü'r-Risale, y.y. ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 853/1449), *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb), I-XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts..

- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 853/1449), *Takrîbü't-Tehzîb*, (thk. Ebu'l-Eşbâl el-Pakistânî), Dâru'l-âsime, y.y. ts.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî (ö. 808/1406), *Tasavvufun Mahiyeti /Şifâu's-sâil*, (haz. Süleyman Uludağ), 1. bs., Dergah Yay., İstanbul 1977.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (ö. 354/965), *Kitâbü's-sikat*, I-IX, 1. bs., Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1393/1973.
- İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (ö. 354/965), *el-Müsnedü's-sahih ale't-tekâsim ve'l-envâ'*, (thk. Mehmed Ali Sönmez, Halis Aydemir), I-VIII, 1. bs., Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012/1433.
- İbn Balabân, Ebu'l-Hasan Ali b. Balaban (ö. 739/1339), *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XVIII, 1. bs., er-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut 1432/2011.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sülemî (ö. 311/924), *es-Sahih*, (thk. Muhammed Mustafa A'zamî), I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1400/1980.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed (ö. 751/1350), *Zadü'l-mead fî hedyi hayri'l-ibad*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut), I-VI, 2. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1969/1388.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihaye*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXI, el-Hecer li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize 1997-1999/1417-1420.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. 273/887), *es-Sünenü İbn Mâce*, (haz. Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, Ebû Ubeyde), 1. bs., Mektebetü'l-Meârif, Riyad ts.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-*

Arab, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut ts.

İbn Rüşd, Kâdî Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, (thk: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud), 4. bs., Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2010.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *et-Tabakatü'l-kübra*, (thk. Ali Muhammed Ömer), I-XI, 1. bs., Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001/1421.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Meafirî (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'an*, (thk. Ali Muhammed Bicavi), I-IV, 3. bs., İsa el-Babî el-Halebî, Kahire 1974.

İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali (ö. 638/1240), *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (çev. ve şerh Ahmed Avni Konuk), (haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), I-IV, 4. bs., M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali Bağdadî (ö. 597/1201), *Zâdül'l-mesir fî ilmit't-tefsir*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî Bağdadî (ö. 597/1201), *Kitâbü'l-mevzû'ât mine'l-ehâdîsi'l-merfuat*, (thk. Nureddin b. Şükri Boyacılar), I-III, 1. bs., Advau's-Selef, Riyad 1997/1418.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali Bağdadî (ö. 597/1201), *Kitâbü'd-duâfâ ve'l-metrûkîn*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-III, 1. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1406/1986.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 630/1233), *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahabe*, (thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcud, vd.), I-VIII, 1. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

İbnü'l-Mülakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali el-Ensârî (ö. 804/1401), *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-Rasûl*, (nşr. Abdullah Bahrüddin Abdullah), 2. bs., Dâru'l-beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1422/2001.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Salâhuddin eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ulûmu'l-hadis*,

(thk. İsmail Zermân), 1. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1428/2007.

İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah (ö. 261/875), *Marifetü's-sikât*, (thk. Abdülalim Abdülaziz el-Bestevî), I-II, y.y, ts.

İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr (ö. 575/1179), *Fehresetü İbn Hayr el-İşbîlî*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Muhammed Beşşâr Avvâd), 1. bs., Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2009.

Kâdî İyaz (ö. 544/1149), *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûkî'l-Mustafâ*, (çev ve şerh M. Yaşar Kandemir), I-III, Tahlil Yay., İstanbul 2012.

Kahraman, Abdullah, "Tâvûs b. Keysân", *DİA*, XL, 2011, 185-186.

Kallek, Cengiz, "İbnü'r-Rif'a", *DİA*, XXI, 2000, 184-186.

Kandemir, M. Yaşar, "Bulkînî", *DİA*, VI, 1992, 409-410.

Kandemir, M. Yaşar, "Câbir b. Abdillâh", *DİA*, 1992, VI, 530-532.

Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *DİA*, XV, 1997, 27-64.

Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, XIX, 1999, 514-531.

Kandemir, M. Yaşar, "Kâdî İyaz", *DİA*, XXIV, 2001, 116-118.

Kandemir, M. Yaşar, "Kelâî", *DİA*, XXV, 2002, 193-194.

Kandemir, M. Yaşar, "Moğultay b. Kılıç", *DİA*, XXX, 2005, 229-231

Kandemir, M. Yaşar, "el-Münâvî Muhammed Abdürraûf", *DİA*, XXXI, 2006, 572-575.

Kandemir, M. Yaşar, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 2007, 45-49.

Kandemir, M. Yaşar "Şemâil", *DİA*, XXXVIII, 2010, ss.497-500.

el-Karafî, Ahmed b. İdris el-Karafî (ö. 684/1285), *el-Furûk ev Envaru'l-buruk fi envâi'l-furûk*, (thk. Halil el-Mansur), I-IV, 3. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009.

Karaman, Hayreddin; Çağrııcı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadreddin, “*Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*”, I-V, 3. bs., DİB Yay., Ankara 2007.

Karaman, Hayreddin, “Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah’ın Davranışları”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İlmi Neşriyat, ts., 127-150

el-Kardavî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erul), 5. bs., Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2004.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657), *Keşfü’z-zunûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, (thk. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge), I-II, Ankara 1360/1941.

Kavas, Ahmet, “İbn Tolun Şemseddin”, *DİA*, XX, 1999, 415-416.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemü’l-müellifin teracim musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*, I-XV, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrut ts.

el-Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshak (ö. 380/990?), *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, (haz. Süleyman Uludağ), 1. bs., Dergah Yay., İstanbul 1979.

Keskin, Yusuf Ziya, “Kur’ân ve Sünnete Göre Hz. Peygamber’e Mahsus Hükümler”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Kur’ân ve Hz. Peygamber (s.a.v)*, Şanlıurfa 2010, 121-127.

el-Kettânî, Muhammed el-Muntasır (ö. h. 1345), *Hadis Literatürü er-Risâletü’l-Mustatrafe li-Beyâni Meşhûri Kutubi’s-Sünneti’l-Müşerreffe*, (çev. Yusuf Özbek), İz Yay., İstanbul 1994.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, İFAV, 1. bs., İstanbul 2012.

Köse, Saffet, “Teheccüd”, *DİA*, XL, 2011, 323-325.

- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXIV, 1. bs., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1427/2006.
- el-Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (haz. Süleyman Uludağ), 5. bs., Dergah Yay., İstanbul 2009.
- Küçük, Raşit, "İsnad", *DİA*, XXIII, 2001, 154-159.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Şami Şemseddin", *DİA*, XXXVIII, 2010, 330-331.
- el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Hindî (1304/1886), *Zaferu'l-emânî bi-şerhi Muhtasari's-Seyyidi'ş-Şerif el-Cürcânî fî mustalahi'l-hadis*, (thk. Abdülfettah b. Ebû Gudde), 3. bs., Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Haleb, Beyrut 1416.
- Malik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta*, (haz. Hânî el-Hâc), I-II, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, y.y. ts.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib (ö. 386/996), *Kütü'l-kulûb Kalplerin Azığı*, (haz. Muharrem Tan), I-IV, 2. bs., İz Yay., İstanbul 2004.
- el-Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman (ö. 742/1341), *Tehzibü'l-Kemal fî esmai'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, I-XXXV, 2. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1403/1983.
- Mukbil, Abdülaziz b. Süleyman el-Mukbil, "Tetavvuru ifrâdi'l-hasâisi'n-nebeviyye bi't-tasnîfi fi'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi'i'l-hicriyyeyn", *Journal of Arabic and Human Sciences*, Vol. 8, Issue 2, 2015.
- Mustafa, İbrâhim; Zeyyat, Ahmed Hasan; Abdülkadir, Hamid; en-Neccar, Muhammed Ali, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul ts.
- Mübarekpûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim (ö. 1353/1935), *Tuhfetü'l-ahvezi şerhu Câmi't-Tirmizî*, (zabata Arabiyye Abdurrahman Muhammed Osman), I-X, Dâru'l-Fikr, y.y. ts.
- el-Münâvi, Muhammed Abdür-rauf (ö. 1031/1622), *Yevâkît ve'd-dürer şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker*, (thk. Ebû Abdullah Rabi' b. Muhammed Suudi), I-II, Mektebetü'r-

Rüşd, Riyad ts.

Müneccid, Selâhaddin (ö. 2010), *Mu'cemu ma üllife an Rasûlillah (s.a.v)*, Dârü'l-Kadı İyaz, Kahire ts.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac (ö. 261/875), *es-Sahih*, (thk. M. Fuad Abdulbaki), I-V, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut ts.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn*, (thk. Bevrân ed-Danâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût), 1. bs., Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut 1405/1985.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hafız Celâlüddin es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmam es-Sindî*, (thk. Abdülfettah b. Ebû Gudde), I-IX, 4. bs., Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1414/1994.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, Darusselâm li'n-neşr ve't-tevzi', Riyad 1420/1999.

en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed (ö. 508/1115), *Tevhidin Esasları*, (çev. Hülya Alper), İz Yay., İstanbul 2007.

en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravzatü't-talibin*, 1. bs., Daru İbn Hazm, Beyrut 2002.

en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Sahihu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî/el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, (thk. Halil Me'mun Şîha), I-XVIII, 18. bs., Dâru'l-marife, Beyrut 1431/2010.

en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat*, I-IV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.

en-Nisabûrî, Ebû Abdullah el-Hakim (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-V, 1. bs., Daru'l-Haremeyn, Kahire 1417/1997.

Oğuzay, Rukiye, Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

- Öğüt, Salim, “Harem”, *DİA*, XVI, 1997, 127-132.
- Öz, Mustafa, “el-Vefa”, *DİA*, XLII, 2012, 599-600.
- Özdemir, Mehmet, “İbn Dihye el-Kelbî”, *DİA*, XIX, 1999, 413-414.
- Özel, Ahmet, “Bâûniyye”, *DİA*, V, 1992, 121-213.
- Özel, Ahmet, “İbnü’l-Mülakkın”, *DİA*, XXI, 2000, 150-152.
- Özel, Ahmet, “Kummî, Muhammed b. Hasan”, *DİA*, XXVI, 2002, 371-372.
- Özel, Ahmet, “Şerif er-Radî”, *DİA*, XXXIX, 2010, 4-5.
- Özel, Ahmet, “Tehzib”, *DİA*, XL, 2011, 325-328.
- Özen, Şükrü, “Zahidî”, *DİA*, XLIV, 2013, 81-85.
- Özkan, Halit, “Süyutî”, *DİA*, XXXVIII, 2010, 188-198.
- Özpınar, Ömer, *Hz. Peygamber’i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhü’l-Hadis İlmi)*, 2. bs., Ensar Yay., İstanbul 2012.
- Öztürk, Mustafa; Mertoğlu, Mehmet Suat, “Zamahşeri”, *DİA*, XLIV, 2013, 235-238.
- Pakiş, Ömer, “Molla Halil Siirdi”, *DİA*, XXX, 2005, 250-251.
- Polat, Selahaddin, “Cerh ve Ta’dilin Tenkidi”, *EÜİFD*, sy. 2, 1985, 221-248.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (ö. V/XI yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Seyyid Kilani), y.y. ts.
- er-Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahman el-Fârisî (ö. 360/971), *el-Muhaddisü’l-fâsil beyne’r-râvi ve’l-vâî*, (thk. Muhammed Accak Hatîb), 1. bs., Dâru’l-fıkr, Beyrut 1391/1971.
- er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *et-Tefsîrü’l-kebir ve Mefâtihu’l-gayb*, I-XXXII, 1. bs., Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1401/1981.
- Sakallı, Talat, “Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*,

sy. 2, 1995, 39-102.

es-Sakkâr, Sâmî, “İbn Allân”, *DİA*, XIX, 1999, 307.

es-Salih, Subhî *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (çev. Yaşar Kandemir), 4. bs., DİB Yay., Ankara 1986.

es-San‘ânî, Abdürrezzak b. Hemmam (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, (thk. Habiburrahman el-Azamî), I-XII, el-Meclisü’l-İlmî, Beyrut ts. (Mamer b. Raşid’in *el-Câmi* eseriyle beraber)

es-Serrâc, Ebû Nasr Abdullâh b. Alî (ö. 378/988), *el-Lüma’ İslâm Tasavvufu*, (haz. Hasan Kâmil Yılmaz), Altınoluk Yay., İstanbul 1996.

es-Seyyid, Eymen Fuad, “Makrîzî”, *DİA*, XXVII, 2003, 448-451.

Sinanoğlu, Mustafa, “Nübüvvet Mührü”, *DİA*, XXXIII, 2007, 291-293.

Sönmez, Mehmet Ali, “el-Eş‘arî Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, XI, 1995, 443.

es-Sübkî, Takiyüddin Ali (ö. 756); es-Sübkî, Tâcüddin Abdülvehhâb (ö. 771), *el-İbhâc fî şerhi’l-Minhâc*, (thk. Mahmud Emin es-Seyyid), I-III, 2. bs., Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1434/2013.

es-Süyûtî, Ebu’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr (ö. 911/1505), *ed-Dürrü’l-mensûr fî t-tefsîri’l-me’sûr*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin), I-XVII, Merkezü Hecri’l-Buhûs ve’d-Dirâsâti’l-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, 1. bs., Kahire 1423/2003.

es-Süyûtî, Ebu’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *el-Hasâisü’l-kübra ev Kifayetü’t-talibi’l-lebib fî hasâisi’l-habib*, (thk. Muhammed Halil Herras), I-III, Dârü’l-Kütübi’l-Hadise, y.y. ts.

et-Telîdî, Abdullah, *Tehzîbü’l-hasâisü’n-nebeviyyeti’l-kübrâ*, 3. bs., Dârü’l-Beşâiril’l-İslâmiyye, Beyrut 2012.

es-Süyûtî, Ebu’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Tedribü’r-râvî*, (thk. Muhammed Eymen b. Abdullah), Dâru’l-Hadis, Kahire 1425/2004.

- es-Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Elfiyyetü's-Süyûtî fi ilmi'l-hadîs*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İlmiyye, y.y. ts.
- Şaban, Zekiyüddin *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İbrahim Kafî Dönmez), Ankara 2005.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *Ahkâmü'l-Kurân*, (der. Ebu Bekir Ahmed Beyhakî), (thk. Şeyh Abdülganî Abdülhâlik), 1. bs., Dâru İhyâi'l-ulûm, Beyrut 1410/1990.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, (thk. Mahmud Mataracî), I-IX, 2. bs., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2009.
- eş-Şâtîbî, İbrahim b. Musa Ebû İshak (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi*, (çev. Mehmed Erdoğan), I-IV, 2. bs., İz Yay., İstanbul 1999.
- Şiblî, Mevlana (ö. 1332/1914), *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, (çev. Ömer Rıza Doğrul ve Osman Zeki Mollamehmedoğlu), I-V, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Şimşek, Murat, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, 1. bs., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010.
- Şimşek, Murat, "İslam-Savaş-Barış- Batı'da Hz. Peygamber'in Askerî Kişiliği Üzerinden İslâm'a Bakış-", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 17, 2011, 263-281.
- et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir (ö. 310/923), *Câmiü'l-beyân an tevli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, İsmâ Fâris Herestânî), I-VII, 1. bs., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1415/1994.
- Taşçı, Özcan, "Batının Hz. Muhammed Hakkındaki Düşünceleri –Lessing Örneği-", *İslâmî Araştırmalar*, 2016, C. XXVII, sy. 1, 12-21.
- et-Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ud b. Fahriddin (ö. 792/1390), *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, (çev. Süleyman Uludağ), 4. bs., Dergah Yay., İstanbul 1999.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali el-Hanefî (ö. 1158/1745), *Mevsûatü Keşşâfu istulâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, (çev. Abdullah Halidi-Corc Zeynati), (ed. Refik el-Acem), (thk. Ali

- Duhruc), I-II, 1. bs., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, (haz. İzzet Ubeyd ed-De'âs), 3. bs., Dâru'l-Hadis, Beyrut 1408/1988.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Halid Abdulganî Mahfûz), 3. bs., Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- Topaloğlu, Bekir; Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., İstanbul 2010.
- Tuzcu, Recep, *Hz. Peygamber'le İlgili Bazı Halk İnanışları el-Hasâisü'l-Kübrâ'daki Dayanakları*, 1. bs., Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Uğur, Mücteba, "Bûnî Ahmed b. Kasım", *DİA*, VI, 1992, 417.
- Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 1992.
- Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 1996.
- Uludağ, Süleyman, "Havas", *DİA*, XVI, 1997, 517.
- Uzun, Mustafa, "Muhammed/ İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Türk Edebiyatı", *DİA*, XXX, 2005, 457-459.
- Ünal, İsmail Hakkı, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXVII, 1997, 191-199.
- Ünal, İsmail Hakkı, "İbnü'l-Haydırî", *DİA*, XXI, 2000, 79.
- Üzüm, İlyas, "Hucetullah ale'l-alemîn", *DİA*, XVIII, 1998, 452-453.
- Yardım, Ali, *Hadis I-II*, I-II, 4. bs., Damla Yay., İstanbul 2000.
- Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 8. bs., Damla Yay, İstanbul 2009.
- Yavuz, Mehmet, "el-Hasâis", *DİA*, XVI, 1997, 275-276.
- Yavuz, Salih Sabri, "Süyûtî/Kelâm", *DİA*, XXXVIII, 2010, 202-204.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, İnsan Yay., İstanbul ts.

- Yavuz, Yusuf Şevki, “Delâilü’n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 115-117.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Delâilü’n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 117.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Delâilü’n-nübüvve”, *DİA*, IX, 1994, 117-118.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “el-Hasâisü’l-kübra”, *DİA*, XVI, 1997, 276-277.
- Yıldırım, Ramazan, “YanlıŞ Peygamber Algısının Sebepleri”, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı*, Gaziantep 2015, 265-267.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*, İFAV Yay., İstanbul 1996.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkid Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- Yüksel, Emrullah, *Kelâm Dersleri (İlâhiyat ve Nübüvvet)*, Erzurum 1986.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif (ö. 893/1488), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (çev. Ahmed Naim, Kamil Miras), I-XII, DİB Yay., Ankara 1982.
- ez-Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö. 748/1348), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed vd.), I-XXV, 3. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985/1405.
- ez-Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö. 748/1348), *Mizanü'l-itidal fî nakdi'r-ricâl*, (thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcud, Abdülfettah Ebû Sünne), I-VIII, 1. bs., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995.
- ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-tevîl*, 3. bs., Dâru'l-Marife, Beyrut 1430/2009.
- ez-Ziriklî, Hayreddin ez-Ziriklî (ö. m. 1976), *el-A'lâm Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn*, I-VIII, 15. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 2002.

Web Üzerindeki Kaynaklar

<http://elibrary.medi.u.edu.my/books/MAL03159>, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

http://ia601706.us.archive.org/26/items/abuyaala_khasais_tulun/khasais_tulun.pdf, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

https://theses.ju.edu.jo/Original_Abstract/JUA0525166.pdf, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : OĞUZAY Rukiye
Uyruğu : TC
Doğum Tarihi ve Yeri : 25.02.1987 Balıkesir
e-mail : roguzay@comu.edu.tr

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet</i>
	<i>Tarihi</i>	
Yüksek lisans	Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri/Hadis	2011
Lisans	Uludağ Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	2008
	İlahiyat Fakültesi/İlahiyat Bölümü	2009
Lise	Gönen İmam Hatip Lisesi (Balıkesir)	2004

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2010-2011	İstanbul Büyükşehir Meslek Edindirme Kursları (İSMEK)	Usta Öğretici (Arapça)
2011-2012	Diyanet İşleri Başkanlığı Çanakkale Biga Müftülüğü	Kur'ân Kursu Öğreticisi
2012-2017	ÇOMÜ/Eğitim Bilimleri Enstitüsü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	Araştırma Görevlisi
2017-.....	ÇOMÜ/İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

Arapça (iyi)

İngilizce (orta)

Yayınlar

“Ebû Mukbil b. Hâdî el-Vâdî‘î (ö. 29 Rabi‘ulâhir 1422/21 Temmuz 2001)”, Hadis Tetkikleri Dergisi HTD, c. VI, sy.1, 2008, ss. 239-242.

“Hüseyin Hansu, Mütevatir Haber- Bilgi Değeri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri-”, HTD, c. VII, sy.1, 2009, ss. 215-218.

“Adil Yavuz, Hadislerde Mekkîlik ve Medenîlik”, HTD, c. VII, sy.2, 2009, ss. 205-207.

“Sadık b. Muhammed b. İbrahim Ali, Hasâisü’l-Mustafâ beyne’l-gulûv ve’l-cefâ: ‘arz ve nakd ‘ala dav’i’l-Kitâb ve’s-Sünne”, HTD, c. XI, sy.1, 2013, ss. 177-180.

“Mustafa Öztürk, Mevâlînin Hadis Rivayetindeki Yeri (Hicrî I. ve II. Asır)”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/1, c. II, sy. 2, ss. 161-164.